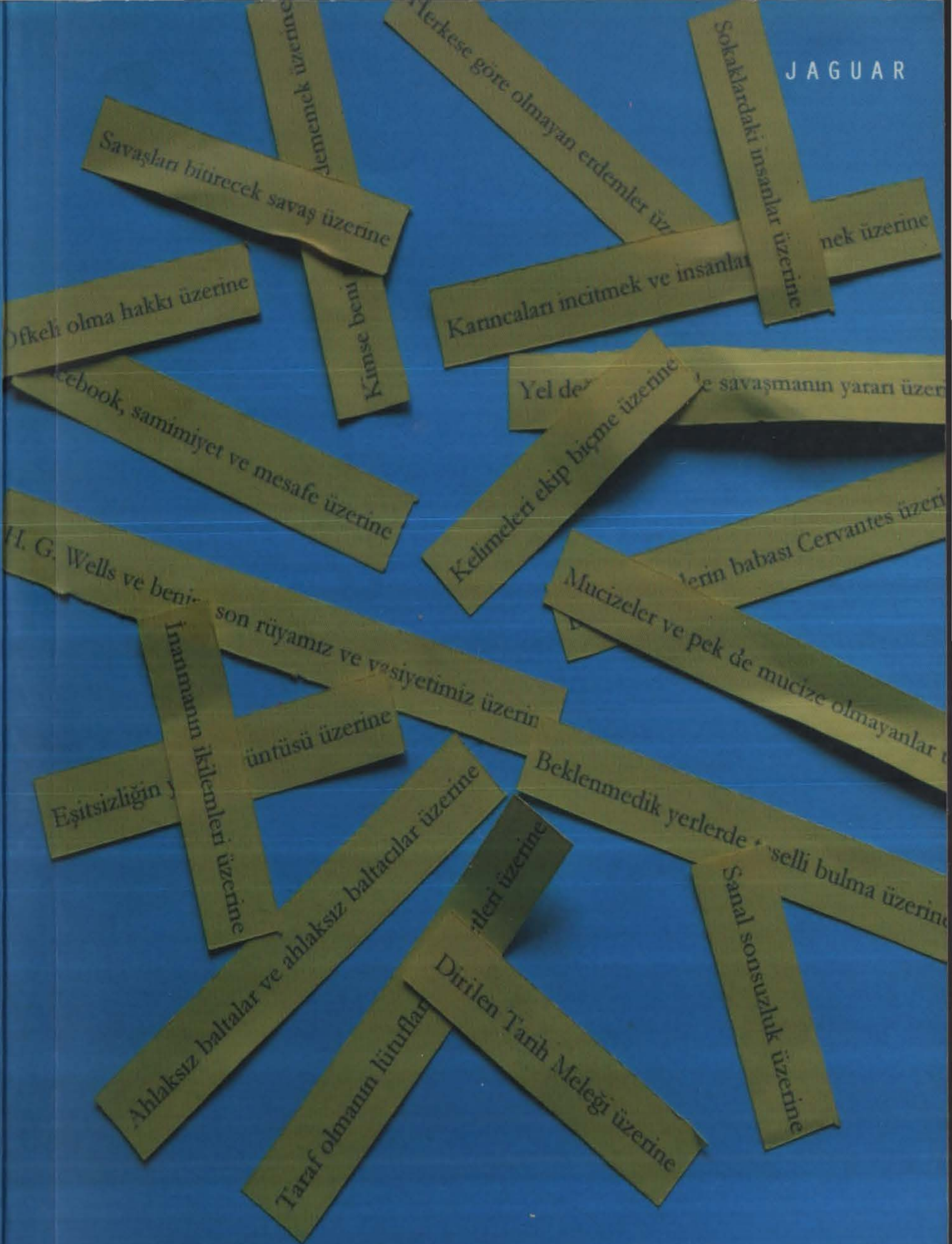
BAUMAN BU BİR GÜNLÜK DEĞİLDİR JAGUAR

BU BİR GÜNLÜK DEĞİLDİR

ZYGMUNT BAUMAN

ZYGMUNT BAUMAN

1925'te Polonya'da dünyaya geldi. Nazi işgali sırasında ve sonrasında türlü zorluklarla geçen gençlik yıllarının ardından, Polonya hükümetinin antisemitist tavrı nedeniyle 1971'de İngiltere'ye sığındı. Bu tarihten itibaren Leeds Üniversitesi'nde sosyoloji çalışmalarına devam etti. Hâlen yaşayan en önemli sosyologlar arasında anılan ve Türkçeye de birçok kitabı çevrilen Bauman'ın *Bu Bir Günlük Değildir* kitabı, yazarın 2010 yılının sonbaharı ve 2011'in baharı arasında yazdığı metinlerden oluşmaktadır.

DİDEM KİZEN

1979 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi okuduktan sonra Birmingham Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı alanında yüksek lisans yaptı. Çevirileri Yapı Kredi Yayınları, İş Kültür Yayınları ve Doğan Kitap tarafından yayımlandı.

Bu Bir Günlük Değildir
Zygmunt Bauman

Kitabın Özgün Adı
This is not a diary

1. Baskı: Nisan 2014, İstanbul

Çeviren
Didem Kizen

Editör
Ferhat Özkan

Sayfa Tasarım
Hakan Güngör

ISBN: 978-605-63743-7-1

Baskı-Cilt
Ana Basın Yayın San. Tic. A.Ş.
Sertifika No: 20699

JAGUAR KİTAP
Prof. Dr. Cemil Birsel Cad. Sayan Han No: 8/22 Eminönü/İstanbul
Tel: 0 212 522 94 22
www.jaguarkitap.com
e-mail: iletisim@jaguarkitap.com
Sertifika No: 27215

BU BİR GÜNLÜK DEĞİLDİR

ZYGMUNT BAUMAN

Çeviren Didem Kizen

İçindekiler

Eylül 2010

3 Eylül 2010

Günlük tutmanın anlamı ve anlamsızlığı üzerine

İtiraf ediyorum: yazmaya başlarken (şu anda saat 5:00) ne hakkında yazacağım ya da bunun devamını getirip getiremeyeceğim, ne kadar devam edebileceğim ve ne kadar vakte ihtiyacım olduğu, bu dürtüyü daha ne kadar süre hissedebileceğim ve bunu devam ettirmek isteyip istemeyeceğim hakkında en ufak bir fikrim yok. Amacım bir yana, niyetim de hiç belli değil. "Ne için" sorusu zar zor cevaplanabilir. Şimdi bilgisayarın başında otururken ne çiğnenip hazmedilmeyi bekleyen yeni bir konu, ne yazılması gereken yeni bir kitap ya da gözden geçirilmesi, yeniden değerlendirilmesi veya güncellenmesi gereken eski yazılar, ne yeni bir muhabirin doyurulması gereken merakı, ne anlatılmadan önce karalanması gereken bir ders; ne de bir dilekçe, talimat ya da son teslim tarihi vardı. Kısacası, ne içini doldurabileceğim, kenarlarından çivilenmiş bir çerçeve, ne de kabını

ya da formunu arayan bir tabak dolusu bodur malzeme vardı elimde.

Sanırım bu duruma "ne için" sorusundan ziyade, "ne sebeple" sorusu daha uygun düşüyor. Yazmak için sebep çok; fark edilmeyi, diğerlerinin arasından ayrılıp seçilmeyi bekleyen birçok gönüllü var. Yazmaya başlama kararı âdeta "aşırı kati".

Öncelikle, yazmak dışında herhangi bir yaşam biçimini öğrenmeyi beceremedim. Bir şeyler çiziktirmeden geçen bir gün bana boşa harcanmış gibi geliyor. Usulsüzce düşük yaptırılmış ya da bir görevi ihmal etmişim, bir çağrıya uymamışım gibi...

Dahası, kelimelerle oyun oynamak benim için eşi benzeri olmayan bir zevk. Bu oyundan büyük keyif alıyorum. Hele kartlar bir kez daha karıştırılıp dağıtılınca, bana düşen el kötüyse ve beynimi zorlayıp boşlukları telafi etmeye çabalayıp tuzakların yanından dolaştığımda aldığım keyif doruğa çıkıyor. İstikameti unutun; hayata lezzet veren şey hareket hâlinde olmak, engelleri aşıp üzerinden atlamak ya da tekmeleyip onları bir kenara atmaktır.

Başka bir sebep: yazmadan düşünemiyor gibiyim. Sanırım önce bir okuyucu ve sonra bir yazarım. Doğmaya çabalayan irili ufaklı, bölük pörçük fikirler, onların hayaletimsi/dehşet verici hortlakları dönüp duruyor, yığılıyor, yoğunlaşıyor ve yeniden dağılıyor; bunlar durdurulup bir araya getirilmeden ve kontur verilmeden önce hepsinin dikkatli gözlerle yakalanmaları gerekiyor. Hatları neredeyse belli olan bir düşüncenin doğabilmesi için bu hortlakların önce art arda yazılması gerekiyor, aksi hâlde düşük yapmalı ya da ölü doğmuş olarak gömülmeli.

Üstelik yalnızlığa tapsam da tek başınalıktan iğreniyorum. Janina'nın ölümünden sonra*, tek başınalığın, en acı ve keskin tortusunun ve en zehirli atıklarının biriktiği en karanlık dibini (tek başınalığın bir dibi varsa eğer) buldum. Masaüstünü açtığımda gördüğüm ilk şey Janina'nın yüzü olduğundan Microsoft Word'ün açılmasını beklerken geçen süre bir diyalogdan ibaret... Ve diyalog, tek başınalığı imkânsız kılar.

Sonuncu, ancak bir o kadar da önemli olansa ben doğuştan ya da eğitimli bir grafomanım... Günlük dozuna ihtiyaç duyan, aksi hâlde yoksunluk sebebiyle can çekişen bir bağımlı. *Ich kann nicht anders.*** Ve muhtemelen bu, sebep aramayı kaçınılmaz olduğu kadar umutsuz ve sonuçsuz kılan, altta yatan sebebin ta kendisi.

Diğer sebeplere ve nedenlere gelince, onları saymak çok zor ve tek bildiğim, sayılarının her geçen gün arttığı. İçlerinde şu an en belirgin olansa ziyareti fazla uzatmış olduğum; ölçüsüz derecede ölçülü kapasitelerimin beni yetkili kıldıklarını ya da zorunda bıraktıklarını çoktan yapmış olduğum ve bu yüzden Wittgenstein'ın hakkında konuşamayacağım şeylerle ilgili (buna "hakkında *sorumlulukla* konuşamayacağım şeyler"i de eklerdim, yani kullanışlı bir şeyler sunabileceğime dair samimi bir inancım kalmamasını) sessiz kalmam gerektiği şeklindeki önerisine uyma zamanımın geldiği hissi. Ve hakkında konuşamayacağım şeyler bugünlerde giderek en konuşulmaya değer şeyler oluyor. Merakım emekli olmayı reddediyor, ancak onu doyurma ya da en azından

---

* Zygmunt Bauman'ın 62 senelik eşi, yazar Janina Bauman 29 Aralık 2009'da vefat etmişti. (ç.n.)

** Alm.: Başka türlü yapamam. (ç.n.)

yatıştırma ve bastırma kapasitemi, benimle kalmaya ne razı ne de ikna edebiliyorum. Her şey, onlar kaçıp giderken yakalama umudu beslemeye firsat bırakmayacak kadar hızla akıyor. Bu yüzden, bundan böyle kartlarımda, incelenmesi gereken yeni bir konu, konunun hakkını vereceği umulan ayrıntılı bir araştırma için yeni bir mevzu bulunmuyor. Tüketime hazır bilginin kıtlığından ziyade ifratından dolayı merakım, onu yutup hazmetmek için beliren bütün girişimlere karşı koyuyor.

Belki de bu yutmaya elverişli olmama hâli, yaşlanmanın ya da kaybolan gücün sonucudur: ruhumun ve bedenimin değişen durumundan kaynaklanan tamamen ya da büyük oranda fiziksel ya da biyolojik bir sorun (makul bir tahmin ve bunu şöyle bir izlenimle de güçlendirebiliriz: gençliğimde yeni bilgiye ulaşmak ve onu işlemek için gereken kaynaklar, tabiri caizse büyük nominal değerlere sahip birkaç sınırlı banknot formuyken, şimdi ağırlık ve ebat bakımından epeyce büyük, ancak satın alma gücü inanılmaz düşük bakır, bozuk para yığını sunuyor. Bu durum, Günther Anders'ın deyimiyle, yaşlı bir beden ve kolayca yorulan bir ruh için "şuur eşiğinin ötesi"). Zamanımız her şeyi hezimete uğratmak konusunda usta, ancak en çok da dünya imgesini: bu imge aşınmayı ve öğütmeyi kontrol eden zaman imgesi kadar puantilist hâle geldi.

Sanıyorum, parçalanmış dünya en sonunda, kendi suretindeki ressamlara yetişti. Aklıma eski bir Hint masalı geliyor, yarım düzine insan, karşılarına fil çıktığında bu değişik objenin doğasını incelemeye çalışırlar. Bunlardan beşi kördür ve hiçbiri fili tamamıyla dokunup hissedecek ve dağınık izlenimlerini bir bütüne indirgeyecek kadar ona yaklaşamaz; gözlerini dört açmış

bakabilen tek kişi ise dilsizdir... Veya bir teori prensipte deneylerle kanıtlanabilse de, deneylerden teoriye ulaşan bir yol yoktur diye uyarır, Einstein. Einstein'ın bu kadarını bilmesi gerekir. Ancak öngöremediği, salt deneylerden oluşan ve bu deneyleri düzenleyen bir teoriden ve nasıl harekete geçirilip sürdürülecekleri, sonuçlarının nasıl değerlendirileceği konusunda güvenilir bir tavsiyeden yoksun bir dünyanın ve yaşam tarzının gelişiydi.

Sonuçta hayatı yaşamakla raporlamak arasındaki fark ne? Son zamanlarda keşfettiğim ilham kaynağı José Saramago'dan bir tavsiye almakta fayda var. Günlük benzeri kitabında şöyle diyor: "İnanıyorum ki söylediğimiz tüm sözler, yaptığımız tüm hareket ve jestler... Her biri tek tek tasarlanmamış otobiyografinin rastgele parçaları olarak görülebilir ve her ne kadar istem dışı olsalar da, belki de sırf istem dışı olduklarından dolayı, yazıya ve kâğıda dökülen en detaylı hayat hikâyesi kadar dürüst ve samimidir."

Kesinlikle.

4 Eylül 2010

Yel değirmenleriyle savaşmanın yararı üzerine

Üçüncü binyılın eşiğindeyken Fransa, gezegenin geri kalanı gibi, belirsizlik sancıları içindeydi. Yeni döneme girmezden evvel, tarihin en başarılı sayılabilecek (bundan hiçbir zaman tam emin olamasak da) şakalarından

biri yapıldı: "milenyum böceği"* vukuatı birçok ciddi, aklı başında kurumu ve devlet dairesini, aynı zamanda onların milyonlarca müşterisini ve vatandaşını yeni yıl gecesinde dünyadaki rutinlerin duracağına, gezegendeki yaşamın sekteye uğrayacağına dair korkunç, neredeyse vahiysel bir vizyon ile telaşa düşürdü. Dünyanın sonu gelemeyince bilgisayar hizmetleri veren şirketler hâllerine şükredip parayı topladılar ve gerçekleşmeyen felaket, kısa süre içinde unutuldu. Bu durum, gerçekleşen ya da her an gerçekleşmesi beklenen felaketlerle yerel olarak telaşlı ve kronik olarak tedirgin halkın dikkatinden uzaklaştırıldı; ancak halkın eriyen güveni ve ortak belirsizliklerin yoğunlaşması -"milenyum böceği" hikâyesinin sembolize ettiği türden sıkıntılar- veda etmek bir yana yerinden bile kıpırdamadı.

Belki de binyıla girmeden ilan edildiği gibi, bilgisayarlı uygarlığın "herkesin malumu" sonu pek de yakın değildi; ancak bu ilanın habercisi olan vurdumduymaz yılların sonuna yaklaşılmış olunabilirdi. Güvenliğin alışılmış kurumları teker teker sallanıyor, çatırdıyor ve yıkılıyordu. Sabit iş ve maaş imkânları azalıyor, bir zamanların güçlü ilişkileri ve ortaklıkları hastalıklı bir hâl alıp kırılganlaşıyor, sözde sarsılmaz güvenilirlikteki deniz fenerleri yıkılıyor ya da kendi yozlaşmalarının altında eziliyor ya da aldanmış ve yolunu kaybetmiş denizcilerin inançları ile beraber içe doğru patlıyorlardı. Güvenilmezi yeniden güvenilir kılmaya ve düzensizliği düzenlemeye çalışan devletler, giderek aklı karışıp korkan vatandaşlarının şikâyetlerine ve itirazlarına güçlü

* Dijital kıyamet olarak da bilinen, 2000 yılına girildiğinde bilgisayarların çökeceği iddiasının literatürdeki adı. (ç.n.)

ve pervasız bir "başka çare yok" cevabıyla karşılık verdi; daha doğrusu "yardım et" ve "bir şey yap" dilekçelerini "yanlış adres" ya da "alıcı bilinmiyor" mühürleriyle geri göndermek yerine cevap vermeye tenezzül ettiklerinde...

Bu gürültü ve sessizliklerin gerisinde yeni (2002'de) İçişleri Bakanı olarak atanan Nicholas Sarkozy'nin sözleri (ve onun yolundan giden televizyon programları) tam da verilmesi gereken mesajı veriyormuş gibi geliyordu kulağa. Seneler sonra ilk kez duyulan bir mesajdı bu... Birçok kişi için bir binyıl ya da en azından bir yüzyıl süren belirsizliğin hemen ardından gelen bu Sarkozy ataması, yeni bir devlet rolüne ve stratejisine kapıları açıyor gibi gözüküyordu ve "dinleyen devlet"ten, müstakbel müşterilerine "*evet* demeyi sevdiklerini" garanti ederek onları cezbeden bankaları örnek alan bir devlete doğru götürüyordu. Sarkozy'nin atanması, yöneticilerin yeniden güvenilir olduğunu ve vatandaşların umutsuzca dayanak noktası arayışında kendilerini acımasızlık derecesinde nadir görebildikleri kaynaklara terk edilmiş bulmayacakları zamanları vaat ediyordu.

Sarkozy'nin mesajı üç parçalıydı. Öncelikle sizin ve benim gibi sıradan vatandaşlara azap veren güvensizliğin yuvası, gündüz vakti duyulan korkuların ve görülen kâbusların kaynağı, kötülük ve taşkınlığın sığınağı bulunmuştu: garip ("bizim gibi değil" manasında) görünümlü ve tavırlı,bu yüzden de muhtemelen garip ("şüpheli" manasında) alışkanlıkları ve amaçları olan insanların oturduğu hoyrat semtler ve acımasız sokaklar için kullanılan toptancı Fransızca kelime *banliyöler*di. İkincisi, Fransızların çektiği sıkıntıların ve adaletsizliklerin en derin kökleri bulunmuştu. Bizler, baştaki-

ler, güçlü adamlar, sonunda kötülüğün kaynağını "tam kalbinden" vurabilecektik ve aslında, bu zaten yapmaya başladığımız bir şeydi (TV'de gördüğünüz üzere). Üçüncüsü, TV'de az önce gördüğünüz sadece bir örnek (asayiş güçleri kaslarını geriyor; geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki suçluları, dehşet dolu günlerinizin ve uykusuz gecelerinizin esas zanlılarını yakalamak ve hapsetmek için suçun kalesine baskın düzenliyor); ancak bu, devletin harekete geçmesinin çok da canlı bir örneği ve aslında zaferle sonuçlanacağı ta en başından belli. (Bu tür bir iyi niyet şimdiki okuyucuları şaşırtmasın diye yılın 2002 olduğunu hatırlatmama izin verin, mesajı yazan yazar için şanslı bir zamanlama; çünkü iki ya da üç sene sonra, büyük utancına, devletin eylemlerinin "Afganistan ve Irak'taki savaşlardaki gibi zaferle bitecek olmasını" da ekleyebilirdi.) Kısacası, devlet söylediğini kendisi yaptı... Ya da en azından zaten yapılmaya başlanılanı.

Şimdi 2010 yılındayız. Geçen yıllarda o İçişleri Bakanı "güvensizliğe ölüm" programına oynadı ve (2007'de) Fransa Cumhurbaşkanı seçilerek Place Beauvau'nun alçakgönüllü arazisinden Élysée Sarayı'na taşındı. Şimdi, Fransızlara dinleyip not almaları söylenen mesajın verilmesinden sekiz sene sonra, aynı üçlü açıklama Başkan'ın güçlü onay ve desteğiyle Place Beauvau'daki halefi Brice Hortefeux tarafından yeniden veriliyor. Bugün *Le Monde*'da yazan Denis Muzet'ye göre Nicholas Sarkozy'nin yerini alan vârisi, patronu ve akıl danışmanının 2002'deki becerisini aynen takip ederek kendi çalışma saatini günde 20 saate çıkardı ve bu etkileyici geniş zamanı "olayların geçtiği yerde" olmak ve görünmek için kullandı. Kendisi Roman kamplarının dağıtılmasını bizzat denetledi, tahliye edilenleri bir araya toplayıp onları

"geldikleri yere gönderdi" (yani, bir önceki sefaletlerine), yerel valileri raporlamak ve bilgilendirmek için çağırdı ya da kulaklarını çekmek ve harekete geçmeye teşvik etmek için onları "arazi"de gafil avladı: bir kez daha denemeye, bir kez daha çabalamaya, saygın vatandaşların "güvensizlik" adıyla bilinen talihsizliklerinin mücrim ve suçlularına bir Yaz Saldırısı (sonbahar, kış, her ne olursa) düzenlemeye; bütün savaşları bitireceğini vaat eden bir başka savaşı bitirmek için son bir hamleye. Canavarlar size mi dadandı? Haydi, işe yel değirmenlerinden kurtularak başlayalım. Bu size mantıklı gelmiyor mu? Belki öyle, ama en azından boş boş oturmadığımızı biliyorsunuz. Bir şey yapıyoruz öyle değil mi? TV'de gördüğünüz üzere!

Vekâleten güvensizliğe karşı açılan savaşta Fransız savaşçılar, Roman ve Manuş suretindeki güvensizliği yakıp yıkma konusunda yalnız değiller. Yakın müttefikleri komşu İtalya'daki Il Cavaliere. Bugün aynı zamanda *New York Times*'ta Silvio Berlusconi'nin hükümetinin, Romanları kastederek Avrupa Birliği vatandaşlarını üç ay sonunda kendilerini geçindirememeleri durumunda ülkeden atmaya olanak veren (2007'de geçirilen) yasa ile İtalya'dan Elisabetta Povoledo'nun yazdığı bir rapor var. Ardından İtalya 2008'de bir başka yasa ile kamu güvenliği için Avrupa Birliği vatandaşlarını sürmek için devlet yetkililerine izin verdi. Eğer kamu güvenliği için tehdit oluşturuyorsanız, yakalanıp en yakın havalimanına götürüleceksiniz.

Güvensizliğe açılan bu savaşta, bu yeni mucize silahlardan kâr etmek için, öncelikle, nefret edilen Çingenelerin kamu güvenliği tehdidi oluşturduklarından ve hepsinden öte, onların böyle görüldüklerinden emin

olunmalı; baştakilerin sözlerini gerçekleştirdiğinden ve asayiş kuvvetlerinin kas güçlerini boşa harcamadığından emin olunmalı. Veya lafı dolandırmadan, beklentiyi kendisini gerçekleştiren türden bir kehanet kılmak için: *Good Morning TV*'de bir orman yangınını önceden haber alıp, ağaçları petrolle yıkayıp kibritleri tutuştur ki böylece güvenilirliğin ve dürüstlüğün *Newsnight*'ta belgelenebilsin. Povoledo diyor ki "belediyenin izin verdiği kamplar" genelde bir şehrin eteklerinde, nüfusun geri kalanından ayrılmış bir şekilde kuruluyor ve hepsinin yaşam koşulları, standardın çok çok altında. Bu şekilde devlet "entegrasyon sorununu, yani Romanlara daimi ikametgâh ve okullara girme hakkı verecek süreci pas geçebiliyor". Devletler Romanlara göçebe eğilimlerinden ötürü şüpheyle yaklaşıyor ve aynı devletler bu sefer Romanları, onlar yerleşmek istemelerine rağmen göçebe kalmaya zorluyor ve daha önceden isteyerek yerleşik hayata geçenleri de göçebe hayatlarına geri döndürmek için uğraşıyor. Böylece bütün etnik grubun "gezgin" etiketiyle yapılan o başlangıçtaki haksız ihracı, "işin aslını" tartışılamaz kılan istatistikle doğrulanıyor. Romanlar, sırnaşık dilenciler olarak mı görülüyor? Peki, "dürüst yollar"la hayatlarını kazanmaları için hiçbir şansları olmamasını garantileyin. Ve orman yakma benzetmemize dönecek olursak,

> geçici kamplar tehlikedir. Geçen hafta Roma'da Fiumicino Havalimanı yakınlarında yasadışı bir kampta üç yaşındaki bir Roman çocuk, ailesiyle birlikte yaşadığı kulübede çıkan yangın sonucu öldü. Sonra Roma Belediye Başkanı Gianni Alemanno ('güvensizliğe hayır' sloganıyla seçilen bir

başka politikacı), şehirdeki 200 yasadışı kampın bu ay dağıtılacağını açıkladı.

Birleşik Krallık tacını giymeden kısa süre önce genç, tecrübesiz ve açık sözlü olan Victoria, 28 Aralık 1836 tarihinde günlüğüne bir sağduyu parıltısıyla şöyle yazdı: "Ne zaman zavallı Çingenelere bir yerde kamp kurdurulsa ve ardından suç ve hırsızlık vuku bulsa, bu hemen onların suçu oluyor, bu çok şaşırtıcı; ve eğer onlara hep başıboş gözüyle bakılırsa nasıl iyi birer insan *olabilirler*?"

Marx, tarihin iki kez tekrarlama eğiliminde olduğunu söylemişti: önce drama, sonra kaba komedi olarak. Bu kural, on yıllık bir zaman diliminde Sarkozy'nin ilan ettiği güvensizliğe açılan art arda gelen iki savaşta bir kez daha gerçekleşmiş oldu. Alain Touraine'in sert gözlemine göre, ilk savaşın ilanını alkışlayan kalabalıktan tamamen farklı olarak, ikinci savaşta "kimse Romanların ya da Çingenelerin bizim talihsizliklerimizden sorumlu olduğuna inanmıyor." Bazıları hâlâ inanmaya devam ediyor, bazıları da zokayı yutup ağızlarından çıkarmayı reddediyor. Ancak bu korku kampanyasının başlatılma sebebi kötülüğün nedenlerini tartışmak için ya da ulusu, yasal versiyona inandırmak için değildi. Touraine bütün gazete manşetlerinin, kopan yaygaranın ve halkın heyecanının "yaşadığımız büyük felaketlerden uzakta bir yerde' olduğunu söylerken tam on ikiden vuruyor. Sarkozy tarzı politikanın etkileri, fikrini değiştirenlerin ya da Romanları suçlamaya devam edenlerin sayısı ile değil; insanların hayatlarıyla ve beklentileriyle gerçekten ilgili olandan uzağa (geçici de olsa) çevrilen kaç tane bakış olduğuyla ölçülmeli. Aynı zamanda ülkenin

hükümetinin imtiyazlarını, savlarını ve kendi varlığını meşrulaştıracağını iddia eden görevlerini ne derece yerine getirdiğini değerlendirmekten uzağa çevrilen bakış bu. Eğer bu -olması gerektiği- şekilde ölçülürse Sarkozy tarzı politika apaçık bir fiyasko olarak kolayca azledilemez; ne de iflas olarak görülebilir, yerel taklitler tertipleyip onları faaliyete geçirmekte acele eden birçok hükümetin açıkça kanıtladığı üzere.

Diyebilirsiniz ki bir ulusun gözleri, sonsuza dek başka tarafa çevrilmiş bir şekilde kalamaz; bu yüzden de hükmedenlerin kazandığı bu mühlet kısa sürmeyecek mi? Ancak sormamı mazur görün, bugünlerde uzun ömürlü olan ne var ki? Ve kaç enayi hâlâ uzun vadeye ve nihai sonuca inanıyor ki? Eğer hükmedenler gerçekten önemli olanla, yani hakkında ne yapmak istedikleri, ne de yapabilecekleri bir şey bulunmayanla, ilgilenmelerine olanak verilmeden gözlerini aynı şekilde dikecekleri başka bir eğlence bulana dek sürerse, bu mühlet fazlasıyla yeterli olacaktır.

Sarkozy tarzı hükümetin bir başka ikincil hasarı daha var. Şaşırtıcı olan bu fazla zayiat, bu hükümetin sözünü verdiği ve hâlâ teşvik edip hizmet etme sözünü vermeye devam ettiği değerin aynısı: güvence ve güvenlik, kötü kaderden korunma ve güvence altına alınma düşüncesi. Fransızlar, hükümetin sözlerinin etkililiği ve videoya alınıp televizyonda gösterilen hükümet girişimleri konusunda Sarkozy'nin savaşa ilk başladığı zamandan daha şüpheci, hatta alaycı olabilirler; ancak kesin olan bir şey var, o da eskisinden daha çok korktukları. Durumlarını düzelteceklerine dair eski inançlarının çoğunu kaybettiler. Güvensizliğin burada kalacağına ve bunun normal, insani bir duruma dönüşeceğine ve

devlet yönetiminin doğanın, tarihin veya insan yazgısının hükmünü düzeltmeye çalışacak bir tür enstrüman olmadığına inanmaya başlıyorlar. Sarkozy'nin kasten ya da gıyaben yaptığı kavgacı eylemleri, bereketli köktencilerin ve kabile mahsullerinin toprağını sürüp gübreledi... Bu denli hazır bir toprak, çok az sayıda politikacının karşı koyabileceği maceraperest istilacılar için oldukça baştan çıkarıcı.

Bu tür bir hükümet aynı zamanda belirlenmiş kurbanlara ihtiyaç duyar. Denis Muzet ve Elisabetta Provoledo'nun raporladığı olaylarda bu kurbanlar elbette Romanlar ve Manuşlar. Ancak gittikçe daha fazla moda olan politikalarda kurbanlar, ister belirlenmiş ister "ikincil" olsunlar, diğer insanların oyunundaki piyonlar değildir; şu anda sahnelenen oyunlarda hem anonim hem de gözden çıkarılabilir fazlalıklardır, yerleri kolayca doldurulabilir. Ölümlerini ya da ayrılışlarını birkaç izleyici hariç, hiçbir oyuncunun dövünüp yasını tutmak bir yana ne fark edeceği ne de hatırlayacağı figüranlardır.

5 Eylül 2010

Sanal sonsuzluk üzerine

Tokyo'dan kalkan bir otobüs, çok sayıda genci Atami'de bir plaja boşalttı. Burası başkentte erotik macera peşinde koşanlar için küçük bir mesire ve hafta sonlarının en gözde uğrak yeri. Bunu bugünkü "Yahoo News"dan öğreniyoruz. Otobüsler Tokyo'dan günde birkaç sefer yapıyor, o zaman içlerinden biri nasıl oldu

da yaygınca okunan online haber bülteninde yer aldı? Bu istisnai otobüs Atami'ye yeni Nintendo Love+ oyuncularının ilk partisini getirdi; bu otobüs, Atami'deki restoran işletmecileri ve otelciler için uzun ve kârlı bir baharın gelişini müjdeleyen bir kırlangıç.

Otobüsten inen gençler, diğer yolcuların aksine "kumda gülüp eğlenen yarı giyinik" kızlarla hiç ilgilenmedi. Akıllı telefonlarının artırılmış gerçeklik yazılımı ile donatılmış kameralarına yapışıp arzularının gerçek nesnelerine, *asıl şey*e doğru koşturdular: bir aşk çiftinin heykelciğinin tabanına yapıştırılmış küçük bir barkod ile büyüleyici *sanal kız arkadaşlara*. Akıllı telefonlarına yüklenen bu yazılım sayesinde sanal rüyalarının tek kızını barkodun "büyüsünden kurtarıp" onu yürüyüşe çıkarabilir, eğlendirebilir, ona kur yapabilir ve sadece interaktif ekranda yazan kolay anlaşılır, kesin kuralları takip ederek onun gözüne girmeyi başarabilir. Sonuç garanti ya da para iade... Beraber otelde bir gece bile geçirebilirler: öpüşmeye izin var ve buna teşvik de ediliyorlar, ancak seks ne yazık ki şimdilik ulaşılmaz; son teknolojinin bile geçmeyi başaramadığı bazı sınırlar var. Ancak tekno-büyücülerin Love++ ya da Love2 çıktığında, tıpkı geçmişte aştıkları gibi bu sınırı da aşmış olacaklarına iddiaya girebiliriz.

Teknolojinin insan ihtiyaçlarına hizmet etmek ve insan arzularını karşılamak için var olduğuna inanan ciddi bir teknoloji sitesi, dbtechno.com bundan etkilenmiş: "Love+ hayatlarında gerçek bir kadınla başa çıkamayan erkeklere adanmış yeni bir oyun ve Japonya'da büyük başarı sağladı," diyor. Sunulan hizmetler umut vaat ediyor: "Gerçek hayatlarında bir kadınla uğraşmak istemeyen erkeklere sanal bir kız arkadaş cevap olabilir."

Doldurulmayı bekleyen başka bir "ihtiyaç nişini"ni, cream.global.com fark etmiş: "Tamagotchi ile büyümüş nesil" (ne yazık ki artık moda değil ve bu yüzden de piyasada yok) bir "ilgi alışkanlığı", daha doğrusu (sanal) ilgi gösterdikleri (sanal) canlı (sanal) varlıklara bir tür bağımlılık geliştirdiler. Kurtulmak için uygun tekno-aletler olmadığından tatmin etmeyi başaramadıkları bir alışkanlık. Bu tasarlanan alışkanlığı, muhtemelen daha heyecanlı ve (bir süre için) daha keyifli bir biçimde pratik etmek için yeni bir cihaz gerek. Ancak Love+ sağ olsun, artık endişelenmeye gerek kalmadı: "Kız arkadaşa sahip olmak için oyuncu DS, dokunmatik ekrana bir kalemle hafifçe vurmalı. Daha sonra el ele okula gidebilir, flört edebilir, mesaj atabilir ve hatta küçük bir akşamüzeri öpücüğü için okul bahçesinde buluşabilirler. Dâhilî mikrofonla oyuncu, tatlı fakat sıradan sohbetine devam edebilir." Not: "fakat" illa ki bir pişmanlık göstergesi değil; hatırlarsanız Tamagotchi, sıra dışı sohbet bir yana, sohbet etmeyi dahi bir alışkanlığa dönüştüremedi.

Chicago.now.com'da Jenina Nunez soruyor: "Buluşma ve sanal gerçeklik çağında, mükemmel eş imgesi ile flört edecek kadar mı yalnızlaştık (ve gerçek insan sevgisinden vaz mı geçtik)? Ve bu soruya farazi bir yanıt veriyor: "Denklemden insanın eşini tamamen silen Love+'nın insanların kendilerini yalnız hissetmemek adına neler yapabileceğinin açık bir örneği olduğunu düşünüyorum..." Bu yanıtı destekleyen kanı ise -Jenina Nunez'in ne yazık ki açık açık belirtemediği ve geliştiremediği bir tahmin- tam on ikiden vuruyor. Evet, son Nintendo oyunun işaret ettiği devrim ve anlık pazarlama başarısının sırrı, insan ilişkileri oyunundan, insanın eşini *tamamen* devre dışı bırakmak. Alkolsüz

bira, yağsız tereyağı veya kalorisiz yemek gibi olsa da şimdiye dek yalnızca korkakça, el altından ya da beceriksizce, ilkel, küçük ölçekli sanayii tarzında denenmeye çalışıldı. Tekno-bilim insanları ve tekno-tüccarlar içinse üstün bir meydan okuma. En yakın muadili bir kutu kurtçuk ya da aslanın ini: insani ortaklığın, ilişkilerin, dostluğun, sevginin alanı...

Bu Love+, hırslı yeni bir oyun. Sanal ikame tedarik ederek (okunmuş, sterilize edilmiş, koşul ve şartlardan, yan etkilerden "beklenmedik sonuçlardan" arınmış ve gelecekteki özgürlüğü önceden satın alınmış) en tepeye oynuyor: *geleceğin kendisine*. Anlık, hemen oracıkta sonsuzluğu vaat ediyor. Sonsuzluğu uzaklaştırmanın ve kontrol altında tutmanın ve eğlenceli ve arzulanır olmayı bıraktığı an bırakabilme yetisinin yolunu sunuyor. Atami'ye kısa bir otobüs yolculuğuyla "sonsuz aşk"ın tamamen özümsenmesini ve tadına varılmasını -eve geri götürme ihtiyacı olmadan- sunuyor. Kırklarındaki bir adamın, Naoyuki Sakazaki'nin, söylediği gibi: "Love+ eğlenceli, çünkü ilişki *sonsuza dek* (italik bana ait) sürüyor. Bilse iyi olur: Atami'deki Love+ kampanyası 10 Temmuz'da başladı ve ağustos sonunda bitti.

Bu tür bir başarıya benzeyen, bildiğim kadarıyla doğruluğu şüpheli ve kanıtlanamaz olsa da, geçmişte yalnızca tek bir örnek var. Moğol İmparatoru Şah Cihan, üçüncü karısı Mümtaz Mahal'e çok âşıktı. Öldüğünde zamanın en ünlü mimarlarını topladı ve yirmi yıl harcayarak onun efsununa ve güzelliğine yaraşır bir anıtın yapılmasını izledi: Tac Mahal. Son friz işlendiğinde ve son süsler parlatıldığında Şah Cihan eseri inceledi ve sonunda aşk özlemlerinin doyurulduğunu ve kaybettiği aşkına duyduğu hasretin giderildiğini gördü.

Ancak yüce kompozisyonun zarafetini ve ahengini açıkça bozan tam ortadaki garip, tabuta benzer kutu keyfini kaçırdı. Cihan-Mümtaz aşkının son, nihai, en parlak rötuşu o kutunun kaldırılması olarak görülebilir.

11 Eylül 2010

Kelimeleri ekip biçme üzerine

José Saramago'nun, zamanımızın zorla teşvik edilen birçok geleneğiyle olduğu gibi röportaj vermekle ilgili de kuşkuları vardı. 16 Kasım 2008'de, seksen altı yaşında, benim şu an olduğumdan bir yıl daha yaşlıyken şöyle yazmıştı: "Röportajların verilmeye değer olduğu söyleniyor bana. Ben her zamanki gibi bundan şüphe duyuyorum, çünkü belki de kendimi dinlemekten yoruldum." Ben de öyle... Muhabirlerin bilmediklerini sandıkları, ancak okuyucularının öğrenmek istediklerini gözler önüne sermem konusunda ısrar edildiğinde bana "zamanla ısınan çorba" gibi gelmeye başlayan şeyi tekrarlamaya zorlanmış olunca kendimi aşağılanmış hissettim: bir zamanlar paylaşmak için sabırsızlandığım heyecan verici keşifler, artık banallikleriyle uykumu getiriyor... Saramago'nun alelacele eklediği gibi, "daha kötüsü, hayatım boyunca söylediğim az miktardaki makul şey sonuçta tümüyle önemsiz çıktı. Ve neden önemli olsunlar ki?" Yine acısını paylaşıyorum: muhabirler ısrar edince giderek zayıflayan, ancak bir zamanlar ikonoklast bir avuç fikrimi ezberden okurken sıklıkla utanç ve geç kalmış pişmanlık nedeniyle çoktan un ufak olmasını amaçladığım ve umduğum ikonları

görebiliyor ve onların üzerine düşünebiliyordum. Ancak bana yumrukla karşılık veren ve hatırladığımdan daha nahoş ve ilk senelerindeki gibi -daha fazla olmasa da- kendilerine güvenen bu ikonlar, şimdi gururla yüzüme bakıyorlar; alay ediyor, dalga geçiyorlardı.

Saramago "terlemekle aynı sebepten ötürü mü konuşuyoruz? Doğamız gereği mi?" diye soruyor. Bildiğimiz gibi ter hemen uçup gider ya da şevkle yıkanıp temizlenir ve "öyle ya da böyle bulutlarda son bulur". Belki de kelimelerin de kaderi budur.

Sonra Saramago "son saatlerinde ektiği ağaçlarla vedalaşmaya giden, bir daha göremeyeceğini bildiğinden onlara sarılıp ağlayan" büyükbabası Jeronimo'yu hatırlar. "Bu, öğrenilmeye değer bir ders. Bu yüzden ben de yazdığım kelimelere sarılıyor, onlara uzun ömürler diliyorum ve yazmaya kaldığım yerden devam ediyorum."

"Bundan başka," diye ekliyor, "bir karşılık verilmez bu duruma." Peki, öyle olsun.

12 Eylül 2010

Süperçulsuz süpergüç üzerine

İki gün önce Amerika bir 11 Eylül yıldönümünü daha kutladı/yasını tuttu/kustu.

Birkaç gün önce Thomas L. Friedman "Amerikalı barışseverlerin 'tercih savaşı' hakkında daha fazla endişelenmelerine gerek yok," diye önerdi. "Bunu yeniden yapmayacağız. Bugün Grenada'yı istila etmeye paramız yetmez." Friedman süpergücün, artık süperçulsuz ve

ileriki senelerde süpertutumlu olmaya zorunlu olduğunu düşünüyor. "Amerika çok zor bir dersi öğrenmek üzere: kısa vadede zenginliğe giden yolu ödünç alabilirsin, ancak uzun vadede jeopolitik gücü ödünç alamazsın."

Friedman'in bu görüşüne herkes katılmıyor. Örneğin Hillary Clinton'ın yalnızca dört gün önce Dış İlişkiler Kurulu'nun üyelerini yüzyıl başında dünyaya "Amerika'nın önderlik edebileceğine, etmesi gerektiğine, hatta ettiğine" ikna etmeye çalışması kayıtlarda var. Bir diplomasi başkanı, başka ne diyebilir ki? Federal hükümetin bir başka üyesi, ordudan sorumlu Robert Gates farklı bir noktaya dikkat çekiyor. Amerikan uluslararası girişimlerine, büyük oranlarda tevazu ve gerçekçilik eklenmesi gerektiğini öneriyor. Ne demek istediğini *Foreign Affairs* okuyucularının kopya almadan ya da sufle istemeden anlayacaklarına güveniyor.

Uluslar, bir şey öğreneceklerse, bunu çoğunlukla eski hatalarından ve kabahatlerinden, eski fantezilerinin cenaze törenlerinden öğreneceklerini anlamakta isteksizler. Frank Rich, Boston profesörü Andrew Bacevich'ten alıntı yapıyor: "Pentagon, Irak Özgürlük Operasyonu'nun ismini Yeni Şafak Operasyonu diye değiştiriyor. Akla bir vücut kremi ya da bulaşık deterjanı getiren bir isim." Amerikalıların yüzde 60'ı, artık Irak'taki savaşın bir hata olduğuna ve yüzde 70'i Amerikalıların hayatlarının boşuna kaybettiklerine inanırken, ancak dört Amerikalıdan biri savaşın onları terörden koruduğuna inanıyor. Savaşın Amerikalılara resmî maliyetinin (şu anda Başkan Obama Amerikalılardan Irak defterini kapamalarını istiyor) 750 milyar dolar olduğu tahmin edilmekte. Bu para için yaklaşık 4.500 Amerikalı ve 100.000'den fazla Iraklı öldürüldü ve en az 2 milyon

Iraklı sürgüne zorlandı. Bu arada İran'ın nükleer programına hız vermesine izin verildi "ve Usame bin Ladin ve fanatikleri, Afganistan'da ve Pakistan'da yeniden toplansınlar" diye özgür bırakıldı.

Bir hata, bir sonrakini doğuruyor. Rich, "Irak savaşının ülkeye en büyük mirası, Amerikalıların her şeyi karşılıksız alabileceklerine dair olan inançlarını düzenlemek oldu," diye belirtiyor. Amerikalıların şu anda isteksizce öğrendikleri şey, asla ummadıkları itici ve tiksindirici şeylerin bile büyük bir harcama olmadan alınamaz olması ve bu mide bulandırıcı şeylerin en mide bulandırıcı tarafı, yerine başka bir şey alınabilecek -iyi ya da kötü, arzu edilen ya da korkulan, keyif verici ya da tiksindirici- paranın kâfi gelmemesidir. Rich "Irak'ta uyguladığımız düşüncesiz sorumsuzlukla evdeki ekonomik çöküntü arasındaki kültürel sinerji daha görünür olamazdı," diye bitiriyor. Şimdi-dövüş-sonra-öde savaşı ve bunun insani bedellerine karşı neredeyse evrensel düzeydeki aldırmazlık durumu, yüksek risk faizli ipotek kredisi felaketindeki, konut balonundaki ve Wall Street'te oynanan diğer kumarlardaki aynı gerçeklere boş verme ile desteklendi ve teşvik edildi. Tüm bu kaygısız senelerin gerçek hesabı daha yeni tutulmaya ve değerlendirilmeye başlanıyor, ancak federal borcun faizinin 2014'te 516 milyar dolara çıkması bekleniyor. Bu Amerika iç bütçesinden daha fazla ve yarısı yabancı yatırımcılara ödenmek zorunda. Eğer yabancı kredi sağlayıcılar Amerikan borcunu satmaya karar verirse, ardından gelecek Armageddon hakkındaki korkular tekrar tekrar dile getiriliyor. Bu korkular tamamen bastırılamasa da yabancıların sağduyusuna bahis oynanarak yatıştırılıyor: bu borcun toplu hâlde satılması, dünyadaki tüm

borsalarda büyük bir devalüasyona sebep olur ve bu yüzden -en azından Amerika Hazinesi faizi ödeyebildiği sürece- kredi sağlayıcıların "borç servisi"nde düzenli maaşa razı gelmesi makul görünüyor, öyle değil mi?

Irak'taki pervasız maceranın diğer ek zayiatları, akılsızlığın savaş yanlısı sözcülüğünü yapan (kural gereği kavgacı ve gürültülü çoğunluk tarafından sesleri bastırılmış ve peşine düşülmüş) birkaç asil istisnayı saymazsak, Amerikan parti teşkilatının, Amerika medyasının ve âlimlerin, bilim insanlarının, uzmanların güvenirliği ve itibarıdır.

Ancak istekli, isteksiz ya da kasıtsız suç ortakları henüz dillendirilmemiş, süresi belirsiz bir zaman boyunca Amerika'ya dadanabilecek (aksinden kim emin olabilir) başka bir tür ikincil zarar var. Rich "Irak'a Amerikan tarzı demokrasi ve özgürlük götürmek yerine, bilakis oradaki yüksek maliyetli savaş Amerika'ya Irak'ın acı tadını getirdi," diye düşünüyor. Mağlupların ve fethedilmişlerin "Yunan uygarlığını benimseme etkisi", yani Romalı fatihleri kültürel olarak emip yutup dönüştürüp asimile edip yeniden değerlendirilmesi hikâyesi, ancak bunun korkunç bir karikatürü olarak kendini tekrar etmek üzere mi?

13 Eylül 2010

Ortalamalar üzerine

"Amerikalılar yukarıdaki küçük bir tabakaya inanılmaz bir zenginlik bahşedip orta sınıfın yaşam koşullarının altını kazıyan ve fakiri tamamen ezen ekonomideki

yapısal değişimler konusunda kendilerine dürüst davranmıyorlar. Ne Demokratların ne de Cumhuriyetçilerin bu korkunç durumu tersine çevirecek uygulanabilir stratejileri yok." -bugünkü *New York Times*'ta Bob Herbert böyle yazmış:

> "Yüksek oranda bir büyüme söz konusuydu, ancak ekonomik faydalarını büyük çoğunlukla -ve haksızca- zaten yukarıda olanlar gördü. (Robert) Reich (yeni kitabı *Aftershock*'ta) millî hasılanın artan kâr payının 1970'lerden beri kazanç sahiplerinin en tepedeki yüzde birine gittiğini belirleyen analizcilerin çalışmalarından bahsediyor. O dönemlerde onlara düşen pay yüzde 8-9 iken, 1980'lerde yüzde 10'dan yüzde 14'e çıktı. 90'ların sonunda yüzde 15'ten yüzde 19'a, 2005'te yüzde 21'e yükseldi. Hakkında bütün verilerin ulaşabileceği son sene 2007'de, en zengin yüzde biri bütün hasılanın yüzde 23'ünü alıyordu. Yalnızca 13.000 haneyi temsil eden en zengin *yüzde birin onda biri,* 2007'de tüm hasılanın yüzde 11'inden fazlasını almıştı."

Geçmişten, onun hatalarından ve kabahatlerinden bile ders almak kolay değil, özellikle o hataları yapan ve o kabahatleri işleyenler için. Tam bir yıl önce Alex Berenson *New York Times*'ta *"Wall Street'teki Küçük Değişim*'de anlatmıştı. Bugün yazısının sonucunu hiç değiştirmeden yeniden basabilir, sadece daha fazla bilgi ve daha çok olgusal takviye ile. Kendisine daha büyük bir güvenle "büyük bankaların yalnızca köşeleri yeniden yapılandı," ve 30.000 çalışanının yılda ortalama 700.000

dolar kazandığı Goldman Sachs ile beraber -iki yıl önceki felaketin sorumlusu ve işledikleri suçlar için hâlâ cezalandırılmadı- bankacıların maaşı yeniden çöküş öncesi rakamlara döndü (şirket iflas tehdidi nedeniyle federal borç tarafından kefaletle serbest bırakıldı), diye tekrarlayabilir. Bir J.P. Morgan analizcisi Kian Abouhossein'e göre sekiz büyük Amerika ve Avrupa bankası 141.000 çalışanına ortalama 543.000 dolar ödüyor. Sistem denetimden tamamen yoksun bir ortamda, artık bu kelime ne ifade ediyorsa, daha da riskli hâle geldi. "Yatırımcılar, finansal endüstriye uygun ödeme şartlarıyla borç para verecek. Karşılığında finansal kurumlar, bu ucuz parayı riskli krediler ve işler için kullanacak, bankalar bahisleri karşılığını verdiğinde kârı ellerinde tutacak, vergi mükellefleri bahisleri tutmayıp sistemi tehdit ettiğinde kayıplarını yutacak." Bankacıların bu taktiğe verdikleri bir isim bile var. GO*: bahisler tutmadığında, Gitmiş Olacağım (tabii ki şık bir bonus ve elbette yüklü bir tazminatla beraber). Bu, sayıları her geçen gün artan milyonlarca işçiyi olasılıksız bir yoksulluğa ya da Peter S. Goodman'ın tabirini kullanacak olursak "işsizlik çöllerine" savuran iş piyasasının serbestleşmesinin diğer yüzü.

Bu bir çöl... 15 milyon insan işinden çıkarıldı, bunların 3 milyonu işsizlik yardımlarının süresinin dolduğunu gördüler ve geri kalanları da aynı badire onlara kararlılıkla yaklaşırken umutsuzlukla bekliyorlar. Wall Street'tekinin aksine hayatlarındaki her şey değişti, hem de tanınmayacak derecede. Orta sınıf bir gelir sözü verilen (şimdi anladıkları üzere hileyle) ve böyle harcamaya ayartılmış insanların şimdi (birçoğu hayatlarında

---

* IBG: I'll be gone. (ç.n.)

ilk kez) sosyal güvenlikten yardım eli ummaktan başka çaresi yok. Ancak bu son umutları bile giderek müphem, telkâri ve uçucu hâle geliyor. Kırk dört Amerikan eyaleti, toplam gelirinin resmî yoksulluk sınırının dörtte biri altında olan hane halkından sosyal güvenlik ödeneğini kesti. Massachusetts Üniversitesi'nden Randy Abelda'ın hesaplarına göre sosyal yardım hakkı, üç kişilik bir ailenin aylık geliri 1.383 dolara ulaştığında kesiliyor (yani her kişiye günde 1,5 dolar, tabii ben bunu yazarken bu rakam daha da düşmüş olabilir…).

Sizinki sınıflı toplum Madam, sizinki sınıflı toplum Beyefendi… Ve eğer bellek kaybınıza şok terapiyle son verilsin istemiyorsanız bunu unutmayın. Aynı zamanda kapitalist, pazar tarafından yönetilen toplumdur bu (*market-operated society*) ve bir krizden/resesyondan diğerine geçmek bu tür toplumun bir özelliğidir. Sınıflı toplumda resesyonun maliyetleri ve canlanmanın yararları dengesizce dağıtılır, omurgaya daha fazla istikrar verecek her vesile değerlendirilerek: sınıf hiyerarşisi. Düşüşün derinliği ve olasılıksız dipte kalmanın süresi de sınıfla ayrıştırılıyor. Her şey merdivenin hangi basamağından düştüğünüze bağlı: eğer bu, yukarıda bir basamaksa tekrar tırmanma olasılıklarınız yüksek; ancak merdivenin daha alt basamaklarının birinden düştüyseniz, toplantı odalarına yeniden güneş girmesi umutlarınızı arttırmaya yeterli olmayacak. Her ardışık ekonomik kriz devresinin ardından, ekonominin hasta düşmeden öncekine göre çok daha az işçi, kendini bir iş sahibi olarak bulabilecek. Bir önceki resesyonun başında, 2000'de 34 milyon kişi iş sahibiydi, ancak bu rakam "ekonominin büyümesi"ne rağmen bir daha 30 milyonun üzerine yükselmedi. Hiç de garip değil. Kurumsal yatırımcılar "avlanmaya" açlar

–yani yatırımlardan hemen büyük bir kazanç sağlamaya– ve onların açlığını maaş bordrosundaki kesinti kadar hiçbir şey hızlı ve adamakıllı gideremiyor. Sendikaların silahsızlandırılıp yetkisiz kılınması, sabit işlerin gündelik işçilerle yapılır hâle gelmesine olanak verdi. Otomasyonun, son on yılda yaklaşık 5,6 milyon endüstriyel işin yok olmasından sorumlu olduğuna inanılıyor. En az diğerleri kadar önemli olansa birçok mavi yakalının ve beyaz yakalının son zamanlarda düşük maaşlı ve sendikasız Asya ve Latin Amerika ülkelerine göçüyor olması. Şu anda işinden çıkarılmış Amerikalı işçilerin işsizlik süresi her ay iki hafta kadar uzuyor. Uzmanlar bunun devam etmesini bekliyorlar.

Krizlerin rastgele çıkması beklenilir, ancak sonuçlar ve hepsinden öte uzun vadeli sonuçları sınıf yönetimindedir. Krizlerin ciddiyeti düzenlemelerin ne kadar azaldığıyla ilişkili olabilir, ancak insanın üzerindeki sert ve keskin etkileri inatla ve sıkı bir şekilde sınıf kontrolündedir.

Şimdiye dek Amerika deneyiminden bahsettim, ancak benzer durumlar düzenlemeden yoksun tüm yerkürede gözlemlenebilir. Margaret Bounting yaklaşan bir BM oturumuna yönelik dokunaklı bir uyarıda bulunuyor: "Mevcut seyre bakıldığında 2015'te dünya nüfusunun bir milyardan fazlası, hâlâ aşırı yoksulluk koşullarında yaşıyor olacak; Hindistan'daki çocukların yarısı, yetersiz besleniyor; Sahra Altı Afrika'da yedi çocuktan biri beşinci yaşını göremeden ölüyor. Hedefler dünyanın en yoksullarına uğramadan geçip gidiyor. Dünyadaki en yoksul sınıfın dörtte üçü şu anda Hindistan ve Nijerya gibi orta gelirli ülkelerde yaşıyor. BM gelişmekte olan ülkelerdeki eşitsizlikten ziyade küresel eşitsizlik hakkında konuşmayı tercih ediyor –Hindistan'da göklere

çıkarılan büyümeye rağmen, son yirmi yıl içinde açlıkla savaşanların oranında neredeyse hiç azalma olmadı." Çoğu BM üyeleri ve müdürleri, "eşitlik" bir yana, "adalet" fikrinin yanından bile geçmezler.

Rutin olarak, usulen ve özenle istatiksel ortalamaları hesaplıyoruz. Bazı ortalamalar cesaret verici, bazısı apaçık hoş ve hatta kendimizi bir nebze tebrik etmemizi mazur bile gösteriyor. Diğerleri pek de iç açıcı değil; bazıları korkunç bir yıkımın sinyallerini veriyor ve akla henüz mantıklı cevapları bulunamamış soruları getiriyor (gayretle cevap aranmış olsalar bile). Ancak ortalamaların aksine, pazarın her türlü etkiye ve saldırıya açık ikincil kurbanlarının istatistiği –yoksullar ve açlar, diğerlerinin kendini-zengin-et baskısının dışında bırakılıyor ve bunun sonuçlarından şiddetle etkileniyorlar– rutin olarak, devamlı, ısrarla ve monoton bir biçimde kederli ve kasvetli... Her bir ekonomik krizden sonraysa bu durum daha da artıyor. Margaret Bounting'in belirttiğine göre, bu kronik olarak yetersiz yardım fonlarını manipüle etmenin değişik bir biçimi meselesi değil. Aksine bu bir siyaset meselesi, tamamen politik bir gözdağı ve vazife.

14 Eylül 2010

Çoklu Görev [Multitasking] üzerine

Tüketim toplumunun ortaya çıkmasından beri pazarlama uzmanlarının temel kaygısı, müstakbel müşterilerinin tüketime adayacağı zamanın kısalığı oldu; zamanın kendi doğal sınırları vardı ve günde yirmi dört

saatten, haftada yedi günden öteye uzatılamıyordu. Zamanın esnek olmaması tüketim pazarının büyümesine doğal sınırlar koyuyor gibiydi.

Bir günü ya da haftayı uzatmak mümkün olmadığına göre, bu dertle baş etmenin en açık yolu, her zaman birimine daha fazla tüketim sıkıştırmaktı, insanlara bir seferde bir metadan fazlasını tüketmeye öğreterek. Yeme ve içme diğer tüketici eylemlerinin en tepesine yerleşebilecek en belirgin adaydı: hamburgerinizi yerken araba kullanabilir, bilet sırasına girebilir ya da bir film ya da futbol maçı izleyebilirsiniz. Bu kolayca halloldu: farklı bedensel organlar ve haz aldıran farklı duyular, aynı anda farklı şeyleri tüketmekle meşguldüler ve hiçbiri tam ve eksiksiz zihinsel konsantrasyon gerektirmiyordu ve hazzın şiddetini çok az düşürerek aynı anda uygulanabiliyordu (toplamda alınan bedensel zevk, belki her ürün kendi ayrı zamanında tüketildiğinde sunacağı hazzın toplamından biraz daha azdı, ancak onların bu şekilde tüketilmesi için yeterli vakit yoktu). Peki, satılık olan bu ürünler, aynı duyularımızı meşgul etse ve dikkatimizin aynı yönünü gerektirse ne olurdu? Yemeğinize ya da yürüyüşünüze, uykunuza ya da uyanmanıza eşlik edecek müzik bulabilirsiniz elbette. Yine de, dinlediğiniz müziğe eşlik edecek bir müzik bulabilir misiniz?

Görünen o ki en nihayet, tüketim pazarları kendi felsefe taşlarını buldular. En sonunda kendi "doğal" sınırlarının ötesine taşınabiliyor. Şu ana dek içlerinden yalnızca bir pazar bu keşfe/buluşa para akıtabilse de: elektronik aletler. Ofcom'un yakın zamanda yaptığı araştırmaya göre medya "çoklu görevliliği" şu anda toplam medya kullanım zamanının yüzde 20'sini işgal ediyor. Bu ortalama bir Britanyalının 8 saat 48 dakikalık

medya zamanını 7 saatinden biraz fazlasını bir medya tüketimine sıkıştırabildiğini gösteriyor.

Elbette bu ortalamanın ardına birçok fark saklanıyor. 16-24 yaşındakilerin üçte biri için simültane medya tüketimi bir rutin, lakin bu yaş aralığındaki her sekiz kişiden biri için geçerli bir durum bu. Genç nesil, büyüklere oranla medya tüketimi eylemleriyle birlikte karınlarını doldurmakta daha yetenekliler: 9,5 saatlik medya tüketiminin 6,5 saatinden biraz fazlasını "gerçek zaman"a nasıl sıkıştırılabileceğini biliyorlar ve bu becerilerini her gün kullanıyorlar. Ofcom'un topladığı bilgiye göre, bu çoklu görev alışkanlıkları akıllı telefonların gelmesiyle bayağı arttı. Daha sonraki yeniliklerin etkisi henüz ölçülmedi, ancak çoklu görev eğilimini oldukça yoğunlaştırmaları bekleniyor. Alınan bilgiler, bu hızlanmanın şu anda nüfusun daha yaşlı gruplarında daha fazla olduğunu gösteriyor: ilk defa 55 yaşın üstündeki insanların yarısından çoğu temel katkısı çoklu görev servisi olan geniş bant bağlantısı yaptırdı. TV izlerken dizüstü bilgisayar ya da akıllı telefon (ve muhtemelen iPad) kullanmak, artık tüm yaş gruplarının paylaştığı bir alışkanlık.

Channel 4 haber sunucusu ve bir medya bağımlısı olduğunu iftira eden Krishnan Guru-Murthy günlük rutinini şöyle anlatıyor: "İş günlerinde çoğu uyanık saatimi bir medya cihazıyla beraber geçiriyorum ve insanların nasıl bir gün içinde gerçek saatlere kıyasla çok daha fazla 'medya saati' geçirebildiklerini anlıyorum". Saat 6:30'da Guru-Murthy çalışma gününe Breakfast TV, Radio 4 ve bilgisayarındaki haber sitelerinin eşliğinde başlıyor ve bir yandan da "iPhone veya Blackberry'den Twitter'a bakıyor." Kulaklıklarını spor salonuna götürü-

yor ve koşu bandında "azıcık TV izliyor". Ofisteki masasında her zaman iki bilgisayar açık duruyor: biri iş için, diğeri TV haberlerini ve Twitter'ı takip etmek için. Eve dönerken Guru Murthy, iPhone'undan programı için söylenen en son Twitter yorumlarına bakıyor. Ancak akşam saat 20:45'te (her gün olmasa da) "medyasız bir iki saat" geçiriyor. "Eğer iPad'i beş yaşındaki çocuğum kullanmıyorsa, başım yastığa değmeden önce gazetelerin baş sayfalarında ne var ona bakıyorum."

Gençliğimde beni sürekli uyarırlardı: "Çabuk öğrenilen hızlı unutulur." Ama bu başka türden bir bilgelikti: "uzun vadeyi" baş tacı eden zamanlardı ve tepedekilerin bu yüksekteki pozisyonları kendilerini kalıcı şeylerle çevreleyip geçici olanı basamağın alt katlarında bırakmasından kaynaklanıyordu; miras alma, saklama, koruma, miras bırakma kapasitesi ve bir şeyleri önemseme imha etme becerisinden (pişman olunabilir, utanç verici ve arkasından ağlanılan) daha fazla önemsendiği bir zamandı.

Ancak bu, bugün birçoğumuzun onaylayacağı türden bir bilgelik değil. Bir zamanların meziyeti, şimdi kusura dönüştü. İnternette gezinme sanatı, kullanışlı ve arzu edilen beceriler hiyerarşisinde derinliği ölçme sanatının yerini aldı. Eğer hızlı unutmak çabuk öğrenmenin bir sonucuysa, yaşasın çabuk (kısa, anlık) öğrenme! Sonuçta eğer yazmanız gereken, yarının olayları hakkında yarının yorumuysa, dünden önceki olayların anısı pek de işinize yaramayacak. Hafızanın kapasitesi, sunucuların kapasitesinin aksine büyültülemediğinden, bu hafıza emmeyi ve taze özümsemeyi hızlandırma kapasitenizi sınırlayabilir. Bu yüzden çoklu görev iki kat daha fazla isteniliyor: sadece öğrenmeyi hızlandırmıyor, aynı

zamanda onu lüzumsuz kılıyor. Bağlantısız bilgi kırıntıları aynı anda farklı duyu organlarınıza sürtündüğünde bir ihtimal hiçbiri, hemen yok edilebilmek için çok derine inmeyecek ve hiçbiri kullanılabilirlik süresinden fazla orada kalmayacak.

Çoklu görev, özellikle enformasyon taşıyan aletlere, bilgi aramaları için değil de zevk vermeleri ve eğlendirmeleri için olanak tanıdığınızda daha çok arzulanabilir bir hâl alıyor, ihtiyaç duyduğunuz faydası kısa sürse bile. Derhâl unutma beklentisi o zaman ne içerlenebilir ne de arzulanabilir. Sadece ve sadece konu dışı kalır. Eski tembih "çabuk öğrenilen hızlı unutulur", ne ciddiye ne de dalgaya alınır. Büyük ihtimalle anlaşılmaz.

19 Eylül 2010

Körün acize rehberlik etmesi üzerine

Houellebecq... Akışkan, denetimsiz, tüketim takıntılı ve bireyselleştirilmiş dönemin ilk büyük ve şimdiye dek rakipsiz distopyası *The Possibility of an Island*'ın yazarı...

Zamyatin, Orwell ya da Aldous Huxley gibi eski zamanların en büyük distopya yazarları, katı modern dünyanın sakinlerine dadanan dehşete dair görüşlerini kaleme aldılar: sıkı disiplin altında tutulan ve düzen takıntılı üreticilerin ve askerlerin dünyası. Görüşleri sayesinde bilinmeze-giden-yolcularının uysalca mezbahaya ilerleyen koyun uyuşukluğundan uyanacaklarını umdular: eğer isyan etmezseniz kafilenin başına gelecek

şey işte bu, diyorlardı. Tıpkı Houellebecq gibi Zamyatin, Orwell, Huxley zamanlarının çocuklarıydı. Bu nedenle Houellebecq'in aksine onlar ısmarlama çalışan terzilerdi: siparişi verilecek bir geleceğe inanıyorlar ve kendi kendine yapılanmış bir gelecek fikrini büyük bir aykırılık olarak görüp reddediyorlardı. Yanlış hesaplardan, biçimsiz tasarımlardan ve/veya pasaklı, sarhoş veya yozlaşmış terzilerden korkuyorlardı; ancak terzilerin dükkânlarının yıkılmasından, yetkilerinin alınmasından ve yürürlükten kaldırılmasından korkmuyorlardı, ve terzilerin olmadığı bir dünyanın gelmesini beklemiyorlardı.

Ancak Houellebecq tam da terzilerin olmadığı bir dünyanın iç organlarından yazıyor. Böyle bir dünyada gelecek kendi kendisini şekillendiriyor: hiçbir kendi-başına-yap bağımlısının kontrol etmediği, kontrol etmeyi istemediği ya da kontrol edemediği bir kendi-başına-yap-gelecek. Her biri, kendi yörüngesine girdiğinde bir diğeriyle kesişmiyor, Houellebecq'in çağdaşlarının hareket memurlarına ya da kondüktörlere ihtiyacı yok, tıpkı gezegenlerin ve yıldızların güzergâh planlayıcısına ve trafik monitörüne ihtiyacı olmadığı gibi. Hepsi mezbahaya giden yolu tamamen tek başlarına bulma konusunda son derece hünerliler. Ve hikâyenin iki ana kahramanı gibi yolu buluyorlar da, birbirlerine rastlamayı umut ederek (ne yazık ki boşu boşuna...). Houellebecq'in distopyasındaki mezbaha da bir bakıma kendi-başına-yap...

Susannah Hunnewell'in yaptığı bir röportajda Houellebecq lafı dolandırmıyor ve tıpkı selefleri, bizim ve bizim atalarımız gibi tercihlere göre değil de tercih şartlarına göre, bir programı yeniden şekillendiriyor:

"Düşündüğüm şey, temelde, büyük toplumsal değişiklikler hakkında hiçbir şey yapamayağımız." Aynı düşünce dizisini takip ederek birkaç cümle sonra şu anda dünyada olanlar için üzülse bile "zamanı geri almakla ilgilenmiyorum, çünkü bunun mümkün olduğuna inanmıyorum" (vurgu bana ait) diyor. Houellebecq'in selefleri, "büyük toplumsal değişimler"in komuta konumundakilerin bireysel davranışların sinir bozucu başıboşluğunu bastırmak için ne yapabilecekleriyle ilgiliydi, ancak Houellebecq'in kaygı duyduğu konu, komuta yerleri ve akıllarında "büyük bir sosyal değişim" ile komuta yerlerini adamla donatmaya istekli failler olmadığında, bu bireysel davranışın başıboşluğunun bizi nereye götüreceğidir. Houellebecq'i endişelendiren kontrolün ve onun sadık ve ayrılmaz dostu olan baskının *ifratı* değil; tüm endişeyi nafile ve lüzumsuz kılan, bunların *eksikliği*. Houellebecq, içinde pilot olmayan uçaktan bildiriyor.

"Politikanın tarih üzerinde etkisine pek inanmıyorum... Aynı zamanda bireysel psikolojinin de toplumsal hareketler üzerinde etkisi olduğuna inanmıyorum," diye noktalıyor Houellebecq. Yani "Ne yapılmalı?" sorusunu geçersiz kılan bir "Kim yapacak?" sorusu, empatik bir "Hiç kimse." cevabıyla önceden satın alınıyor. Görünürdeki tek failler "teknolojik faktörler ve bazen de din." Ancak teknoloji, körlüğü ile meşhur; amacı takip eden eylemlerin insani sıralamasını bozuyor (faili diğer bütün hareket hâlindeki bedenlerden ayıran sıralamanın ta kendisi) -hareket ediyor, ama bir yere varmak için değil de edebildiği için (veya hareketsiz duramadığından); bu sırada Tanrı gözcülerinin gözlerini kamaştırıp kör eden bir esrarengizliğe ek olarak insanların kifayetsizliğini ve bu görevi yerine getirmekteki yetersizliğini temsil

ediyor (yani insanların zorluklarla yüzleşme ve amaçları doğrultusunda etkin biçimde hareket etme noktasındaki yetersizliklerini). Acizlere körler rehberlik ediyor; aciz oldukları için, bundan başka bir çareleri yok. Kendi hâllerine ve uyumsuz ve mekruhça yetersiz kaynaklara bırakılırlarsa hele hiç yok; gözlerini dört açmış bir pilot olmadan, bakan ve gören bir pilot olmadan... "Teknolojik" ve "dinî" faktörler tekinsizce doğa gibi davranıyorlar: kimse karaya çıkana dek nereye ineceğini bilmiyor; ancak bu, Houellebecq'in de onaylayacağı gibi, bu durumun zamanı geri döndürmenin mümkün olmadığı vakte dek sürecek anlamına geliyor.

Farkındalığı ve dürüstlüğü ile övgüye değer Houellebecq, eğer birileri hâlâ onları ağırlayacak kadar inatçı ve safsa diye, umutların beyhudeliğini kayda geçiriyor. Ona göre bir şeyleri tanımlamak, artık değişime yol açmıyor ve ne olacağını öngörmek, artık olmasını engellemek için yeterli değil. Sonunda, dönüşü olmayan bir noktaya vardık mı? Temelleri aksini gösterse ve alay konusu olsa bile Fukuyama'nın tarihin sonu hükmü doğruluğunu kanıtlıyor mu?

Houellebecq'in hükmünü sorgularken, hükmünü temellendirdiği envanteri, neredeyse tamamen kabul ediyorum. *Neredeyse*... Çünkü bu envanter hakikati ve yalnızca hakikati içeriyor; ama tüm hakikati değil. Houellebecq'in nazarından çok önemli bir şey kaçıyor: ihtimallerin umut vaat etmemesinin sebebi, sadece politikacıların ve insan psikolojisinin güçsüzlüğü *değil*; çünkü bu ihtimaller, bize geldiğimizin noktanın geri dönülemez olmadığını gösterdiler.

Houellebecq'in umutsuzluğu ve yenilgiyi kabullenmiş hâli, iki katlı fail krizinden çıkıyor. Üst katta, ulus

devlet düzeyinde fail, tehlikeli bir biçimde acizliğe sürüklendi ve bunun nedeniyse güç, bir kez devlet politikasıyla iç içe geçti mi onun küresel, sınır ötesi "akış uzamı"nın içine doğru buharlaşması ve inatla bölgesel kalan devlet politikası için erişilmez bir hâl almasıdır. Devlet kurumları, artık küresel problemlere yerel çözümler icat etmek ve üretmekle meşguller; güç eksikliği nedeniyle bu, devletin taşıyamayacağı bir yük ve kalan kaynaklarını kullanarak ve olası seçeneklerin giderek daralmasıyla yerine getiremeyeceği bir görev. Bu çelişkiye verilen umutsuz, ancak yaygın tepkiyse modern devletten yapması beklenilen ve az bir başarı elde etse bile yaptığı birçok vazifeyi teker teker ortaya dökme eğilimidir. Meşru kılmayı ise devam eden performanslarının sürmesine dayandırıyorlar. Arka arkaya bırakılan ya da kaybedilen vazifeler, daha alttaki basamağa inerler; yani "hayat politikası" katmanına, bireylerin kendi yasama, yürütme ve yargı otoritelerinin birbirine geçtiği müphem makama aday gösterildiği alana. Artık "siparişe göre bireyler"den sosyal nedenlerle ortaya çıkan problemleri, kendi bireysel becerileriyle ve kaynaklarıyla tasarlaması ve bunları sürdürmesi bekleniyor (bu, özetle bugünkü "bireyselleşme"nin anlamı. Bağımlılığın derinleşmesinin gizlendiği ve otonominin ilerlemesinin yeniden isimlendirildiği bir süreç). Üst basamaklardakilerle alt basamaklardakilerin görevleri onları gerçekleştirecek mevcut ve ulaşılabilir araçlarla oldukça uyumsuz. Şanssızlık, acizlik hislerinin nedeni bu: bir öncül olmanın plankton tipi deneyimi çoğunlukla şiddetli akıntılarla adaletsizce yüzleştiğinde tamir edilemez ve geri çevrilemez bir biçimde bozguna uğramaya mahkûm.

Baskıların büyüklüğü ve müdafaaların zayıflığı arasındaki büyüyen mesafe, böyle devam ettiği sürece acizlik fikrini beslemeye ve güçlendirmeye devam edecek. Ancak bu mesafe kalıcı olmak zorunda değil: eğer gelecek şu anki eğilimlerin "benzeri" diye öngörülürse, mesafeler ulaşılmazmış gibi gelir ve geri dönülemeyecek noktaya çoktan ulaşıldığı inancı bu tür bir öngörüye, doğru olmasa bile, itibar kazandırıyor. Zamyatin ve Orwell'in görüşlerinin akıbetinin gösterdiği üzere, distopyalar tekrar tekrar kendilerini çürüten kehanetlere dönüşüyor.

21 Eylül 2010

Çingeneler ve demokrasi üzerine

Corriere della Sera'dan Maria Serena Natale, bana Romanların sınır dışı edilmesinin olası bir yorumlamasının, onları asimilasyona ve sınıflandırmaya direnen elemanları sınır dışı etmeye dair eski bir toplumsal alışkanlığın bir başka örneği olarak okunabileceğini önerdi. Onun bu önerisine katıldım. İtalyan otoritelerinin Romanları sınır dışı etme kararı, Norbert Elias'ın yarım yüzyıl önce "Yerleşiğe karşı Yabancılar" diye tanımladığı sayısız durumdan biri; durmadan kaynayan ve neredeyse evrensel bir mücadele... "Yerleşikler": bir şehrin belirli bir bölgesine yerleşmiş, birdenbire sokakta, onlardan değişik giyinen, farklı davranan, anlaşılmaz konuşan hiç tanımadığı yüzleri gören kişiler... Kısaca "buraya ait olmayan yabancılar." "Yabancılar": ne dostlar

ne de düşman ve hiç beklenmedik olduklarından kaygı ve korku uyandırıyorlar.

Yabancılar ve tehlikeliler, çünkü -ne beklenebileceğini ve hareketlerine nasıl tepki verebileceğini bildiğin dostunun ya da düşmanının aksine- yabancıların ne yapacaklarını, nasıl tepki vereceklerini ya da beladan uzak durmak için yanlarında nasıl davranılması gerektiğini bilmek imkânsız. Çünkü davranışlarını ve amaçlarını nasıl çözmek gerektiğinin bilgisi olmadığında kişi kendisini kayıp hissediyor, aynı zamanda da *cahil*... Ve kişi, olası tehlikeyi atlatmak için ne yapması gerektiğinden emin olamadığı için (tehlikenin ne olduğunu bile bilmek imkânsız ve bu yüzden de en kötüsü hayal ediliyor...) *aciz* de hissediyor. İnsanın kendisini cahil ve aciz hissetmesi ise gurur kırıcı ve *aşağılayıcı* bir durum! Sanki bu yabancıların varlığı, kişinin gururuyla oynuyormuş gibi. Yeniden huzura ve akli dengeye kavuşmak için gitmelerini istiyor olmak, şaşırtıcı değil...

Politikacılar bu tür istekleri gidermekte pek bir istekliler. Hepsi de "yabancılar"ın varlığı söz konusu olunca, otoritelerin vatandaşlarının güvenliğini gerçekten umursadıklarını ve onları tehlikeden korumaya hazır olduklarını göstermek adına "yerleşikler"in endişelerinden, rahatsızlıklarından ve huzursuzluklarından çıkar sağlama konusunda oldukça hevesliler. Romanlar bu tür muameleye özellikle açıktır. Onlar en yaygın "olağan şüpheli" ve "tuhaflık"ın vücuda gelmiş hâli... Romanlar, yerleşmişlerin arasında dolaşan göçebeler... Hiçbir yere bağlı değiller; hareket etme özgürlükleri var, gelip giderler, yerleşik hayata kızıyorlar ve bu yüzden diğer diasporaların aksine "yerel nüfus hâline gelmek", yerel rutine dâhil olmak, yani "tanıdık manzaranın vazgeçilmez

bir parçası olmak" için ve karşılıklı olarak kabul edilebilir bir *"modus vivendi"* yaşam tarzında uzlaşarak çevreye yayılmak için bir yerde yeterince vakit geçirmiyorlar. Onlar her yerde "daimi yabancı"; hatta düzensizliğin sembolü işlevini görüyorlar, "simgesel yabancı", "cisimlenmiş yabancı" oluyorlar, "yabancılar"ın işaret ettiği tehdidin tamamen somutlaşmış hâli. Sonsuz seyahatlerinde birçok yerel komüniteyi ziyaret ederken nereye giderlerse gitsinler yanlarında damgalanmışlıklarını ve gerçek ya da mefruz sahtekârlık hikâyelerini de götürüyorlar. Aleyhlerindeki suçlamaların listesi gün geçtikçe kabarıyor, üstelik soğukkanlı sınamaya ve incelemeye hiç tabi tutulmadan. Masumiyetlerini kanıtlayana dek suçlular, ancak kanıtlamaları için onlara fırsat tanınmıyor.

Hoşa gitmemeleri konusunda bir diğer faktör: başka birçok göçebe ya da diyasporik azınlıkların aksine Romanlar ne kadar kısa bir süre kalsalar da aşikâr ve sıkıntılı bir biçimde durdukları her yerde görünür hâldeler; ama aynı zamanda fikirlerin oluştuğu, alışverişinin yapıldığı, tartışıldığı ve "sağduyulu şekli"nin verildiği yerlerde görünmezler (hatta namevcutlar). Romanlar, çok nadir olarak ulusal ya da yerel hükümetlerde temsil ediliyorlar ve bakış açılarını dile getirip destekleyecek okur yazar, fikir üreten seçkin bir sınıfa sahip değiller. Görünüyorlar, ancak bakılmıyorlar. Duyuluyorlar, ama işitilmiyorlar.

Maria Natale bana yine de Doğu ve Batı Avrupa'da Romanlara (Çingenelere) davranış biçimlerinin değişip değişmediğini sordu. Ben de ayrımcılığa maruz kalma hissinin zengin ülkelere oranla fakir ülkelerde daha sancılı olduğunu söyledim; orada dilimlenmesi gereken

somun daha küçük ve bu yüzden de düzgün yaşam imkânı çok daha yetersiz. Bizler kadar mantıklı olan ya da olmaya çalışan göçebeler, ekmek arayışlarındaki yolculuklarında (ve tüm yerkürede sayıları oldukça fazla, tüm ten renklerinde, dinî inanışlarda, dillerde, geleneklerde, tercih edilen hayat biçimlerinde) doğal olarak maddi durumu daha iyi olan ülkelere gitmeyi tercih ederler. Bu açıdan Çingenelerin "Batı'ya hareket etmeleri" konusunda olağandışı bir şey yok. Daha yüksek yaşam standartları olan ülkelerde tatminkâr hayat olasılıkları daha fazla ve fırsatlar çok çeşitli; yerel fakirler bile zengin! Varlıklı bir ülkede açlık çekmek, fakir bir ülkede olasılıksız yoksulluğa gark olmakla kıyaslandığında, cennet gibi görünebilir.

Sözde "refah devleti" sayesinde, önceki programa dayalı girişimini pazarın yarattığı varoluşsal belirsizlik ve güvensizlik ile değiştiren ve aksine vatandaşlarının iyiliğini gerçekten düşünen ve politik gücün asıl görevinin kâra yönelik herhangi bir sınırlamayı ortadan kaldırması olduğunu ilan etmiş çağdaş devletler, meşruiyetlerini dayandırabilecekleri insan kırılganlığının ve belirsizliğinin diğer *ekonomik olmayan* çeşitlerini aramalı. Bu türden meşruiyet, şimdilerde kişisel güvenlik konusunda gözlemlenebiliyor: *insan bedenini, mülklerini ve habitatlarını* tehdit eden, pandemik ve sağlıksız beslenme ya da hayat tarzı; veya alt sınıfın suç faaliyetleri, anti sosyal davranışları, yabancı göçmenler yahut son zamanlarda küresel terör kaynaklı olabilecek mevcut ya da henüz emareleri beliren, açık ya da gizli, gerçek ya da mefruz korkular.

Pazarın aşırılıklarından doğan varoluşsal güvensizliğin aksine, insanların koruyucusu rolüyle devletin kay-

bettiği tekelini iade etmeye çalışan bu fazlasıyla gerçek, cömert ve rahatına düşkün alternatif *güvensizlik*, yapay olarak güçlendirilmek ya da en azından yeterli miktarda korku yaratmak için fazlasıyla abartılmak ve aynı zamanda *ekonomik olarak üretilmiş* güvensizlik gibi ikincil bir pozisyonu geçmek, gölgelemek ve yerinden etmek zorunda. Devlet yönetiminin hakkında hiçbir şey yapamayacağı ve yapmak da istemediği türden bir güvensizlik... Geçime ve sağlığa yönelik pazarın ürettiği tehditlerin aksine, kişisel güvenliğe yönelik tehlikelerin vehameti ve büyüklüğü, en kara renklerle çizilmeli; böylece reklamı yapılan (aslında beklenilen daha az dehşet verici herhangi bir felaket) tehditlerin maddileştiril*memesi* hükümet aklının kötücül kadere karşı büyük zaferi olarak alkışlanabilir: ve devlet organlarının övgüye değer ihtiyat, özen ve iyi niyetlerinin sonucu olarak.

Sosyal rahatsızlığın tüm yönleri için (öncelikle de "*Unsicherheit, incertezza, précarité*, güvensizlik"in mide bulandırıcı, bitkin düşürücü hissi için) "göçmenleri suçlamak" -yabancıları, yeni gelenleri ve özellikle yabancıların içindeki yeni gelenleri- bu şartlar altında hükümetin meşruiyetinin cezbedici alternatif bir kaynağı ve bu yüzden de giderek küresel bir alışkanlığa dönüşüyor. Daimi bir alarm hâli: her köşede pusuya yatmış tehlikeler, İslami okullar ve cemaatler kılığına girmiş terörist kamplarından sızıp yayılan, göçmenlerin kaldığı banliyölerden, alt sınıfın istila ettiği sefil sokaklardan, mahalli olarak şiddet üreten "yabani semtler", büyük şehirlerin girilemez bölgeleri, firari pedofiller ve diğer seks suçluları, yılışık dilenciler, kana susamış genç çeteler, aylaklar ve sapıklar... Korkmak için fazlasıyla sebep var; gerçek rakamları ve yoğunlukları yetersiz

kişisel deneyimle ölçülemeyecek derecede; ve korkmak için belki de en mükemmel sebep de hazır. Kimse ikaz sözlerinin nerede ve ne zaman ete kemiğe bürüneceğini bilmiyor.

Konuşmacım, tüm bu şartlar altında demokrasinin geleceğinden endişeliydi. Bu bağlamda *New York Times*'ın 20 Eylül 2010 sayısındaki Roger Cohen'ın makalesini anımsattım. "Demokrasinin çöküşü"nden bahsediyordu ve şöyle açıklıyordu: "Bunun sebebi, demokratik ülkelerin sayıca azalmasından ziyade demokrasinin ihtişamını kaybetmesi. Artık o, parlaklığını kaybetmiş bir fikir..." Bunun da birçok sebebi var: Irak ve Afganistan'da demokrasi adına yapılan savaşların sebep olduğu kanlı kargaşa demokrasinin şanını zedeledi. Özellikle de yılda yüzde 10'u aşan büyüme ile stabil, fazlasıyla huzurlu ve anti-militer ancak dikta yönetimine sahip Çin ile kıyaslandığında... Cohen "özgürlük ve zorbalık arasındaki fark fazlasıyla 20. yüzyıla ait kaldı," demekten de çekinmiyor. Komünist rejimden çıkan ülkeler için Batı tipi demokrasi refah, büyüme ve huzur vadediyordu; tüm bu alanlar için vadettiğinin çok azını verdi. Eski demokrasiler arasında yer alan Belçika, çözemeyeceği belli olan bir çelişkiye düşmüş durumda, İsrail'de politika yozlaşmaya bulanmış hâlde, İtalya'da demokrasi kendisinin komik bir taklidi olma yolunda. ABD Kongresi parti içi bir açmaz sebebiyle hareketsiz vaziyette kaldı ve onaylayabildiği ya da teşvik edebildiği tek eylem eylemsizlik.

Demokrasinin bir zamanlar kabul edilen cazibesini giderek kaybetmesine sebep olarak, başka maddeleri de rahatça ekleyebilirim. Örneğin ABD'nin dünya çapında demokrasinin baş yıldızı olması, onun aynı zamanda

insan haklarına uymamasını ve özellikle de yirmi birinci yüzyılın işkenceyi diriltmesinde suç ortağı olmasını engellemedi. Ya da demokrasiler, insanlarını özel sığınaklara sığınma ve kamusal alana ve ortak, paylaşılan malın korunmasına dair vatandaşlık görevine sırtlarını dönmelerini caydırmak konusunda başarısız oldular. Ya da o demokrasiler, bariz bir biçimde kendi azınlıklarını ve onların saygın ve şerefli bir hayat sürme haklarını koruyamadılar. Ya da aynı zamanda vatandaşlarının kesintisiz iletişim, mutabakat, işbirliği ve dayanışma arzularını gerçekleştirme görevlerini -demokratik hayatın tanımlayıcı özelliklerini, olmazsa olmazlarını- yerine getiremediler. Demokrasi bireysel kalkınma vaadi üzerine kurulamaz. Onun en büyük ve eşsiz özelliği, herkesin özgürlüğüne hizmet etmektir.

Bütün bunlar, gerçekten endişe verici. Özellikle de bizim yaşadığımız bu zamanlarda, küresel dayanışma çağında bizi örneğine rastlanmamış bir zorlukla yüz yüze bırakıyor: demokratik şekilde bir arada varoluşun kutsal özelliklerini atalarımızın çıkardığı ve orada bıraktığı ulus devlet seviyesinden de yukarı, dünyevi insanlık seviyesine çıkarmak.

22 Eylül 2010

Kaybolan güven ve büyüyen kibir üzerine

Bir süredir hastalarına musallat olan birden fazla türden vücut kırgınlığının inatçılığı nedeniyle endişeli olan ve hastaların tedaviyi reddetmeleri ve aynı zamanda

ecza raflarındaki ilaçların bariz yetersizliği sebebiyle umudunu kaybetmiş sosyal ve politik eczacıların odak noktası güven sorunu ve geçirdikleri sıkıntılı dönem oldu. Bu eczacıların çoğu, bir zamanlar etkili bulunan, hâlâ geleneksel olarak önerilen ve aksini söyleyen birçok kanıta rağmen büyük ölçüde hatasız oldukları düşünülen şifa yöntemlerinin faydasızlığının (hâlâ geleneksel olarak önerilen ve tam aksini gösteren birçok kanıt olsa bile çoğu kesimin kusursuz bulduğu) asıl sorumlusunun güvensizlik olduğuna, güvenin eksik bileşen olduğuna inanıyorlar. Şimdi sosyal ve politik şifacılar umutlarını güvenin dirilmesine bağlıyor ve geleneksel sosyal ilaçların daimi başarısızlığını güvenin azlığına yoruyorlar.

Ekonomik, politik ve sosyal düzen güvene dayalıdır ve yokluğunda bunların her biri çöker şeklindeki inanç, politik bilimlerin doksası oldu. Mevcut politik bilim söylemi çoktan bir kenara bırakıldı ve nadiren tekrar ziyaret ediliyor. Dominique Schnapper 19 Temmuz 2010'da Montpellier'de düzenlenen Rencontres Pétrarque'ın katılımcılarına politikanın meşruiyeti kadar ekonomik hayatın (ve sosyal düzenin) pratiklerinin de "insanlar arasında minimum güven olmadan ve insanların kurumlara güvenleri olmadan sağlanamaz" olduğunu söyledi. Bunu bir aksiyom olarak kabul etti ve ne teorik ne de ampirik kanıta ihtiyaç duyan tartışmasız gerçek olarak sundu. Ekonomik, politik ve sosyal hayatın şu anda çektiği zorlukların semiyolojinin tanısı olduğu ise Schnapper için önceden bilinen bir sonuçtu: şu anda yaşadığımız "genelleşmiş muhalefet toplumunda geleneksel olarak ve meşruiyetten yapılan tartışmalar, artık geçerli değil." Böyle tartışmalara inanmıyoruz, diye devam

etti Schnapper, en azından atalarımızın inandığı gibi. Eğer inanmıyorsak o hâlde ekonomik, politik ve sosyal düzenlemelerimizin gıcırdaması, ıztırap verip tökezlemesi, kırıldı kırılacak bir hâl alıp dağılacak gibi durması sürpriz değil. Ancak bir soruyu sormayı unutuyoruz: bu durumu meydana getiren karmaşık faktörler kördüğümünde beygir kim, araba kim?

Le Monde'a verdiği ve 21 Eylül'de basılan bir röportajda Pierre Rosanvallon kişilerdeki güven ve itimadın özünü, "onların, gelecekteki davranışları üzerine hipotez yürütebilme yeteneği" olarak görüyor. Büyük politik partiler etrafında organize olan ve her birinin kemikleşmiş fikirlerle ve hiç de esnek olmayan programlarla donanmış eski tarz politikada (elbette çok da eski değil, en fazla yarım yüzyıl önceki) bu tür bir yeteneği sergilemek ve buna cüret etmek oldukça kolaydı. Bu sebeple gidip gelen kişiler oyunu gibi gözüken ve kimin gidip geldiğinin ise mevcut fikirlerle ve programlarla pek bir ilgisinin olmadığı günümüz politikasında, baştakilerin gelecek davranışlarını kesinleştirmek mümkün değil. Eski zamanların büyük, yerleşik ve büyük ölçüde kişiler üstü partilerinin aksine parlayıp sönen "politik şahsiyetler"e güvenilemez, çünkü gelecekteki hareketleri riskli, oynadıkları roller istikrarsız ve çünkü politik dramdaki bir sonraki perdenin oyuncularının hatasız olduklarını öngörmek imkânsız.

Öte yandan Loïc Blondieu (*Le nouvel espirit de la démocratie*, 2008), gücün koridorlarında olanlara karşı toplumun yeni şüpheciliğinin sebebinin altında, vatandaşın politik sürece iştirak ettiği aldatmacısı olduğunu söylüyor ve bu süreç giderek bir kez seçilip makama getirilince "temsilciliği" ellerinden kayıp giden "temsil-

ciler"in periyodik seçimine indirgeniyor. Ancak Bastien François'nın (22 Temmuz tarihli *Le Monde*'da) belirttiği üzere, seçilen yöneticilerin güvenilirliği fikri, politik sorumluluktan suç alanına kaydığı müddetçe, gelinen noktayı değiştirmek için yapılabilecek çok az şey var. Şu anda şahıslar, sanık sandalyesindeki fikirlerin yerini alıyorlar. Siyasi makamın görevlileri rüşvet alırken, finansal raporlarda sahtekârlık yaparken ya da yasadışı anlaşmalar imzalarken suçüstü yakalanmadıkları müddetçe, tüm pratik amaç ve nedenlerle seçim manifestolarını dokunulmazlıkla yırtma haklarına sahipler.

Çok az kişinin inceleyeceği, hatta incelemeye değer bulacağı bu tür manifestolar giderek fuzuli bir hâl alıyor. Ayrıntılı manifestolara ihtiyaç duymayan "Bana Güvenin" ya da "Yapabiliriz" gibi cazip sloganlar çok iyi iş görür, eksik olmayın. "Halk iradesi", tıpkı realite programı "Biri Bizi Gözetliyor" bağımlılarının evdeki insanların alımlıklarıyla ve cazibeleriyle, suç ve kabahatleriyle, yükselişleri ve daha da çok çöküşleriyle, eve girişleri ve yüz kızartıcı tahliyeleriyle ve kabaca evden kovulmalarıyla ilgileniyor olmasına benziyor ve buna sabitlenmiş durumda... Evin içinde olanlara ya da orada üretilmeyene ise çok az ilgi var. Olanlara kullanışlı bir ürün gözüyle bakmak yerine önceden çöp ya da unutulmaya hazır olay ve mesele diye bakılıyor ya da bunların TV yarışmalarından başka bir yerde bir hükmü yokmuş gözüyle bakılıyor. İrlandalı bir çiftçinin uydurma fikirleriyle uyum gösteren bir şey var: "O domuz tahmin ettiğim kadar ağır çekmiyor; ama zaten çekmesini de beklemiyordum."

Toplumsal ve müşterek yapının amansız çözülmesi ve dağılması ve bunların narin, sürekli değişen ve fazlasıyla kısa ömürlü "ağ"larla eşit derecede kademeli,

ancak amansız ikamesi (ya da sözde ikamesi) göz önüne alındığında, bu çok da beklenildik bir değişim: doğaçlama bir biçimde bir araya getirilmiş ve doğaçlama bir biçimde az ya da hiç ikaz etmeden parçalanan, tüm idari potansiyelinden soyunmuş ya da zaten idari güçleri olduğunu iddia etmeyen. Bugünkü *Le Monde*'da bu ağların içinden biri olarak Hervé de Tellier şöyle diyor: "Harika, mobil bir Facebook'um var: tanımadığım yüzlerce arkadaş hiç ilgimi çekmeyen ve haklarında en ufak bir fikrim olmadığı hayatlarında kullandıkları hilelerden bahsediyorlar." Alain Minc (yeni basılan *Une historie politique des intellectuels* içinde) ağ-politikasını @gora ismiyle vaftiz etti.

Elde edilen kesinliğin gücü, sahip olunan ya da otoriteye verilen güvenirlilik ve itibarın derecesini gösteriyor. İlki, ikincisinden daha büyük olamaz. İnanılacak bir bilgi bize sunulduğunda neredeyse otomatik olarak "Sana bunu kim söyledi?" ya da "Nerede okudun (duydun)?" diye soruyoruz. Ancak verilen cevapların çok azını tatminkâr görebiliriz. Bugün belki de en çok, güvenilir bir otoriteye ihtiyacımız var. Ancak bu ihtiyacın tersine yaşadığımız zamanlar, böyle bir otoritenin gelmesi ya da daha kötüsü yerleşip kalması için iyi zamanlar değil.

Seçim yapma hakkı ve sonuçlarının sorumluluğunu alma zorunluluğu omuzlarımıza çullanmışken daha önce hiç olmadığımız kadar, kendi kendimizi yöneten bir pozisyonda olabiliriz, ancak daha önce hiç olmadığı kadar inanabileceğimiz ve bizim kendi kendimizi yönetme yeteneğimizi ve salahiyetimizi destekleyip yol gösterme isteklerine güvenebileceğimiz vâkıf insanlara da ihtiyacımız var. Sonuçta, Alexis de Tocqueville'in tekinsiz derecede kâhiyane içgüdüleriyle çoktan öngördüğü gibi

en büyük filozoflar bile, artık kendilerini uzman olarak gören ya da öyle görülen insanlara güvenmeleri sebebiyle milyonlarca şeye inanmak durumunda; ve en büyük filozoflar bile ihtiyaç duyduklarında ve her düşündüklerinde ya da eyleme geçtiklerinde başvurmak durumunda kaldıkları birçok bilginin doğruluğunu, birinci elden kontrol etme şansına sahip değiller. Georg Simmel insan ruhunun canlılığının ve yaratıcılığının onları önceden hayal eden ve hayata geçiren ruhun özümseyip sindirebileceği noktayı çoktan geçtiğimizi söyleyeli yüzyıldan fazla oldu. Tocqueville gözlemini yaptığından beri, tüketim için "kullanıma hazır" bilginin miktarı katlanarak arttı. Daha önce hiç bu kadar çok fail-i muhtar, bu kadar ipe bağlanmamış ve kontrol altına alınmamıştı. Daha önce hiç bu kadar, kendiliğinden çalışır failin hareketi, ne kontrol edebildikleri ne de karşı koyabildikleri, dışarıdan itip çekmeye maruz kalmamıştı.

Doğru hamleleri, yanlış olanlardan ayırt etmek bir kumara dönüştü. Gerçekten mantıklı bir hamle yapmak için (yani duruma tamamen hâkim bir hamle) gerekli olduğuna inanılan bu denli fazla bilginin hazmedilmesine zaman olmadığından aksi düşünülemezdi. Çoğu bilgi ikinci ya da üçüncü el olarak işlenebildiği için, hazmedilmeye ve asimilasyona uygun bilginin parçası bile şüphe edilmeyecek özelliklerin çok azına sahip. Yalanın hayaletleri *online* ya da *offline* dolaşan her türlü gerçeğin üzerine çöreklenmiş durumda; her türlü tavsiye, tam bir dalavere görüntüsü. Yavaş yavaş, ancak hiç durmaksızın ikiyüzlülüğe ve ihanete teslim olup buna alıştırılıyoruz.

Yalanlar ve kandırmaca, artık bize ayıp ve çirkin gelmiyor; yalancılar ve dolandırıcılar, artık güvenimizi kırdıkları için oybirliği ile toplumsal hayattan uzak

tutulmuyorlar; "tam olarak doğruyu söylememek" ve "doğrunun bir kısmını söylemek", haberleri uydurmak ve "abartmak" veya sahte raporlar hazırlamak bugünkü politikanın ekmek kapısı. Bir "devlet adamı", bugün yalan söylerken yakalansa çok az kişinin kaşları çatılır. İktidara yandaş gazetecilerle dalga geçip onlara gülebiliriz, ancak onların olmadığı politika, palyaçosuz bir sirk atalarımıza nasıl gelirse bize de öyle geliyor. Artık yalan söyleme, söylediğini inkâr etme ve kirli çamaşırları ortaya dökme rutinleri, politikacıların eğlendirme değerine katkıda bulunuyor; eğlenceli haberlere bağımlı ve takıntılı bir dünyada pek de küçük sayılmayan bir erdem...

Sevgili Saramago 18 Eylül 2008 tarihinde blogunda, dünyayı miras yoluyla devralmış ve onu bir sığır sürüsü sanmış bir kovboy olarak gördüğü George W. Bush hakkındaki fikirlerini yazmış: "Yalan söylediğini biliyor, yalan söylediğini bildiğimizi biliyor, ancak kompülsif bir yalancı olduğu için yalan söylemeye devam edecek..." Ve yalnız da değil! "Bugünün toplumu, yalanlarla lekelenmiş bir hâlde... Ahlaki kirlenmenin en kötüsü... Yalan, her yerde dokunulmazlıkla dolanıyor ve çoktan bir tür diğer gerçeğe dönüştü bile." George Orwell'ın yarım yüzyıldan fazla bir zaman önce "*newspeak*" adıyla bugünün geleceğini haber verdiğini hatırlatayım.

Bu durumda politikacıların güven çağrıları kulağa daha çok sirenlerin şarkısı gibi şüpheli ve aldatıcı geliyor. Neden sirenlere güvenelim? Odysseus örneğini takip etmek daha mantıklı ve aslında daha dürüst olmaz mı (giderek daha fazla insan yukarılardan gelen seslere kulaklarını tıkıyor)? Ya da en iyisi sirenler ezgilerini, ancak leoparların beneklerini değiştirebileceği kadar değiştirebileceği için ciddi ciddi kamusal alanı, sirenleri

içine almayacak şekilde yeniden tasarlamayı mı denemek lazım?

İtiraf ediyorum: söylemesi kolay. Ancak denemeye değer. Ve denenmesine ihtiyaç var. Acilen. Hakikatın var olabilme ihtimaline dair güvenimizi geri kazanmak adına...

29 Eylül 2010

Öfkeli olma hakkı üzerine

19 Eylül tarihli *New York Times*'ta Paul Krugman "Öfke Amerika'yı kasıp kavuruyor," diye yazmış. Böyle olması beklendik değil mi? Ne de olsa bize hatırlattığı üzere "yoksulluk, özellikle de akut yoksulluk, ekonomik krizde hızla yükseldi; milyonlarca insan evini kaybetti. Gençler ev bulamıyorlar; işlerine son verilen 50'li yaşlardaki insanlar bir daha çalışamayacaklarından korkuyorlar." Amerikan rüyasını birkaç on sene boyunca gece gündüz kaldırımlarda, "tarihin sonu" diyarındaki yollarda ve "TV'de görüldüğü gibi" geleceğin Disneyland'inin meydanlarında düşledikten sonra ani, merhametsiz bir uyanış bu. Bir orji sonrası sabahı... Yeterince insanın, öfkelenmek için yeterince sebebi var. "Yapabiliriz!"in kesinliğinin tatlı düşlerinden sonra, kafa karışıklığı ve iktidarsızlığın acı karışımı. 27 Eylül tarihli *New York Times*'ta Roger Cohen'ın dediği gibi "belirsizlik her yanı kuşatır." "Hükümetin Wall Street'i kurtarmaya çalışması, az ya düşen gelirlerle geçinmeye çalışan orta sınıfın akut zorluklarıyla birleşince kırgınlıklar çoğaldı." Son zamanlara dek tüm kalbiyle ve militanca Obama

destekçisi olan Velma Hart'ın "Seni savunmaktan yoruldum!" diye bağırmasına kim şaşırdı. Cohen'ın belirttiği gibi Hart'ın umutsuzluk çığlığı "ulusal bir noktaya bastı, çünkü birçok insan aynı şeyi hissediyor."

Ancak beklediğinizin aksine Krugman "öfke Amerika'yı kasıp kavuruyor" ya da Cohen "Amerika'nın derin çıkmazı -politik, ekonomik ve sosyal- kabileciliğe saplandı" derken onların akıllarından bunlar geçmiyor. Milyonlarca yeni evsiz gibi, iş olanağı bulunmayan gençler ve orta yaşlılar da şimdiye dek sessiz durdu ve Velma Hart'ın umutsuzluk çığlığının geniş yankısı onu destekleyen seslerin kreşendosundan çok, aksettiği geniş ve sağır yabandan kaynaklanıyor gibi. Krugman makalesinin başlığında endişelerini dile getiriyor: "Öfkeli Zenginler". Milyarder fon yöneticisi Stephen Schwarzman, kendisi gibi fon yöneticilerini vergi yasalarındaki boşluklardan mahrum bırakan Barack Obama'yı, Polonya'yı istila eden Hitler'le kıyaslamıştı. Ve zenginlerin en zenginlerinin borazanı *Forbes* dergisi Obama'nın vergi politikasının Kenya'ya özgü "sömürgecilik karşıtı" kökenden geldiğini ve artık ABD'nin "1950'lerdeki Luo kabilesi üyesinin rüyalarına göre" yönetilmesi tehdidi altında olduğunu söyledi. 9 Haziran'da *Wall Street Journal*'ın yayın kurulundaki Dorothy Rabinowitz, Obama'yı fikirlerini yabancı solun salonlarından almakla itham etti. Makalesinin başlığı: "Beyaz Saray'daki Yabancı." 21 Eylül'de bir başka zengin iş adamı Mort Zuckerman süperzenginlerin Ortodoks inancını akla getirerek evlere yeniden sahip olunmasının artışını yavaşlatmaya çalışan federal çabaları kınadı: "Pazarlara kendi dengelerini bulmaları için izni verilmeli." Dört gün sonra ise Cato Enstitüsü'nün gür ve heybetli sesi, yabancı

(Amerikalı olmayan) Beyaz Saray vergi politikasına bir başka taarruzunda, uzun vadede yukarıdaki vergi kesintilerinden aşağıdakilerin faydalandığını senelerdir söyleyen, ancak uzun süredir inandırıcılığını yitirmiş miti yeniden gündeme getirdi. Tüm bunların gerisinde kulakları sağır eden koro, her gün ülkenin bir yakasından diğerine senede 400.000 $ ve 500.000 $ arasında para kazanan trajik insan öbeğinin şarkısını söylüyor; bunlar, şimdi Bush kesintilerinden önceki vergilendirilme seviyesine inmekle karşı karşıyalar (yani toplamda yuvarlak hesap 700 milyar doları, boğazına kadar borca batmış bir deri bir kemik devlet hazinesine verecekler) ve eğer müstesna evlerinin emlak vergilerini ve onların sınıfının yaldızlı gençliğini harcadığı elit özel okulların ücretlerini ödemeye çalışırlarsa kesinlikle iflas edecekler (ve daha az şanslıları yalnız bırakacaklar).

Krugman şu şekilde bitiriyor yazısını: "Yüksek gelirli Amerikalıların, kendilerine acıma ve beğenme arasında debelenen, dünyanın en şanslı insanlarının görüntüsü, komik görünebilirdi; ancak şu olmasaydı: istediklerini elde edebilirler." Evet, edebilirler ve bir ihtimal edecekler; çünkü onlar "senden ve benden farklılar: sözleri daha çok geçiyor." Sözünün geçiyor olması, farklılığı yaratan farklılık. Onların sözü geçtiği için ulusa "özveride bulunmaya istekli olma" çağrısı bulunduklarında "özverinin küçük insanlar için olduğunu" dokunulmazlıkla ve hakarete maruz kalmaktan korkmadan ifade etmiş oluyorlar. Öfkelenmeye *hakları* var; öfkelerini üstün güçlerin ofislerinin önlerindeki meydanlara yerleştirilen hoparlörden duyurmaya izinleri var; bencillikle, birliği yok etmekle, anarşiyle, Amerika karşıtlığıyla ve Luo kabile üyesi zihniyetine sahip olmakla suçlanma korkusu olmadan.

Ekim 2010

7 Ekim 2010

Zengin olma hakkı üzerine

Kredi almak Amerika'da hiç bu kadar ucuz olmamıştı. Merkez Bankası, parayı bankalara çerez fiyatına, neredeyse sıfıra yakın bir faiz oranıyla veriyor. Ancak zenginin daha da zengin olmasını teşvik eden şey, aynı zamanda yoksul ve yoksulluğa daha da batmamak için para ödünç almak isteyen orta hâlli için üstesinden gelinmesi gereken bir engel. Bir kez daha "ülkenin ekonomisini kurtarma" operasyonu zenginin daha da zenginleşmesine fırsat vermek anlamına geliyor. Yoksullar mı? Kimin umurunda?

3 Ekim tarihli *New York Times*'ta Graham Bowley'nin bildirdiğine göre Amerikalı büyük şirketler –Microsoft, Johnson & Johnson, PepsiCo veya IBM gibi– savurganca borç almaya başladılar. Ekonomi "normalleşene dek", yani yatırımlar yine doğru dürüst kâr getirene dek, saklaması neredeyse bedavaya gelen nakdi yığma

şansını kaçıramazlardı. Microsoft analisti Richard J. Lane'e göre bir şirketin "borç pazarında yeniden borç alması, kendi parasını denizaşırı ülkelerden getirmesine kıyasla daha ucuz." Böylece saklamak için para ödünç almaya gücü yeten büyük para kullanıcıları eğer parayı yeniden sirkülasyona sokuyorlarsa bunu aslında kendi senetlerini yeniden satın almak için ya da yeni (çoğu düşman) şirket evliliklerini ve girişimleri finanse etmek için yapıyorlar. Tutumlu hareket edip yeni bir fabrika kurmakta ya da yeni bir çalışanı işe almakta acele etmiyorlar. Şimdiye dek büyük şirketler, akıllara durgunluk veren bir meblağı, 1.6 trilyon dolarlık sahipsiz defineyi topladılar. Barclay Capital'de çalışan ekonomist Michael Gapen bu ucuz paranın büyük ihtimalle iş gücünün yerine geçecek teknolojiyle değiştirilip sonrasında işten çıkarmalara başlamak için kullanılacağını düşünüyor.

Uzun lafın kısası bolca reklamı yapılan "damlama efekti", bir kez daha gerçekleşemedi. Şimdiye dek göze en sahici görünen şey, onun ters etkisi oldu. Bowley'in işaret ettiği gibi, düşük faizli borç para alıp verme "aslında birçok Amerikalının canını yaktı, özellikle de tasarruf gelirleri oldukça düşen emeklilerin"; hemen hemen sıfıra düşen faiz oranları gibi... Ancak birikimlerini tüketmek zorunda bırakılan emekliler, kredi çöküşünün ve son dönemlerin kredi diriltme eğiliminin en karanlık ve acı verici sonuçlarını yaşayan kategorilerden sadece biri. Hepsi olmasa da Amerika'daki 15 milyon işsizin çoğu ve onların bakması gereken sayısız yetişkin ve çocuk başka bir kategoriye giriyor. Ve bir diğer kategori ise, ucuz kredi onların seviyesine inmeyi bariz bir şekilde reddettiğinden, küçük ölçekli işlerden oluşuyor. Bu kategoriler için ödünç almak, göz korkutucu; küçük bir

başarı şansları sahip olmakla beraber, bu aslında zorlu bir mücadeleye girmeleri anlamına geliyor. Çoğu iflasla karşı karşıya, büyümeyi ve iş yaratmayı hayal bile edemiyor ki bu da zaten işsiz olanların ya da yarı zamanlı çalışanların yarasına tuz basıyor. Sihirli bir değnek gibi "ekonomiyi kurtarmak" için alınan bütün önlemler zengini daha zengin, yoksulu daha da yoksul kılıyor.

Ben bu cümleleri yazarken ABD Kurultayında George W. Bush'un süperzenginler için uyguladığı vergi kesintilerini durdurmaya yönelik idari inisiyatifle mücadele ediliyor (tartışmalı toplam rakam yaklaşık 700 milyar dolar). Dünyadaki en başarılı girişimcilerden biri, genellikle "efsanevi yatırımcı" diye anılan, sürekli dünyadaki en zenginler listesinde kalan (Wikipedia'daki biyografisine göre 2009'da dünyanın ikinci en büyük zengini ve şu anda dünyanın üçüncü en büyük zengini) Warren Buffett'ın şöyle bir açıklama yaptığı söyleniyor: "Sınıf savaşı var, evet. Ancak savaşan benim sınıfım, zengin sınıfı ve biz kazanıyoruz.'

Efsanevi yatırımcının haklılığı ortada...

13 Ekim 2010

Birçok kültür ve bir örtbas üzerine

Kültürel farklılık, farklı davranan diğerlerinden sizi ayıran şeydir ya da en azından bu tanım ya da (çoğu kez açıkça söylenmeyip aksiyom olarak kabul edilen) açıklama, şu anki sosyal bilimsel doksanın ve hiçbir şekilde bilimsel olmayan -çünkü ortak olan- sağduyunun en sar-

sılmaz payandasıdır. Oradaki insanlar buradakilere göre farklı mı davranıyorlar? Onlar istatiksel olarak buradakilere kıyasla daha fazla çile mi çekiyorlar? Her iki durumun sebebi de kültür... Ve elbette izahı ve nedeni de...

"Kültürel", tanımı gereği davranış biçimlerini ya da alışkanlıkları ya da kişiler farklı tercihler yaptığında değişebilecek tutumları kapsamaktadır. Bunlar *homo eligens*, yani "seçen insan"ın "yumuşak" özellikleridir. İstendiğinde benimsenebilir ya da feragat edilebilir (gerçekte güçlü olasılıklar onlara komplo kursalar bile). Sonuçta benimseyen ya da feragat eden, varlıklarının ya da yokluklarının sorumluluğunu taşıyan kişidir.

Bir çeyrek yüzyıl önce Newfoundland'deki Memorial Üniversitesi'nde öğretmenlik yaparken Kanada'nın ileri gelen günlük fikir tasarımcısı *Globe and Mail*'de, son araştırmalara göre kanser teşhisi konulan insanlardaki ölüm oranın gelirleriyle yakından ilgili olduğunu okumuştum: Yoksullara göre zenginler kanser sebebiyle çok daha az ölüyorlardı; zengin Kanadalılardaki kanser ölüme sebep olsa da onlar yoksullara kıyasla daha uzun süre yaşıyorlardı. Bilgili uzmanlar sayesinde editörler bu istatistikleri yoksulların zenginlerle (yani daha eğitimli ve daha ihtiyatlı ve mantıklılarla) kıyaslandığında daha çok sigara içtiğine işaret ederek açıkladı, ancak kurtulması sigara içme alışkanlığından daha zor olan faktörlerden hiç söz edilmiyordu – örneğin kronik yetersiz beslenmeden ve kötü yaşam koşullarından ya da tam teşekküllü bir tedavinin gerektirdiği paranın yokluğundan. Bir başka deyişle kansere kurban düştüklerinde yoksulları daha sık ve daha çabuk öldüren şeyin suçlusu "yoksulun kültürü", yani *seçtikleri* kültürel öğretilerdi. Bana göre bu açıklama

yaklaşan "kültürlülük" döneminin ilk işaretlerinden biriydi: farklı kategorilerdeki insanların farklı kaderlerini, kural olarak ve neredeyse otomatik olarak, farklı kategorilerin seçimlerindeki (tercihler, öncelikler) yaratacağı farklılıklarla açıklandığı zamanlar. Şanslarının aleyhlerinde olduğu (farklı kategorilerin karşısında duran ve arasından seçim yapılan tercihlerin bireysel tercihler meselesi ortaya çıkmadan çok önce belirlenmiş olduğu) fikri nadiren akla gelip, bunun üzerine kafa yoruluyordu.

Bir hafta önce *Le Monde*'da Didier ve Eric Fassin (Misère du culturalisme'in içinde) birkaç sene önce Fransız, Amerikalı ve İngiliz çocuklarda görülen kurşun zehirlenmesi vakalarından bahsediyordu. Fransız epidemiloglar bu ciddi ve birçok vakada ölümcül olan hastalığın özellikle Sahra Altı Afrikalı ailelerde yaygın olduğunu açıklamakta aceleci davranıp sonuç çıkarmaya başladılar: Sahra'nın kuzeyindeki bölgenin (Sahel) kültüründe, çocuklar genelde duvar boyasının kabaran parçalarını koparıp emiyorlardı. Aynı zamanda Amerika'da kurşun zehirlenmesinin bebek kurbanları, genelde Sahel'de doğmamış, ancak nesiller önce yeni vatanına yerleşmiş Afro-Amerikalı ailelerden çıkıyordu. Buna kıyasla İngiltere'de kurşun zehirlenmesinden etkilenen çocuklar Hindistan ya da Pakistan'dan gelen ailelerdendi. Hastalığın görülmesindeki benzerlikleri, kültürel eğitimle ithal edilen benzerliklere bağlamak oldukça zor. Üç grupta da görülen faktörlerin kültürelden ziyade sosyal olduğu açık: son dönemlerde ya da daha önceden göç eden bu üç kategorideki göçmenler, yoksul kentsel bölgelerde yaşıyorlar ve harap, yıpranmış ve terk edilmiş

varoşlarda kalıyorlardı ve burada her gün kurşunlu duvar boyalarının tozunu soluyorlar ya da kullanma tarihi çoktan geçen kurşun borulardan su içiyorlardı.

Göz önündeki endişe verici sosyal problemlerin üzerine "kültürel" cila çekme eğilimi, gazetelerin baş sayfalarından ve manşetlerinden kurşun zehirlenmesi vakaları yok olduğundan beri güç kazandı. Bugün en çarpıcı örnek -en çok görülen ve en sağduyulu mevkiye sahip olduğu için- bir yanda yüksek orandaki suça itilmiş çocuklar, anti-sosyal davranışlarıyla kötü okul performansları ve diğer yanda yoğun göçmen nüfusu olan kentsel bölgeler arasındaki istatiksel bağlantının "kültür bilimci" yorumu. Görünen o ki Hume'un (*post hoc non est propter hoc*: bundan sonra, ama bu yüzden değil), eskiden kalma uyarılarını unutan Hugues Lagrange (*Le déni des cultures*'ün yazarı [2010]) veya Michèle Tribalat (14 Eylül tarihli *Le Monde*'da) nedensellik bağı için zaman sırası kullanıyor. Legrange, Sahel'den gelen siyahları "kentsel evrenimize genelde kırsal ve geri kafalı uzak geleneklerden büyük parçalar taşımak" ile suçluyor. Tribalat ise (bazı) sosyalbilimci dostlarını "kendilerini ırkçılık karşıtlığının hizmetine sokmak", kültürel farklılıklardan bilerek bihaber kalmayı seçmek ve kültürel olarak belirlenen kötü davranışlar için sosyal yapıyı suçlamaya eğilimli olmak gibi nedenlerle azarlıyor. Yani "bizim" kültürümüz ve "onların" kültürünün olasılıksız bağdaşmazlığı gibi sevimsiz bir gerçeği bilerek örtbas etmekle.

En azından bu versiyonda "çok kültürlülük" ve genel anlamda "kültürlülük", çok kültürcü pratik için akademik bir destek sağlamaya uğraşırken (daha açık söylemek gerekirse, bir halkla ilişkiler cilası) aslında bir

örtbas etme uygulaması. Örtbas etmeye ve toplumsal tartışmadan çıkarmaya çalıştığı ise sosyal ayrımcılık ve mahrumiyet gibi kaba gerçekler.

14 Ekim 2010

Kimse beni uyarmadı dememek üzerine

İşte bu, yarının manşetlerinden ve yarından sonraki manşetler görevini (açık değil gizli olsa bile) yerine getirmeden, yani mesajı hafızalardan silmeden önce kayda geçmeli... Kayda geçirilmesi ve yok olmaktan kurtarılması gerektiğini söylediğim şey bugünün *New York Times*'ının başlığı her şeyi ortaya koyan baş makalesi: "Bir Sonraki Balon".

Bu makaleden öğrendiğimize göre gelişmekte olan ekonomilerin bütün hisselerini satın almak Wall Street'teki en son moda ve tutku. Yalnızca bu sene Wall Street, bu hisseleri satın almak için 825 milyar dolar harcayacak (geçen seneye kıyasla yüzde 42 artış var), gelişmekte olan ekonomilerin borcunu satın alma harcaması üçe katlanıp 272 milyar doları bulacak: bütün bu para Wall Street'in artık ödeme gücü olmayan Amerikalı borçlularına yatırım yapmaya direnmesi sayesinde biriktirildi. Bir başka deyişle sermayeden beklendiği gibi -eskisini öldürdükten sonra çaresizce kendisini barındırabileceği yeni bir organizma arayan parazitle aynı stratejiyi takip ederek- Wall Street'in gözüpek kâşifleri yeni bakir bir toprak keşfettiler: görünen o ki bozulmamış ya da az bozulmuş, yararlanılmamış, hızlı ve

yüksek kazanç vadeden, fena hâlde düşük ücret emekçileri pişkinleşip Amerikalı ve Avrupalı suretlerinin içinde yuvarlanmaya alıştığı ve mümkün olduğunca da yuvarlanacağı tüketici orjisine katılmayı talep etmeden önce hızlıca istiflenebilecek.

Baş makalenin yazarı, yerlilere birincil yararına rağmen, büyük yabancı yatırımların kendi para birimlerinin değerini arttırdığını, ithalat artarken ihracatı azalttığını ve hızlı kredi büyümesini desteklediğini söylüyor; "bu da enflasyona sebep olabiliyor, servet balonlarını şişirebiliyor ve genelde bir yığın kötü kredi borçlanmasına sebep oluyor. Bu para ilk zorluk baş gösterdiğinde toz oluyor ve ülkeleri krize sokuyor." Sonra yazar, okuyucularına tekrar etmeleri muhtemel modellerden bahsediyor, çünkü bu modeller monoton bir biçimde tüm parazitlerin yaşamında tekrar ediyor: 1994 Meksika tekila krizi, 1997 Asya krizi, 1998 Rusya felaketi, 1999 Brezilya yıkımı ya da 2002 Arjantin çöküşü. Son zamanları göz önüne alırsak Yunanistan, İrlanda ve Latviya'nın acı uyanışlarını da ekleyebiliriz.

Yazar mevcut Wall Street cinnetinin "ekonomik bilgeliği"ni sorgulayacak kadar ileri gitmiyor: "Yine de paniklemeye gerek yok. Gelişmekte olan ülkeler nispeten iyi ekonomik durumdalar ve zengin ülkelerin faiz oranları senelerce düşük kalacağa benziyor." Bir başka deyişle bir süre daha, kâr hiç durmadan hissedarların ve bankaların cebine akacak. Yazarı endişelendiren, ve okuyucu da endişelendirmesi gereken bir başka kriz olasılığı -örneğin Yunanistan ve İrlanda'nın borçlarını ödeyememesi- kapitalizmi kendini besleyen çayırları sararıp soldurmadan önce durdurması için yapılmış ve bunu yapacağı umut edilen organların işlerini yerine

getiremediğini, özellikle de çok geç olmadan görevlerini ciddiyetle ele alma konusundaki yeteneksizliklerini ve isteksizlerini gözler önüne serebilir. "Paniklemeye gerek yok" gibi söylemler yeteneksizlikle beraber isteksizliğin temel sebeplerinin arasında değil mi ve bu durum rutin bir biçimde, olayın ardından keşfedilip aynı rutin biçimde ve hızlıca unutulmuyor mu? Kaç tane bakir toprak bu rutinden vazgeçmek için felakete sürüklenmek zorunda? Ya da kapitalizm ve ona hizmet eden politikaların amacı, öğrenmeyi imkânsızlaştırmak mı?

17 Ekim 2010

İnanmanın ikilemleri üzerine

Dini hakir görenler, insani kullanımlarının çekiciliğine ve insan hayatına etkisinin değerine şüpheyle yaklaşıp -"uzmanlar"ın tedarik ettiği seküler bilginin aksine- *kanıta* değil de *inanca* dayalı olarak kabul edildiklerine işaret ederek hakimiyeti dinî inançların elinden almak istiyorlar. Bu tartışmanın öne sürdüğü açık varsayım kanıta dayalı bilginin (salt) satıcılarının hâkimiyetine güvenilerek edinilen bilgiye kıyasla daha güvenilir olduğu. Ancak örtük olsa bile kati varsayım, bir savın güvenilirliğine ve gerçekliğine neyin kanıt sayılabileceğine ve "şeylerin aslında nasıl olduğu"na bağlıdır ve bu, kim gerçeğin meşru sözcüsüdür ve kim sahtekârdır sorularını ortaya atar. Sonuçta Gospeller ya da Eski Ahit mesajlarının "ampirik kanıtları" ile dolup taşıyorlar. İsa tıpkı Musa gibi şahitlerini gerçek bilgiye ulaşabildiğine

inandırdı ve böylelikle düşmanlarının ve iftira atanların kapasitesini aşan şeyler yapma yeteneğini sergileyerek kendini haklı çıkardı ve güvenilmeye hak kazandı: Tertullian'ın bir süre sonra gözlemleyeceği üzere İsa'nın mucizevi başarılarının hikâyesine tam da bu yüzden inanmak gerek, "absürt oldukları" için (tekinsiz ve inanılmaz şeyler…). Bu tür gösterilere şahit olduklarını temin edenlerin anlattıklarını dinleyenlerin, duyduklarına ve bu elçilere güvenmeye hazır ve hatta istekli olduklarını rahatlıkla varsayabiliriz. Bizim, bilim ve teknoloji çağında doğup büyüyenlerin, bilim insanlarından, bilimin elçilerinden duyduklarımıza inanmaya ve onlara güvenmeye hazır olmamız gibi…

Büyük bilim ve bilişsellik filozofu Ludwik Fleck teorinin görmekten önce geldiğine işaret etti; konunun yabancısı (eğitimsiz, herhangi bir doktrin aşılanmamış) birine mikroskoptan bakması istendiğinde o kişi bakar, ama bir şey göremez. Ona görünen; renkli noktaların dağınık, anlamsız bir biçimde yığılmış olmasıdır ve bu noktalar, ancak teorik bir matrisin yerleşik tesislerine dağıtılırsa şekil ve anlam kazanabilir. Bu matris, zaten var olmalıdır ve böylece artık sorgulanmayan ve hatta önemsenmeyen aksiyomlar statüsüne erişmiş olmalıdır. Bu, ancak devam ettirilen ve karşılıklı iletişimde sürekli yeniden üretilen kendi "düşünce biçimleri" ile ayrılmış "düşünce girişimleri"nin bir ürünü olabilir (Fleck, bunu "algılananı zihinsel ve objektif asimilasyona uygun olarak yönlendirilmiş algı" diye tanımlıyor): "karşılıklı olarak fikir alışverişinde bulunan ya da entelektüel etkileşimi koruyan bir grup insan." Wojciech Sady, 2001 yılında yayımlanan "Ludwik Fleck: Düşünce Girişimleri ve Düşünce Biçimleri" adlı makalesinde bu tür grupları "ol-

dukça küçük ezoterik uzman çevrelerinin ve daha büyük ezoterik öğretmen çevreleri"nin oluşturduğunu söylüyor:

> Birini bir düşünce biçiminin eğitimi ile tanıştırmanın dogmatik bir yanı vardır. Öğrenciler bazı kurallara uyarak yeterlilik kazanırlar, ancak bu kurallara karşı eleştirel tavır geliştirmeleri söz konusu olamaz. Eğer belirli düşünce girişiminin bütün üyelerinin tabi olduğu inanç dizisini kabul etmezler ve aynı becerileri geliştirmezlerse bu gruba kabul edilmezler.

Ve ekliyor:

> Bu toplum, bizim bilişsel pratiklerimize empoze ettiği bir dizi kısıtlama olarak değil de bilişsel eylemleri mümkün kılan şey olarak görülmeli. "Bilgi" kelimesi, ancak bir düşünce girişimi ile beraber düşünüldüğünde anlamlı. Ve eğer herhangi bir zamanda biri, herhangi bir sebeple toplumsal olarak kabul edilen sınırların dışında fikirler üretiyorsa ya hiç fark edilmeyecek ya da yanlış anlaşılacaktır.

Modern bilim adına konuşan ve dinî inançlara kıyasla onun metodolojik üstünlüğünü savunanlar, aslında bilim insanlarının açıkladığı bilginin de inanç ve güven üzerine kurulu olduğu gerçeğini geçiştiriyorlar; çünkü bunların sonuçlarına inananlar nadiren inançlarını, bilimin ayırt edici özelliği ve üstün olmasının nedeni olarak gösteren test etme prosedürüne tabi tutabiliyorlar. "Epistem" olarak sunulan –sistematik olarak test edilen

bilgi-, son tahlilde doksa ile aynı şekilde kabul edilip konumlandırılıyor ve bu yüzden benzer şekilde alay edilip küçümsenen jürinin (yani "ezoterik uzman çevreleri" ve "ezoterik okul öğretmeni çevreleri" dışında kalanlar) aracılığıyla düşündüğü, ancak hakkında düşünmediği bilgi iken, uygun biçimde eğitilip alıştırmasını yapan sertifikalı uzmanlar ve öğretmenler bunun bilişsel prosedürlerinin doğruluğunu, doksadan niteliksel farkı olmayacak bir biçimde kabul ediyorlar. Bilimsel buluşların "aşikâr" ve "tartışmasız" karakterine kolektif olarak yinelenmiş ve kolektif olarak yeniden doğrulanan inanç eylemlerinin uzun yolundan geçerek varılıyor. Galileo'yu mahkemeye çıkaran kilisenin, gözünü teleskoba dayadığında gördüğü lekelerin aslında güneşte olduğu konusunda ısrar ettiği için yaptıkları çok da uygunsuz değildi. Ludwik Fleck modern bilimin işleyişinde bunu keşfetmeden ve "Yaradılış ve bilimsel gerçeğin gelişimi"nde yazmadan önce, neredeyse evrensel "düşünce sistemlerinin sağlamlığı ve illüzyonların ahengi" modelini takip ediyorlardı. Fleck'in yorumlamasında model, sistemle çatışan şeyi düşünülemez kılmakla ve sisteme uymayanı gözlerden uzak tutmakla görevlidir; ya da "anormallik"ler kendilerini görünür kılınca onlara sistemin bütünlüğünü bozmayacak şekilde açıklama getirmektir.

Modern "sekülerleşme" kampanyası aslında bir güç kavgasıydı ve bu kavganın amacı, riske ettiği ve kazanmak istediği ödül rekabetçi, yasallaştıran formül yelpazesinden sonuçları için doğruluk değeri olduğunu iddia etmeye yetkili ve aynı sebeple diğer tüm rekabet edenlerin iddialarını diskalifiye edebilecek bir prosedür seçme hakkıydı. Epistem ve doksa arasındaki ya da ampirik ya da afişe edilmiş bilgi arasındaki ve hatta bilgi ve inanç arasındaki anlaşmazlıklar, resmen tanınmış olan kilise

ve akademi arasındaki güç anlaşmazlığının üstünü örttü. Bir başka deyişle "sekülerleşme" süreci, toplumsal güvenin nadir bulunan kaynağının yeniden dağıtılmasından etkilenmişti ve ön cephe hattının iki yanından da bakıldığında sıfır toplamlı oyunun objesi olarak görülüyordu.

Şimdiye dek aynı amaçlar için açılan bir savaşın farklı silahlarla savaşan iki rakibini izledik; aynı zafer için rekabet hâlindeler, otorite sahibi olmak için; nihai olarak, ya da en azından tercihen, münhasır, bölünemez ve paylaşılmaz bir otorite. İki tarafın oynadığı oyunun adı, cephe hattının dinî kesiminde tektanrıcılık olarak geçiyor (bilim tarafında ise ayırt edici, bazı objeleri diğerlerinin bolluğundan ayrı tutmaya yarayacak bir isim konmadı; şimdiye dek bilim kendisine alternatif çıkma olasılığına karşı ilgisiz ve umursamaz kalmadı). Bilimin otorite olma durumuna başka bir alternatif bulunmasına dair *a priori* toleranssızlığı tektanrıcılığın laik bir uzantısı; tanrısız bir tektanrıcılık. Kudüs'ün ruhundan etkilenip harekete geçen bu iki rakip, Atina'nın gerçekleri agoranın aşırılıklarına bırakan neşeli ve umursamaz lakaytlığını ehlileştirmenin, dizginlemenin, kontrol etmenin ve baskılamanın gerekliliği konusunda uzlaşıyorlar.

20 Ekim 2010

Beşeri bilimlerin babası Cervantes üzerine...

Aşağıda okuyacağınız, Oviedo'daki Prince of Asturias ödül töreninde verdiğim kabul konuşmasının metnidir:

"Prens Hazretleri, Prince of Asturias Vakfi'nın Başkanı, Baylar ve Bayanlar!

Bana bahşedilen bu ödül için müteşekkir olunacak birçok sebep var; ancak bu sebeplerin arasında belki de en önemlisi, çalışmalarımı beşeri bilimlerin bir parçası olarak ve insan iletişimi üzerine verilmiş bir çaba olarak sınıflandırmış olmanız. Tüm hayatım boyunca sosyolojiyi iki Varşovalı hocamın Stainslaw Ossowski'nin ve Julian Hochfeld'in bana altmış sene önce öğrettiği gibi uygulamaya çalıştım ve bana öğrettikleri tek, asil ve büyük amacı, insanı anlama ve insanlar arası süren diyaloğu olanaklı kılıp kolaylaştırmak olan sosyolojiyi beşeri bilimlerin altında bir *disiplin* olarak görmek oldu.

Bu da beni mutlu ve müteşekkir olmamla ilgili diğer önemli bir sebebe getiriyor: çalışmalarıma verdiğiniz ödül İspanya'dan, yazılan en muhteşem romanın yazarı Miguel de Cervantes Saavedra'nın ve o roman sayesinde aynı zamanda beşeri bilimlerin babasının ülkesinden geliyor. Cervantes beşeri bilimler alanında yalnızca melez bir başarıyla ve sınırlı becerilerle çalışan herkesin yapmaya çalıştığı şeyi başaran ilk kişiydi. Bir başka yazar Milan Kundera'nın söylediği gibi: Cervantes Don Kişot'u mitlerden, maskelerden, basmakalıplardan, önyargılardan ve önyorumlardan örülü perdeyi yırtmak için gönderdi, içinde bulunduğumuz ve anlamaya çabaladığımız dünyayı sıkı sıkı örten perdelerden... Ancak perde kalkmadıkça ya da yırtılmadıkça boşuna uğraşıyoruz. Don Kişot bir fatih değildi, o fethedilmişti. Ancak yenilgisi ile, bize gösterdiği, "hayat denen kaçınılmaz yenilginin karşısında yapabileceğimiz tek şey durup onu anlamaya çalışmaktır," oldu. Bu Miguel de Cervan-

tes'in büyük, çığır açan keşfiydi; bir kere bulundu mu bir daha unutulamazdı. Beşeri bilimlerle uğraşan bizler önümüzde serili duran bu keşfin izlerini takip ediyoruz. Cervantes sayesinde buralardayız.

Perdeyi yırtmak, hayatı anlamak... Bunun anlamı ne? Biz, insanlar, iyinin ve kötünün, güzelin ve çirkinin, gerçeğin ve yalanın birbirlerinden kesin bir şekilde ayrıldığı ve asla bir diğerine karışmadığı, böylece şeylerin nasıl olduğundan, nereye gidebileceğimizden ve nasıl ilerleyebileceğimizden emin olduğumuz sıradan, temiz ve saydam bir dünyayı tercih ediyoruz; çaba gerektiren bir anlayış olmadan hükümlere ulaşmayı ve kararlar almayı hayal ediyoruz. İşte bizim bu hayalimizden *ideolojiler* doğdu. Görüşümüzü kapatan o kalın perdeler... Bizim bu etkisizleştirici eğilimimize Étienne de la Boétie "gönüllü kölelik" adını verdi. Cervantes bizim bu tür bir kölelikten çıkmamızı istiyordu; dünyanın tümüyle çıplak, rahatsız, ancak özgürleştirici gerçekliğini sunarak: *anlam çokluğu gerçekliği*ni ve *onarılamaz mutlak gerçekler açığı*nı. Bu tür bir dünyada, kesin olan tek şeyin hiçbir şeyin kesin olmaması olduğu bir dünyada, tekrar tekrar ve sonuç almaksızın kendimizi ve birbirimizi anlamaya, iletişim kurmaya ve birbirimiz *ile* ve birbirimiz *için* yaşamaya çalışacağız.

Beşeri bilimler insanlara bu ödevi gerçekleştirmeleri sürecinde eşlik etmeye çalışır; Miguel de Cervantes Saavedra'nın mirasına sadık kalmak adına en azından denemeleri gereken budur. Ben de bu yüzden, çalışmalarımı beşeri bilimlere ve insan iletişimine katkı olarak değerlendirdiğiniz için kraliyet ailesinin muhterem üyesi Prens'e ve Başkan'a müteşekkirim.

30 Ekim 2010

Bir başka yıpratma harbi üzerine, CE* 2010-?

Bugünkü gazetelerde yine akıllara durgunluk veren, kan donduran ve sinir bozan haberler var. İsimleri belirtilmemiş Yemenli iki kadın postaya en yeni türden "fazlasıyla gelişmiş" silah vermişler, bu seferki becerikli bir biçimde dünyadaki tüm büyük ve küçük havalimanlarında bulunan x-ray cihazının bulamayacağı bir bilgisayar yazıcısının içine ve kartuşa gizlenmiş. (Yine de nasıl bulunup etkisiz hâle getirildiklerini basın açıklamasını veren kişiler belirtmediler, bu kurnaz planın yalnızca güvenlik görevlilerinin insan ötesi algılarına ve hiç uyumayan teyakkuzlarına atfetmek bize, iletişimin alıcı tarafında olanlara kalıyor, tıpkı Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarının ve teröristlerin cephanesine eklenen "kirli bombaları"nın, "sıvı bombaları"nın ve diğer son derece öldürücü mekanizmalarının keşfedilmesinde olduğu gibi.)

İlk yorumlamalar bu dramatik açıklamanın Amerika'daki yaklaşan yarıyıl seçimlerine yapacağı muhtemel etkiye yoğunlaşmış. Obama haberlere nasıl tepki verecek? Üzerinde duracak mı yoksa pek de umursamayacak mı? Cevabı bilmiyorum ve açıkçası cevaplarla pek de ilgilenmiyorum. Ancak tek şeyden eminim. Bugünkü *New York Times*'ın da ifade ettiği gibi "Bu paket senaryosunun bozulması dünyadaki tüm resmî görevlilere vaktinde verilen istihbarata çabuk verilen tepkinin ne kadar önemli olduğunu gösteren ayıltıcı bir hatırlatmaydı" (sanki

* CE: Avrupa Topluluğu Uygunluk İşareti. (ç.n.)

görevlilerin hatırlatmaya ihtiyaçları varmış ya da ayıltılmayı istiyorlarmış gibi...). Birçok yeni güvenlik önlemi tasarlanacak ve çabucak uygulanacak, yeni casusluk yöntemleri geliştirilecek ve yeni üretilen teknik aletlerle desteklenecek ve "yeni ve geliştirilmiş" havalimanı kontrolleri ve aramaları başlatılacak. Tüm bu önlemlerle, güvenlik şirketlerinin sipariş defterine yazılan yeni siparişleri karşılamak için devlet bütçelerinde ve ulusların acil sosyal, kültürel ve eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamak için ayrılan fonlarda yeni delikler açılacak. İki tane "son derece gelişmiş" bombanın yolu kesildi. Hâlihazırda üretilecek sayılmamış ve sayısız replikaları yakalamak için milyonlarca yeni ve "çok daha sofistike" mekanizmalar ve onları kumanda edecek binlerce insana ihtiyaç duyulacak. Soğuk savaşın en özgün ve uzun ömürlü mirası olduğunu kanıtlayan güvenlik masraflarının kendi kendine artmasının keşfinden beri, her zamanki gibi ahırlar, fırlayıp kaçan atların fiyatını küçük göstererek revize edilecek.

Son şanlı savaşı vermek isteyenler sadece generaller değil ve şu anki "terörizme karşı savaş" (bu oksimoronu kullandığım için, kabul edilmiş, buna karşılık gelen, herkesin bildiği isim başka bir isim olmamasından dolayı üzgünüm) bazı önemli ve belirleyici açılardan Soğuk Savaş'ın bir tekrarı. Savaşanlar, silahlar ve askerî harekatlar değişti, ancak stratejik doksa, mantık ve daha ötesi yerleşik üstsel kendini yükseltme mekanizması değişmedi (Sanırım bu tür bir beklenti Bin Laden'in savaş planının merkezindeydi). Soğuk Savaşın kalıcı özelliği savaş meydanında gerçekleşmemesiydi. Yeni silahlar giderek artan bir hızda üretiliyordu; amaç, kullanmaktan ziyade düşmanın stokladığı silahları etkisiz

kılıp düşmanı onları değiştirmeye zorlamak ve böylelikle kendi depolarının boşaltılıp tedarikçilerin onları yeniden doldurmasını sağlamaktı. Hikâye şimdi kendisini tekrar ediyor. Her adımda sonucun da tekrarlama olasılığı büyüyor. Hatırlayın... Soğuk Savaş, yeniden silahlanma oyununda oyunculardan birinin güçsüzleşip iflas etmesiyle bitti. Dışarı doğru patlamadan, içeri doğru patlayarak...

Kasım 2010

30 Kasım 2010

Amerikalıların neden tünelin sonunda ışık görmediği üzerine

Bugünkü *New York Times*'ta "Hâlâ Paranın Satın Alabileceği En İyi Kongre" başlığı ile durumu özetleyen Frank Rich şöyle yazıyor:

> Büyük Buhran, 1920'lerin son Yaldızlı Dönem'ini bitirdi ve Amerikan hükümetinde ve iş dünyasında büyük reformlara sebep oldu. Ancak Büyük Durgunluk için aynı şeyi söyleyemiyorum. Geçen hafta FED'in yeni büyüme planları işsizlik oranında büyük ölçüde düşüş olması umudunu küçültürken Ticaret Bakanlığı kurumsal kârların rekor seviyeye çıktığını söyledi. Bu kâr, yeni işler ya da idari makamlarda olmayanlar için yüksek maaşlara akmıyor. Yeni Kongre'nin tepenin de tepesinde bulunanlara –finansal sektöre- yönelik ciddi bir

düzenleme yapması ihtimali, bir önceki meclise nazaran daha da az.

Büyük ihtimalle bu sözleri –Amerika'da bir şeylerin ters gittiğine dair yaygın inancın temel sebebi olarak gösterilen Obama yönetimini cezalandırmak için medyanın doldurmasıyla son seçimlerden sonra yapılmış- *Wall Street Journal*'ın düzenlediği bir ankette Amerika'nın doğru yolda gittiğini düşünenlerin sayısının neden yüzde 31'den yüzde 32'ye çıktığını açıklamak için yazdı. Rich sözlerini şöyle bitirdi: "'Parti ya da politikadan bağımsız olarak' şu anda tamir edilemeyecek bir batak ülke algısı mevcut."

Peter Drucke'ın birkaç yıl önce kehanette bulunduğu gibi bugünlerde, az sayıda insan yukarıdan uzanan bir el ile kurtarılacaklarına inanıyor. Rich'e göre popüler hıncı Demokratlar'ın kongre çoğunluğuna boşaltmak hedefi ıskalıyordu; beklenildiği gibi hiç bir şey değişmedi; genel duygusal durum, önceki gibi melankolik ve hâlâ boşu boşuna bir zanlı arıyor. O çoğunluk geldiği hızla geri gitti, ancak sevinmek için bir sebep bulunamadı. Sonuç olarak Amerika'da "ters giden" o "şey" aranmalı ve (umarım…) başka bir yerde bulunabilir. Ve görünen o ki, o "şey" bir santimetre bile ilerlemedi, durduğu yerde duruyor.

Ve o "şey"in aranıp çıkarılacağı "başka bir yer" neresi? Cevap Amerika'nın diğer endüstrilerine karşı duran (bir başka *New York Times* yazarı John Cassidy'e göre elle tutulur bir şey tasarlamayan, inşa etmeyen ya da satmayan), Amerika'nın işletme kârlarının çeyreğini yakalayıp yutup hazmeden bir endüstri (son çeyrek yüzyılda hissesini neredeyse iki katına katlayan); uzmanlık

alanı politikacıların toplu alım ve gösterişçi tüketimi olan bir endüstri. Sigorta lobisi tek başına, Obama'nın sağlık reformuyla savaşmak için birleşip gizli, ancak eşi görülmemiş olduğu düşünülen bir "alış fonu"na 86 milyon dolarlık katkıda bulundu. Bağımsız bir haber ajansı olan Pro Publica'ya göre Kongre'nin altmış dokuz üyesi, yüzlerce büyük ölçekli şirket lobisi ile beraber, haber ajansının "en başarılı politik para makinesi" olarak tanımladığı son derece gizli bir "Yeni Demokrat Koalisyonu"na üye -bu Amerikan tarihindeki "en" mi? Yoksa insan hafızasındaki mi?

Yine *New York Times*'ta yazan David Axelrod, bu cin artık şişeye geri sokulamaz diyor. Sanırım o da birçoğumuzun düşündüğü gibi düşünüyor; çünkü tamir edilemez biçimde şah mat edilen Capitol Hill'in sarsıntılarını takiben, Axelrod da tıpkı bizler gibi cini yeniden kontrol altına alabilecek kadar dirençli ve etkili bir güç göremiyor. Bize kalan ise Peter Drucker'ın kehanetini güncellemek: şu anda Amerika'yı yöneten güçlerin bulunduğu "yukarıdan gelecek" bir kurtarılış, artık beklenemez.

Aralık 2010

2 Aralık 2010

Savaşları bitirecek savaş üzerine

Televizyonda oynayan *Star Trek* dizisinin uzun metrajlı devam filmlerinden birinde biz izleyiciler, bir gezegeni ziyaret etmeye davet ediliyoruz (bu arada gezegenin adı azizlerin, kahramanların ve güçlü liderlerin kafalarından yayıldığına inanılan hale ya da ışık halkası anlamına gelen "Nimbus"). Bu gezegende silah kullanmak yasak. Hikâye hararetli bir şekilde ilerledikçe (bu film yapımcısının amacı olmasa bile -kim bilir?-) silah kullanımını yasaklayanın bu yasağa uyulduğundan emin olmak için kaç tane silaha; üstün silaha, son teknoloji silaha, en modern silaha ve inanılmaz pahalı silaha ihtiyacı olduğunu ve bunları kullanmak durumunda kaldığını fark ediyoruz.

Kasten ya da kasıtsız, bilerek ya da bilmeyerek film yapımcıları önemli bir noktaya temas etmişler: insana, yalnızca insana özgü, tüm diğer çelişkilerin ürediği ve

ondan beslendiği noktaya. İnsan olarak var olmak, özellikle ve diğer türlerden farklı olarak, bir şeyi doğru olarak görmenin reddiyle ve şeyleri olduklarından farkı kılmak için harcanan efor ile damgalanır. Bu iki özelliğin birleşimi için en sık kullanılan isimler "düzenlemek", "düzenleme yapmak" veya "şeylere düzen getirmek"tir: kısaca insanlar "düzenleme yapan varlıklar"dır. Şeylere düzen getirmekle meşgulken (yani hayatları boyunca) insanlar ihtimallerin olasılıklarını manipüle etmekle uğraşırlar: eğer efor harcamazlarsa, bu durum bazı olayların gerçekleşmesini daha fazla olasılık dâhilinde kılar ve diğerlerinin olasılığını azaltıp tamamen yok ederler. Eğer başarılı olurlarsa şeylerin kontrolü onlardadır (ya da kumandası): artık şaşırmazlar, hazırlıksız yakalanmazlar, hoşlarına gitmeyen ve kontrollerinde olmayan olaylara karşı savunma geliştirmeye zorlanırlar. Kumanda etmek ise yegâne "özgür failler" olmayı gerektirir, seçim yapıp fikir değiştirebilen ve diğer tüm potansiyel aktörleri sette replik okuyan ve hareketlerini tekrarlayan kişilere, yani özünde aksiyonun öznelerine (yaratıcılarına ve tasarımcılarına) değil de *objelerin* (hedeflerin, mağdurların) konumuna indirger.

Hepsini bir araya toplamak ve (kaçınılmaz) sonuçlara ulaşmak adına: düzenleme yapmak bazı insanları, hoşlanmadıkları bir konuma ve istemedikleri birtakım aksiyonlarda bulunmaya zorlamaktır. Bu insanların aktör (görevli, davetli, izinli ya da kazara orada olan) topluluğunun dışında tutulması, yapılması amaçlanan düzenli seti, düzen getirilmesi gereken setten ayırır. Bir düzen kurulunca (ve bu günde yirmi dört saat, haftada yedi güne tekabül eder) bazı insanların hırslarından terk etmeleri, kendi tercihlerine göre davranmaktan vaz-

geçmeleri ve "gönüllü kölelik"i (Étienne de la Boétie'nin terimini bir kez daha ödünç alarak) empoze etmek için güç uygulanır. Bu yüzden asıl soru şudur: mecbur etmek, baskı yapmak, etkisizleştirmek ve aciz bırakmak için şiddet kullanmak düzen sağlamanın gerçekçi amacına uygun mudur? Bir başka deyişle bu tür bir sonuç –insan doğasının hâli göz önüne alındığında- makul ve yapılabilir midir? Yoksa, tam aksine her yükümlülük ve zorlamayı yok etme girişimi, bu yükümlülüğün ve zorlamanın en cömert ve tükenmez kaynağı mıdır?

Joanna Tokarska-Bakir geçenlerde Arthur Koestler'in özgecil ütopyalarının ortak özelliğinin sevgi adına ika edilenin, insanlara onları bunlardan tiksindiren ya da iğrendiren şeyi yapmalarına izin verenin ya da buna mahkûm edenin zalimlik olduğuna dair gözlemini hatırlattı. Bu tür ütopyalar cinayetlere son vermek adına cinayet işlemeye, kırbaçlanmayı reddetmek için kırbaçlanmaya, en yüksek ahlaki emirleri yerine getirmek adına vicdanı bir yana bırakmaya ve aydınlanma için insani nefretin kaynayıp fokurdamasına yönelik - insan ırkını sevmek adına- bir çağrıda bulunur. Koestler bu tür zehirli karışımları göz önüne seren tek isim değil. Hatta tam aksine: onlara duyulan ihtiyaç (engellenemez oluşları) yaygın inanışta son derece yerleşik ve bu inanışın eski çağlardan beri en sadık, gayretli ve sağduyulu sözcüsünün yöntemine göre: *si vis pacem, para bellum*. Barış mı istiyorsun? Savaşmaya hazır ol. Hazır olanlar kazanırlar. Kaybedenler belli ki hazır değillerdir. Kanıtlanması istenen de buydu. Kim karşı gelmeye cüret edebilir? Kim karşı gelmek isteyebilir? Elbette, modern dünyanın başkanlığını yaptıkları yere dek uluslara eşlik eden sorumlular değil; kazananları alkışlayıp

kaybedenleri görmezden gelen o cesur (ve kavgacı) yeni dünya... Şiddeti (pardon, yasal baskıyı) şiddete (yasadışı baskıya) son vermek için kullanmaya söz veren dünya... Şiddeti (şimdiden sonra yasadışı baskı yerine kullanılacak), yasal baskıdan keskin çizgelerle ayırıp o çizginin geçilemez olduğunu ve izlendiğini garantileyecek: elbette yasal baskının izniyle –yalnızca o çizgiyi çizip bozulmamasını sağlayabilecek kadar beceriklilerin ulaşabildiği bir kaynak...

Koestler heybetli otobiyografisinin ilk cildinde, 5 Eylül 1905'te, yani doğum gününde, *Times*'ın Japonya'nın Rusya'yı yenmesini ballandırarak anlatıp övdüğünü, Japonya'nın savaş gücü için inanılmaz hazırlıklı olmasını methettiğini not düşmüş. *Times*'taki başyazıyı kim yazdıysa etkilenmiş ve heyecanını okuyucularla paylaşmak istemiş olmalı: ona göre Japonya örneği "dünyadaki düşünceyi ve karakteri şekillendirebilecek bir ya da iki yolu işaret ediyor." Bu hoş karşılanan fikir ve karakterin nasıl olacağını, olması gerektiğini en iyi şekilde anlatmaya çalışıyor:

> Bütün bu eğitimin amacı bireyin aileye, kabileye, devlete olan bağlılığını sağlamaktı... Kişiye (ilk görevinin) içine doğduğu farklı sosyal gruplara karşı toplu görevleri olduğu öğretilir. Gençliğinden itibaren bu görevi yerine getirebilmek için sürekli ve dikkatle eğitilir. Yalnızca eylemlerini ve vasıflarını terbiye etmeyi değil; aynı zamanda kendi düşüncelerini, fikirlerini ve dürtülerini de buna uygun olarak terbiye etme konusunda eğitilir...

Koestler barut gibi: "(Başyazarın düşüncesine göre) Batı'nın, aşkın bireyciliği ile, ilk modern totaliter devletin 'keşişvari disiplini'nden öğreneceği buydu." Neden? Muhtemelen tarihin omuzlarına bindirdiği asil amacı yerine getirmek için kaslarını geriyordu: beyaz adamın tüm barbarlık kalıntılarını imha etmek ve medeniyetin vahşiliğe, ilerlemenin geri kalmışlığa, gücün zayıflığa üstün gelmesi için yolu aydınlatmak...

Tarihteki en müthiş, en kanlı ve dehşet verici gaddarlıklar en yüksek, asil ve bu yüzden en övgüye değer ve cazip amaçlar uğruna yapılmıştır. Kâfirlerin ve cadıların kazıklarda yakılmasının sebebi ruhlarını kurtarmak ve putperestlerin kılıçtan geçirilip evlerinin yakılmasının sebebi Tanrı'nın dünya üzerindeki Krallığı'nı kurmak içindi. Stalin devlet ve onun baskıcı organlarını gereksiz kılmak için serbest bırakılması gerektiğini iddia etti ve böylelikle devlet baskısını güçlendirip keskinleştirdi. Alman ırkı dünyaya hükmetsin diye Hitler genç yaşlı ayırmaksızın Alman erkeklerini ölüme gönderdi, evlerinin tahrip edilip ailelerinin katledilmesine neden oldu. İsrailli komşularıyla barış içinde var olabilmeleri için İsrail ordusuna Filistinlilerin evlerinin dümdüz edilmesi, zeytinliklerinin sökülmesi ve geçim yollarının yok edilmesi emredildi. Özel demokratik güçler ittifakı demokrasi getirmek adına seferi kuvvetlerini demokrasi düşmanlarının saklandığı, saklandığı varsayıldığı ya da saklanmak için yer aradıkları mekânları bombalayıp yok ettiler.

Tüm bunlardaki en üzücü nokta, ilerlemek için herhangi başka bir yol tasavvur edemiyor olmamız. Yıkımdan muaf bir var edişi güçlükle hayal edebiliyoruz. Yıkımı yaratım için kabul edilebilir bir bedel olarak görme

eğilimindeyiz. Birisi böyle olması gerekmediğini söylediğinde başımızı şüpheyle kaşımaya başlıyoruz. "Masum kurbanlar"ı, "ölü sayısı"nı, daha iyi bir hayat için ilerlemenin adımlarını ya da savaş çığırtkanlarına açılan kutsal savaş sözlerini duyduk mu bir iki damla gözyaşı döküyoruz; nihayetinde artık şiddete ihtiyaç duymayan ve buna izin vermeyen bir dünya arzuladığımız için. Sonra da yumurtaları kırmadan omlet yapamayacağımızı ve şimdilik yumurtaları kırma sırasının bizde olmadığını düşünerek kendimizi teselli ediyoruz.

Michelangelo'ya, tasavvur ettiklerini, onu meşhur eden inanılmaz güzel ve hatta mükemmel heykellere nasıl dönüştürdüğü sorusunun sorulduğu söylenir. Michelangelo yönteminin basitliğin kendisi olduğunu söyler: "Yalnızca bir parça mermer alıp gereksiz parçaları kesip atıyorum." Hepimiz Michelangelo'nun yapmaya çalıştığını yapıyor ve tasarımlarımızı oyduğumuz materyal için aynı yöntemi kullanıyoruz. Bu bazen mermer, bazen insan eti... Başka bir yöntem bulamadık. Aslında başka bir yöntem bulmak için pek de bakınmadık. Artık aramayı tamamen bıraktık.

4 Aralık 2010

Karıncaları incitmek ve insanları öldürmek üzerine

Yorulmak bilmez Hırvat gazeteci ve deneme yazarı Slavenka Drakulić yetmiş yıldır Yugoslavya adıyla bilinen ülkeyi ve insanlarını yıkan iç savaşın ardından

Uluslararası Lahey Mahkemesi'ne (Ceza Mahkemesi'ne) götürülen suçluların hayatlarını ve eylemlerini belgeledi. Emsalsiz, aracısız, yüz yüze yaptığı görüşmelerin sonucunu *They Would Never Hurt a Fly* (2004) isimli kitabında topladı.

Raporlarında, Foca isimli küçük bir köyde yaşayan üç Bosnalı Sırp'ın, Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač ve Zoran Vuković'in -bir şoför, bir garson ve bir tezgâhtar- aleyhlerinde açılan mahkemenin ilk davalarından birine şahitlik yapmış birinin düşüncelerine yer veriyor. Kendisi de davanın gidişatını takip eden Drakulić duygularını dile getiriyor: herhangi birisiyle savaştan önce tanışmış olsaydı, onların bilhassa gaddar olabilecekleri aklına bile getirmezdi. Her gün karşılaştığı türden üç sıradan adam. Ancak bir savaş vardı ve üçü de işkence, adam kaçırma, tecavüz ve cinayetten suçlu bulunmuştu. Bu mümkün mü? İnsan boş yere ölüm saçma potansiyelleri olduğunu gösterecek bariz bir kanıt arıyor. Boş yere! Bu tür vakalardan epey olmalı, ne de olsa o savaş boyunca 60.000 kadına tecavüz edildi ve 200.000 kadın öldürüldü. Yüzlerce, binlerce insan bu suçları işlerken haklılıklarına inanmış olmalı.

Yargılanan bir başka sanık, Goran Jelisić, başında olduğu polis merkezinde on üç adamı ve kadını öldürmekten kırk yıl hapse mahkûm oldu ve "güvenilir biri gibi gözüküyor." Bu tür bir adam "genelde yaşlıların karşıdan karşıya geçmesine yardım eder, tramvayda kendi yerini sakat birine verir, market sırasında diğerlerinin önüne geçmesine izin verir. Bulduğu cüzdanı sahibine teslim eder... En iyi arkadaş, güvenilir komşu, ideal damat..." Gerçekten de savaştan önceki hayatında en ufak bir patoloji belirtisi bulamazsınız. Sessiz, hatta

çekingen, kendini geri planda tutup diğerlerine yardım etmeyi seven biri...

7 Mayıs 1992'de ilk kurbanını vurdu ve onu takip eden on sekiz gün boyunca yirmi üç yaşındaki Goran Jelisić sadist bir canavara dönüştü. Mahkûmlarından kurtulanlar onu sanki uyuşturucu alıp transa geçmiş gibi yürüdüğünü ve bağırdığını hatırlıyorlar. Silahı kurbanlarını vurmadan önce, bakışları onları dondurdu. Kurbanlarını gelişigüzel seçti (seçici olmasa bile yaşlı bir adamı yere şişe düşürdüğü için ve genç bir adamı Sırp bir kızla evlendiği için öldürdü), diz çökmelerini ve başlarını atık su ızgarasına eğmelerini emretti ve silahını boyunlarına dayadı. Bazen kız arkadaşı Monica'yı yaptıklarını izleyip hayran kalsın diye çağırdı. Tam on sekiz gün boyunca... Neden? Bunun esrarengiz açıklaması neydi?

Slavenka Drakulić'in Hırvat damadı birçok yönden Jelisić'e benzeyen iyi bir adamdı, Jelisić gibi o da balık tutma bağımlısıydı. Ama yeni kurulan Hırvat polisine katılmaya gönüllü olan Jelisić'den farklı olarak iç savaş başlamadan önce Kanada'ya gitti. "Başka türlü olabilir miydi?" diye soruyor Drakulić, bu sırrı umutsuzca çözmek istiyor. "Benim damadım Hırvat polisine katılmaya gönüllü olur muydu?" "Hayatında ilk kez Goran Jelisić güç sahibi oldu... Ona bir silah verildi ve gönlünce kullanması söylendi," diye düşünüyor ve ekliyor: "Gerçekten gaddar birine dönüşse bile aslında kurbandı. O ve bütün jenerasyonu kandırılmıştı. Milliyetçi ideolojiyi benimsemişlerdi ve bu sebepten çıkan savaşı durdurmak için hiçbir şey yapmadılar. Çok faydacıydılar ve komutanlarının sözlerini dinlemeyi reddetmek için fazla korkaklardı."

7 Mayıs 1992'den önce Goran Jelisić adındaki bu dostane, yakışıklı adama gözlerini diken biri onun bir karıncayı bile incitemeyeceğine yemin edebilirdi.

16 Aralık 2010

Cezayir ve yeniden ziyaret edilen Atina üzerine

Tanrı, prototip bir "sosyal gerçek". Eğer Émile Durkheim'a inanacak olursak varlığı diğer tüm sosyal gerçeklere benziyor: yalnız akıl gücüyle çıkarılamaz (ya da eklenemez), gitmesi (ya da kalması) dilenemez, var olduğu ya da olmadığı tartışılamaz. Tanrı kendini empoze ederek var olur ve davet edilmeden ve çağrılmadan aniden belirir: her boş noktadan, açıklama zinciri ve algılama dizisindeki her yersiz sözden göz kırpar; tatmin arzusunu ve beklentisini, şeylerin olduğu halinden ayırma eylemi dizisinde kendini her boşluğun içine sığdırır ve kıpırdamayı kesinlikle reddeder. İnsanın varoluşsal belirsizliği var olduğu müddetçe Tanrı var olacak, yani sonsuza kadar. Bu da şu anlama geliyor; Tanrı insan ırkıyla aynı anda ölecek, bir saniye önce bile değil.

"Tanrı" insan *yetersizliğine* verdiğimiz bir başka isim: cahilliğimize (nasıl sürdüreceğimizi bilmek ve anlama eksikliği) ve acizliğimize (başarıyla eyleme geçme eksikliğimize); aynı zamanda her ikisinin de ortak tesiri olan küçük düşmemize (kendimize güven ve öz değerimize vurulan bir darbe)... Ancak tek isim değil: rakipleri arasında kör, sağır ve dilsiz doğa, kader ya da kötü güçlerin bir komplosu diğerlerine nazaran daha göz önünde.

Tüm isimlerin ortak noktası işaret ettikleri varlıkların insanüstü olmaları: dolaylı olarak da onların mantığını anlama konusunda insanın yetersizliği (ya da bu varlıkların insanın "mantık" dediği şeyi umursamayıp ihlal etmesi), insanın kendisine koyduğu hedeflere ulaşamaması. Yaygın kanıya göre insan niyet eder, ancak Tanrı tasarruf eder (demek ki varlıkların umursamama yetenekleri insanın niyetlerini karıştırıp önüne geçiyor). Bu tür varlıklar huzurunda yardım ya da merhamet dilenmek insanların başvurabileceği tek çare, ancak yakarışlarının ya da dualarının dinlenip kabul edilmesi kararı insanlara kalmamış. Carl Schmitt'in dediği gibi bu varlıklar insan hükümranlara atfedildiği gibi tebaasına özür bir yana hiçbir açıklama borçlu olmaması açısından birer "karar alıcı".

Schmitt'in dünyevi hükümranları karar verici bir pozisyona atamanın onları yüceltmekle eşdeğer olduğundan şüphesi yoktu; onları tanrıların arasında konumlandırıyordu. Schmitt'e göre süreklilik, monotonluk ve tekrara nişan alan hükümranın kararlarını rutin kılmamak ve yasa yoluyla empoze edilmiş kurallardan muaf tutmak dinde Tanrı'nın mucizelerinin politik dengi. Tanrıların altlarına hiçbir borcu yoktur ve özellikle de kendi ulvi eylemlerine ya da eylemsizliklerine dair bir açıklama borcu... Tanrılar, dinlenme hakkına sahip olmaksızın dinlemekle yükümlü olduklarınızdır. Tanrı olmak demek monolog hâlinde olmaya devredilemez ve bölünemez bir salahiyeti olmak demektir.

Politika ve din aynı alanda çalışır, yani insani belirsizliğin alanında. İkisi de aynı toprağı istila etmek, kolonileştirmek ve topraklarına katmak için yarışır ve sürekli olarak birbirleriyle yarış hâlinde kalıp, ittifaktan husu-

mete doğru sendeler. Dost ya da düşman, ikisi de aynı seçmen için yarışır: kavrama ve sağaltıcı eylemlerinin tekil ya da kolektif kapasitesini aşan belirsizliğin ağırlığı altında ezilmiş insanlara. Dost ya da düşman, çareleri ve tuzakları birbirlerinden ödünç alma eğilimindedirler. Her ikisi de monolog hakkının peşindedir. Bu yüzden "politikanın dinleştirilmesi"ne kalıcı -örtük ve bazen açık- bir arzu duyuyor ve eğilim gösteriyorlar. Politika, ne zaman "düşmanın aranmasına ve isimlendirilmesi"ne politik önderin birincil görevi olarak odaklanan Schmittçi yapıya doğru salınsa ve ne zaman ilkeler ile beyan edilmiş amaçları mutlakçılığın sözcük seçiminde yatsa "dinleştiriliyor". Örneğin George W. Bush'un kullandığı dile bakalım: iyiyle kötü, doğru ile yanlış arasında mutlak bir savaşın dili: "orta" *a priori* olarak dışarıda bırakılıyor, tıpkı düşmanla diyalog kurmak ya da "bizi" "onlar"dan ayıran uçuruma herhangi bir köprü kurmak gibi.

Schmittçi mutlak politik güç modeli amirane, gaddar ve totaliter devlet imgesine ve kriterlerine uygun olarak yapılmış. Politik bilimlerde ani bir şekilde dirilmesi ve artan popülerliği, büyük ihtimalle demokratik rejimlerin (uzun zamandır herhangi ve her tür otoriter devlete alternatif olarak görünen) idare ettiği sosyal ortamdaki mevcut değişimlerle mücadelede her zamankinden daha açık görünen beceriksizliğinin giderek artmasına bağlı. Özellikle de "farklılık"ın yeni ortaya çıkan konumu (ya da daha açık söylemek gerekirse çok merkezcilik ile birleşmiş çok biçimlilik), politik olduğu kadar sosyal hayatında kalıcı ve ayrılmaz bir özelliği olarak belirdiğinden beri. Demokrasinin en başından beri ortak karar alma sürecinde başlıca nitelikleri olarak görülen iletişim ve diyalog, eskiden anlaşmaya götüren ara bir

prosedür olarak görülürdü. Jürgen Habermas'ın akıllarda yer eden, "çarpık iletişim"e karşı saldırısında, açık ve sınırsız bir çoklu konuşmanın kendisine yer bulacağı varsayılıyordu: bir amaçtan çok, araç. Demokrasiyi otoriter rejimlerden ayıran bir prosedürdü; diğer politik sistemlerle paylaşılan halk iradesinin birliğinin elde edilebileceği daha insani, ama sonuçta daha etkili bir yöntem. Bu prosedür daha insani bulunuyordu ve kulluk yerine özgürlüğü konuşlandırmasıyla ve oybirliği için mutabakatı esas olarak almasıyla daha tercih edilir oluyordu. Daha etkin olduğuna inanılıyordu, çünkü (açıkça söylenmeden şöyle kabul edilmişti) çarpık olmayan bir iletişime (yani sınırlandırılmamış, açık, baskı ve baştakilerin her türlü müdahalesinden uzak olan bir iletişime) dayanıyordu. Bu iletişim, bir noktada değer yüklü tercihlerin ve seçimlerin üzerindeki her türlü uyuşmazlığı son vermeliydi. Uzlaşmaya dirençli uyuşmazlıkların olabileceği şüphesi, tek taraflı ya da karşılıklı anlaşmazlıklardan (bu yüzden de bu tür bir engel kendini iyi niyetin adamış, dürüst katılımcıları ile ortadan kaldırılamaz) daha öte bir şeylerden doğanlar gibi, çarpık olmayan iletişim modelinde görülmez. Tıpkı demokrasinin kutsal olmayan toprak, devlet ve ulus üçlemesinin artık mazide kalan dönemindeki modelleri gibi. Ortak yaşamın kalıcı özellikleri olmaya dair işaretler gösteren sayısız bölücü mesele barındıran mevcut durum, tartışmaya bağışıklık kazanmış ve uzlaşmama konusunda inatçı. Sayısız tartışma, uzlaşma masasındaki sınırlı oturumlar sırasında bastırılıp etkisiz hâle getirilmek yerine uzun süre devam ederse, tamamen ve gerçekten yeni olan bu durum politik teori ve pratiği habersiz ve hazırlıksız yakalamış olur.

Yeni duruma göre oldukça güncel ve kesinlikle birbiriyle ilgili gelişmelerin ortak bir ürünü: çok merkezli bir gezegen ve çoğu devlet ve sözde devlet birimlerinin çoğunun sınırları içine kendini yerleştirmiş nüfusun giderek artan diyasporik karakteri. Bunların içinde iki gelişme, hem uzamsal hem de zamansal olarak gezegenin tümündeki ve ülke içindeki hiyerarşileri çözümledi: uzamsal olarak beraber var olan kültürlerin hiyerarşisini ve zamansal olarak kültürün dizisel evrimini varsaymayı. Pratik anlamda bu iki karşılıklı olarak birbirini destekleyen hiyerarşinin çöküşü, kültürel üstünlük karşısında aşağılık ve "ilerici" karşısında "gerici" gibi zıtlıkların yardımıyla yorumlanan *imajineri* imkânsız kılar. Bu şartlar altında kültürler, inançlar ya da yaşam biçimleri arasındaki ilişkiler geçici, yeniden müzakere edilebilir ve değişken uzlaşımlar olarak görülme eğilimindedir; gelecekteki mutasyonların yönü önceden atanmış değildir ve kesinlikle öngörülemez.

Bir kez daha kendimizi antik Kudüs-Atina alternatifi ile yüz yüze buluyoruz: yani tek tanrılı ve çoktanrılı dinî inançlar arasındaki tercih ve politik formül. Bazı senelik törenlerde Şinto tapınaklarına gitmek, Hıristiyan geleneklerine göre evlenmek ve Budist rahip tarafından gömülmek arasında tutarsızlık görmeyen Japonya gibi birkaç istisna dışında, dünyadaki nüfusun birçoğu yüzyıllardır tek tanrılı üç kültün gölgesinde yaşadı ve üçü de Kudüs kökenli. Neredeyse evrensel olarak kabul edilen dinsellik ve tek tanrıcılık arasına "eşittir işareti" koyma refleksimizi büyük ihtimalle tarihsel rastlantıya borçluyuz. Bu tür bir dinsellikle özdeşleştirme eğiliminde olduğumuz aynı zamanda Kudüs'ün mirasından türüyor. Ancak bu refleks, herhangi bir devlet/biriminin

bölgesel sınırları içinde ve dışındaki tanrıların çoğulluğu gibi yeni bir gerçeklikle pek bağdaşmıyor. Tanrılar, tıpkı dindarlar gibi tüm yerküreye çapraz geçişler ve üst üste binen diasporalar ağı olarak yayıldı. Her gün ortak bir yakınlık içinde yaşıyorlar, ancak ne kadar istelerse de birbirlerinin varlığını görmezden gelemiyor ve türlü etkileşim ve alışverişten kaçınamıyorlar. Çoğumuzun gündelik olarak yaşadığı ortamda, en pratik amaçlar ve niyetler dâhilinde, rutin olarak çok tanrılı, üç büyük oyuncu tek tanrılı iddialarına ısrarla sarılma eğiliminde olsalar da. Durumumuz, birkaç yüzyıl süren yorucu, zorlayıcı ve zaman zaman kanlı *cuius regio, eius religio* (öyle prens, öyle din: hükmeden kimse, onun dini geçerlidir) kanunun ardından Roma Pantheon'unun birleşik, bölünemez ve uzlaşmaz bir şekilde tek tanrılı ve diğer tanrılara tahammülü olmayan, yani Hıristiyan Avrupa Kilisesi ve onun denizaşırı şubeleri ile değiştirilmesinden önce gelen koşulları hatırlatıyor. Ulrich Beck yeni yayımladığı etkili ve kışkırtıcı araştırması *Der eigene Gott*'da (İngilizceye *Kendine Ait Bir Tanrı* olarak çevrildi ve 2010'da *Polity Press* tarafından basıldı), gelişmekte olan gerçekliği kısa ve öz bir şekilde "yabancı ötekilerle dünya çapında istemsiz yüzleşme" (s. 68) olarak tanımladı.

Dünya nüfusunun giderek diasporalaştırılmasıyla ve bunun sonucu olarak düzenli büyüyen "yaşam dünyaları"nda beraber yaşayan tanrıların giderek artmasıyla birlikte dinin, politikanın ve ikisinin ilişkisinin kötü durumu için çok önemli olacak yeni bir değişimin eli kulağında ve bu, giderek de ivme kazanıyor. Beck'in kitabının adında sinyalleri verilen bu değişim, şu anki "modernleşmenin ikinci safhası"nın bir başka yüzü

(ya da, terminoloji olarak, modern durumun "akışkan" evresine geçiş demeyi tercih ediyorum): kademeli olarak artan, hızlanan ve giderek yoğun bir bireyselleşme süreci (şimdiye dek desteği, güçlü cemaatlerce icra edilen ve kıskançlıkla korunan birçok fonksiyonu bireyin omuzlarına yükleyerek artık kendini özdeşleştirme ödevine dönüşmüş özdeşleşme görevi de dâhil olmak üzere). Bireyselleşmenin önemli prensipleri arasında Beck, "geleneğin, bireysel karar vermenin olasılığının ve gerekliliğinin kaldırılmasını ve bunların da önkoşulu olarak (daha sınırlı) görüş alanındaki seçenekleri ve sonuçların sorumluluğunu alma alışkanlığı"nı sayıyor. Bu tür prensipler devredeyken "inancın bireyselleştirilmesi gerçeklik olarak kabul edilmeli" (s. 86-7).

"Kendine ait bir tanrı" tamamen yeni bir tür tanrı: Kendi-Başına-Yap bir tanrı. Kurumsal olarak oluşturulup teşvik edilen bir tanrıdan ziyade, "temel" bir tanrı (önceden hüküm süren çeşitlilik ile bağlantılı tıpkı akışkan modern "ağ"ların daha önceki katı modern cemaatlerle bağlantılı olması gibi). Kabul edilmiş bir tanrı değil de *uydurulmuş* bir tanrı –ve bireysel olarak uydurulmuş, mevcut önceden hazırlanmış tekliflerden bireysel olarak kesilip çıkarılmış ve bireysel olarak seçilmiş parçaları bireyin kompoze edip bir bütünlük oluşturacak şekilde birbirlerine diktiği; bireyin kendi yaptığı bir taslak tasarıma göre bireysel aletleri, kaynakları ve becerileri kullanıp bireysel endişelerin ve önceliklerin mantığını takip ederek yapılan bir tanrı. "Kendine ait bir tanrı" tüm tanrılar gibi yetersizliğinin sızıntısı, türevi ya da izdüşümü... Ancak kurumsal tanrıların aksine o *kişisel*, yansıtılan yetersizliğin muzdaribi münferit; hayatın sorunlarını çözmek ve hayattaki tercihlerin

sonuçları için bireysel sorumluluk almakla göze çarpan "yaşam politikası" (Anthony Giddens'in terimini ödünç alarak) devrinde beklenildik bir olay.

Böyle bir dönemde "yetersizlik", bireyin karşısına, yüzleşilmesi gereken görevlerin (verilmiş ya da üstlenilmiş) büyüklüğü ile birleştirildiğinde tekrar tekrar beliren *kişisel* kifayetsizlik suretinde çıkıyor; yaşam politikasının günlük idamesinin zorluklarıyla uğraşıp mücadele etmenin (doğru dürüst karşılık vermek bir yana) külfeti ve sanık olmanın imkânsızlığı. Eğer cemaatsel kilisenin tanrısı doğanın ve kaderin mükemmel, kontrol edilemeyen ve öngörülemez güçleriyle karşılaştığında insan türünün yetersizliklerini yansıtıyorsa (ya da onun ortak parçalarından birinin), "kendine ait bir tanrı" sosyal olarak üretilmiş durumların inanılmaz güçleriyle tek başına üstesinden gelmesi emredilmiş ve buna itilmiş, kendi başına bırakılmış bireyin yetersizliğini -cehalet, acizlik ve beraber ürettikleri aşağılanılmışlık hissini- yansıtıyor.

17 Aralık 2010

Öğrencilerin neden yine huzursuz olduğu üzerine

Yine bazı İtalyan gazeteciler bana soru yollamışlar... Yine manşetleri süsleyen "sıradışı olay" yüzünden telaşlanmışlar; ancak bir öncekinin aksine bu seferki endişeleri Romanların tahliye edilip sınır dışı edilmesi değil, öğrencilerin sokak protestoları. Soruyorlar: "Bugünlerde bütün Avrupa'da öğrenciler protesto hâlinde.

Bu genç nesle "Sıfır Jenerasyonu" deniyor: Sıfır olanak, sıfır gelecek. Bu gençler için nasıl yeniden bir gelecek kurulabilir?" Bazı konuşmacılar öğrenci gösterilerine eşlik eden şiddet sebebiyle açıkça endişeli: "Bazı provokatörler başlattı, ancak gençler onları yalnız bırakmadı. Bu öğrencilerde bir tür öfke mi var? Geçmişte yaşadıklarımıza ne kadar benziyor? Bunu harekete geçiren gerekçeler ne olabilir?"

Elimden geldiğince cevaplamaya çalıştım... Dedim ki: Gerçekten de büyük bir öfke var ve haklı nedenlerle gelecekten korkulduğunu ve bunun sonucunda ortaya çıkan endişeyi ve ağırlığı boşaltmak için umutsuz bir mekân arayışının patlayıcı bir karışımına işaret ediyor. Ardışık patlamalar daha olası, çünkü her gün bu öğrenci nüfusu kampüslere akıyor (endüstriyel işçilerin böylesine yoğun olması nadir görülür): öfkenin şiddeti, ateş alma derecesi ve şiddete eğilimi bu kalabalığın büyüklüğü ve yoğunluğu ile artıyor... Yoğunlaşma bir kez oldu mu, en kibar ve barışçıl birey bile kaynaşıp öfkeli kalabalığa karışabilir.

Ama hemen sonuç çıkarmayalım ve kolay değerlendirmelerin cazibesine direnelim. Bir sonuç çıkarmak için henüz çok erken. Ancak yapmamız gereken mevcut öğrenci huzursuzluğunun bize verdiği çarpıcı dersi en iyi şekilde yansıtmayı öğrenmeyi ve anlamayı *unutmamak*. Çünkü sokaktaki gösteriler bitince ve onların "haber değeri" TV derecelendirmelerini artık şişirmediğinde bu tür bir unutkanlık hemen baş gösterebilir. Unutma eğilimi ve unutma eyleminin akıllara durgunluk veren hızı, maalesef çağdaş akışkan modern kültürün kalıcı izlerinden biri duruyor. Bu bela nedeniyle popüler öfke patlamasının birinden diğerine savruluyoruz, işaret

ettikleri konularla ciddi ciddi uğraşmak yerine hiddetle ve dikkatsizce her birine ayrı ayrı tepki veriyoruz.

Öğrencilerin mevcut durumu (birkaç sene önce üniversiteye girerken diplomalarını kuşanıp iş piyasasına atıldıklarında yüksek maaşlı iş sahibi olacaklarına söz verilen, geleceğin mezunları) benzer şekilde hakkı yenmiş, mülk değerlerinde düzenli bir artışın sözü verilen ve bu beklentiyle donatılan milyonlarca ev sahiplerinin acıklı kaderinin bir başka versiyonu... Bu şekilde birikmiş kâr sayesinde, dertsiz tasasız bir şekilde ve çok da çaba gerektirmeden ipotekli evlerinin borçlarını ödeyeceklerdi. Her iki durumda da sözde sınırsız ulaşılabilirliğe (birinde iş imkânlarına diğerinde krediye) bağlı bir zenginlik farz edilmişti ve bunun süresiz olduğuna inanılmıştı. Birçok insan krediyle ev aldı ve geri ödemesini karşılayamadı ve birçok insan üniversiteye gidip bir diplomaları olmadığı takdirde, sahip olamayacakları işlerin hayalini kurdu. Görünen o ki bankacıların yüksek sesle ifade ettiği teminatları, verdikleri kredi kartları, pazarlamacılar ve neoliberal filozoflar ve neoliberalliğin politik uygulayıcıları ve yasal (otoriter!) iyimserlikten kamusal mizaca hesapsızca geçilmesi aldatıcı ve özellikle de sahtekârcaydı. Ne şehirdeki bol maaşlı işlerin miktarı ve son teknolojinin gelişkin şubeleri ne de mülk fiyatlarının enflasyonu ve tüketici kartlarının kaynağı sonsuz (ya da gerçekten öyle). Balon, kapasitesinin üzerinde şişirildi ve hemen patlamak durumunda kaldı. Bu patlamanın en hüsrana uğramış ve öfkeli kurbanlarının arasında öğrenciler var. Onlar ayrıca en aktif ve cesur olanlar: zararın kendisiyle ve zarara sebep olanlarla savaşmaya çalışıyorlar. Ne de olsa kavgacılık, kolektif hareketin animusu; ve omuz omuza sımsıkı durma azmi,

öğrenciler gibi her gün amfilerde bir araya gelmeye alışmış olanlar için, yaralarını tek başına sarmaya alışmış ev sahipleri veya işten çıkarılmış milyonlarca ofis ve fabrika çalışanı gibi dağınık ve nihayetinde yalnız kurbanlara kıyasla daha basittir.

Senelerdir ilk kez, bir senenin tüm üniversite mezunları, pazar piyasalarının yerleştirilememiş iş arayanlarca dolup taştığı gerçeğiyle yüz yüze geldi. Bu yüzden de uzun süreli olarak işsiz kalma durumuyla ya da becerilerinin ve isteklerinin çok altında işleri kabul etme gibi bir durumla karşı karşıyalar: sıradan ve güvenilmez, kariyer basamaklarını tırmanamayacakları, giderek azalan iş fırsatları. Bu senenin mezunlarını ve büyük ihtimalle gelecek yılın mezunlarını bekleyen bu açmazla olası sonuçlarını öğrenebileceğimiz kadar bir süre boyunca henüz yüzleşmedik; ancak geçmişte giderek artan işsizlik oranı ve yılmış eğitimli gençler agresif politik aşırıcılıkta paralel bir yükselişe işaret ettiler. Aynı zamanda demokrasi adına vahim sıkıntılara delalet...

Ardından üniversite reformuna duyulan ihtiyaçla (bir gazetecinin söylediği gibi "yenilenme") ve bu ihtiyaç karşılanmadığında öğrencileri bekleyen manzarayla ilgili başka sorular geldi. Bu soruları ise şöyle yanıtladım:

Üniversitelerin gereksindiği herhangi bir "yenilik", mevcut öğrenci protestolarının sebep olduğu zorluklara verilecek doğaçlama bir şekilde verilecek karşılıktan çok daha fazla vakit alacaktır. Bu iki ayrı vazifenin de farklı zaman birimleri var. Öğrenci ayaklanmaları göreceli olarak kısa vadeli olacak; ancak sonuçları (ya da öğrencilerin huzursuzluğun sonuçlarının yalnızca vakitli bir semptom olması) ise uzun vadeli; işte bizim endişelenmemiz gereken bu sonuçlardır. Bu açmazdan çıkmanın

olası yolları üzerine düşünmek ve düşündüklerimizin sonuçlarını uygulamak, olay yerinde söylenen hazırlıksız tahminlerden çok daha fazla maharet ve müzmin çaba gerektiriyor.

Ancak akla hemen bir düşünce geliveriyor: tüm tüketici piyasası hedeflerini aşma alışkanlıklarıyla tanınıyorlar; pazarların bulabildiklerinden ya da hayal edebildiklerinden çok daha fazla talebe güvenme gibi bir huyları var; ancak aynı zamanda piyasadaki ürünlerin hitap edeceğinden çok daha fazla müşteriyi ısrarla ayartmaya ve onları baştan çıkarmaya da çalışıyorlar. Tüketici piyasası son derece etkin, ama aynı zamanda "ihtiyaç tatmini"nin fazlasıyla müsrif mekanizması, çok fazla atık üretmekle tanınıyor. Bir hedefe vurmak için onu kurşunlara boğmak gerek. Tüketici toplumundaki "eğitim pazarı", bu genel kurala bir istisna teşkil etmiyor. Birçok ülke son on yılda yüksek öğretim kurumlarının sayısında ve öğrencilerin miktarında benzersiz bir büyüme yaşadı. Bu gelişmenin sonucu üniversite eğitiminin ve diplomasının değersizleşmesiyle sonuçlanmaya mahkûmdu. Gresham ve Copernicus'un birkaç yüzyıl önce keşfettiği üzere serbest pazar piyasasında aşağı derecede olan (buna üçkâğıtçı ve düzmece de dâhil) para birimi, üstteki varyeteyi dışarıya iteklemek ve sonunda tecrit etme ya da borsadan (*exchange*) çekip çıkarma eğilimde. Bu süreçlerin hepsi üniversiteleri etkiler. Öğrencilerine çekici gözükmekle meşgul ve giderek uçucu ve kaypak pazarca kabul ettirilmiş ve pazarın propagandasını yaptığı davranışların arkasından boşu boşuna koşan üniversiteler, yalnızca kendilerinin becerebileceği ve aslında becermek için de ortaya çıktıkları görevleri gözden kaybettiler. Geçici, fazlasıyla kısa ömürlü ihtiyaçlarına

ya da iş dünyasının öncülük ettiği "ekonomi"nin kaprislerine hizmet vermeye çalışan üniversiteler, aslında bu görevleri yerine getirmek için geçmişte sahip oldukları kapasitelerini kaybediyorlar, hâlâ kutlamalarda bunlara çiçeklerle bezeli hürmetlerini sunsalar da.

Son olarak eşitçiliğe karşı meritokrasi üzerine birkaç soru vardı. Cevabım şöyle:

İtalya'da başka bir yere kıyasla daha fazla meritokrasi olup olmadığı hakkında bir şey söyleyemem. Ancak söylemeye yetkin olduğum tek şey bir süredir "meritokrasi"nin, "adalet" fikrinin "hakkaniyet" ile, "eşitlik" fikrinin "yaşam standartlarının eşitliği" ile değiştirildiği ve liyakata göre ödül dağıtma prensibinin, sözünün ve kriterinin ihtiyaçların karşılanması konusunu dışarıda bıraktığı günümüz politik platformlarında esas payandalardan biri olarak görüldüğüdür.

Bu nadiren sorgulanıyor; ancak mesele, "ödül" ve "liyakat" anlamlarının bu politik platformların oldukça yetersiz tanımlanmış ve öfkeyle tartışılan unsuru olması. Şu sıralar "ödüller" parasal bedellere ve ayrılmış sosyal statüyle bağlantılı avantajlara indirgenmiş durumda ve "liyakat", bu statünün ayrıldığı kişilerin karşılık verdiği varsayılan hizmet türlerine iliştirilmiş nisbî piyasa ücreti ile ölçülüyor. Sonuçta oluşan laf kalabalığı (tüm laf kalabalıkları gibi açıkça kanıtlıyormuş gibi yaptığını gizlice varsayıyor) iki tanımın da göreliliğini (hatta sorgulanabilirliğini) ve aynı zamanda onların nedeni olan örtük partizan varsayımları maskeliyor: "meritokrasi" pratiğinin yaratma ve teşvik etme iddiasında bulunduğu, aslında zaten var olan sosyal gerçekliğin üzerini ideolojik olarak parlatmaktan başka bir şey değil... Ve bu gerçeklik oluşumunu kasti, etik olarak esinlenmiş

politikadan ziyade daha gelişigüzel piyasa güçlerinin oyunlarına borçlu. Uzun lafın kısası aşağıdakilerden hangisinin mevcut durum olduğu üzerine bir düşünelim: altı haneli meblağlar liyakat bakımından mı veriliyor ya da liyakat ödenen altı haneli meblağların gücü nedeniyle mi varsayılıyor? Ve ikinci soru: tüm liyakat ve ödüllerin üzerine fiyat etiketi var mı?

Birçok söz verilen, ancak bunları test etme deneyimini yaşamamış gençler, darbe yiyecek insanlar arasında en savunmasız olanları. Şu anda iş piyasasına girenler, habersiz ve hazırlıksız yakalandılar. Bu sebeple gerçekle ilk karşılaşmaları bilhassa acılı, ümitsiz ve rahatsız edici oluyor. Daha büyük insanların da acıklı anıları var, ancak elde ettikleri bilgi ve alışkanlıklara başvurabilirler ve böylece mevcut zorlukları geçici hıçkırıklar, bir noktada düzelecek ve her şeyin "normale dönmesi"ni sağlayacak bir anormallik olarak görebiliyorlar. Ayrıca birçoğunun bu tür bir durum için hazırlanmış ikinci sıra hendekleri var. Ancak bu gençler için geçerli değil: korunaklı gençlikten yetişkin özgürlüğüne uzun ve riskli zıplamayı yapma ihtiyacıyla karşılaştıklarında ayakları boşuna basacak sağlam bir zemin arıyor ve bu durum adım attıkları yetişkin hayatında kural olduğunu kolayca varsayabilirler. Eğer durum böyleyse, gerçekten korkunç...

Sonuç olarak konumuz tıpkı Avrupa'nın geri kalanında olduğu gibi İtalya'daki işsizliğin korkutucu seviyede yükselmesine geldi. Bana sorulan soru "Çalışmayan bir toplum olabilir mi?" şeklindeydi ve buna doğaçlama bir cevap vermek kolay değildi.

Bizler, en azından dünyanın "gelişmiş" tarafındaki bizler, uzun ve dolambaçlı bir kitlesel işsizlik ile karşılaşmak

üzereyiz; ve daha da kötüsü, işsizlik güvencesi ve yardımında büyük bir küçülme olacak; bankaları tasfiyeden ve hissedarları kayıplarından kurtarmak için mücadele eden, şimdiki ve gelecekteki nesillere hükümetlerimizin empoze ettiği muazzam borçlar sebebiyle. Giderek artan ve müzmin işsizliğin, çoktan işten çıkarılanlara ve geri kalan bizlere ne kadar büyük bir zorluk ve sosyal fonksiyon bozukluğu getireceğinin hâlâ tam olarak farkında değiliz. Kırık, harcanmış ve kaybolmuş hayatlar ile ödenen kısa ömürlü "şimdi keyfini sür, sonra öde" orjisinin bedeli sandığımızdan daha da büyük olabilir.

Ancak "çalışmayan toplum"dan söz etmek anlamlı değil. Tüketim odaklı hayat tarzı yok olsa ve kendi kaderine terk edilse bile insanlar tüketici olmaktan vazgeçmeyecek ve tüketilecek şeyin önce üretilmesi gerek. "Çalışılmayan" dönem olmayacak, belki insan türü yok olduktan sonra... Bunun yerine hızla değişen şey, tabiri caizse, "işin coğrafyası". Bugünlerde iş kapitalistleri, özgürlüklerini kısıtlayan çok az yasanın ve kuralın bulunduğu ülkelere kayarken işçiler hayatta kalmalarına yetecek maaşlara ya da bundan da az miktarlara çalışmak zorunda kalıyorlar; bununla beraber müşterek yardım ve nefsi müdafaa örgütlerinden mahrum kalıyorlar; aynı zamanda herhangi bir pazarlık gücünden de. "Gelişmiş" ve "gelişmekte olan" ekonomiler arasındaki mesafelerin azaldığını söyleyen son istatistiklerin "gelişmiş" ülkelerdeki zengin ve yoksul arasındaki mesafenin yeniden açıldığını söylemesi, erken kapitalist dönemden hatırlanan korkunç eşitsizlik standartlarına giderek yaklaşılması hiç de şaşırtıcı değil.

18 Aralık 2010

Saygı ve küçümseme üzerine

Saygı, ahlaki tutumlar ailesine aittir ve onun gerekli ya da zorunlu doğası söylemsel olarak "kanıtlanamaz". Diğerine saygı duymak bir değerdir ve diğer değerler gibi ancak onun lehine bir tartışma mümkün olabilir ve yararlarına kulak verenleri, kişilerin kendi ahlaki vicdanlarına hitap ederek diğerlerine karşı olan tutumlarında bu davranışı benimsemeye ve uygulamaya ikna etmeye çalışır.

İkna etme sürecinde ampirik tartışmalara ya da otoriter belgelere ne güvenilir, ne de başvurulur. Örneğin, eğer biri bir başkasını çoğu insan böyle bir davranışı onaylıyor diye diğerlerine saygı duymaya zorlarsa, dinleyenin ahlaki vicdanına değil, onun sürü psikolojisine seslenir. Eğer başkalarına saygı duymanın karşılığında onların da size saygı duyacağını söyleyerek ikna edersek, seslenilen kendi kazançlarıyla ilgili bencil sebeplerdir, bu da nadiren ahlaki bir itkiyle kesişir ya da uzlaşır. Ancak, diğer yandan biri saygılı olmanın olmayan insan tarafından kabul edilemez bir bedelle cezasının çekileceği bir emir olarak gördüğü için saygı duyulmasını istiyorsa (emir vereni emir alandan ayıran güç farkı yüzünden) -saygının gerçek değeri üzerine tartışmak yerine- bu durumda her ahlaki duruşun özelliği sayılan diğerlerinin iyiliğini isteme kaygısından ziyade, o kişi bencil hayatta kalma güdüsüne seslenir. Albert Camus'nun belirttiği üzere, korkudan kaynaklanan saygıdan daha aşağılık olan az şey bulunur.

Tekrarlayayım, diğer insanlara saygı duymayı ahlaki tavrın bir parçası olarak onaylayabilir, övebilir ve önerebilirim; ancak bu tavrı takınmanın şu ya da bu sebepten bir "zorunluluk" olduğunu "kanıtlayamam": kaçınılmaz bir sonuç ya da gerekli, beklenen ya da zorunlu karar. Gereklilik ve kaçınılmazlık, aklın kelime dağarcığına aittir; ahlakın söyleminde onlara yer yoktur. Immanuel Kant'a göre çekirdeği otonomi, akıl ve irade bahşedilmiş özne olarak diğerine saygı duymakta yatan ahlaki tavır hakkında konuşurken sebep ve sonuç, kaçınılmazlık ve determinasyon, doğru ve yanlış, kural ve istisna gibi akademik seminerlerde rutin bir biçimde mevzilendirilen enstrümanların kullanımını iptal etmem gerekiyor. Emmanuel Levinas etiğin ontolojiden önce geldiğinde ısrar ederken aynı sebeple, bilimin sakin bir biçimde benimsediği kendinin promosyonunu yapma hakkını elinden alıyor: etik *hakikatinin* sorgulanamazlığı (gerçekle olan uzlaşımı) nedeniyle değil de gerçeğin kendisinden *daha iyi* olması sebebiyle ("daha iyi" etik için tanıdık bir terim ancak ontolojiye yabancı bir kavram) ontolojiden üstün. Ancak hemen ekliyor: benim sana, senin bana karşı yükümlü olduğun/m sorumluluklardan dolayı bu durum, ben ya da sen kaçınılmaz olarak ya da mutlaka şahsi sorumluluklarımızı sürdüreceğim/z anlamına gelmiyor. Sorumluluğa ve saygıya çağrı sağır ya da tıkalı kulaklara verilebilir ve havada asılı kalır. Bu noktada Levinas ve Kant birbirinden radikal olarak ayrılıyor.

Kant'ın kategorik buyruğuna göre akılla donatılmış yaratıklar için diğerine saygı duymak bir gereklilik gibidir, nokta! İncil'deki "komşunu da kendin gibi sev" emrini Akıl'ın tasdiki ile sunar: evrensel bir kural olmasını istediğiniz şeyden kurallar çıkarın. Bir başka de-

yişle, kendinize yapılmasını istemediğiniz şeyi bir başkasına yapmayın. Eğer bir nesne değil de bir özne gibi davranılmayı istiyorsanız (elbette ki öyle istiyorsunuz), diğerlerine de özne gibi davranın; diğerlerinin amaçlarına hizmet eden araçlar almak istemiyorsanız (elbette ki öyle istemiyorsunuz) diğerlerine kendi aracınızmış gibi davranmayın; eğer sevilmek istiyorsanız (elbette ki istiyorsunuz) sevgisini istediklerinizi sevin, saygısını arzuladıklarınızı sayın. Kategorik buyruk ikna gücünü *karşılıklılık* ilkesinden alıyor: diğerlerinin size sizin onlara davrandığınız gibi davranması beklentisi. Kısaca, saygı bir *takas* işlemi. Tıpkı her beklenildik işlemde olduğu gibi saygı sunarken takas edilen şeyler arasında bir eşitlik beklenilir. Takasın amacı *simetri*dir; adil takasın en çarpıcı sembolü kusursuz bir dengede duran terazidir.

Tam aksine Levinas içinse saygı, tıpkı ahlak gibi kesinlikle *asimetrik* bir ilişkidir. Benim sorumluluğum her zaman seninkinden bir adım öndedir. Ben sana karşı zaten her zaman sorumluyum; ben farkına varmadan (varmasam da) önce de ve kesinlikle buna uymak için seçebileceğim ya da seçmem gereken davranış kuralını düşünmeden önce de sorumluyum. "Peki ya benim çıkarım ne", "benim verdiğim çabayı ve fedakârlığı ne kadar hak ediyorlar", "benim adımlarıma aynı şekilde karşılık vermelerini bekleyebilir miyim?" gibi sorular Kant'ın "kategorik buyruğu" ile düşünüldüğünde mantıklı olsalar bile Levinasçı "koşulsuz sorumluluk"tan esinlenen düşünce biçiminde bu sorulara yer yoktur. Benim size olan sorumluluğum, ilişkinin simetrik olduğunu varsayan *amitia* ya da *philia* kategorisinde değil, *agape* kategorisindedir; güçlünün güçsüze, kaynakları daha zengin

olanın daha fakir olana, seçeneklerinde sınır olmayanın seçenek şansı olmayana olan sorumluluğu. Bir diğerine sorumlu olmak, üsttekine, patrona, emir verene, amire ya da baskı kurana sorumlu olmak değildir. Sorumlu olduğum "diğeri"nin benim üzerimde gücü yoktur, bana emir veremez ya da yapmaya zorlayamaz ya da sorumluluklarımdan feragat etmek ya da sorumluluklarımı ihmal etmek sebebiyle beni cezalandıramaz. Tabiri caizse onun zayıflığının ve varlığının mütevazı sessizliğinin buyruğu altındayımdır...

Levinas sorumluluğun koşulsuz ve istisnasız olduğu konusunda ısrar eder; detaya girmekten kaçınır ve kati talepleri hakkında sessiz kalır. Böyle olduğu bir kez keşfedilip fark edildiğinde, keşfeden onu içerikle doldurma ihtiyacıyla yüzleşir (Levinas bu keşif anını "uyanma", "ayılma", "görmeye başlama" diye isimlendirir: tüm bu isimlendirmeler olayın spontanlığında ve devamlılığında bir kesilmeyi akla getirir). Koşulsuz sorumluluğun keşfi ve kabulü belirleyici değil, ancak araştırma için uyarıcıdır; aramaya sevk ederler, bu bulmayı garantilemese bile... Ve hepsinden öte araştırmanın amacına ulaştığı ve bu nedenle bırakabileceği ânı tanımlamazlar. Bir kere tanınıp kabul edildi mi, diğerine karşı sorumlu olma, pratik gerekliliklerinin yorumlarına karşı sorumluluğu ahlaklı benin sırtına yükler. Hiçbir şey bu sorumlulukları *a priori* olarak tanımlamaz; ancak onlara yüklenen *a posteriori* anlam onların evrensel olarak geçerli bir öğreti olarak algılanmasından yoksundur.

Sorumluluğun keşfi (sorumluluk duyma gerçeğine uyanmak), olaylar zincirine ve koşulsuzluğu sonsuza dek sağlama alacak girişimlere neden olan tekil, bir defaya mahsus bir edim değildir. Ötekiyle her karşılaşmada

ya da hatta bu karşılaşmanın her ardışık aşamasında sorumluluğun tekrar ve tekrar keşfedilmeye ihtiyacı ve eğilimi vardır. Bu sebeple keşfedeni kronik bir duruma ve belki de edimler zinciri uzadıkça azalması gerekirken büyüyen şifasız bir belirsizlik durumuna sürükler. Hukuk evreninde bir paragrafın eksikliği, bir suçun eksikliğine denk gelir; ancak Ahlak dünyasında paragrafların eksikliği, tam aksine masumiyetin eksikliği demektir; ya da en azından onun varlığını kanıtlamanın imkânsızlığı. Kendini sorumluluktan beraat ettirmek için otoriter ve kesin reçetelerin yokluğunda, ahlaklı bir öznenin yapacağı hiçbir şey sorumluluğun gerektirdiklerini tamamen ve tatmin edici şekilde yapılmış olduğuna dair bir kesinlik sunmaz. Ahlak'ın doğal habitatı, kronik yetersiz tanımlama ve belirsizlik durumudur. Ahlak aklın emirlerinin sustuğu yerde ve zamanda ses bulur ya da aklın emirlerine ses verilmediği zaman ve yerde: bir diğerinin iyilik, otonomi, bütünlük ve öznelliği için sorumlu olma kararının ne zaman ve nerede alındığı aklın yargılarının geçerliliğini ve otoritesini askıya alır, aklı bir Temyiz Mahkemesi olarak yeterliliğinden mahrum bırakır; yani ahlaki bir güdü ile yapılmış aksiyonları sorgulamak için dönebileceğimiz bir otorite olmaktan.

Ancak çeşitli açılımlara ve sınırlandırıcı yorumlamalara açık olan saygı konusuna dönmek gerekirse: insan ilişkileri alanındaki ilginin ve dikkatin, aklın alanından (mantık, kurallar, reçeteler ve yasaklamalar, kazançların ve kayıpların hesaplanması, olasılık hesabı) ahlakın alanına (yani muhtaç insanın önceliğine) transfer olmasını öneriyorum.

Kant çevirmenlerinin "saygı" diye naklettikleri Almanca terim "*Achtung*", ilk ve öz anlamıyla "dikkat"

anlamına gelir. Saygının karşısında duran saygısızlık (ya da hakir görmek) dikkat etmek ve görmezden gelmek arasındaki farktır. "Saygısızlık" öncelikle kayıtsızlık ya da itidal anlamına gelir. Son kertede saygının ön kabulü hakir görmeyi yasaklar: diğerinin yanından varlığını teyit etmeden "geçip gitmek": "dikkat etmeden", bir diğerini "dikkate değer" bulmamak. Bunun aksi şekilde durmayı gerektirir; başka uğraşlara bir dönem ara verip diğerinin sesini dikkatle dinlemek, mesajlarının ne tür bir içerik ileteceğini kavramak, hazmetmek ve bütünüyle anlamak için yeterli bir süre durmak. Bir başka deyişle saygının ön kabulü, diğerine göre açık ya da kapalı bir biçimde gündemi belirleme hakkını ya da en azından diğerinin gündem önerisini tam bir dikkatle değerlendirmeyi hak eden bir öneri olarak kabul etmeyi gerektirir. Kısaca diğerine saygı onu *diyalogda bulunduğumuz eşitimiz* olarak, söyleyecek önemli biri olan bir özne olarak görmekte yatar; tıpkı sanığın suçluluğu kanıtlanana kadar suçsuz kabul edilmesi gibi, anlattıklarının manasız ya da önemsiz olduğu kanıtlanana dek dikkatle dinlenilmeye layıktır. Saygı göstermesi beklenilen insanın saygıya alternatifi, kayıtsızlık ve hakir görmedir; saygı görmesi beklenen insanın ise karşılaşacağı kibir ve aşağılamadır.

Bir diyaloğa girmek (açık erişimin diyaloğun vazgeçilmez bir özelliği olduğunu düşünürsek çoklu konuşmaya yeşil ışık yakmak) pratikte özgüveni askıya almak ve bunun yerine belirsiz ve beklenmedik bir gidişata teslim olmaktır: takasın sonucunun, aralarından hiçbirinin son ve kararlı söz olma hakkını ileri süremediği birkaç girişimin karşılıklı etkileşiminin türevi olacağını kabul ederek (ya da en azından önceden böyle bir hak

verilmemiş ya da garantilenmemiş). *Katılımcıların eşit olduğu farz edilmediği ve gözlemlenmediği sürece* hakiki *bir diyalog olamaz.* Diyalog süresince hiyerarşiler ve "üstlük" ve "astlık" görevleri (en azından niyet olarak) askıya alınır. Dahası konuşmacılar arasındaki farkların ortak bir iletişimin ve olası ittifakın makul olması için çok büyük olduğu gibi önkoşullar da askıya alınır; diyaloğun katılımcıları onlar için ortak olanın, onları ayırandan daha önemli olduğunu varsaymak durumundadır. Bu sebeple de fikri ayrılığının üstesinden gelip kışkırtıcı etkisini iptal edebilir. Aziz Pavlus'un Galatyalılara mektubunda söylediği gibi: "Yahudi ya da Yunan, köle ya da özgür insan, kadın ya da erkek diye bir ayrım yoktur; hepiniz Mesih'te tek kişisiniz... Dolayısıyla, Mesih gelmeden önce kanunun koruması altındaydık. Böylece kanun, imanla aklanabilelim diye bizi Mesih'e götüren eğiticimiz oldu. Fakat şimdi iman geldiğine göre bir eğiticinin gözetiminde değiliz." (Gal. 3: 28, 24-6). Bu söz, saygı ve saygılı olmanın özü olarak bugün de dâhil olmak üzere ardından gelen tüm yaklaşımların prototipi. Robert Pawlik'in zekice ve açıkça belirttiği üzere (Kronos 2 (2010), s. 44), "Cemaat, tüm mevcut ayrımcı çizgilerin mesihsel olarak askıya alınması ile oluşur. Mesihsel bir olay o kadar radikal bir ilerleme ve yükselmedir ki şimdiye dek yürürlükte olan -dinî olduğu kadar politik- yasal emirlerin "etkisizleştirilmesi" (*deaktivasyonu*) ile sonuçlanır. O andan itibaren ("mesihsel dönemde") insan ilişkileri artık hukukla, birleşmiş hiyerarşilerle ve güç ilişkileriyle değil; kişinin komşusunu sevmesiyle yönetilir."

Şimdi başka bir "mesihsel dönem"de yaşadığımızı düşünebiliriz; ancak bu sefer, en azından şimdiye dek

"mesihsel bir olay"ın gelişeceği ya da bir mesihin geleceği beklentisi yok. Yaşadığımızın "mesihsel dönem" olduğu fikrini "mevcut yasal emirlerin etkisizleştirilmesi", "mevcut çatışma hatlarının askıya alınması" ve "eski inançların vesayeti altında" olmanın vadesinin çoktan dolması gibi işaretler akla getiriyor. Ancak "mesihsel olay"ın eksikliğini çekiyoruz. Aziz Paul'ün Galatyalılara bizi "tek kişi yapma" potansiyelinden bahsettiği iyi haberlerle kıyaslandığında.

Gözdağının büyüklüğü ve elimizdeki araçların değersizliği arasındaki dipsiz oransızlık sebebiyle Antonio Gramsci'nin neredeyse yüz sene önce (kâhince) gözlemlediği gibi kendimizi bir *ara* dönemde bulduk; eski artık işlerin üstesinden gelemez ve kontrolünü kaybederken onun muhtemelen yerini alacak olan yeni ya henüz doğmadı ya da çok küçük ve dikkatimizi cezbetmek için fazla alçak bir sesle mırıldanıyor. Ara dönem diye geçen bu zamanlarda, her şey olabilir ve hiçbir şeye, kendine tam bir güvenle garanti verilemez ve kimse aksiyonun sonucundan emin olamaz. Zamanımızın derdi, amaçlarla onları yerine getirmek için gereken güçler arasındaki oransızlık. Yapılması gereken hakkında anlaştığımızda, artık en rahatsızlık verici çıkmaz "ne yapılmalı" değil, "bunu kimin yapma kudretinde" olduğudur.

Kontrolünü ve aksiyona geçme potansiyelini kaybeden "eski" gezegenin sözde bağımsız yerel sınıflara bölünmesi ve bölgenin, devletin ve ulusun hayali olarak birbiriyle örtüşmesi ve pıhtılaşması demek. Şimdiye dek varlığını göstermeyi başaramamış "yeni", tüm gezegen çapında insan cemaatine dayalı küresel, gerçekten "ekümenik" bir düzen… Ancak geçmişin aksine sınıfsal, etnik, kültürel ve politik bir birlik yok. Açık yaraya tuz basmak için, bize

bu tür bir yeniliğin inandırıcılığını kanıtlaması için tarihsel bir örneği boşuna arayacağız. Her insanın doğuştan hakkı, insanlık çapında bir cemaate dâhil olmaktır ve sırf insan oldukları için ve onları diğer insanlardan ayıran herhangi bir niteleyici gözetmeksizin tanınma, saygı ve şeref hakkı tüm insanlara verilmelidir fikri, şu ana dek birlikte yaşamanın değişmez doğası olarak görülenle tam karşıt olduğu için oldukça çarpıcı.

Ulus devlet ve onların mutlak ve bölünemez bölgesel egemenlikleri döneminde en sivri ve zeki politika teorisyeni olarak görülen Carl Schmitt, "düşmanın tayini"ni politikanın belirleyici özelliği ve "dostlar" ve "düşmanlar" arasındaki zıtlığı (pratikte "onlar" ve "biz") ise bunun temel aksı olarak gördü. Bir düşman olmadan devlet, politika, ortak birlik ve devlet egemenliği yoktur ve olamaz. Birlik, egemenliğin temel amacı, ancak çözülme ile elde edilebilir; "dostlar"ın dâhil edilmesi aynı zamanda "düşmanlar"ın dışlanması yapılmazsa olamaz ve olmayacaktır. Hukukun kurallarının alanı, sınırları çizilmeden ve dostları düşmanlardan ayıran sınırlara uygulanmadan tasavvur edilemez. Schmitt'in genellemelerini yöntemlerine dayandırdığı Vestfalya Avrupa'sı sonrasının politik organizasyonu husumet ve anlaşmazlık yığılmasa uygulanabilir olmazdı. Schmitt'in Politik Teoloji'sinin sayfalarından çıkan bir dünyada saygı kategorisine yer yok; evrensel bir hak olarak saygı duyulma fikri ise tamamen abese kaçıyor. Ne de olsa o dünya bölgesel egemenliğin rızasıyla ifade edilip hayata geçirilmişti. Düşmanları belirleyip onları hukukun yasalarından muaf tutan bir rıza...

Farklı önermelerden başlayarak René Girard da pratikte aynı sonuçlara ulaştı. Girard'a göre insan cemaati-

nin doğum yasası "asıl suç", eşzamansal ya da "olaydan sonra" olsa bile çağdaşları ve onun ardından gelenleri suç ortağı olarak görüyor. Bu tahsisin mantığı ile suç ortakları o cemaatin savunmadaki rütbelerini birleştirme ve hayatta kalmasını garantileme konusunda çıkar sahibi oluyorlar; onları mahkemeden ve suçlu bulunmaktan koruyan tek kalkan olarak. Cemaat ülküsüne yürekten bağlılık, üyelerinin üye olmayanlara karşı ihtiyatlı olmalarını, güvensiz ve düşmanca davranmalarını; ayrıca cemaatin güçlü olması için ne vazgeçilmezse ya da kullanışlıysa onun koşulsuz kabulünü gerektirir. Cemaatler düşmanların ittifak kurduğu, ancak haksız gayelerinin zamanında anlaşılıp şeytani planlarının engellendiği esnada "kuruluş yasası"nı (ya da etiyolojik mitini) yeniden düzenleyen daimi ritüellerle ayakta kalır; böylece komplocular planlarını yürürlüğe sokma şansına erişmeden önce etkisiz kılınırlar; yok olmayı bir yana bırakın, hiçbir zaman tam olarak silahsızlanamazlar da, ki hikâyenin bu tür neticesi zarar verici olurdu, varoluşlarının devamı adına cemaatin üyelerinden eleştirel olmayan disipline (gönüllü kölelik) devam etme sebeplerini kaldırırdı.

Schmitt'in ve Girard'ın anlattığı hikâyeler konu ve tartışma bakımından birbirinden farklı, ancak mutlak mesajları birbirine benziyor: saygı evrensel değer olma seviyesine yükselme bakımından pek şanslı değil. Sosyal hayatın gerçeklikleri, tarihsel olarak belirlenen kendini üretme modelleri ve yöntemleri kolayca Kant'ın akılcı tartışmalarıyla ya da Levinas'ın etik önermeleriyle uzlaşmıyor. Anlaşmazlık ve fikir birliği, düşmanlık ve dostluk, siyam ikizleri gibi birbirinden ayrı yaşayamıyor ve en iyi cerrahların gayretlerine bile dirençli.

Birlik, bölünmeden türüyor; saygı ise insan onurunun reddinden... Akademik becerileri ile tanınmıyor olsa da halk bilgeliğine sahip bir başkan olarak Ronald Reagen, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin çıkarları o dönem uzlaşmasa bile Mikhail Gorbaçov'u teselli etmesi ile meşhur oldu ve eğer dünya uzaylıların işgali altında kalsaydı, ortak düşmanı defetmek için, Sovyet ve Amerikan ordusu elbette güçlerini birleştirirdi. Ancak problem şu ki uzaylılar, uzun zamandır beklenen evrensel insan onuru hayalini ve ortak saygı birliğini gerçekleştirmemize yardım etmekte pek de aceleci değiller. Onların yokluğunda bizler, dünyanın yerlileri, takdir edilme adına çıkan kutsal kabileler arası savaşta silahlara sarılmak dışında pek çaremiz yok, yani saygı hakkı adına.

Bizler, tarihin hükmü ile ya da aslında insanların verdiği ve düzenlediği emirlerle, tercih etme görevi omuzlarımıza binmişken tercih hakkıyla donanmışız ve bu yüzden bizim varlığımızın sosyal olarak tanınması için mücadele etmeliyiz, bu da her zaman bizim gönüllü tercihlerimizin sonucu olarak önceden yorumlanır; "bizim gibi diğerleri"nin beraberliğinde bireysel ya da toplu olarak yaşama şeklimizin tanınması; kasten, hükmen veya diğer insanların kuvvetli baskılarına cevap olarak. "Sosyal olarak tanınma"dan anlaşılan bizim yaşam şeklimizin değerlerine ve kusurlarına ve esas olarak saygının yaşam biçimlerine göre belirli bir tür varlıktan (*creature*) mı kaynaklandığına dair hükümlerine "güvenen insanlar"ın fikridir ve şimdiye dek diğerlerine nasıl verildiyse aynı şekilde onlara verilmelidir.

İsminin hakkını veren politikacılar, vanası hiç açılmamış bir seçim desteğini hemen fark ederler. Seçmenlerin çok azı onurlarının inkârına işaret eden kaderin

aniden değişmesi tehdidine bağışık olduğundan, ancak hepsi aynı şekilde oldukları ya da olmaya zorlandıkları veya olmaya çalıştıkları şey için saygı görülmeyi istediğinden tahmin edilenden daha önce saygı duyulma hakkı yadsınabilir ya da "saygıya düşman olanlara saygı yok" sloganıyla geri alınabilir (burada "saygıya düşman olanlar"la kastedilen saygının ayrılıp dağıtılmasından sorumluların kararlarına saygı duymayı reddeden insanlar), sadece bu hakkı savunma ve teşvik etme adına.

21 Aralık 2010

Bazı (hepsi değil!) huylarım üzerine

Seksen beşinci doğum günümde *Theory, Culture & Society*'deki (TCS, günümüz sosyal bilimlerinin tohuma kaçmış ve hissiz entelektüel atmosferine sürekli olarak temiz hava sağlayan, bildiğim en canlı, en yorulmak bilmez, yenilikçi ve cesur dergilerden biri) arkadaşlarım adına benim tarzımdaki sosyolojinin sürekli raydan çıkan karakterini aleni olarak itiraf etmem için Simon Dawes'in baskısına maruz kaldım (en dostane şekilde). Bu hemen ve zevkle ve dahası isteyerek teslim olduğum bir baskıydı; çünkü mükemmelliklerini, gürültülü çoğunluğun bir eksiklik işareti olarak gördüğü bu kusura borçlu olan çevrelerden geliyordu. O itirafların bir kısmını aşağıda veriyorum:

Simon Dawes: İlk olarak size kendi hayatınızdaki akışkan deneyimlerin, modernlik yorumunuzu (akış-

kan) ne derece etkilediğini sormak istiyorum (Martin Jay'in TCS'deki makalesinde bahsettiği üzere). Örneğin, kendinizi "civanın üzerinde yürümeyi öğrenmiş" bir "ikircikli yabancı" olarak görüyor musunuz?

Zygmunt Bauman: Bu sorunun cevabını bu tür bağlantılar ya da sadece rastlantılar bulma ve onları rastgele bağlantılar olarak yeniden sunma konusunda uzmanlaşmış psikanalistlere memnuniyetle (ve sanırım ileri görüşlü bir biçimde) bırakıyorum. Hikâyenin içinde kuşbilimci değil de kuş olduğumdan (ve bildiğimiz gibi kuşbilimciler arasında pek de tanınmış kuş yok) belki de güvenilir bir cevap arayışı için bu sorunun sorulması gereken son kişiyim. Sıradan bir gözlem şu olur: tekinsizce uzun süren hayatım boyunca içinde kendimi bulduğum ortamların narinliklerini deneyimlemek elbette ki gördüklerimi ve onları nasıl gördüğümü etkilemiş olmalı... (Öyle değil mi?) Ve elbette civanın üzerinde yürüme sanatı beni hâlâ aşıyor. Tek öğrendiğim bu sanatın ustası olmanın ne kadar güç olduğu ve insanların bunu öğrenmek için ne kadar çaba sarf etmeleri gerektiği.

Baştan aşağı bir yabancı olarak tanımlanmaya ise (bu keşfi TCS 1998 içinde, Dennis Smith'e borçluyum) hiçbir itirazım yok. Gerçekten de hiçbir akıma, düzene, entelektüel yoldaşlığa, politik partiye ya da menfaat grubuna "ait değilim." Hiçbirine ne katılmak için başvurdum ne de bir davet hak etmek için uğraştım; hiçbiri de beni –en azından bağımsız olarak– "bizden biri" olarak görmez. Sanırım klostrofobimin şifası yok – herhangi kapalı bir odada kendimi rahatsız hissediyorum ve hep kapının ardında ne olduğunu bulmak istiyorum. Sanırım sonuna kadar bir yabancı olarak kalmaya mahkûmum,

akademinin içinden biri olmanın vazgeçilmez özellikleri bende yok: bir okula bağlılık, prosedürlerine riayet ve okulun uygun bulduğu tutarlık ve uyum kriterlerine uymaya hazır olma. Açıkçası pek de umurumda değil...

SD: Modernlik tanımlarınızda katı/akışkan ikili metaforu kullanıyorsunuz, ancak bu iki kavram ne derece birbirini dışlıyor? Bu ilişki, diyalektik olarak görülebilir mi?

ZB: Ben katı/akışkan ikilemini bir bölünme olarak düşünmedim ve düşünmüyorum; bu iki durumu birbirine geçmiş, ayrılmaz ve diyalektik bir bağ içinde bir çift olarak görüyorum (muhtemelen François Lyotard'ın birinin post-modern olmadan modern olamayacağını söylediğinde aklında olan şey buydu...). Sonuçta şeylerin ve durumların katılığının aranması, bu şeylerin ve durumların akışkanlığını tetikledi; bunları harekete geçirdi ve buna öncülük etti. Buna karşın sızıntı yapan, damlayan, akan sıvının şekilsizliği soğutma, nemlendirme ve şekillendirme çabalarını harekete geçirdi. Eğer modernliğin katı ve akışkan fazları arasında bir farka izin veriyorsa (yani onları bir sıraya diziyorsa), devam eden çabanın arkasındaki açık ve gizli amaçların değişimidir.

Aslında katıların eritilme sebebi katılığın sevilmemesi değil de mevcut, miras kalan katıların katılık derecesiyle olan memnuniyetsizlikti; açıkçası vasiyet edilen katılar, düzen takıntılı ve zorla düzen kuran modern güçlerin standartlarına göre yeterince katı bulunmamıştı (yeterince dirençli değil ve değişime kapalı). Sonuç olarak (bugüne dek dünyanın bizim yaşadığımız kısmında) katılar sıvı magmanın geçici yoğuşması ola-

rak görüldü. Onlar esnekliğin, katılığın yerini ideal bir durum olarak aldığı mutlak çözeltiler değil de "ikinci bir emre kadar" süreli yapılanmalardı. Arzu edildiklerinde dahi katılar, ancak kolayca ve itaatkârca eriyebilir olma sözünü verirlerse onlara tolerans gösterilir. Bir yapıyı bir araya getirip, onu sağlamlaştırıp katılaştırmadan önce onu yeniden eritecek bir teknoloji elinizde bulunmalı. İnşaatı başlamadan önce kurulu yapının bozulması hakkı ve yeteneği için güvenilir bir garantiniz olmalı. Tamamen ayrıştırılabilir yapılar şimdilerde hemen hemen tüm yapıların sahip olmaya çalıştığı bir ideal ve standart.

SD: Gerçek özgürlük ve aydınlanmanın hakiki otonomisi ile (hileli, akışkan, tüketim odaklı) pazarın özgürlüğünün arasındaki farkı söyler misiniz? John Milbank'in, bu tür bir özgürlükten söz ederken metafizik bir temelden yoksun olduğunuz iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

ZB: Özetle: Aydınlanmanın gözünde canlandırdığı ve Marx'ın talep edip sözünü verdiği özgürlük ideal üreticinin ölçüsüne göre yapılmışken pazarın reklamını yaptığı özgürlük tasarlanırken akılda, ideal *tüketici* vardır; biri diğerinden "daha hakiki" değildir.

Ancak bana göre bu metafiziksel bir mesele değil, sosyopolitik bir sorundur. Birbiriyle ardışık baskıları olanaklı ya da olanaksız kılan, tıpkı siyam ikizlerinin solunum ve sindirim sistemlerini paylaşması gibi, onları bir araya getirip birleştiren, görsel olarak ayrılmaz kılan sosyopolitik mekanizmalarla hep ilgiliydim ve muhtemelen de ölene kadar ilgileneceğim...

İdeal ve kusursuz bir özgürlük, "tam özgürlük", engellemeden olanaklı kılan, bana göre bir metafiziksel olarak bir oksimorondur ve sosyal hayatta ulaşılamayacak bir hedeftir.

SD: Makalesinde Julia Hell, yazılarınızda bakma eylemlerine sıklıkla bir vurgu olduğunu belirtiyor. Size göre bakmak ve "öteki" arasındaki bağ nedir ya da "öteki"ne bakış, "öteki"nin bakışı ne derece önemlidir?

ZB: Sanırım Julia Hell haklı, izlenimler arasında en derinlemesine kavranıp kayda geçen bana da görselmiş gibi geliyor. Görme benim öncelikli duyu organım ve "görmek" algıyı anlatırken en anahtar metaforları temin ediyor. Etik öğretmenim Levinas'ın algı/hayal gücü yapılandırmasına benziyor: etik güdüyü harekete geçiren ve beni sorumluluğumun objesine maruz bırakarak ve dize getirip tabi kılarak etik bir birey olarak biçimlendiren l'*Autre*'un (ötekinin) görüntüsüne (bu l'*Autre* henüz ağzını açma fırsatı bile yakalamamışken oluyor, yani ben henüz hiçbir talep ya da istek duymamışken). Levinas'ın bu görüntünün ardından etik bireyi uyandıran modeli için dokunma, okşama daha iyi bir metafor olsa bile.

Ancak bana Julia'nın "bakış"ı, müthiş derecede bilgilendirici viviseksiyonunda* sözü edilmeyen ve eksik olan başka tür bir bakışı -gözler ve etik arasındaki karmaşık ilişkiyi gözler önüne serme konusunda çok mühim. Son derece zekice ve ilham verici bir biçimde odaklandığı

---

* Viviseksiyon: Henüz ölmemiş canlıların kesilerek iç organlarının incelenmesi. (ç.n.)

Orfik bakış, yani "aşkla öldüren" ya da "aşkla katleden" bakış (aynı zamanda, potansiyel olarak kurtaran ve özgürleştiren). Ancak bir de Primo Levi'nin deneyimlediği, tanımladığı ve başarılı bir biçimde yeniden kurduğu "Panwitz bakış" var: "ilgisizlikle öldürme" ya da "kayıtsızlıkla katletme" bakışı, ahlaklılık bakterisine bağışık, Öteki-ile-karşılaşmanın sorumluluk uyandırıcı etkisine karşı aşılanmış. Bana göre Orfeus'un bakışını Panwitz'inkiyle değiştirmenin, yaradılıştan gelen etik gücün bakışından arındırmanın toplumsal yollarını ve araçlarını arama (adiyaforileştirme adını taktığım bir süreç) akışkan modern dünyadaki modern bireyin sarılmış ve bükülmüş yol planının haritasını çıkarma girişimi için oldukça önemli.

SD: Başka konulara geçelim: Bize yeni çıkacak kitabınız *Collateral Damage*'dan (*Polity Press*, 2011) bahsedebilir misiniz? Ne hakkında ve diğer yazılarınızla nasıl bir bağlantısı var?

ZB: Kısaca anlatmak gerekirse: her güç savaşının başlıca stratejisi karşıdakinin konumunu "yapılandırırken" kendi konumu "yapısızlaştırmaktan"; yani kısıtlamaları kaldırmaktan geçer. Bu, modern güç stratejilerinin kalıcı bir özelliğiydi ve hâlâ da öyle. Ancak üreticilerin toplumunda -"Ford tipi üretim yapan fabrika" ile "sosyal devlet" paradigması ile temsil edilen katı modern kurum- zıtlığın her iki tarafın eşitsizliğin kontrolden çıkmasından menfaatleri vardı, ancak artık durum böyle değil.

Sonuç olarak "belirsizliğin kaynağına yakın olanlar" ile belirsizliğin alıcı tarafındaki sabit olanlar arasındaki

fark giderek açıldı. Değişen ise arayı kapama ile şansların polarizasyonunu hafifletme çabaları ve bunun sonucu olan ayrımcılığın marjinalleşmesi ve gelip geçici olması: bu çabalar artık günümüz güç eksenindeki iki kutupta yer alan zenginlik ve sefaletin denetimden çıkmış yükselişini durdurmakta etkisiz, hatta yetersiz. Harekete geçme ve işleri halletme gücünün kronik yoksunluğundan muzdaripler ve diğer yandan güç, zıt yönde baskı kuranların tarafında birikip toplanmakta. Devlet yönetimleri boş yere küresel olarak üretilmiş yoksunluğa ve sefalete yerel çözümler arıyor, tıpkı kaderin emriyle birey olanların, (liberalleştirmenin etkisiyle diye okuyun) boş yere sosyal olarak üretilmiş hayat problemlerine bireysel çözümler aramaları gibi.

Dünya Bankası'nın araştırma departmanının en tepesindeki ekonomist Branko Milanovic "dünya üzerindeki bireylerin arasındaki eşitsizlik sarsıcı," diyor. "21. yüzyılın dönümünde en zengin yüzde 5, toplam küresel gelirin üçte birini alıyor; bu rakam en fakir yüzde 80'inin aldığı ile aynı." Birkaç fakir ülke zengin dünyayı yakalarken dünya üzerindeki en zengin ve en fakir bireyler arasındaki farklar çok büyük ve giderek de büyüyor...

2008'de Glenn Firebaugh şöyle ifade etti: "Çoktandır devam eden bir trendin tersini yaşıyoruz: ulusların arasında artan eşitsizlikten ve ulus içinde sabit ya da azalan eşitsizlikten, uluslar arasında zaten azalan eşitsizliğin azalmasını ve ulus içi eşitsizliğin artmasını. Bu 2003'te çıkan *Küresel Gelir Eşitsizliğinin Yeni Coğrafyası* isimli kitabımın mesajı"... O günden bu zamana onaylanmış bir mesaj...

SD: Eşitsizliğe, ekonomik ve çevresel krizlere olan ilginin ve bu tür problemlere karşı küçülmeyi, sürdürülebilir ekonomiyi, post-kapitalizmi ya da komünizmin devam eden çıkıntısını çözüm olarak öngören tutumun artması hakkında ne düşünüyorsunuz?

ZB: Usta José Saramago sizin sorularınızı keskin bir biçimde, kısa ve öz yanıtladı ve şuna dikkat çekti: "İnsanlar, pazarı kendi kontrolleri altına sokacak bir iktidar seçmiyorlar, bunun yerine pazar iktidarı, insanları kontrolü altına almaya koşullandırıyor." Birkaç on sene önce, Jürgen Habermas Meşruiyet Krizi'nde, kapitalist devletlerin fonksiyonun, kapitalin ve iş gücünün ortak bir noktada buluşmasını sağlamak olduğunu ve iki tarafın bu noktaya alışveriş için hazır ve istekli bir hâlde geldiklerini söyledi. Kapitalle yürüyen üretici toplumların o günden bu yana kapitalle yürüyen tüketici topluma dönüştüğünden, hükümetlerin ana, hatta "öte" fonksiyonlarının metalar ile tüketicilerin ve kredi verenler ile bor alanlar arasındaki sıklıkla vuku bulan buluşmalarını garantilemek olduğunu söyleyebilirim. Son dönemlere bakınca da, kanıt gerekirse hükümetler canını dişine takarak "alt sınıf"ın bedenlerini ayakta tutmak için ihtiyaç duyduğu her kuruş için savaşıyor (yani kusurlu (gereksiz) tüketiciler); ancak "bankaların sermaye yapısını yeniden düzenlemek" için mucizevi bir biçimde yüz milyarlarca pound ya da dolar buluyorlar.

Keith Tester'ın imalı sözünü takiben bir "ara dönem"de olduğumuzu söyledim: "eski" artık işe yaramıyor, "yeni" henüz doğmadı. Ancak, eğer doğmazsa hepimizin sonunun geldiği düşüncesi son derece güncel, acilen kırmamız gereken çetin ceviz "çok fazla fakir"in

var olması değil de, "çok fazla zengin"in var olması. Yeniden Saramago'yu alıntılamama izin verin: "İktisatçılara ve ahlakçılara, hesaplamışlar mı sormak istiyorum: bir zengin insan üretmek için kaç birey sefalete, fazla mesaiye, umutsuzluğa, boş verilmişliğe, aşılmaz bir kör talihe, sonsuz bir yokluğa sürüklenmek durumunda?" Sanırım bu ve bunun gibi söylemler gelecek yıllarda hız ve izleyici kazanacak…

SD: Şu sıralar neler okuduğunuzdan ya da okuyup da etkilendiklerinizden kısaca bahsedebilir misiniz?

ZB: Benim için son birkaç yıl, keşif yolculuklarının cesaretini kırdı. Çoğuna girişmedim bile ve çok azının sonunu getirebildim.

Ancak, sohbetimizden anlaşılacağı üzere Saramago, bu keşiflerden biriydi (geç de olsa). Artık yazamayacağından dolayı, eserlerinden yalnızca okumadığım birkaçının tadını çıkarabilecek olmama üzülüyorum…

Diğer keşifler modern akışkan dünya için yazılmış ilk distopyalar, derlenip sonuca ulaştırılmış ve kendi mantıki (yani eğer bizim mantıksız ve beklenmedik kolektif sanatımız zamanla müdahale etmezse) çıkarımlarını yapmış. Filmde Michael Haneke. Edebiyatta Michel Houellebecq: Zamyatin, Orwell ve Aldous Huxley'nin yirminci yüzyıl için yaptığını yirmi birinci yüzyıl için yapmaya mahkûm.

En son keşfim, aynı klasmanda olmasa da yine de çok değerli: Sarah Bakewell'in gizemli *How to Live* (Nasıl Yaşamalı) başlığı ile Montaigne üzerine çalışması (dikkatinizi çekerim, kesinlikle "Nasıl Yaşamak Gerekir" değil…).

Keith Tester'ın film sanatındaki çalışmalarına hayranım –hem basılmış olanlara hem de basılmak üzere olanlara. Söylenebilecek her şeyin söylenmiş olduğunu düşündüğünüzde önünüze yeni kapılar açıyor. Hâlâ etkilerini sindirmeye çalışıyorum.

SD: Son bir soru: *TCS* hakem değerlendirmesi sürecine bağlı ve katkıda bulunan birçok kişi (kabul edilmiş ya da edilmemiş) editörlerimizin ve anonim eleştirmenlerin verdiği geri bildirim için ve makaleleri eleştirilerin ardından güçlendiği için minnettar. Ancak siz hakem değerlendirmesini eleştiriyorsunuz ve artık bizim için hakemlik yapmıyorsunuz. Bize nedenini söyler misiniz?

ZB: En tedbirli tahminle hakem değerlendirmesinin korkunç tuzağının iki büyük ve talihsiz ikincil kurbanları var: biri düşünme cesareti (en basit paydaya indirgeme saçmalığı), diğeri ise editörlerin bireyselliği ve bunun yanında sorumluluğu ("hakem"in anonimliğinde kendilerine sığınak arayan, ancak birçok vakada hiç iz bırakmadan eriyip giden). Başka bir sürü zararı daha var elbette: tıpkı "komite kararı"nın sunduğu aldatıcı güvenlik gibi, bu okuyucunun eleştirel güdülerini köreltiyor ya da ılımlılıktan kaçınmak ve bazen de aslında yapmaktan kaçınacakları halde anonimlik güvencesi nedeniyle kışkırtılan "hakem"lerin dürüstlüğü. Sonuç ise Hannah Arendt'in açıkça "yüzer sorumluluğu" ya da "kimsenin sorumluluğu" diye tanımladığı gidişatın yeniden sağlanması oldu.

Son olarak, başka bir ikincil zarar örneğini diğerlerinden ayrı tutmak istiyorum: kat edilen yolların çoklu-

ğu ve buna ilham verenin heterojenliği. Sanırım emsal değerlendirme sisteminin, makalelerin yüzde 60'ının ya da daha da fazlasının asla alıntılanmamasında büyük suçu var (bu da ortak akademik uğraşlarımızda hiç iz bırakmıyorlar demek) ve (bu şahsi fikrim) "bilgin dergiler" (başta *TCS* olmak üzere birkaç mucizevi istisna dışında) aptala çeviren tekrarlamaları savurup devasa bir sıkıntı yayıyorlar. Sadece bir yeni aydınlatıcı ve ilham verici fikir bulmak (emsallerin kurduğu barikattan güvenle geçmek için reçete bulmaktan farklı olarak) için binlerce sayfalık dergiyi taramak durumunda kalıyorsunuz. Yarım ağızla şunu söyleyebilirim; eğer taş devrindeki atalarımız emsal değerlendirmeyi keşfetmiş olsalardı hâlâ mağaralarda olurduk... Belki de tartışılan tuzak, bir de büyük bir zaman ve entelektüel gücün kaybından sorumludur. Kısaca, isteyerek katılacağım bir oyun türü değil...

25 Aralık 2010

Eşitsizliğin yeni görüntüsü üzerine

New York Times'ın serbest kürsüsündeki başlıca yazarlardan Frank Rich, dünkü sayıda liberal Amerika'nın sesini gözlemliyor: "1956'da ekonomik eşitlik ulaşılabilir görünüyordu, en azından büyük orta sınıf için. Sosyal ve ekonomik devinim vaadi, arayanın bulabileceği bir şeydi..." Okuyucularının hafızalarına güvenmeyerek onlara hatırlatıyor, elli beş sene önce ulusun ruh hâli buydu. Bugünkü Amerikan orta sınıfına

gelince Rich'in sorması gereken tamamen retorik bir soru: "Kaç tane orta sınıf Amerikalı hâlâ çok çalışırlarsa önlerindeki sınırların kalkacağına inanıyor? Kaç tanesi kapitalizmin onlara adil davranacağını düşünüyor?" Yani kaç tane Amerikalı yalnızca yarım yüzyıl önce dimdik ayakta duran o eski güvenlerini korumayı ve sürdürmeyi başardı? "Sosyal eşitlik devinimine" ya da "ilerlemekte olan eşitliğe", "giderek yaklaşan eşitliğe", "ulaşılabilir eşitliğe" inanıyor? Gerçekten de retorik bir soru, çünkü bu vakada Rich okuyucularının hiç tereddütsüz cevap verecek olmasına güvenebilir: çok değil. Bu, kabaca orta sınıfın "eğer çok çalışırlarsa herkes Sınırkent'e girebilir ve kimse özel bir topluluğun Yarınkent'i kiralaması yüzünden rüyasız kalmaz" rüyasına olan şeyin aynısı...

Bir gün önce bir başka *New York Times* serbest kürsü yazarı Charles M. Blow en son istatistiksel veriyi sundu:

> Yoksulluk İçindeki Çocuklar Ulusal Merkezi'ne göre Amerikalı çocukların yüzde 42'si düşük gelirli ailelerde büyüyor ve beşte biri yoksulluk içinde yaşıyor. Daha kötüsü de var. Yoksulluk içinde yaşayan çocuk sayısı 2000'den beri yüzde 33 artış gösterdi. Oysa ülkedeki çocuk sayısı o günden bu yana yalnızca yüzde 3 artış gösterdi. UNICEF'in 2007 çocuk yoksulluğu hakkındaki raporunda ABD 24 zengin ülke arasında en sonuncuydu... Bu konuya verilen tepki bazı çevrelerde hâlâ sınıfla ve ırkla ilişkili: kötü tercihler yapan ve bu durumdan çıkma becerisi olmayan siyah ve esmer insanlara, artık refah yok.

Yüzde 42'nin içindeki Amerikalı çocukların ailelerine, her gün didinip uğraşırken, yakalarını bir araya getirmeye çalışırken çocukları için eşitlik şansına yaklaşamayacaklarını söylemeye gerek yok; yoksulluk içinde yaşan yüzde 20'lik dilimdeki çocukların aileleri ise bu "şansları" zorlukla fark edebilir. Ancak her iki kategorideki aile de ülkenin yasalarını koyanların ağzından yüksek sesle ve açık açık çıkan mesajı çözmekte ve ülkenin vatandaşları için haklar ve görevler diline çevirmekte zorluk çekmezler. Mesajın kendisi çok basit: burası artık bir fırsatlar ülkesi değil; bu becerikli insanların ülkesi. Sosyal olarak idare edilebilir "devinimlilik eşitliği", bireysel becerenin eşitsizliğinin sert kayalarında güme gitti. Çocuklarını yoksulluktan çıkarmak isteyen ailelerin tek cankurtaranı "beceri"leri. Filika küçük; tüm aileyi alacak bir filika bulursanız şanslısınız. Daha olası olan ailenin birkaç üyesi, en cesur ve pintisi; yani en çok beceri kaynağına sahip olan sandalın içine sızmayı başaracak ve kıyıya ulaşana dek yerini koruyacak olmasıdır. Ve bu macera artık (hiç öyle oldu mu ki?) eşitliğe yolculuk değil. Daha ziyade diğerlerini geride bırakma yarışı. En tepedeki oda önceden ayırtılmış ve sadece seçilmişler girebilir. Frank Rich'in belirttiği gibi "özel bir topluluk Yarınkent'i kiraladı."

Fırsat ülkesi daha çok eşitlik vadediyordu. Beceri sahibi insanların ülkesi, yalnızca daha çok eşitsizlik vadediyor.

26 Aralık 2010

Sosyali yeniden sosyalleştirme üzerine

Bugünkü *Le Monde*'un baş makalesi ("Contre crise et pauvreté, la protection sociale") okuyucularıyla dikkate değer bir keşif paylaşıyor: azar azar, adımlarını dikkatle atarak, ancak son dönemlerde ekonominin dünyadaki çöktüğü görüntüsü ile hızlanan farkındalıkla fikir yaratıcılarının ve bir şeyler yapanların, devletin zorladığı ve yürüttüğü sosyal korumanın, *hem* sağlıklı bir ekonomi *hem* de sağlıksız ekonominin kötü sonuçlarına karşın bir koruma sağlayan gerekli bir durum olduğu kafasına dank etti. Reaganominin ve Thatcheronominin baskın ideolojisinin inanmamızı istediği üzere bu bir cömertlik ve hayırseverlik meselesi değil. Başka bir deyişle, bireysel olarak katlanılan talihsizliğe karşılık eski kolektif sigorta poliçe mekanizmalarını yenilemek ya da sıfırdan başlayıp inşa etmek yalnızca talihsizlerin yararına değildir; bu aynı zamanda ortak çıkar ve hatta ortak hayatta kalma meselesidir. Vergi mükellefleri ve yardım alanların arasındaki çıkar anlaşmazlığı büyük oranda ideolojik olarak beslenip büyütülen hayal gücünün ürünüdür. Vergi mükellefinin canını yakan refah devletinin cömertliği değil, cimriliğidir; ne de olsa vergilerin sağlandığı gelire, kendi refah kaynağına vurmaktadır.

Yüksek düzey düşüncedeki bu dönüm noktası niteliğindeki değişimin gerçekleştiğini doğrulayan daha az güven beyanları olsa da giderek artan oranda maddi işaret var. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sosyal güvenliği temel insan hakları listesine dahil etmesi hâlâ kulağa ütopik geliyor; ancak uluslararası politik pratikte

bu fikir giderek günümüz gerçekliğine ya da öngörülebilir gerçekliğe yaklaşıyor. Temmuz 2010'da, Birleşmiş Milletler dünya basının neredeyse kaydetmediği ve kamu bilincine çok da ulaşmayan bir hareketle önceki Şili Devlet Başkanı Michelle Bachelet'i dünyada sosyal refah pratiklerinin eksik olduğu bölgelere yayılması için (gerçek bir haçlı seferi) görevlendirerek cesur bir adım attı. Bu Uluslararası Para Fonu'nun ve Dünya Bankası'nın içten desteği ile gerçekleştirildi. Gelişmekte olan ülkelerde devletin giderlerinde acımasız kesintilerde ve devlet garantisindeki sosyal güvenliğe karşı mücadelede kayıtlı iki kurum... Eğer doğruysa gerçekten de zorlu bir değişim. Ancak büyük soru yeni atmosferin (giderek yeni bir mantraya dönüşen) kredi ve finanstaki mevcut dengesizliğin yankılarını geride bırakıp bırakamayacağıdır.

Kendini ateşleyen mevcut sarsıntılardan daha uzun soluklu sürse de, yeni (hâlâ gelişen) konsensüsün ilan edilen amacına ulaşması için uzun ve çetrefilli bir yolu var. *Le Monde*'daki baş makaleden gelişmiş ülkelerde (zengin diye okuyun) sosyal güvenlik millî servetin beşte birini harcıyorken, fakir ülkelerin ancak bütçelerinin ortalama yüzde 4'nü sosyal tedarik amaçları için ayırabildiğini (ve ekleyeyim, ayırmasına izin verildiğini) öğreniyoruz; dahası, çoğu millî hasılanın yalnızca yüzde birini ya da daha azını sosyal yardım için ayırabiliyor. Dünyadaki ailelerin üçte biri ve Afrikalı ailelerin yüzde 90'ı, şu anda herhangi bir tür sosyal güvenliğe bel bağlayamıyor.

Buna karşın her kıtadan devletler, süregelen ekonomik güçsüzlükle daha da büyüyen kitlesel yoksulluk ve sefaletle alaşağı edilen ekonomik kördüğümü kesmek

için hazırlanıyor. Farklı kararlılık derecelerine rağmen bu girişimler, Güney Afrika ve Nepal gibi birbirinden ayrı ve farklı yerlerde görülebilir. Büyük ölçekte Brezilya, Lula'nın başlattığı, devletin uyguladığı *Bolsa Familia* programının yardımı ile fakirliğin, güvensizliğin ve olasılıksızlığın diplerinden 13 milyon aileyi, yani yaklaşık 50 milyon yetişkin ve çocuğu çıkarmayı başardı. Meksika da aynı şeyi, *Oportunidades* programının yardımıyla yapmaya çalışıyor; tipik toptancı zihniyeti ile Çin biriken ihtiyaç fazlası ile, beş sene içinde neredeyse sıfırdan, daha önce herhangi bir sosyal fon almamış milyarlarca vatandaşı için geniş bir sosyal koruma ağı kurmaya karar verdi.

27 Aralık 2010

Sahip olduğunuz ve sahip olduğunuzu sandığınız arkadaşlar üzerine

Oxford'da evrimci antropolog olan Profesör Robin Dunbar, "zihinlerimiz sosyal hayatımızda belli bir sayıdan fazla insana sahip olmamıza (evrimsel olarak) izin vermez," diye ısrar ediyor. Aslına bakarsak Dunbar hesaplamış bile: çoğumuzun yaklaşık olarak sadece 150 adet anlamlı ilişkiyi sürdürebileceğimizi bulmuş. Beklendik bir biçimde (biyolojik) evrimin zorladığı bu sınıra "Dunbar rakamı" demiş. Bu rakama uzak atalarımızın biyolojik evrim ile ulaştığını söyleyebiliriz ve durduğu yerde, alanı daha atik, daha becerikli ve mahir ve her şeyden öte daha iş bilen ve daha az sabırlı halefi-

ne bıraktı; "kültürel evrim" (yani insanların ateşleyip şekillendirdiği ve güttüğü anlamına gelen ve genlerin dizilimini değiştirmekten öğretme ve öğrenme sürecini yayan).

150, muhtemelen bir araya gelip kalabilen ve yalnızca avcılık ve toplamacılık ile hayatta kalırken kârlı bir biçimde işbirliğinde bulunabilecek en yüksek sayıydı; proto-insan bir sürünün büyüklüğü olan bu büyülü sınırı, birlikleri ve (evet!) azı dişi ve pençe harici aletleri çağırmadan ya da icat etmeden aşamazdı. Bu "kültürel" adı verilen diğer güçler ve aletler olmadan büyük rakamların sürekli birbirlerine yakın olması sürdürülemez olurdu. Dolayısıyla akılda daha büyük bir rakamı tutmak lüzumsuz olurdu. Duyuların algılayabileceğinden daha büyük bir bütünlüğü "hayal etmek" hem haksız hem de kavranılamaz olurdu. Duyuların algılama fırsatını elde edemediği şeyleri aklın muhafaza etmesi gerekmiyordu... Kültürün ortaya çıkması, "Dunbar rakamı"nın ihlal edilmesiyle çakışıyor olmalı. Bu rakamı aşmak "doğal sınırların" aşılmasının ilk örneği miydi ve sınırları aşmak (doğal ya da konulan) kültürün tanımlayıcı özelliği miydi ve varoluş tarzıysa bu aynı zamanda kültürün de doğuşu muydu?[1]

Evrimin kültürel sonucuyla beraber fark edilebilir "anlamlı" ilişkiler sahası, tüm pratik niyetlere ve meramlara rağmen iki alana bölündü; iki farklı, otonom olsa bile birbiriyle ilgili "anlamlılık" türüne: duyusal/duygusal ya da belirli ve zihinsel ya da soyut. İlk "anlamlılık" çeşidi muhtemelen "sınır koyabilmiştir", evrimin insan türüne sağladığı (özünde değişmeyen) araçlara bel bağladığı müddetçe; ancak ikinci çeşit "doğal sınırlar"ın empoze ettiği kısıtlamalardan açıkça kur-

tulmuştur, aynı zamanda kendi sınırlarını koyma (ve pratikte feshedip aşma) konusunda fazlasıyla özgür olsa da. Kültürün şimdiye kadarki görevi "burasını" "oradan", "içerisini" "dışarıdan", "bizi" "sizden" ayıran sınırları yeniden çizmek ve bunların içindeki bölgeleri alt sınıflara bölüp ayırmaktan ibaret olmuştur. Kültür çokluğuna ve kültürel karışımların ara yüzlerine bakacak olursak, aynı zamanda sınırın dışındaki alanlar arasında kalan ikircikli "gri alanlar" ve dolayısıyla sınır çizme dürtüsüne daha fazla uyaran sunan anlaşmazlıklar yaratmıştır. "Dunbar rakamı" başlı başına kültürel olarak sınır çizme eyleminin tipik bir örneğidir (Lévi-Strauss'un etyolojik mitine göre bu "kültürün doğumu"na; yani ensest yasağına, kadının izinli ve yasaklı cinsel objelere bölünmesine kadar dayanan bir edim).

Elektronik olarak sürdürülen "arkadaşlık ağları" genetik olarak iletilen donanımımızın sosyalliğe koyduğu itaatsiz, korkusuz sınırlamaları aşma sözü verdi. Dunbar diyor ki böyle olmadı ve olmayacak: bu sözün tutulacak yanı yok. 25 Aralık'ta *New York Times*'ın fikir köşesinde Dunbar "evet, Facebook hesabınızla 500, 1000, hatta 5000 arkadaş edinebilirsiniz; ancak çekirdekteki 150 tanesi, günlük hayatınıza bakan röntgencilerdir." O binlerce Facebook arkadaşının içinden elektronik olarak hizmet veren ya da internet dışında yaşanan "anlamlı ilişkiler", daha önceki gibi "Dunbar rakamı"nın aşılamaz sınırı ile kısıtlanmıştır. Facebook ve ona benzeyen diğer "sosyal" ağların sunduğu gerçek hizmet son derece hareketli, hızlı ilerleyen ve hızlı değişen dünya şartlarında sabit arkadaş çekirdeğini muhafaza etmektir.

Uzak atalarımızın işi kolaydı: tamamen beşikten mezara aynı yerde, birbirlerine yakın ve birbirlerine erişebilecekleri ve görebilecekleri bir mesafede ikamet etme eğilimindelerdi. Bu uzun vadeli, hatta ömür boyu süren bağların "topografik" dayanağının bir daha ortaya çıkmayacağı anlamına geliyor ve hatta zamanın akışına karşı bağışıklık kazanmamış, bu durumda bireysel hayat hikâyelerindeki değişimlere korunaksız bağların da... Neyse ki, artık tamamen ve gerçekten "sınırötesi" olan "temasta kalma" yöntemlerimiz var ve bunlar dolayısıyla da fiziksel yakınlığın derecesinden ve sıklığından bağımsız. Dunbar'ın ima ettiğine göre "Facebook ve diğer sosyal ağlar sayesinde yokluklarında yitecek arkadaşlıkları sürdürebiliyoruz." Ancak bu sunduğu yararların bittiği anlamına gelmiyor: "ağlarımızı yeniden kurma imkânı tanıyorlar, böylece birkaç bağlantısız arkadaş kümesi yerine *sanal da olsa* herkesin birbirini tanıdığı eski kırsal cemaatleri yeniden kurabiliriz" (italikler sonradan eklendi). Arkadaşlık söz konusu olduğunda Dunbar hakkında fazla söz söylemese de ima ettiklerine göre her halükârda Marshall McLuhan'ın "araç mesajdır" fikri çürütüldü; ancak diğer akıllarda kalan önermesi, "küresel köy"ün varışı ise gerçekleşti. "Sanal da olsa"...

Ancak "sanallık", fark yaratan bir fark değil midir; "anlamlı ilişkiler"in kaderi için Dunbar'ın kabul etmek isteyeceğinden daha büyük ve çok daha önemli bir fark? "Eski kırsal cemaatte yaşam", aynı "kırsal cemaat"in içinde birbirlerini tanısalar da "kendiliklerinden" bağlı olmayanların birbirlerine bağlanmalarını zorlaştırdı. Aynı şekilde, zaten orada olan bağları çözmek, onları geçersiz, bir ya da birden çok bağlı kişinin ölümünden

yoksun kılmayı aynı şekilde zorlaştırdı. Diğer yandan online yaşam, bir ilişkiye "girmeyi" çocuk oyuncağı yapıyor; bir ilişkiden çekilmeyi ise inanılmaz derecede basitleştirip giderek zayıflayan, solup sonunda tamamen ilgi eksikliğine teslim olan bir "ilişki"nin içeriğinin kaybolmasını göz ardı etmeyi haince kolaylaştırıyor.

Mucidi ve elbette en önemli pazarlamacısı Mark Elliot Zuckerberg'i, anında multi-milyarder yapan "sosyal ağlar"ın gördüğü bu büyük rağbeti garantileyenin ve güvence altına alanın bu imkânlar olduğunu düşünmek için çok sebep var. Bu imkânlar gayretsizliğe, külfetsizliğe ve rahatlığa olan modern eğilimin sonunda daha önce inatla ve tutkuyla bağımsız olan insan bağları ülkesine ulaşmayı, orayı istila etmeyi ve kolonileştirmeyi mümkün kıldı. O ülkeyi risksiz ya da neredeyse risksiz; eskiden arzulananların istendiğinden çok kalmasını imkânsız ya da neredeyse imkânsız; kayıplarınızı kesmeyi masrafsız ya da "neredeyse masrafsız" kıldılar. Sonuçta olmayacak duaya amin deme, hem pastam dursun hem karnım doysun deme becerisini gösterdiler. Kurduğumuz bağlar sayesinde ilişkide olmayı temizleyip insan beraberliğinin tatlı merhemini kurutan çirkin kırılmazlık sineğini süzgeçten geçirip ayırdılar.

Dunbar, insanların bir arada olma yollarını ve araçlarını *yeni çağın* gerekliliklerine göre uyarlayarak yüz yüze iletişimin yerine geçen elektronik iletişimin Taş Devri mirasını günümüze taşıdığını söylemekte haklı. Ancak göz ardı ettiği şu olmalı: bu uyarlama sürecinde o yollar ve araçlar da çok değişti ve bunun sonucunda "anlamlı ilişkiler"in anlamı değişti. "Dunbar rakamı" kavramının içeriği de öyle olmalı. Eğer içeriği boşaltan tam olarak ve sadece rakam değilse...

28 Aralık 2010

Baş sayfalar ve diğer sayfalar üzerine

Baş sayfadaki manşetler, Noel'in ruh hâline sadık kalarak neşeli ve moral verici. Depresyonun pek yakında biteceğini müjdeliyorlar: ABD tünelin sonundaki "normalliğe dönüş" adındaki ulaşılması zor ışığa yaklaşıyor. Öyle ki müşteriler yığın hâlinde alışveriş merkezlerine geri döndüler; sanki anlık alışveriş şevki kayıplarından pişman olmuşcasına ve kayıp zamanı telafi etmek istercesine. Bir kez daha ve tıpkı çok da eski olmayan güzel günlerdeki gibi cüzdanlarından kredi kartlarını çıkarırken elleri titremiyor. Mücevher ve lüks tüketim yeniden yüksek talep görüyor ve butikleri dolduran iyimserlik ana caddelerdeki mağazalara ve pazar tezgâhlarına sirayet ediyor. Sonuç olarak bu sene hediye satan mekânlar, depresyon öncesi seviyelere çıkma sözü veriyor. Bunun bir tek anlamı olabilir: efendimiz ve koruyucu meleğimiz ekonomi bir kez daha hareket hâlinde.

Baş sayfalardan direkt televizyona ya da diğer eğlence programlarına geçiş yaptıysanız ülkenizin durumu hakkında öğreneceğiniz şey bu olurdu. Tabii eğer alışveriş merkezine gidenlerden biri değilseniz istatistiklerin dışında kaldınız; ya da resmî olarak işsiz diye sınıflandırılmış 15 milyon Amerikalıdan biriyseniz. Bob Herbert'in 27 Aralık tarihli *New York Times*'taki yazısında şöyle diyor: "ailelerin kendilerini geçindirip faturalarını ödemesi gerektiği gerçek dünyada, birçok Amerikalı arkalara doğru itiliyor."

Rutgers Üniversitesi John J. Heldrich İşgücü Geliştirme Merkezi'nde Profesör Carl Van Horn ve Profesor Cliff Zukin geçen yazdan beri aynı örneklem işçilerin nerede,

nasıl, ne yaptıkları hakkında bir araştırma yürütüyorlar. Yukarıda bahsi geçen iyimser başlıklarla aynı zamanlarda basılan son raporlarının başlığı dehşet ve endişe verici: "Yıkılan Amerikan Rüyası: İşsizler Gelecekleriyle ilgili Umutlarını ve İnançlarını Kaybediyorlar." Rapordan anlaşıldığına göre (diğerlerinin de mutlaka fark edip bahsetmediği) işlerinden atılan insanların sosyal düşüşü. Örneklemin dörtte üçü araştırma boyunca işsizdi, üçte ikisi bir senedir ya da daha fazla zamandır işle bağlantılı bir gelir elde etmiyor, üçte biri ise iki ya da daha fazla zamandır. Birikimleri tükenmiş, satabileceklerini satmışlar ve akrabalarından ya da arkadaşlarından ödünç aldıkları parayla geçiniyorlar. İşsizlerin arasındaki daha yaşlı insanlar yeni bir sınıf oluşturuyor: "gönülsüz emekliler". Elli yaşını aşkın birçok kişi bir daha asla tam zamanlı bir iş sahibi olabileceklerine inanmıyor. Örneklemdeki tekrar iş bulan şanslı çeyreğinin hemen hemen hepsine daha az bir maaşlı ve daha az ya da hiç sosyal yardım almayacağı işler teklif edilmiş ve kabul etmişler. Gazete manşetlerinin "alışverişçilerin geri dönüşü"nü kutladığı kasım ayında istihdam istatistiklerine eklenen 50.000 yeni işin yüzde 80'i geçiciydi. Van Horn'a göre örneklemdekilerin şu anki ruh hâlini en iyi tanımlayan "kararlıysan ve çok çalışırsan yükselirsin," ilkesine inancın kalmamış olması. Gururu kırılmış ve küçük düşürülmüş bu eski işçiler daha iyi günlerin geleceğine güvenmiyor. Bob Herbert'in dediği gibi "işsiz insanlar düz ekran TV almazlar." Yaraya tuz basarcasına şöyle de söyleyebiliriz: dertli topluluk, alışveriş merkezine tekrar gitmeye başlayan kesimden pek de merhamet görmeyecek. Artık yalnızca kusurlu değil, bir de yetersiz müşterilere dönüşen işsizlerin, manşeti atanlarca gözlenmiş "güçlü iyileşme"yi ilan edip yücelten kalabalığa katılmaları pek olası değil.

Yakında iki yıllık kredi krizinin en uzun ve yıpratıcı sonuçlarını ve baştakilerin buna verdiği tepkinin Amerikan toplumunu içeriden kemiren sosyal eşitsizliği nasıl daha da derinleştirdiğini gösteren istatistikleri görebiliriz. Tony Judt *Ill Fares The Land*'de (Penguin, 2010, s. 175) Amerikalılara senelerdir yaptığı uyarıların sonuncusunda şöyle diyor:

> Eşitsizlik... o hâlde kendi içinde sevimsiz olmakla kalmayıp aynı zamanda altta yatan sebeplerine inmediğimiz sürece çözüm bulamayacağımız patolojik sosyal sorunlarla da ilgili. Çocuk ölümlerinin, ortalama ömrün, suçun, hapishane nüfusunun, akıl hastalıklarının, işsizliğin, obezitenin, yetersiz beslenmenin, genç hamileliğinin, yasadışı uyuşturucu kullanımının, ekonomik güvensizliğin, kişisel borcun ve endişenin Amerika ve İngiltere'de kıta Avrupası'na kıyasla çok daha göze batıyor olmasının bir sebebi var... Eşitsizlik kemirici bir şey. Toplumları içeriden eritiyor. Maddi farklılıkların etkisinin kendini göstermesi biraz zaman alır: ancak vakti geldiğinde statü ve eşya için rekabet kızışır; insanlar sahip olduklarıyla ilgili bir üstünlük (ya da aşağılık) duygusu hissetmeye başlar; sosyal merdivenin alt basamaklarındakilere karşı önyargı büyür, suç artar ve sosyal kayıpların patolojileri görünür hale gelir. Kontrolsüz refah yaratımının mirası oldukça çorak.

Judt'un kötümser uyarılarını doğrulayan istatistiklere ulaşıldığına bu rakamlar gazetenin hangi sayfasında çıkacak?

29 Aralık 2010

(Seçili) ikilemler üzerine

Bir yıl önce Janina beni terk etti.

Adlai E. Stevenson, Eleanor Roosevelt ile ilgili düşüncelerini şöyle belirtiyordu: "Karanlığa lanet okumak yerine mum yakmayı tercih ederdi ve onun son parıltısı dünyayı ısıttı." Eleanor Roosevelt ise insanın güçsüzlüğe sınır koyma gücü hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getiriyordu: "Kimse sizin izniniz olmadan kendinizi değersiz hissetmenize sebep olamaz." Ve bunu, o gücü kendinde bulduğu için biliyordu. *Toutes proportions gardées* (Janina bir başkan eşi değildi ve bir odadaki karanlığı dağıtıp içindekileri ısıtmaya yetecek kadar mumu vardı, daha fazlası değil), sanki Janina hakkında söylenmiş ve onun söylediği kelimeleri okumuş gibi hissettim; onun hayatının amacını, inancının özünü ve dünya görüşünü anlatan kelimeler.

Arthur Koestler otobiyografisi *Arrow in the Blue*'da şöyle diyor:

> Kişi suçsuzca davranamaz ya da yazamaz, hatta yaşayamaz bile. Bir köpeğe bisikletlerin ardından koşup, arabaların ardından koşmamayı öğret ve sonra yanından motosikletle geç... Köpek, deneysel nevroz tepkisi verecektir. Bir ulusa hoşgörünün iyi olduğunu, zulmün kötü olduğunu öğret ve onlara hoşgörüsüz davranmak isteyen insanlara zulüm etmeyi isteyip istemediklerini sor; hemen hemen aynı şekilde tepki vereceklerdir.

Bu felsefi gerçekle -suçun davranıştan, yazıdan, yaşamdan çıkarılamayacağı, ancak yönünün değiştirilebileceği farkındalığıyla- yaşamaya çalışmak için bir yol bulmaya çabalayarak şöyle devam ediyor:

> Eğer filozofun pesimistliği geçerli bir tutumsa, militan hümanistin görevi umudun da onun kadar geçerli olduğunu umut etmektir... İkisinin arasındaki ebedî zıtlığı kabul etmeliyiz. Eğer bozgunculuğun ve umutsuzluğun mantıksal olarak haklı olsa bile ahlaken yanlış olduğunu ve saçma görünse bile kötülüğe aktif direnç göstermenin ahlaki bir zorunluluk olduğunu kabul edersek, hümanist diyalektiğe yeni bir yaklaşım bulabiliriz...

Belki de gerçekten bulabiliriz. Ve denemekten vazgeçip belirsizliği bir vazgeçme sebebi olarak görmeyi reddetmediğimiz sürece bunu bilemeyiz.

31 Aralık 2010

Demokrasinin hâlâ bir anlamı var mı ve varsa ne olduğu üzerine

Bu soru oldukça eski. 1952'de yazılmış ancak yirmi senede boşa çıkan umutlardan ve kaybolan şanslardan çıkarılan acı dersleri, tarihçilerin "savaş arası dönem" adını verip kaydettiklerini özetleyen *Arrow in the Blue*'da Arthur Koestler anılarını anlatıyor:

> Ağız dalaşı yaptık ve bilindik kelimelerin alakasız kaçıp yanlış yönlere işaret ettiğini görmedik. "Demokrasi"yi duadaki gibi kutsal bir biçimde söyledik ve hemen ardından Avrupa'nın en büyük ulusu, son derece demokratik yöntemlerle suikastçılarının başa gelmesi için oy kullandı. Kitlelerin arzusuna ibadet ettik ve bir de gördük ki onların arzuları ölüm ve kendi kendilerini yok etmek... Savaşını verdiğimiz sosyal gelişim, esir çalışma kampına yönelik bir gelişme oldu; liberalliğimiz bizi zorbaların ve despotların suç ortağı yaptı; barışa olan sevgimiz öfkeyi doğurdu ve savaşa yol açtı.

Bu tuhaf süreci harekete geçiren şeyi anlamaya çalışalım, ki bu süreç kafaları kesildikten sonra koşmaya devam ettiği söylenen tavukları anımsatıyor. Gösterenler, seçmenlerini kaybetmeden gösterdiklerini (ima etmesi beklenilen imlemler) terk edebilir, ondan ayrılabilir hatta onu değiştirebilir. "Batı medeniyeti", "demokrasi", "özgürlük", "gelişim", "hoşgörü" ve "barış" gibi tanımlayıcı gösterenlere benziyor. Gerçekte temsil ettikleri sebeplerine ve vaatlerine seçmenlerinin coşkulu desteği hız verildiğinde, gösterenler destekçilerinin heveslerine önemli bir zarar vermeden asıl gösterilenden uzak ya da onun tam zıddı bir gösterilene dönüşüp bağlanabilir. Bir kez fethedilip, bilenip işlenince ve yerine konulunca -öğrenilip sindirilince- manşetleri süsleyen kelimelere yüklenen bağlılık, uyumculuk ve sürü tipi disiplin ve bu kelimelerin ağızdan çıkıp da duyulduğu anda harekete koyduğu alışkanlıklar potansiyel olarak sonsuz büyüklükte bir tersine dönmeye direnecektir.

Bu kelimeler sebep isimlerinden taraf isimlerine dönüşüyorlar ve burada "biz" ve "onlar arasındaki" nihai yüzleşmeyi çağrıştırarak itaat isteniyor ve bu elde ediliyor; süregiden savaşın sebebinden ve amacından sözü edilmiyor ve bir sınava tabi tutulmuyor.

İnternet dergisi *truthout*'da "Empoze edilen amnezi çağında yaşamak: demokrat geliştirici kültürün tutulması" adındaki bir makalede Henry A. Giroux kişinin "en berbat Cumhuriyetçi Parti adaylarını tekrar başa getiren seçim taraması"nı nasıl açıklayabileceğimizi soruyor. Sonuçta kazananlar,

> bize Katrina'yı yaşatanlar, işkenceyi bir devlet politikası yapanlar, ırkçı McCarthyciliği savunanlar, göçmen tacizini kutlayanlar, ülkeyi iki korkunç savaşa itenler, okuldan çok hapishane inşa edenler (her 100.000 kişiden 758'i şu anda ABD'de hapishanede ve bu dünyadaki en yüksek rakama tekabül ediyor, şartlı tahliye ve gözlem altında tutulanları da eklersek 6 milyon Amerikalı devletin baskı organlarının gözetimi altında), hazineyi iflasa sürükleyenler, bilimsel kanıt yerine cehaleti kutlayanlar ("yeni kongre üyelerinin yarısı küresel ısınmaya inanmıyor") ve kurumsal ve politik gücün birleşmesini destekleyenler oldu.

Gerçekten de böyle bir seçim kararını nasıl açıklayabiliriz? Giroux iki olası açıklama öneriyor. Biri Amerikalıların çoğunun "cezalandırıcı adalet ve zalimlik tiyatrosu"nun başarılı bir biçimde politik formüle dönüştürülmesini kabul etmesi. Diğeriyse "sosyal amnezi"nin giderek artan hızı: yakın bir zamanda halkın feryat

konusu olan korkunç suçlar, ara dönem seçimleri geldiğinde bir kenara itiliyor ya tamamen unutuluyor…

Ancak bir ihtimal daha var, belki de bunun istenerek ortaya çıkarılması ve meydana atılması demokrasinin geleceği adına biraz ürkütücü. Halkın gündemi ve kişisel meseleler arasındaki bağın, demokratik sürecin bağlantı noktasının kırılmış olma ihtimali ve olabilirliği… Her iki küre de şimdi karşılıklı olarak izole boşluklarda daire çiziyor ve karşılıklı olarak bağlantısız ve iletişimsiz (tabii elbette bağımsız değil!) faktörlerle ve mekanizmalarla harekete geçiyor. Basitçe söylemek gerekirse bu durumlar, yumruk yiyen insanların kendilerine neyin yumruk attığını bilmedikleri durumlardır, ve yumrukları kimin attığını bulma konusunda çok az şansları var, üstelik neredeyse hiç arzuları yok. Yeniden bağlantı kurmayı hayal edenlere sunulan "kısa-devreler", kısa bir süre için göz kamaştırıcı bir ışık saçıp sonra ardından gelen karanlığı daha derinleştiriyorlar; daha koyu ve korkutucu kılıyorlar. Onları olasılıksız bir yalnızlığa ve terk edilmişliğe yollayan kader ortaklığının sürgününden dönmek isteme arzusu, peşi sıra gelen sonsuz bir hayal kırıklığı içinde eriyor; dağılıyor ve yok oluyor. Bu tür bir durumun içinde kalmanın etkisini Danilo Zolo gayet iyi özetliyor: "Sanırım 'Post-demokratik tele-oligarşi' diyebileceğimiz bir rejimin içinde bulunuyoruz: Vatandaşların çoğunun "seçmediği" ve "oylamadığı", sessizce ve uysalca yok saydığı bir post-demokrasi."[2]

"Umurumda değil", *je m'en fous* tarzı bir "sessizce ve uysalca yok sayan" seçmen çağına, bir "post-demokratik" zamana doğru yuvarlanmayı son derece hızlandıran bir faktör daha var. Paul Krugman'ın bugünkü *New York Times*'ta yazıp dilimize kazandırdığı ifadeyi takip

edersek "yeni kara büyü": "İkiyüzlülüğün modası asla geçmez, ama yine 2010 bu konuda çok daha özel bir yıl oldu. Bütçe hakkında laf kalabalığı yapma senesiydi. Kundakçıların itfaiye eri gibi poz verdiği, bütçe açığına sövüp sayanların açığın daha da büyümesi için ellerinden geleni yaptıkları seneydi." Politikanın üst bölgelerinden damlayan bilginin sızdırdığı mesaj, saçmalığı olmasa da uyuşmazlığı dile getiriyordu. Temel mantığın esas tasımlarından biri "eğer *p* ve *p değilse*, o zaman *q*" diye uyarır; yani (basit, ama dürüst bir tercümeyle) eğer bir önerme ve onun olumsuzu aynı anda kabul edilirse, o zaman ardından her şey gelebilir (ve bu yüzden bir şey diğerine kıyasla daha fazla esaslı değildir ve bu yüzden hiçbir şeye güvenilemez); bir başka deyişle her şey öne sürülebilir, ancak hiçbir şey mantıklı değildir. Ancak "McConnell bütçe açığına öfkelendi. Vergi kesintilerinin uzatılmasında ısrar ediyor" gibi başlıklar Amerikan basının okuyucularına sunduğu günlük menü hâline geldi. Okurken onaylamaları için bir solukta sunulan bu tür çelişkili ifadelerle karşılaşan okuyucuların kendi iyiliklerine ve hayat görüşlerine karar veren şeylerin onların algısının dışında kalması ve orada kalmaya da zorunlu olması dışında pek bir şansları yok; cehaletin acizliği takip etmesi kesindir.

Devlet otoritelerinin, olayları sıradan vatandaşın anlamayacağı kadar karmaşık şekilde halletmesi gerektiğini farz edersek, modern politika bilimi en başından beri demokrasinin son derece eğitimli uzmanların talimatlarından ibaret olmak zorunda olduğunu ve sıradan vatandaşın rolünün uzmanların aksiyonlarının periyodik olarak onaylanmasına ya da onaylanmamasına indirgendiğini öne sürer. Ancak çağdaş politik pratik,

politik bilimcilerin beklediklerinden de öteye gitmiştir. Yukarıdaki uzmanların olayları meslekten olmayanların hakkıyla değerlendirebilmesi için fazla karışık olduğunu ve bu yüzden işi bilenlere bırakmaları gerektiğini söylemelerine artık gerek yok. Her gün ve makul şüphenin ötesinde (tabii eğer "makul olma" hâlâ fark edilebilir bir özellikse) kalıtsal eğilimlerini uygulamaları ve doğruyu yanlıştan ayırma konusunda onlara miras kalan ya da öğrenilmiş araçları ile (emirlerinde olan tek araçlar) meslekten olmayanların bir değerlendirme yapabilmekten (tekrar etmek ya da eko yapmaktan farklı olarak) aciz olduklarını gösteriyorlar. Politik değerlendirmelere erişilen ve politik kararların alındığı alanlara doğru olan yolculuğunda sıradan vatandaşlarımızın hayatına rehberlik eden mantık, ulaşmaya çalıştığı seviyenin çok daha altında duruyor (ya da vahşice durmaya zorlanıyor).

Kişi böyle bir tahmin karşısında irkiliyor. Ama mantık dışılık, giderek akut güç yetersizliği ile hükmetmenin o zorlu talepleri arasında kalan devlet otoritesinin son mucizevi silahı haline gelmedi mi zaten? Hem ucuz hem de uygulaması kolay harika bir silah (Krugman'ın bir başka tabirini ödünç alarak "tehlikede olanın ne olduğunu bilmeyen huysuz seçmenler", ve elimizde bunlar fazla miktarda var). Cesareti kırılmış ve morali bozuk "sıradan vatandaş"ın büyük P ile Politika'dan gözlerini çekip ona sırtlarını dönmesine ve böylelikle uygulayıcılarının yanlış beyan oyunlarının, zor işlere soyunup olmayacak duaya amin demelerinin bedelini ödememesine neden olan bu kafa karıştırıcı ve akıl dışı tutarsızlık değil mi? İletişimi durdurmanın ve yeniden başlamasını engellemenin en etkili reçetesi onu anlam-

lılık ve mana ihtimaliyle beklentisinden sıyırmak. Kişi, artık, demokrasinin geleceği hakkında artan endişeleri ve politik elit sektörünün ustalaştığı ikiyüzlülük sanatıyla ya da becerisizlikle beraber kişisel sahtekârlık ve yolsuzlukluk gibi ondan yapması beklenilen işi yerine getirme becerisini suçlamakla korkularını ve önsezilerini yatıştıramaz. Mucize silah, bir zamanlar V2'nin Hitler için olduğu gibi, miyadını doldurmuş politikanın operatörlerine bırakılan son silah olabilir: yani icranın tehiri için son umut.

Ocak 2011

1 Ocak 2011

Dirilen Tarih Meleği üzerine...

"*Angelus Novus* dalıp seyrettiği bir şeyden uzaklaşmak üzereymiş gibi duran bir meleği anlatır. Gözleri dik dik bakıyor, ağzı aralık, kanatları iki yana açılmış. Tarih Meleği bu şekilde betimlenir. Yüzü geçmişe dönüktür. Bizim olaylar zinciri olarak gördüğümüzü, o üst üste binmiş yıkıntılardan oluşan tek bir felaket olarak görür ve onu ayaklarının önüne fırlatır. Melek, kalıp ölüleri uyandırmak ister ve kırılıp dökülenleri bütün hâline getirmeyi. Ancak cennetten gelen bir rüzgâr esmektedir; kanatları bu rüzgâra öyle kapılmıştır ki artık onları kapatamaz. Önündeki yıkıntı gökyüzüne doğru büyürken fırtına onu sırtını döndüğü geleceğe karşı koyamadığı bir şekilde savurur. Bu fırtına bizim gelişme dediğimiz şeydir."[3]

Walter Benjamin, Paul Klee'nin çizimine bakıp yazmış bunları. Bu çizimden sızan önermelerden ilham alan Benjamin "tarihsel gelişim"e tapınanların, ihtiram edenlerin, saray şairlerin, dalkavukların ve yolcuların inancını, daha büyük bir mutluluğun planları, hayalleri ve umutlarının çekip yürüttüğü bu hareket hâlindeki tarih temsilini alaşağı ediyor. Benjamin aydınlık bir geleceğin bizi ileriye doğru çekmediği, ancak geçmişin karanlık korkularıyla itilip kovalandığımız ve koşmaya zorlandığımız konusunda ısrar ediyor. Benjamin'in en özgün keşfi "gelişim"i her zaman ve hâlâ *...-e doğru* bir hareketten ziyade *-den kaçış* olduğunu söylemesi.

Ancak Benjamin/Klee'nin Tarih Meleği'nin, tıpkı onu geleceğe savuran fırtına gibi, *dilsiz* olduğuna dikkat edelim. Benjamin/Klee alegorisi kelimelerden ziyade olayların yerini tutuyor; insanların, tarihin gönülsüz faillerinin ve kurbanlarının koşarkenki yaşama sebepleriyle ilgili değil, *onlara olanlarla* ilgili. Benjamin kendini "tarihsel materyalist" ilan etmişti. Zamanının baskın görüşüne uygun olarak tarihin yasalarına inanıyordu (modernler için ve onlar tarafından hazırlanan yasaların ve kutsal amacın ve takdiri ilahinin açtığı boşluğu doldurması umut ediliyordu) ve aynı şekilde yaygın olan ve gelmekte olan modern devleti kurma ve düzenleme hırsının "doğal" ve zaruri sonucu olarak tarihsel belirlenimcilik inancını paylaşıyordu.

Ancak insanın tasarımlarını düzenleyen süperinsan gücü olarak "tarih" düşüncesi dâhil olmak üzere tüm bu inançlar, inanılırlığını ve aşikâr olma özelliklerini tarihin "materyal tabanı"nın zayıflaması ile kaybettiler: kendine güvenen ve (en azından niyet olarak) mutlak

güç sahibi, girişken, sonsuz hırslı ve tektanrıcı Tanrı tavrıyla şu anki ve potansiyel rakiplerini kıskanan o gelmekte olan devleti. Şimdiki devletler devletin tekel altına almaya çalıştığı her şeyi -Benjamin'in ölüm ilanında anımsatıldığı ve "Tarih Meleği" maskesi altında hâlâ canlı olduğu günlerdeki gibi- ihale etme, fason yaptırma, taşerona verme ve yan şirketlere vermeye ve idaresini yürütmeye kararlı ("sosyal devlet"in kaybolması ayrılışının sökülmez yüzlerinden sadece biri).

Bugünlerde olup bitene uygun bir alegori arıyor olsaydık, biricik Tarih Meleği'ni bir kenara bırakıp onun yerine bir yığın "Biyografi Meleği" koymamız gerekirdi. Bir yalnızlık düşkünü yığını olduğumuzu, sırtımızı döndüğümüz geleceğe doğru itildiğimizi ve diğer yandan önümüzdeki yıkıntının gökyüzüne doğru çıktığını (alt üst olmuş umutlarımız, boşa çıkmış beklentilerimiz ve kaybolan şanslarımızı) itiraf etmemiz gerekirdi. Hepimiz Anthony Giddens'ın "yaşam politikası" adını verdiği şeyle cezalandırıldık: mücadele edip aynı zamanda yasama, yürütme ve yargı gücü kendimizdeymiş gibi davrandık. Peter Drucker vakitlice hatırlatmıştı: toplum artık bizi kurtarmayacak. Ulrich Beck'in keskin gözlemlerine göre hepimizin paylaştığı çıkmazlara bireysel çözüm bulmak (ya da temamıza uygun olarak geçmişte kolektif tarihe dayandığı varsayılan bireysel biyografiyi canlandırmak) artık bize kalmış. Artık amaç çalkantılı suları nasıl sakinleştireceğimiz değil (Edgar Allan Poe'nun *A Descent into the Maelstrom*'undaki [Maelstrom'a İniş] kazazede denizci gibi), bir fıçıyı nereden bulacağımız ya da nasıl çivileyip güzelce yuvarlayacağımız ve bir akıntıdan diğerine atlarken bir şekilde boğulmamayı nasıl başaracağımız.

Peki Benjamin'in Tarih Meleği'ne ne oldu? "Gelişme" kılığındaki diğer birçok devlet destekli kolektif hareketin amacı, yöntemi, fonksiyonu ve vaat ettikleri gibi o da özelleştirildi. Her nasılsa özel satış için piyasaya sürüldü. "Tanrı" ya da "Tarih" logosuyla süslenmiş özel tasarımlar artık kitlesel olarak üretiliyor, bunların reklamları yapılıyor ve alışveriş merkezlerindeki dükkânlarda indirimli fiyatlara satılıyor: herkesin birleştirebilmesi için kişisel, kendin-yap-biyografi-meleği. Ulrich Beck'in son kitabı *A God of One's Own*'da (Kendine Ait Bir Tanrı'da) bahsettiği üzere Tanrı'ya olan tam da bu.

Sonuçta elimizde bize ezbere okumayı öğretilen hikâyeler değil de anlatmaya çalıştığımız (bunu yapmaya zorlandığımız) inatçı, itaatsiz, dirençli sosyal gerçekler kalıyor. Ezilmiş, atomlarına ayrılmış, kopuk insan ilişkilerinin yıkıntısıyla ve bunların son derece narin ve kırılgan yedekleri ile kirlenmiş toplumumuzda korkup kaçacağımız küçük biyografilerin minik meleklerinden çokça var. "Toplum"un ve "cemaat"in diğer mide bulandırıcı ve itici görüntülerinin ve kokularının; çürüyen, kokuşmuş zombilerinin arasında bu belki de en göze çarpanı…

2 Ocak 2011

Beklenmedik yerlerde teselli bulma üzerine

Richard Wilkinson ve Kate Pickett'ın "çoğunluğun eşitliği toplumları daha güçlü kılar," önermesinin nedenini anlattığı aydınlatıcı çalışması *The Spirit Level*,

sonunda Amerikan kamuoyunda ses getirmeye başladı (Nicholas D. Kristof'un *New York Times*'ın yeni yıl sayısındaki eleştirisi sayesinde). Bu gecikme oldukça düşündürücü; çünkü Amerika, küresel eşitsizlik birinci liginin en tepesine tünemiş durumda (son istatistiklere göre en zengin yüzde 1 Amerikalı en dipteki yüzde 90'dan daha çok parayı kontrol ediyor) ve eşitsizliğin ikincil zararının en uç örneklerine araştırmacılara sunan Wilkinson ve Peckett'ın mesajı acilen dinlenmeli ve kırmızı alarm vermeliydi.

Bu aşamada bile Kristof bu çalışmanın yazarlarını Amerikalı okuyuculara "seçkin İngiliz epidemiologları" diye (onları *sosyal* bilimlerle ilişkilendirmek yerine) tanıtıyor. (Amerikan kanaat önderlerine göre hikâye anlatıcıları, kınanılması gereken ve alçakça solcu-liberal önyargılar sebebiyle suçlu durumdalar ve bu yüzden dinlenilmek bir yana, daha sesleri duyulmadan azlediliyorlar.) Muhtemelen aynı ihtiyati tedbirle davranan Kristof, çoğunlukla makaklar ve düşük statü ile yüksek statülü makaklar arasındaki ilişkileri ve diğer isimsiz "maymunlar" ile ilgili gözden geçirilmiş çalışma verilerini alıntılıyor. Kendisine destek çıkması için John Steinbeck'in "Sizi bir mikroptan, hızlı, çok daha hızlı bir şekilde öldürecek şey, kederli bir ruhtur," cümlesini alıntılayarak bir başka vergi artırımı tehdidini gözleme eğilimi olan okuyucuların olası tedirginliğini yatıştırıp cüzdanı daha az tehdit eden kötü haberleri sırayla verip onların vahşi protestolarının içini önceden boşaltıyor: eşitsizliğin bedelinin "sadece ekonomik olmadığına, aynı zamanda ruhun melankolisi" olduğuna işaret ediyor. Yine de laf kalabalığı yaparak ve zararsızca da olsa seçimin daha az eşitlik ve daha çok hapishane ve polis

arasında olduğunu söyleyerek bedelin aynı zamanda "ekonomik" olduğunu kabul ediyor; her iki alternatif de vergi oranının masraflı olmasıyla meşhur. Kristof'un yorumuna göre eşitsizliğin kötü olma nedeni adaletsizliği, zalimliği ve hayatı mahveden potansiyeli değil de ruhu kötü ve melankolik kılması...

Biyolojiyle olan hastalıklı bağlantısına gelince, şimdi sonunda bilimsel olarak doğrulanması hakkında Kristof şöyle söylüyor: "İnsanlar kendilerini hiyerarşinin dibinde bulduklarında strese giriyorlar. Bu stres biyolojik değişimlere yol açıyor": bel bölgesinde yağ birikimi, kalp rahatsızlığı, kendine zarar veren davranış ve (metindeki şekliyle!) inatçı yoksulluk. Artık sonunda –hain duygudaşlıkları ve kanundışı bağlantıları olduğundan şüphelenilmeyen seçkin biliminsanlarınca test edilip onaylanan– neden bazılarının sefalete battığını ve neden, bizden farklı olarak, bu batışa engel olamayıp bir kere batınca da içinden çıkamadıklarını biliyoruz. En sonunda bu bilimsel bulgu rekor kıran eşitsizlik dünyamızın acı hatıralarına ihtiyaç duyulan tatlandırıcıymış gibi geliyor: fırtınalı ve tehditkârca kasvetli bulutun arkasında parıldayan bir güneş. Hepsi biyolojik, aptal!

Buna karşın ne olursa olsun konuşmanın susmaktan daha iyi olduğu söylenebilir ve geç konuşmaksa hiç konuşmamaktan daha iyidir. Kesik, sterilize edilmiş ve bulanık bir mesajın varlığının, hiçbir mesajın olmamasından daha iyi olduğu söylenebilir. Ama gerçekten de öyle mi? Bu süreçte silahlara yapılan kasıtlı çağrı gizlice silahları bırakma çağrısına dönüşmedi mi? Taşıdığımız mesajın ve sağlayacağı yararın hatırına bu ayartmaya teslim olmak konusunda dikkatli olmamalı mıyız?

Shakespeare'in daha az sevilen karakterlerinden biri "Cesaretin çoğu ihtiyattır," demiş ve eklemiş "hayatımı bu şekilde kurtardım." Cesaret yokluğu ile karşılaşıldığında çoğu kimse ihtiyat arar. Falstaff'ın ihtiyatını...

3 Ocak 2011

Büyüme üzerine: ihtiyacımız var mı?

Surrey Üniversitesi'nden Profesör Tim Jackson son kitabı *Redefining Prosperity*'de bizleri uyarıyor: günümüz büyüme modeli geri dönüşümü olmayan bir zarara neden olmakta. Bunun sebebi "büyüme"nin boş vakit, sağlık, eğitim gibi hizmetlerle değil de materyal üretimindeki artış ile ölçülmesinde yatıyor.

Akla Lewis Mumford'ın madencilik ve tarımı unutulmaz bir şekilde yan yana koyması geliyor: ilki çevreyi yaralar, yok eder ve çirkinleştirir; ikincisi iyileştirir, kendi kendini tazelemesini sağlar, güzelleştirir. İlki araziyi yaşamaya elverişsiz kılarken ikincisi konukseverdir ve insan yerleşimine açıktır. İlki bozar, koparır, ayırır, boşaltır ve geriye bir gedik bırakır; öldürür. İkincisi önemser, yardım eder, doldurur, yeniler; hayatta tutar. İlki sınırlı kaynakları tüketir. İkincisi kaynakları tazeler ve diriltir: onları sonsuza dek yenilenebilir kılar. Ancak Mumford'ın nimetlerine kafa yorduğu zamanda tarımın, mali kazanç değil de hâlâ büyük çoğunlukla insana gıda sunduğunu hatırlayalım. İnsan ihtiyaçlarını istikrarlı, esnek yapmak ve bu şekilde de -prensipte sonsuz olan açgözlülük ve cimrilik için değil- prensip

olarak sınırlı kılmak için tasarlanmıştı. Gerçekte sınırlı kaynaklarıyla gezegen, insan ihtiyaçlarını tatmin edebilirken açgözlülük için kesinlikle uygun değil.

Gezegenin potansiyeline verilen bu tamir edilemez zarar için Jackson, açgözlülüğü yalnızca dolaylı olarak suçluyor. Kültürümüzün, nesnelerin sembolik yüzü olan yeniliğe açlığın üzerine inşa edilmiş olmasını bir hedef olarak belirliyor (bugünkü *Le Monde*'daki röportajına bakın). Bununla birlikte kendimizi hep egoistçe ve materyalistçe davranmaya cesaretlendirilmiş buluyoruz. Bu türden davranış ekonomimizi ayakta tutmak için elzem… Satın alıp harcamaya kışkırtılıyor, zorlanıyor ya da ikna ediliyoruz; sahip olduğumuzu harcamaya ve şu anda sahip olmayıp ilerde kazanacağımızı umduğumuzu harcamaya. Ancak Jackson'ın dediğine göre resesyon sürecinde insanlar bu tür hastalıklı alışkanlıkları terk ettiler ve harcamaktan çok biriktirmeye başladılar ve doğalarının diğer özgecil tarafını ortaya çıkardılar (bu önermenin hangi verilere dayandığını merak ediyorum; resesyon döneminde bazı insanların zorla, istemeden ve umutsuzca kredi verilmeye değer olmaktan çıkarılıp tüketici orjisinden elendiğini, diğerlerininse eskisi gibi devam ettiğine dair birçok kanıt var; resesyona verilen bu farklı tepkileri, saklı ya da bastırılmış özgecil eğilimlerin yüzeye çıkmasının kanıtı olarak yorumlamak için daha fazla uğraşmak gerek).

Adam Smith'in dediği gibi bir pazarda günlük taze ekmek tedarik etmemizi fırıncının fedakârlığına, merhametine, cömertliğine ya da yüksek ahlaki değerlere sahip olmasına değil de onun açgözlülüğüne borçluyuzdur. Son derece insani olan kâr arzusu sayesinde ürünler pazar tezgâhındaki yerini alır ve biz de onları orada

bulacağımızı biliriz. Refah ve düzgün bir hayat sürme özgürlüğünün ekonominin en temel amacı olarak görülmesi gerektiğinde ısrar eden Amartya Sen bile ("Küresel dünyada adalet" makalesini *Indigo* dergisinin Kış 2011 sayısında bulabilirsiniz), pazarların kapsamlı kullanımı olmadan gelişen bir ekonomiye sahip olmanın mümkün olmadığını yani gerekli pazarların büyümesinin engellenmesinden ziyade gelişmesinin zengin ve adil bir ekonomik dünyanın parçası olduğunu kabul ediyor. İlk olarak, arzunun ve kârın peşinden koşmanın önüne geçilirse pazarlar beraberinde ürünlerle birlikte kaybolurlar. İkinci olarak, "ekonominin gelişmesi" için pazarlar gerekliyse, bencillik ve para hırsı gibi insan davranışları ancak ortak risk olarak alındığında kaybolabilir. Son bir sonuç: fedakârlık ile "gelişen ekonomi"nin arası açık. Ancak birini elde edebilirsiniz, ikisini aynı anda biraz zor alırsınız...

Jackson bu oldukça ciddi engelin üzerinden insan aklının ve iknanın gücüne bahse girerek atlıyor; ikisi de hiç şüphesiz güçlü silahlar ve "ekonomik sistemi yeniden modelleme" konusunda gerçekten de etkin olabilirlerdi; eğer aklın dikte ettikleri, gerçeğin akla yatkın olmasına dayanıyor olsaydı ve bu gerçeklikler mantıklı faillerce akla yatkın hâle getirildiklerinde, onları görmezden gelen ya da önemsizmiş gibi gösteren herhangi bir tartışmadan daha güçlü bir "ikna gücü" kullanıyor olması gibi talihsiz bir durum olmasaydı. Söz konusu olan gerçeklik, kendi yarattığı sorunları (kusurlu da olsa) sadece "yenilik açlığı"na kesintisiz güç vererek kendi çözebilen bir toplum (sosyal çatışmalar ve husumet kendi korumasını tehdit ediyor), böylelikle ekonomiyi "geliştiren" açgözlülük ve para hırsından destek arayan bir gerçeklik...

Kapitalizmin erken dönemlerinde endüstriyel ekonominin yükselmesinin önündeki en büyük engel açgözlülükle değil de ihtiyaç ile güdümlenen "geleneksel işçi"ydi ve bu yüzden de eğer dün kazandığı para bugünkü (değişmeyen) ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyorsa bugün işe gitmek için bir neden göremiyordu. Kapitalizm tarihinin şu anki aşamasında dün aldığı mallar bugün çalışır hâlde olduğu için alışverişe çıkmak için neden göremeyen "geleneksel tüketici" figürü, aynı şekilde tüketime odaklı ekonomi için felakete yol açardı. İhtiyaçları karşılayan mallara olan popüler açlığın azaltılması, şu anki ekonomik modele ölümcül bir darbe olurdu; yani tüketime odaklı ekonomiye. Dahası şu an onaylanan tek toplum modeli için de ölümcül bir darbe olurdu. Fırıncının açgözlülüğüne dayanan, artık sadece "gelişen ekonomi" değil. Bu, insanlar arasında kurallı bir şekilde bir arada var olmak için uygulanan tek reçete ve bu reçeteyi uygulamak konusunda kararlıyız.

Bu tür harika engellere rağmen Jackson, üç noktalı bir program öneriyor: insanları ekonomik büyümenin de bir sınırı olduğu konusunda aydınlatmak, kapitalistleri kârlarını yalnızca "finansal koşullara" bağlı olarak değil aynı zamanda cemaatin sosyal ve çevresel yararlarına göre dağıtmaya ikna etmek (mecbur etmek?); ve "sosyal mantığı değiştirmek", böylelikle de insanların hayatlarını materyalist olmayan yollarla zenginleştirmesine neden olan uyaranları devletin onaylaması. Ancak bir engel var: daha en başında insanların pazarda tazmin aramasına neden olan insan olma durumunun farklı yönlerini ele almadan bütün bunlar ciddi olarak tasarlanabilir mi? Yani, gerçek ya da sahte olsun, boş yere çare arayan sıkıntılar ve toplumun itibar etmediği

endişeler: dolayısıyla pazar dışında hiçbir yerde bir çıkış yolu bulamamak ve tüketici pazarlarına bir ilaç ya da çare bulmak için beyhude ve yanıltıcı olsa bile ısrarcı bir umutla ona yeniden dönmek.

4 Ocak 2011

Bu kez sosyal demokrasinin sürdürülebilirliği üzerine...

Sosyal demokratlar: nereye gittiklerini biliyorlar mı? Savaşmaya değer bir "iyi toplum" mefhumları var mı? Şüpheliyim. Ben olmadığına inanıyorum, en azından dünyanın bizim ikâmet ettiğimiz tarafında.

Bakan Schröder birkaç yıl önce Tony Blair ve Gordon Brown'ın mülklerine gözlerine kısarak bakmış ve kapitalist ya da sosyalist bir ekonomi olmadığını yalnızca iyi veya kötü ekonomi olduğunu söylemişti... Uzun zamandır, en azından otuz kırk yıldır sosyal demokrat partilerin politikası, senelerdir neoliberal yönetim altında, "ne yaparsanız yapın (merkez sağ), biz daha iyisini yaparız (merkez sol)" ilkesi ile açıkça telaffuz ediliyor. Bazen yöneticilerin o ya da bu ölçüsüz ve küstah girişimi eski sosyalist vicdanın sızlamasına sebep oldu ve bu gibi zamanlarda, bunu çok da büyük bir mesele hâline getirmeden biraz daha merhamet ve az da olsa daha uzun bir yardım eli, buna "en çok ihtiyacı olanlar" için talep edildi -ya da "fiske darbesinin, onu en sert şekilde yiyenler için biraz yumuşatılması"- nadiren yalnızca "öbür taraf"ın kelime haznesinden ifadelere başvuruldu

ve başvurulmadan önce potansiyel seçim popülaritesinin sınavına sokuldu.

İşlerin böyle olmasının bir sebebi var: sosyal demokrasi kendi münferit seçmenlerini, sosyal kalelerini ve surlarını kaybetti: surlar politik ve ekonomik aksiyonun alıcı tarafındaki insanlarca kuşatıldı, bu insanlar ya bir değişiklik ya da kendilerini kurban kümesinden çıkarıp kendine ait görüşleri, politik ajandaları ve politik organları olan kolektif bir bütünleşmiş bir özneyi bekliyor, bunun hasretini çekiyorlar.

Kısaca, çektiği adaletsizlikleri gözler önüne sermeye çalışan sömürülmüş endüstriyel çalışan sınıftan geriye (en azından dünyanın bu tarafında) bir önceki yüzyılda tarımsal işgücünün izlediği yolu takip eden marjinal bir pozisyon kaldı. Vladislav Inozemtsev'in (Rusça yayımlanan, aylık *Svobodnaya Mys'l*'nin 2010 Ağustos sayısında çıkan) derin ve detaylı çalışması *"Crisis of the Great Idea"*da belirttiği gibi çağdaş Batı toplumlarında en sivri ve göze batan sosyal eşitsizlik, artık kapital ve emek arasında değil ve en korkunç büyüklükteki servetler artık emeğin fabrikalarda sömürülmesinin meyvesi değil. Bu sebeple yoksulun savunusu, sosyal demokrasi pratiğini desteklemek için yaptığı kapitalist endüstri analizinde Marx'ın kurduğu özenli teorik bina iskelesinden sıyrıldı. Yoksulun savunusu, işçi sınıfının savunusu (dolayısıyla artı değerden yoksun kalarak) ile aynı değil.

Dahası, sosyal demokrasinin "doğal seçmeni"nden geriye bıraktığı kendiyle ilgili ve kendine odaklı bireyler yığını oldu ve bunlar iş bulmak ve terfi almak için rekabet ediyor, kaderin müşterekliği hakkında çok az farkındalıkları var ve rütbeleri kaldırıp birlikte aksiyona geçmeye pek eğilimleri yok. Dayanışma, geçmişteki üretici toplu-

muna özgü bir fenomendi; tüketici toplumunda nostaljik bir fanteziden fazlası değil. Bu yeni cesur toplumun üyeleri bir zamanlar fabrikadaki montaj hattının patronları ve ücretli süpervizörleri tarafından sürülürken, artık "pazarın görünmez eli" ile yönetiliyor ve aynı dükkânlara, aynı tarihte ve saatte doluşmalarıyla meşhurlar. İlk olarak tüketici ve daha sonra (zaruri değil!) uzak bir üretici olarak yeniden biçimlendirilen önceki sosyal demokrat seçmenler vergi mükellefi dışında başka bir "ortak çıkar" bilmeyen münferit tüketici yığınının içinde eridiler. Sosyal demokrat hareketin mevcut mirasçılarının gözlerini (kısa zaman önce "orta sınıf" diye anılan) "orta nokta"ya dikmesine ve görünürde çıkarları ile bölünmüş ve böylelikle münferit seçmen desteğini alabilmesi en olası ve inandırıcı olan "halk"ı, yani "vergi mükellefleri"ni artık desteklememelerine şaşırmamalı. Politik tayfın her iki kısmı da aynı yerde avlanıp otluyor, "politik ürünler"ini aynı müşterilere satmaya çalışıyorlar. Burada "kendine ait bir ütopya"ya yer yok! Bir genel seçimi diğerinden ayıran boşlukta zaten yeteri kadar yer yok...

9 Haziran 2009'da Saramago günlüğüne şöyle yazmış: "Sol, sağa ne kadar benzediğini fark etmiş değil." Gerçekten de "sağa çok benzedi":

> İnsanlığın en büyük umutlarından birini temsil eden ve insan doğasındaki en iyi şeye hitap edene başvurarak bizi aksiyona teşvik edebilen bir hareketin zamanla sosyal yapısının değişikliğe uğradığını gördüm... İlk vaatlerinden günden güne uzaklaştı; sanki kabul edilmenin tek yolu buymuş gibi eski hasımlarına ve düşmanlarına benzedi ve bir zamanlar olduğunun soluk bir

kopyasına dönüşüp eskiden aleyhinde konuştuğu bazı aksiyonları haklı çıkaran fikirleri benimsedi. Hepsini sağa sattı ve bunu fark ettiğinde kendisi ve doğal destekçileri -fakir, muhtaç; ama aynı zamanda hayalperest- arasındaki mesafeyi, ilkelerinden geriye kalanla bağlantılı olarak neyin yarattığını kendine sorabilir. Çünkü sol var olmayı bıraktıysa, artık sola oy vermek mümkün değil.

Sağ ve yalnızca sağ, solun rızasıyla günün politik ajandası üzerinde anlaşmalı diktatörlük benimsedi. Neyin kalıp neyin gideceğine, neyin konuşulup neyin üzerine konuşulamayacağına sağ karar veriyor. Solun göz yummasıyla sağ, mümkün ve mümkün olmayanı birbirinden ayıran çizgiyi çekiyor ve böylelikle Margaret Thatcher'ın kendisinin başka alternatifi olmadığını söyleyen cümlesini gerçekleştirmiş oluyor.

Yoksul ve muhtaca verilen mesaj çok açık: yoksulluğa ve tatmin edilmesi mümkün görünmeyen ihtiyaçlara yer veren, ancak hayaller ve hayalperestlere yer vermeyen bir toplumun başka bir alternatifi yok...

5 Ocak 2011

Tüketimin zenginleşmesi ve gezegenin fakirleşmesi üzerine

Bugünlerde "sosyal devlet" sürdürülebilir değil, ancak bunun sebebi devletin "sosyallik"inin belirginliğinden ziyade devletin "fail" olarak yaygın biçimde güçsüz-

leşmesi. Daha önce birçok kez söylediğimi tekrarlıyorum; ne de olsa bu, "refah devleti" kalıntısının yüzleşmesi gereken diğer tüm problemlerin kaynağı.

Atalarımızın "yapılması gereken" ile ilgili endişeleri vardı ve bunun üzerinde tartışıyorlardı; bizim de endişelerimiz var, ancak "bunu kimin yapacağı" hakkında hemen hemen hiç tartışmıyoruz (konu umutsuz göründüğünden); bu atalarımızın asla tartışmadığı bir noktaydı, herkes aynı kanıdaydı: "elbette devlet!" Devleti bir kere ele geçirdik mi ne yapılması gerektiğini düşünüyorsak onu yaparız. Devlet, güç (yani işleri yapabilme yeteneği) ve politika (yani neyin yapılacağına karar verme yeteneği) birliği, hangi sözleri seçersek seçelim sözleri eyleme geçirmek için ihtiyacımız olan tek şey. Artık böyle bir cevabın aşikâr olduğu gibi bir durum söz konusu değil. Politikacılar bizi şüphe içinde bırakmıyor, monoton bir biçimde Margaret Thatcher'ı tekrarlıyorlar: Başka bir alternatif yok. Yani kendi tercihimiz olmayan şartlar altında tercihlerde bulunuyoruz. Bu son noktaya başka sebeplerden ötürü katılıyorum. Şartlar, kendi tercihleri değil; politikacılar o şartları uysallıkla kabul ediyor ve başka bir tercihte bulunmamakta kararlılar. "Başka bir alternatif yok", kendini gerçekleştiren bir kehanet ya da istenerek benimsenmiş ve aşk ile yürütülmüş bir pratiğin üzerindeki cila.

Habermas'ın otuz sene önce kapital ve emek arasında düzenli ve etkin (yani kapitalin emeği satın alması da dâhil) bir teması garantilemeye çalışan ve giderek küçülen bir üretici toplumu döneminde yazarken belirttiği gibi, devlet "kapitalist". Bu karşılaşmanın başarılı olması için kapitalin emeğin ücretini karşılayabiliyor olması ve kapitalin kendisini satın almaya ikna

edebilmek için emeğin iyi durumda olması gerekir. Bu yüzden "sosyal devlet"in "hem sağ hem de sol"un hayatta kalması için kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu, artık geçerli değil... Bugün, tüketici toplumunda devleti "kapitalist" kılan ürünle tüketicinin buluşmasına hizmet etmektir (banka/kredi krizine karşı evrensel devletin sergilediği tutumun da gösterdiği üzere; sosyal hizmetleri kurtaracak birkaç milyondan yoksun olduğu düşünülen devletin kasasından yüzlerce milyar çıkmıştı). Bu nedenle, "sosyal devlet" ne orada, ne buradadır ve dolayısıyla sosyalden ziyade devletin zayıflaması konusu ve tortularını "kanun ve düzen" olarak yeniden biçimlendirmesi sorunu "solun ve sağın ötesindedir".

Küreselleşme olsun ya da olmasın, mutluluğun artmasını gayrisafi millî hasılanın artmasıyla ölçmeye devam edebilir miyiz, bu alışkanlığı gezegenin geri kalanına yaymak ve tüketim seviyelerini zengin ülkelerde kaçınılmaz olarak görülen yerlere çıkarmak bir yana dursun? Tüketimin, paylaştığımız evin gezegenimizin sürdürebilirliği üzerine olan etkisini düşünmeliyiz. Hepimiz gezegenin kaynaklarının sınırlı olduğunu gayet iyi biliyoruz ve bu sınırlar, sonsuza dek zorlanamaz. Ve aynı zamanda biliyoruz ki gezegenin sınırlı kaynakları dünyanın diğer yerlerinde zengin yerlerinde ulaşılan şu anki standartlarla örtüşecek şekilde yapılan bir tüketim artışını kaldıramaz. Bilgi otoyolu çağında dünyanın geri kalanı bu standartlarla rüyalarını, umutlarını, hırslarını ve taleplerini ölçme eğilimi gösteriyor (bazı hesaplara göre bu tür bir başarı dünyanın kaynaklarının beş katını gerektirir; bir tane yerine beş tane gezegene ihtiyacımız olur).

Ancak ahlak alanının tüketici pazarı tarafından istila ve ilhak edilmesi tüketime ekstra fonksiyonlar yükledi ve bunları yerine getirmenin tek yolu tüketim seviyesini daha da yukarı çıkarmak. GSMH'nin ölçtüğü "sıfır büyüme", alım satım işleriyle paranın el değiştirme miktarının istatistiği, hem ekonomik hem de sosyal ve politik felaketi anlatmak için kâfi gelmiyor. Büyük oranda bu ekstra fonksiyonlar nedeniyle –ne doğa ne de "doğal ilişki" ile tüketime bağlı olmayan– tüketim artışının sınırlandırılması ihtimali, ekolojik olarak sürdürülebilir bir seviyeye indirilmesi şöyle dursun, kulağa hem şüpheli hem de aykırı geliyor ve hiçbir "sorumlu" politik güç (en yakın seçimlere gözlerini yapıştırmış parti olarak okunur) politik ajandasında böyle bir ihtimali barındırmaz. İnsanları bir arada tutan o binanın materyalleri ve gereçleri olan etik sorumlulukların metalaştırılması, ona sebep olan tamamen alternatif, pazar dışı yolların giderek amansızca çürümesi ile birleştiğinde, tüketim iştahını sınırlama ve azaltmanın önünde, biyolojik ve sosyal olarak varlığını sürdürmenin uzlaşılmaz ön koşullarından çok daha zorlu bir engel olduğu tahmin edilebilir.

Aslında biyolojik ve sosyal olarak varlığını sürdürmekle belirlenen tüketim seviyesi doğası gereği katı, sabit ve dolayısıyla göreceli olarak durağansa, tüketimin hizmet edeceği sözü verilen, beklenilen ve talep edilen diğer ihtiyaçların giderilmesi için gereken seviye, yine bu tür ihtiyaçların doğası gereği yukarı çıkma eğilimindedir; bu ihtiyaçların karşılanması sabit standartların korunmasına bağlı olmaktan ziyade, artışlarının hızı ve derecesine bağlıdır. Kendi ahlaki güdülerini tatmin etmek ve kendini kimliklendirme (kendini metalaştırma diye okunur) görevlerini yerine getirmek için emtia

piyasasına dönen tüketiciler, değer ve hacimde farklar aramak durumundadır ve bu yüzden bu tür bir "tüketici talebi" yukarı doğru çıkış için kuvvetli ve karşı konulmaz bir faktördür. Ötekine karşı etik sorumlulukların sınır tanımaması gibi, ahlaki güdüleri tatmin etme ve havalandırma görevi verilmiş tüketim de büyümesine mani olan herhangi bir engele direnir. Tüketim ekonomisi ile hareket eden ahlaki güdülerin ve etik sorumlulukların ironik bir biçimde, insanlığın hayatta kalmasının önündeki muhtemelen en zorlu tehditle karşılaştığında, korkunç bir ayak bağı olarak geri dönüşümü sağlanır. Bu tehditle, ancak çok fazla ve belki de eşi görülmemiş bir miktarda gönüllü kendini kısıtlamaya ve fedakârlığa hazır olma ile savaşılabilir.

Ahlaki enerjiyle bir kez harekete geçen tüketim ekonomisinin önünde sınır yok. Üstlendiği işte etkin olabilmek için durup hareketsiz kalması bir yana kendisinin yavaşlamasına izin veremez. Bu nedenle karşıolgusal bir biçimde, zımnen, gezegenin dayanıklı ve onun kaynaklarının sonsuz olduğu varsayımını oluşturmalıdır. Tüketim toplumunun en başından beri ekmeğin dilimini büyütmek patentli çare olarak gösterildi; o dilimin yeniden dağıtımının etrafında oluşabilecek karmaşa ve kavgalara karşı gerçekten hatasız bir koruyucu ilaç. Düşmanlıkları askıya alma konusunda etkin olsun ya da olmasın, bu strateji sonsuz bir un ve maya kaynağı olduğunu farz etmek durumundaydı. Artık bu varsayımın foyasının ve ona inanmayı sürdürmenin tehlikelerinin ortaya çıkacağı ana yaklaştık. Bu ahlaki sorumluluğun birincil görevine yeniden odaklanacağı an olabilir: hayatta kalmanın ortak güvencesi. Bu tür bir yeniden odaklanmaya gerek duyulmasını sağlayan şartlar ara-

sında ahlaki güdülerin meta olmaktan çıkarılması büyük önem taşıyor.

İnsanları etkilemek ve yeni arkadaşlar edinmek hakkında, süpermarketlerdeki taşan raflara ve ticari pop-up'larla dolu internet sitelerine ve kişisel gelişim uzmanlarının ve danışmanlarının korosuna baktığımızda, gerçeğin ortaya çıkacağı an sandığımızdan daha yakın olabilir. Amaç, kişisel aydınlanma yoluyla o anın gelmesinden önce davranıp yolunu kesebilmek. Elbette ki kolay bir iş değil: tüm asaleti ve esenliği ile insanlığın tümünün ve aynı zamanda paylaştığı evinin, gezegenin hayatta kalması için evrensel ahlaki zorunlulukları bağrına basması gerekir.

6 Ocak 2011

Adalet ve mevcudiyetini bilmek üzerine

Amartya Sen, daha önce bahsettiğim *Indigo* makalesinde ve *Adalet Fikri* (Harvard University Press, 2009) adlı çalışmasında 2008'deki küresel ekonomik çöküşten çıkarılacak dersleri analiz ederken lafı ağzında gevelemiyor. Kimi çok zengin kişiler servetlerinin kısmen azaldığını görse de bu ekonomik çöküşten en çok etkilenenler, lokal ya da küresel olarak en yoksul kişiler, "piramidin dibindekiler" oldu: "Zaten sıkıntı çekmekte olan aileler sürekli işsizlik, ev ve barınak kaybı, tıbbi bakım kaybı gibi şekillerde şimdi daha büyük yoksunluk çekmeye başladılar ve bu da yüzlerce milyon insanın hayatını felakete çevirdi." Amartya Sen'e göre sonuç çok

açık: eğer mevcut küresel krizin ciddiyetini doğru bir biçimde değerlendirmek istiyorsanız "insanların hayatlarına ne olduğuna, özellikle ayrıcalıkları az olan insanların hayatlarına, yani onların refahına ve düzgün bir hayat sürdürme özgürlüğüne" bakmanız yeterli.

Kronik olarak yoksunluk kategorisindeki insanlar paylarına düşenle yaşamayı öğrenmeye ve bunun "sıradan", "su götürmez" ve "normal" olması sebebiyle acısını sükûnetle çekmeye eğilimliler ("kurtulma umudu olmayıp imkânları az olan insanlar genelde yoksunluğun kaçınılmazlığı ile mücadele edebilmek için böyle yaparlar"). Kriz zamanlarında ayrıcalıklar ve yoksunlukların dağıtımındaki rutin, günlük, daimi ve alışıldık eşitsizlik (gerçekte, kutuplaşma) ansızın "norm"a karşı gelen "sıradışı", ölümcül bir kaza, olağanüstü bir durum olarak yeniden biçimlendirilir; böylece vahşi bir biçimde yüzeye çıkarılır ve herkesin görmesi için parlak bir ışığın altında tutulur. Felaketlerin kural olarak farklı kategorideki insanları eşitsizce etkilediği için tüm doğal, ekonomik ya da sosyal depremler karşısında savunmasızlık derecesi ve ülkenin diğer sakinlerine ya da insanlığın diğer üyelerine kıyasla daha derin bir biçimde etkilenme olasılığının yükseksikliği sosyal *eşitsizliğin* tanımlayıcı özelliği olduğunu da ekleyebiliriz.

Ancak *adalet*in standardını tanımlamaya başlamak daha akıllıca değil mi, böylelikle adaletsiz durumlar nerede ve ne zaman görünürse (ya da saklanırsa) onları tanıyıp izole etmekle donanmış olmaz mıyız? Söylemesi yapmaktan kolay. Amartya Sen bunu tavsiye etmiyor. Mükemmel adaletin neye benzediği sorusu "en mantıklı insanların cevapları arasında dahi önemli farklılıklar yaratacak bir soru". Elbette tartışma ve retorik sanatında

kendini geliştirmiş mantıklı insanların, Kant'ın kategorik önermelerine ters düşerek, belirlenmiş olan tüm taraflarda görebileceğimiz için, önerilen evrensel standartları, evrenselden ziyade kendilerine ait herhangi bir şeye uymasını sağlamak için esnettiklerini de ekleyebiliriz; başka bir deyişle adalet belirli bir eşitsizliğin kendilerine ayrıcalık sağlayan savunması için çağrı yapmaktır. O hâlde evrensel adalet standartları hakkında yapılacak bir tartışmadan herkese eşit pay düşeceğine ve böylelikle gerçek bir evrensellik tesis edileceğine dair çok az umut var.

Ancak böyle bir tartışmanın tavsiye edilebilirliği konusunda şüpheci davranmak için başka bir sebep daha var. Barrington Moore Jr'ın uzun zaman önce işaret ettiği üzere tarihsel kanıtlar, insanların genel gidişatı ya da daha önceden bağlayıcı özelliği olan oyun kurallarını değiştiren edimlerdeki adaletsizliği fark etmekte hızlıyken, çok daha olumsuz koşullar "normal", inatçı, itiraza duyarsız ve değişime dirençli olarak kabul edilecek kadar uzun bir süre var olmuşsa bunları "adaletsiz" olarak ilan etme konusunda tamamen beceriksiz olmasa da inanılmaz bir derecede yavaş olduklarını gösteriyor. Görünürde zıt olan "keyif" hadisesine benziyor; Sigmund Freud'a göre keyif, ancak keyifsiz olma durumu ortadan kalktığı anda hissedilir ve sürekli, monoton bir biçimde var olan en keyifli (yani memnuniyetsizlikten uzak) şartlarda neredeyse hiç görülmez. Semiyotiğin dilinde "adaletsizlik" "keyifsizlik" ile beraber, görünenin aksine, ilk "imlenmemiş" zıtlık barındıran ifadelerdir ve "adalet" ile "keyif" "imlenmiş" ögelerdir; yani tüm anlamlarını "imlenmemiş" olanlarla ilişkili olarak zıtlıklarından, yadsınmalarından ve yalanlanmalarından

alan kavramlardır. Adaletin doğasına dair ne biliyor ya da hayal ediyorsak bu adaletsizlik deneyiminden kaynaklanır -tıpkı sadece ve sadece bu deneyim sayesinde "keyfin" neye benzeyebileceğini öğrenmemiz ya da hayal edebilmemiz gibi. Özetle ne zaman "adalet"i hayal etsek ya da öne sürsek işe şu anda en göze çarpan, acı veren ve saldırgan adaletsiz durumlardan başlama eğilimi gösteriyoruz.

Çeşitli deneyimlerle ve birbirinden keskince ve uzlaşmaz şekilde ayrılan çıkarlarla işe başladığımızdan, zıtlaşma barındırmayan bir "adil toplum" modeline erişecek gibi durmuyoruz. Bu çıkmazı aşamadığımız için, ancak "mutabık kalma" çözümünde anlaşabiliriz –herkes için açıkça kendini fazla adamış birine indirgenirken sadık bir biçimde ön yargısız kalıp devam eden (ve desteklenen) çok sesli tartışmanın ileriki dönemeçlerinin içini boşaltma arzusuna karşı koyarak. Bu şekilde "mutabık kalmak" için şu formülü öneriyorum: "adil toplum" her türlü adaletsiz duruma karşı tetikte ve duyarlıdır ve evrensel bir adalet modelin tamamlanmasını beklemeden bu adaletsizlikleri düzeltmek için harekete geçmeyi taahhüt eder. Bir başka ve belki de daha basit bir deyimle ezilenin refahını teşvik etmek için seferber olmuş bir toplum; bu durumda "refah", resmî olarak insan hakkı olan düzgün bir hayat sürdürme kapasitesini de içerir; "meşru özgürlük"ü "fiilî özgürlük" ile değiştirmeyi.

Bu tür bir mutabık kalma formülünde, rakip "hareket politikası" yerine, Richard Rorty'nin önerdiği "kampanya politikası" tercih edilmektedir. "Hareket politikası", "eksiksiz" olmasa bile ("eksiksiz" *a priori* imkânsızlığı ve ilerideki herhangi bir gelişmenin istenmemesini

anlatır) her koşulda "kapsamlı" ya da "tamamen" adil bir toplumun ideal bir modelini benimsemekle başlar ve bunun sonucunda her teklif edilen hareketi gerçekliği, idealden ayıran mesafeyi kısaltmaya olan etkisini ölçüp değerlendirir; mevcut adaletsizliklerin neden olduğu çilenin genel toplamını ne kadar azaltıp arttırdığı ile değil. "Kampanya politikası" ise tam tersi bir stratejiyi takip eder: kesin bir çile durumunu tespit etmekle başlar, buna sebep olan adaletsizliği teşhis eder ve sonra onu düzeltmeye girişir –bu girişimin "kusursuz adalet"in gelişini yakınlaştırması ya da ertelemesine olan olası etkisini çözmeye (açıkça çözülemez) çalışmakla vakit harcamaz (açıkça umutsuz).

7 Ocak 2011

İnternet, anonimlik ve sorumsuzluk üzerine

Saul Levmore ve Martha Nussbaum'un yayına hazırladıkları *The Offensive Internet* adındaki derleme kitabı 3 Ocak tarihli *New York Times*'ta inceleyen Stanley Fish, kitaba katkıda bulunanların çoğu gibi, çalışmanın konusunu –internetin elinde tuttuğu anonim iftiraya karşı bunun yasal olarak yasaklanması ya da sınırlandırılması talebi– "ifade özgürlüğü"nün bilişsel çerçevesinde ele alıyor. Birinci Anayasa'nın ulu mirasına kim karşı gelebilir, ifade özgürlüğünün gereğinden fazla korunamayacağını ve bazı fikirlerin dillendirilmesi talebinin yasa dışı ve cezalandırabilir bir suç hâline getirilmesini söyleyen o tanıdık varsayıma? 1995 yılında yüksek

mahkeme yargıcı John Paul Stevens bilginin anonimliğinin potansiyel olarak hastalıklı sonuçlarını görmezden gelerek aynı çerçevede ve aynı ruh hâliyle iddiasını sürdürdü: "toplumu bilgilendirme kapasitesi açısından bir konuşmanın vb. asıl değeri kaynağın ya da kurumun, birliğin, tesisin, bireyin kimliğine bağlı olamaz." Bu arada Jürgen Habermas, kesinlikle ve haklı olarak Birinci Anayasa'nın esnetilip bir şekilde çarpıtılmış yorumunu doğru bulmazdı: onun (ideal, saptırılamamış) iletişim teorisi bir mesajı sunarken ve alırken, kavrarken ve değerlendirirken tam olarak zıddının doğru olduğu (ampirik olarak onaylanmış) varsayımına dayanır: sıklıkla, rutin olarak hatta olgusal olarak bilginin değerini kaynağın kalitesi ile ölçme eğilimindeyiz. Bu sebeple Habermas iletişimin kural olarak "bozulma" eğilimi gösterdiğinden şikâyet ederdi: *kimin* dediği, *denen şeyden* çok daha önemlidir. Bilginin değeri içeriğine göre değil, yazarın ya da habercinin otoritesine göre yükseliyor ya da düşüyordu. Kaynağı belirsiz olan bilgiyle karşı karşıya geldiklerinde ilgili kişilerin kafaları karışabilir ve tavırlarını ortaya koyamazlar; çarpık iletişimin olduğu yerde kaynağın adını koymak kolaylaştırıcı bir edimdir, mesaja güvenilip güvenilmeyeceği ya da yok sayılıp sayılmayacağı konusunda karar vermelerini sağlar; ve bizim gibi bir toplumda iletişimin tümü ya da hemen hemen tümü "çarpık" kategorisine girer. (Çarpıklıktan uzak olması için iletişime katılanların arasında gerçek bir eşitlik olmalıdır, yalnızca tartışma masası etrafında bir eşitlik değil daha ziyade "gerçek" hayatta, tartışma mekânından uzakta ya da çevriminin dışında. Bu durum konuşmacıların otoritesinin, hiyerarşisinin patlayıp eşitlenmesini gerektirir; bu durumun sağlanması

için insanlara bilgiyi yazana, bunun yararlılığına ya da kötülüğüne göre değil de tek başına değerlendirilmesi gerektiğini söylemek yeterli gelmez ve muhtemelen insanlar bu öneriyi ya da yönergeyi karşıolgusal olarak hayatın çetin gerçeklerinin bariz bir parodisi olarak görür. Stanley Fish dolaylı olarak, Habermas'ınkinden farklı bir deyişle gerçeği kabul ediyor: "Bir arkadaşımın bana ihanet ettiğini söyleyen bir anonim bir not aldığımı varsayalım. Bununla ne yapacağımı bilemem: acımasız bir şaka mı, bir iftira mı, bir uyarı mı yoksa sınav mı? Ancak bu notun yazarını belirleyebilirsem –bir dost mu, düşman mı ya da bir dedikoducu mu– anlamı hakkında da akıl yürütebilirim; çünkü ne tür bir insanın yazdığını ve ne gibi bir amacı olmuş olabileceğini bilirim."

Tüm bu önerme ve koşullar, işin yalnızca bir tarafı (parantez içine alarak bunu belirtmeye çalıştım); önemli olan internetin propagandasını yapıp olanaklı hâle getirdiği fikrin anonimliğinin ifade özgürlüğü bağlamına sokulup değerlendirilmesinin ve bu şekilde tahlil edilmesinin gerekip gerekmediği ya da gerçek sosyal öneminin, toplumun ilgi odağı olması gereken yanının, kişinin davranışlarının ve bunun sonuçlarının sorumluluğunu alıp almayacağı sorunuyla olan ilgisi... İnternet tipi anonimliğinin gerçek düşmanı ifade özgürlüğü ilkesi değil, sorumluluk ilkesi: internet tipi anonimlik ilk olarak ve en önemlisi sosyal olarak sorumsuzluk için resmen tasdik edilmiş bir izindir ve pratikte toplumsal bir derstir –çevrimiçi ya da çevrimdışı fark etmez– sosyallik ve sosyalleşmeyi savunmasıyla tanınan ve buna açıkça kendini adayan koca bir varil merhemi yağmalamasına izin verilmiş inanılmaz büyük ve zehirli anti-sosyal bir sinektir...

Silahlar ne kadar öldürücü olursa, onlara sahip olup taşıma iznini elde etmek o kadar zor olmalı (ancak kullanımlarını kolaylaştıran boş çeke, liberalce ya da tutumluca izin verilmiş olması fark etmez, izin verilmemeli). Ancak internet (mazide kalan Vahşi Batı ve mitolojik ormanla beraber) medeni bir hayat için vazgeçilmez olarak düşünülen bu kural için kesin bir istisna. İftira, hakaret, çamur atma, karalama, lekeleme, haksız yere suçlama ve aşağılama en ölümcül silahlar grubuna giriyor: insanlar için olduğu kadar toplumsal doku için de öldürücü. Bunların mülkiyeti ve kullanımı, özellikle de rastgele kullanımı çevrimdışı hayatta bir suç (genel olarak "gerçek hayat" denen, ancak çevrimiçi ya da çevrimdışı olsun bir yarışma olsa hangisinin gerçeklik unvanını alacağı çok da net değil); ancak bu çevrimiçi hayatta bir suç değil. Bu iki dünyadan hangisinin, çevrimiçi ya da dışı, bir diğerine benzemeye başlayıp kurallarını diğerinin standartlarına göre ayarlayacağı konusunda ancak tahmin yürütebiliriz; hangisi sonunda baskıya teslim olacak ve hangisi teslim olması için daha çok baskı uygulayacak. Şu an için çevrimiçi dünyasının rakibine göre büyük bir avantajı var: çevrimiçi hayatta herkes öldürme yetkisiyle övünebilir. Daha da iyisi kimsenin yetki almak için başvuruda bulunmak gibi bir çaba göstermeksizin öldürebilmesidir. Bu tür bir avantajın baştan çıkarıcı gücünü görmezden gelmek zor. Her türlü baştan çıkarma ediminin baştan çıkaracağı özneyi önceden seçtiğini unutmayın…

"Yüzer gezer sorumluluk" (yani sorumluluklarından feragat etmiş faillerle taşıyıcılarından ayrılmış sorumluluk) Hannah Arendt'in uzun zaman önce uyardığı üze-

re "hiç kimsenin sorumluluğu" anlamına gelir. Arendt bu sonuca bürokrasinin tüyler ürpertici pratiklerini yakından takip ederken vardı; daha o zaman bunun, medeniyetimizin aşması için yollar bulması gereken büyük bir tehdit olduğundan şüphelendi. Bu buluşun ve modern bürokrasinin uzun süren ayrıcalığının, teknik olarak ilkel, küçük ölçekli sanayii tipi uygulamalara mahkûm bürokrasinin hayal bile edemeyeceği alanlara yayılmasına tanıklık edemedi...

16 Ocak 2011

Munzam zarar ve kesinti zayiatları üzerine

Binlerce beynin ve bundan iki kat fazla elin senelerce uğraşıp inşa ettiğini yıkmak için yalnızca birkaç dakika ve bir iki imza yeterli.

Bu belki de her zaman yıkımın en hayret verici ve fesat, ancak karşı konulamaz cazibesi olmuştur; lakin hız ve ivme takıntılı dünyamızda yaşanan telaşlı hayatları düşündüğümüzde hiçbir zaman bu cazibe daha inatçı olmamıştır. Bizim akışkan modern tüketici toplumumuzda bir şeylerden kurtulma üzerine kurulu olan tahliye, nakil ve imha endüstrisinin sürekli büyümeyi garanti etmiş ve tüketici pazarlarının aşırılıklarına bağışıklık kazanmış birkaç işinden biri. Sonuçta bu iş, eğer pazarlar mümkün olan tek şekilde davranmaya devam etmesine izin verirse, kaçınılmaz: hedefleri ıskalayıp dururken her seferinde çıkan çöpü dışarı atmakla suçlanan tesislerle beraber temizlemek.

Açıkça bu ilerlemek için son derece savurgan bir yol; fazlalık ve israf tüketim ekonomisinin en sık görülen temel felaketleri. Bu felaketler büyük oranlarda munzam zarara ve daha da büyük rakamlarda munzam kurbanlara gebe. Fazlalık ve çöp tüketim ekonomisinin en sadık, hatta ayrılmaz yolcuları, (paylaşacakları) ölüm onları ayırana dek beraber kalacaklar. Fazlalık ve çöp döngülerinin tarifeleri normalde geniş bir tüketim ekonomisi tayfına yayılmış olur ve kendi senkronize olmayan ritimlerini takip ederek senkronize eder, bunları koordine eder, bunlar üst üste binip birleşir ve yüz germe ve deri transplantı kozmetiğinin ekonomik dengi ile çatlaklarını ve yanıklarını örtmeyi tahammül edilmez ve ulaşılamaz kılar. Kozmetik yetmediğinde toptan ameliyata başvurulur ve ne kadar istenmese de son çare olarak kullanılır. "Tüketicilerin öncülük ettiği bir toparlanma" umuduyla (Hazinenin kasalarından alınan nakit paranın tüketimini besleyen ve onu hareketlendiren aracıların, çoğunlukla banka ve kredi kartı veren kurumların, sermayesinin yapısını yeniden düzenlemek adına kullanılmasına verilen isim) "kemer sıkma", "yeniden düzenleme" ya da "yeniden düzeltme" (tüketici eylemlerinin yavaşlamasına verilen politik olarak tutulmuş isimler) ve "tasarruf" (devlet giderlerini kesmeye verilen isim) vakti gelir.

Bu içinde bulunduğumuz süreçte, fazlalığın ve çöpün büyük birikiminin ve sıkışmasının sonuçlarını ve akabinde sayılamaz munzam zararıyla beraber kredi sisteminin çöküşünü görüyoruz. "Şimdi tadını çıkar sonra öde"nin krediyle desteklenen hayat stratejisinde –pazarlama teknikleri ve devlet politikalarının güçlerini birleştirmesiyle besleniyor, büyüyor ve destekle-

niyor (müteakip öğrenci topluluğunu krediyle yaşama sanatına ve alışkanlığına alıştırıyor)– tüketici pazarları Sindrella kalabalıklarını, aktif olmayan ve bu yüzden hâlâ işe yaramaz tüketicilerini (kâr üreten) borçlular yığınına dönüştürmek için sihirli bir değnek buldular; tıpkı Sindrella gibi yalnızca bir büyüleyici gece için. Değnek teminat yardımıyla, büyüsünü yaptı ve böylece ödeme vakti geldiğinde ihtiyaç duyulan nakit para satın alınan mucizelerin birikmiş pazar değerinden çıkarılıp alınabildi. Reklam broşürlerine sağduyulu bir biçimde konulmayan gerçek pazar değerlerinin artmaya devam etmesi o mucizeleri almaya istekli ve gücü yeten alıcıların sayısının büyümeye devam etmesi sayesinde, uzun lafın kısası bu tür teminatların ardındaki düşünce tıpkı patlattıkları balon gibi döngüseldi. Eğer kredi verenlere inanacak olursunuz eviniz için aldığınız ipotekli krediyi, son yıllardaki gibi fiyatının artacağı ve kredi tamamen ödendiğinde de artmaya devam edeceği için evin kendi kendine ödeyeceğini beklerdiniz. Ya da üniversite eğitiminiz için aldığınız kredinin diploma sahibini hazır bekleyen harika maaşlar ve ikramiyeler sayesinde faiziyle beraber yeniden ödeneceğine inanırdınız...

Artık balonlar üst üste patladı ve gerçek ortaya çıktı; ancak buna benzer tüm durumlarda olduğu gibi, zarar çoktan verildi. Pazarın görünmez elinin özelleştireceğine söz verilen kazançlar yerine kayıplar, şimdi tüketici özgürlüklerini savunan ve tüketimi mutluluğa giden en kısa emin yol olarak öven devlet tarafından zorla kamulaştırılmaya çalışılıyor. Fazlalık ve çöp ekonomisinin en çok sarsılmış kurbanları, onun sürdürülebilirliğine güvenmiş ya da güvenmemiş ya da vaatlerine inanıp isteyerek cazibesine kapılmış olsun ya da olmasın, onun

zararlarını ödemek zorunda bırakılanlar. Balonu şişirenler ise ıztırap çektiklerine dair hiçbir alamet göstermiyor. Yeniden mülk edinilen kendi evleri değil, kesilen kendi işsizlik yardımları değil ve inşa edilmemeye mahkûm kalan kendi çocuklarının parkları değil; ödünç alarak bağımlı hâline getirilmeye ikna edilenler ya da buna zorlananlar cezalandırılıyor.

Cezalandırılan milyonlar arasında en tepedeki odanın sınırsız olduğuna, bu odaya adım atmak için üniversite diplomasının yeterli olduğuna ve bir kere içeri girdin mi, bu yolda ilerlemek için aldığın borçları ödemenin, tepedeki odanın getireceği kredi alabilirliği sayesinde çocuk oyuncağı olacağına yüz binlerce genç inandı ya da inanmış gibi yapmak durumunda bırakıldı. Ancak şimdi nadiren bir cevapla şereflendirdikleri sayısız iş başvurusunu dolduruyorlar ve süresiz bir zamandır işsizler; geleceği olmayan, istikrarsız ve en tepedeki odalardan kilometrelerce uzaktaki işleri, onların tek şansları olduğu için bu durumu kabul etmek durumundalar...

Her kuşakta toplumdan dışlanmış kişi oranı vardır. Her kuşakta dışlanmış statüsü verilen insanlar vardır, çünkü "kuşak değişimi" hayat koşullarında ve yaşamsal gereksinimlerde ciddi değişiklikler getirir. Bu da gerçekliği statükodan önceki durumun aşıladığı beklentilerden ayırır ve eğitimini alıp desteklenen beceriler değersizleşir. Böylece, en azından yeni standartlara adapte olacak kadar esnek ve atik olmayan birkaç kişi yeni zorluklarla mücadelede hazırlıksız yakalanır, baskılara karşıysa silahsızdır. Bu sık olmaz, ancak dışlanmanmış olma durumu bir kuşağı bütün olarak kucaklamayı zorlar. Bu şu anda yaşadığımız şey olabilir...

Avrupa'nın savaş sonrası tarihinde birkaç kuşak görüldü. Önce "bebek patlaması kuşağı" geldi, ardından da sırasıyla X ve Y adı verilen kuşaklar; son zamanlarda (Reagan/Thatcher ekonomisinin çöküşünün şoku kadar yeni olmasa da) Z kuşağının yaklaşmakta olduğu haberi verildi. Bu kuşak değişimlerinin her biri az ya da çok travmatik olaylardı; her birinde devamlılıkta bir kırık olacağının belirtileri vardı ve bu da bazen miras kalan ve öğrenilen beklentiler ve beklenmedik gerçekler arasında sancılı ayarlamalar gerektiriyordu. Yine de yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılından geriye bakınca, sonuncu ekonomik çöküşün getirdiği büyük değişimlerle karşı karşıya gelince, kuşaklar arası daha önceki geçişler şimdi düzgün ve rahat kuşak içi devamlılığın örneği gibi gözüktüğünü fark ediyoruz...

Birkaç on yıldır artan beklentilerden sonra günümüzün yetişkin hayatına yeni adım atan mezunlar, azalmakta olan beklentilerle karşı karşıya kaldı; üstelik yumuşak ve güvenli bir çarpışma umut edemeyecek kadar hızlı ve dik bir biçimde. Kendilerinden önceki kuşakların hayatları boyunca içlerinden geçmeye zorlandıkları her birkaç tünelin sonunda parlak, gözleri alan bir ışık vardı; şimdi uzun, karanlık tünellerin her birinde karanlığı boş yere delmeye çalışan, yanıp yanıp sönen ve çabucak kaybolan bir ışık var.

Bu baş aşağı devinim ihtimaliyle yüz yüze kalan ilk savaş sonrası kuşak. Büyükleri onları aslında daha hırslı olup kendilerini aşmaları, kendi (artık son bulan şartların izin vermesiyle) başardıklarının ötesine ulaşmaları beklentisiyle yetiştirmişti: kendileri nasıl ebeveynlerinin başarılarını kolayca aşmışlarsa kuşak içi "başarının çoğaltılması"nın da aynı şekilde kendi rekor-

larını kırmasını beklediler. Birçok kuşak boyunca aileler çocuklarının daha çok fırsata sahip olacaklarını ve bu fırsatların birbirinden daha cazip olacağını düşünmeye alışkınlardı; daha iyi eğitim alma, öğrenme ve profesyonel üstünlük hiyerarşisinde daha yukarı tırmanma, daha zengin olma ve kendini daha güvende hissetme. Onlara göre ebeveynin varış noktası çocuklarının kalkış noktası olacaktı; ve bu noktanın ilerisinde hepsi yukarı çıkan daha birçok yol bulunacaktı.

Sözde "iş piyasası"na giren ya da girmeye hazırlanan kuşağın gençleri, hayattaki amaçlarının ebeveynlerinin başarı hikâyelerini aşıp geride bırakmak olduğuna ve bu tür bir amaca ulaşmaksa tamamen kapasiteleri dâhilinde olduğuna inanmaya eğitilmiş ve bu yönde bilenmişler (kaderin zalim bir tekmesini ya da kendilerinin iyi bir şekilde tedavi edilebilir yetersizliğini önleyerek). Aileleri ne kadar ileri gitmişlerse, onlar daha da ileri gideceklerdir. Dolayısıyla, inanmaya eğitilmiş ve buna telkin edilmiş hâldeler. Hiçbir şey onları çetin, sevimsiz ve yaşanması zor yeni dünyanın düşen düzeylerine, kazanılan başarıların değersizleşmesine, kapıların gösterilip üstlerine kilitlenmesine, işlerin geçiciliğine ve işsizliğin kalıcılığına, umutların aşınmasına ve bozgunun sürmesine hazırlamadı; ölü doğan projelerden, boşa çıkan umutlardan ve varlığından ziyade yokluğu göze batan şanslardan oluşan yeni bir dünya.

Son yıllarda tüm yüksek öğrenim biçimlerinin sınırsızca genişlediğini ve öğrenci toplulukları ölçeğinin durdurulamaz biçimde arttığını gördük. Üniversite derecesi herkesin isteyeceği bir işi, bolluğu ve görkemi vadediyordu: derece sahiplerinin düzenli bir biçimde artmasına ayak uydurmak için ödüllerin de miktarı düzenli

biçimde arttı. Arz ve talep arasındaki koordinasyon görünürde önceden belirlenip garantilenmişti ve vaadin baştan çıkarıcı gücüne karşı koymak imkânsızdı. Ancak şimdi baştan çıkanlar topluluğu, toptan ve neredeyse bir gecede hüsran dolu bir kalabalığa dönüşüyor. İlk kez mezunların tamamı büyük bir olasılıkla, hatta kesinlikle, geçici, güvenilmez ve hilekârlıkla "pratik" diye ismi değiştirilmiş, yarı zamanlı ve ücretsiz çalışan stajyerlere verilen sözde işlerle karşı karşıya; hepsi büyük ihtimalle eğitimini aldıkları becerilerinin ve beklentilerinin altında ya da bir sonraki mezunların kendi isimlerini zaten tekinsizce uzun olan iş bulma kurumunun bekleme listelerine eklemelerine sebep olacak kadar uzun bir işsizlik döneminin içinde.

Bizimki gibi kapitalist bir toplumda, her şeyin ötesinde mevcut ayrıcalıkların korunması ve müdafaası için; daha sonra da geri kalanları yoksunluktan çıkarmak için eğitilmiş ve amaçları çok, ama kaynakları az olan mezunların yardım ve çare için başvurabilecekleri kimse yok. Politik tayfın solunda ya da sağında olsun, yönetimde olan kişiler mevcut güçlü seçmenlerini korumak için ayaklanmış hâldeler; gülünecek kadar güçsüz olan kaslarını kuvvetlendirme konusunda yavaş ve muhtemelen bir sonraki genel seçime kadar onları güçlendirmek için herhangi bir girişimde bulunmayacak olan yeni gelenlere karşı. Tıpkı hepimizin toplu hâlde ve nesillerin kendilerine has özelliklerini dikkate almadan, henüz doğmamış nesillerin geçim kaynaklarına karşılık, kendi rahatlarımızı koruma konusunda istekli olmamız gibi...

2010 mezunlarında "öfkenin ve hatta nefretin" gözlemlenebildiğine dikkat çeken siyaset bilimcisi Louis

Chauvel 4 Ocak'ta *Le Monde*'da çıkan "Les jeunes sont mal partis" adlı makalesinde, emekli maaşlarına olan tehditlere öfkelenen Fransız bebek patlaması topluluğunun garezini emekli maaşı kazanma hakkı ellerinden alınan 2010 mezunlarınınkiyle birleştirmek için ne kadar vakit gerektiğini soruyor. Peki ne olarak birleştireceğiz diye sorabiliriz (ve sormalıyız)? Yeni bir nesiller savaşı olarak mı? Giderek umutsuzlaşan ve karamsarlaşan orta sınıfı çevreleyen müfrit sınırların kavgacılığına doğru bir sıçrama olarak mı? Ya da hayatta kalma silahı olarak ikiyüzlülüğü kullanmasıyla ve umutları canlı canlı gömmesiyle ünlü bu dünyanın, artık sürdürülebilir olmadığı ve çoktan geç kaldığımız bir yenilenmeye ihtiyaç duyduğu noktalarında nesiller üstü kurulacak bir ittifak olarak mı?

Peki ileride mezun olacaklara ne olacak? Büyüklerinin iyisiyle kötüsüyle yaptığı farz edilen görevleri devralmaları gereken zamanının eninde sonunda geleceği, içinde yaşadıkları topluma ne olacak? Bu toplumun becerilerinin, bilgisinin, rekabetçiliğinin, tahammülünün ve cesaretinin, zorluklarla yüzleşme yeteneğinin ve onların üstünden gelme ve kendini geliştirme kapasitesinin genel toplamını bu kişiler belirleyecek, onlar istese de istemese de ve kasten ya da hükmen.

Gezegenin bir bütün olarak endüstri sonrası döneme girdiğini söylemek zamansız ve sorumsuzca olurdu. Ancak Büyük Britanya'nın birkaç on yıl önce böyle bir döneme girdiğini inkâr etmek de aynı derecede sorumsuzca olurdu. Yirminci yüzyıl boyunca İngiliz endüstrisi İngiliz tarımının on dokuzuncu yüzyıldaki kaderini paylaştı. Endüstri yüzyıla fazla kalabalık başladı, ama

nüfus azlığıyla kapadı (aslında, bütün en gelişmiş Batı ülkelerinde endüstri alanında çalışanlar çalışan nüfusun yüzde 18'inden azını teşkil ediyor). Ancak sıklıkla göz ardı edilen şey, ulusal emek gücünde endüstri çalışanlarının sayısının düşmesiyle paralel olarak zengin ve politik gücün seçkinlerinden oluşan sanayicilerin mertebelerinde de bir düşme olması. Kapitalist bir toplumda yaşamaya devam ediyoruz; ancak parayı verip düdüğü çalan kapitalistler artık maden, antrepo, çelik ya da otomobil fabrikası sahipleri değil. En zengin yüzde bir Amerikalı listesinde yalnızca altı isimden biri endüstriyel girişimci; geri kalanı finansçılar, avukatlar, doktorlar, bilim insanları, mimarlar, programcılar, tasarımcılar ve her türlü sahne, ekran ve stadyum ünlüleri. En çok para, artık paranın dağıtımında ve yeni teknik aletler, iletişim araçları, pazarlama ve reklamcılık hileleri icat etmekte ve aynı zamanda sanat ve eğlence dünyasında yatıyor; başka bir deyişle yeni ve henüz atıl durumdaki hayal ürünü ve cazip fikirlerde. Parlak ve kullanışlı (pazarlanabilir diye okunur) fikirleri olan kişiler, artık üst mevkilere geliyor. Artık "ekonomik büyüme" dendiğinde anlaşılan şeye en çok katkıda bulunan bu tür insanlar. Şimdilerde, yani endüstri sonrası dönemde bilgi, yaratıcılık, hayal gücü, düşünme yeteneği ve farklı düşünme cesareti kapitalin elde edildiği temel "eksik kaynaklar" ve bu kaynaklara sahip olup işletilmesi başlıca refah kaynağını sağlıyor ve gücünü temin ediyor; üniversitelere yaratması, yayması ve aşılaması söylenen nitelikler...

Yüzyıl kadar önce, Boer Savaşı sırasında, eli ayağı tutmayan ya da sağlığı kötü olan yetersiz beslenmiş acemi erlerin sayısının arttığı ve böylece fiziksel ve zihinsel

olarak fabrikalar ve savaş alanları için uygunsuz oldukları haberini duyunca ulusun gücü ve refahıyla ilgilenenler paniğe kapıldı. Artık üniversitelerin kaynaklarının kısıtlanması ve kaliteli üniversite mezunu sayısının azalması sebebiyle (elbette dünyanın hızla yükselen standartlarıyla kıyaslandığında) yetersiz eğitim alan ve bu nedenle laboratuvar, tasarım atölyeleri, amfiler, sanatçı stüdyoları veya bilgi ağları için uygun olmayan insanların sayısının artması olasılığından dolayı panikleme zamanı. Devletin yüksek öğretim bütçesinde yaptığı kesintiler, aynı anda hem şimdi reşit olacak neslin hayat beklentisine hem de İngiliz medeniyetinin gelecekteki standardına ve duruşuna ve aynı zamanda İngiltere'nin Avrupa ve dünyadaki statü ve rolüne yönelik yapılmış kesintilerdir.

Devlet fonundaki kesintiler üniversite harçlarının birdenbire ve hatta acımasızca artmasıyla birleşiyor. Tren biletlerinde, biftekte ya da elektrikteki birkaç yüzdelik artış karşısında endişelenip öfkelenmeye alışkınız; ancak yüzde 300'lük bir artış karşısında donakalıp afallama eğilimindeyiz; aciz ve korumasız hissedip nasıl tepki vereceğimizi bilemiyoruz. Savunma silahlarımızın deposunda son çare olarak başvurabileceğimiz hiçbir şey yok; tıpkı, son zamanlarda, okul bütçelerine, hastanelere, sosyal yardım fonlarına ve kentsel dönüşüm projelerine yatırılması gereken ama yatırılmayan, sermayeden düşürülmüş birkaç milyon yüzünden senelerce cimrilik edip ateşli davalara sebep olduktan sonra milyarlar ve trilyonlarca doların devlet tarafından bir kerede bankaların kasalarına pompalanması gibi... Geri ödenmeyi bekleyen akıl almaz miktardaki ulusal borcun miras kaldığını öğrendiklerinde torunlarımızın duyaca-

ğı acı ve kederi hayal etmek zor. Bunu, hâlâ gözümüzde canlandırmaya hazır değiliz; muhafazakar liberal hükümetinin teveccühüyle, torunlarımızın zorla kazanlarca yiyeceği bu kaşık dolusu acı demin ilk örneklerinin tadına bakma şansı bize sunulduğunda bile. Bilgi dağıtım merkezlerimizin girişine dikilecek Berlin ve Filistin duvarlarının parasal versiyonunu takiben sosyal ve kültürel hasarın nasıl olacağını güçlükle hayal edebiliyoruz. Ancak etmek zorundayız ve etmeliyiz; paylaştığımız geleceğin mesuliyeti bizde.

Yetenek, anlayışlılık, yaratıcılık, maceracılık –tüm bu sert kayalar üniversitelerdeki yetenekli, anlayışlı, yaratıcı ve maceracı eğitmenler tarafından pırlantaya dönüştürülmeyi bekliyor– insan türüne hemen hemen eşit miktarda dağıtılmış durumda, "çıplak hayat"tan sosyal hayata giden yolda insanların koyduğu yapay engeller bunu algılamamıza engel olsa bile. Pürüzlü pırlantalar doğanın onları döktüğü cevher damarını seçmiyor ve insanların icat ettiği ayrımları pek umursamıyor; insanların icat ettiği bu ayrımlar onların bazılarını cilalamaya tahsis edilmiş bir sınıfa seçilip diğerlerini "olabilir" kategorisine indirme işini görse bile, ve aynı zamanda bu operasyonun tüm izlerini kapamak için ellerinden geleni yapsalar da. Harçların üç katına çıkarılması sosyal ve kültürel yıkımın acımasız bölgelerinde yaşayan, ancak üniversitenin fırsat kapılarını çalacak kadar kararlı ve cesur gençlerin mevkilerini kaçınılmaz olarak kırıp geçecek. Böylece bu gençlerin her sene katkıda bulundukları pürüzlü pırlanta vatanının geri kalanı için de bir yıkım olacak. Hayattaki başarı ve özellikle yukarı doğru sosyal hareketlilik şimdilerde bilginin yetenek, anlayışlılık, yaratıcılık

ve macera ruhuyla birleştiğinde olanaklı hâle gelip harekete geçme eğiliminde olduğundan harçların üçe katlanması, İngiliz toplumunu sınıfsızlığa doğru giden yolda en azından yarım yüzyıl geriye çekecek. "Sınıfa veda" akademik keşifleriyle boğulup taşmamızdan yalnızca birkaç on sene sonra, çok da uzak olmayan bir gelecekte, "hoş geldin sınıf, hepsi unutuldu" diyen bir tez akını bekleyebiliriz.

Bu gerçekten de başımıza gelebilir ve bu yüzden – bizler akademisyenler, sosyal olarak sorumlu olması gereken ve kendilerinden bu beklenilen ve bazen olabilen varlıklar- üniversiteleri tüketici pazarlarının insafına bırakmanın (devletin kendi hamiliğini kaldırmasının ve harçların üçe katlanmasının bileşkesinden bunu anlıyoruz) anlık etkisinden daha zarar verici olabilecek bir zarar sebebiyle endişeli olmalıyız: işten çıkarılma, araştırma projelerin durdurulması ya da bırakılması ve çalışan/öğrenci oranının muhtemelen daha da kötüye gitmesi ve böylece aynı zamanda öğretim koşullarının ve kalitesinin de gerilemesi gibi nedenlerle. Sınıfsal bölünmelerin yeniden canlanması söz konusu: daha az varlıklı ailelerin çocuklarını üç sene gibi bir zaman diliminde kendi hayatlarında maruz kaldıklarından çok daha fazla borcun altına sokmadan önce iyice düşünmeleri için yeteri kadar sebep var. Bu ailelerin çocuklarıysa kendilerinden birkaç yaş büyük tanıdıklarının iş bulma kurumlarının önünde sıraya girmelerini izlerken başlarına ne iş aldıkları hakkında iyi düşünmeliler: şu anda karşılarında duran daha da alımlı olmayan birkaç seçenekle yüz yüze gelmek için kendilerini üç senelik aralıksız çalışmaya adayıp yoksulluk içinde yaşamak…

İşte, binlerce beynin ve bunun iki katı elin senelerce uğraşıp inşa ettiğini yıkmak için yalnızca birkaç dakika ve bir iki imza yeterli.

17 Ocak 2011

Demokrasi savaşı tarihinden koparılmış birçok sayfadan biri üzerine

Bugünden yarım yüzyıl önce, sözde "koloni sonrası" Afrika'da demokratik yöntemlerle seçilen ilk başkan, otuz beş yaşındaki Patrice Lumumba seçilmesinden sadece birkaç ay sonra, dövüldü, işkence gördü ve vuruldu. Sömürgeci garnizonların terk ettiği topraklara demokrasi müjdesini yaymaya girişen Batılı gözlemciler, Amerikalı ve Belçikalı diplomatlar, seçimlerin demokratik olarak kusursuz olduğunu söylemişti. Elbette garnizonlar ülkeyi terk etmişti, ancak 15 milyon nüfuslu ülkede, birkaç Kongolu mezun ve 5000 kişilik kıdemli memurun arasında sadece üç siyah yüz vardı ve ülke yönetiminde kalanlar, yeni doğan ulusun demokratik bir şekilde seçim sandıklarında ifade ettiği iradeyi, oylama merkezleri kapanır kapanmaz sabote etti. Bu eski/yeni devlet bürokrasisinden kalan en üst kademedeki Belçikalı yetkililer demokratik yöntemlerle seçilmiş başkan için "Şeytan" kod adını kullandılar. Bereketli ülkenin servetini, elmaslarını, altınını, uranyumunu ve bakır madenlerini çalınan kişilere zararları ödenerek geri verilmesini isteyen birinden daha nefret uyandırıcı ve itici bir iblis hayal edebiliyor musunuz? Bu olaylardan kısa bir süre

sonra Kongo'nun başkentini ziyaret eden Adam Hochschild bugünkü *New York Times*'ta "Amerikan Konsolosluğu'ndan -daha sonra CIA'den olduğu açıklanan- iki memurun beraber içki içerlerken seçilmiş bir lider olarak değil de Amerika Birleşik Devletleri'nin sonradan görme bir düşmanı olarak gördükleri birinin ölümünden duydukları zafer dolu, maço tatminlerini" anlatıyor.

Lumumba'nın canına kastetme girişimleri seçildiği günün hemen ertesinde başladı. CIA'nin gönderdiği bir ajanın zehirleme planı başarısız olunca ABD ve Belçika hükümetleri Lumumba'nın hemen "muhalefet gücü"ne dönüştürülen yerel rakipleri için nakit para ve silah kaçakçılığı yaptı ve Kongo'nun mineral hazinesi bakımından zengin bir bölgesi olan Katanga'nın ayrılıp "bağımsızlığını ilan etme"sini organize ettiler. Amerikalı ve Belçikalı vekiller, isyankar ve inatçı başkanı yerinden indirip Kongolu "demokratik muhalefet" tarafından kendilerine teslim edildiğinde yeni "bağımsız" ülkenin yeni yöneticilerine verdikleri ilk görev onun hayatına son vermeleriydi. Katanga'nın yöneticileri denizaşırı başkanlarının talimatlarına uyarak kendilerini suçsuz bir biçimde akladılar.

"Bağımsız cumhuriyet" Katanga'nın gelecekteki otuz iki senesi, yani Beyaz Saray'ın rüşvet ve övgü yağdırdığı ve baba George Bush'un "en değerli dostlarımdan biri" diye ilan ettiği hırsız kasap Joseph Mobutu'nun acımasız, kan dondurucu ve yoz yönetiminin hikâyesi, demokratik dünyamızdaki birçok liderin gerçekten unutmak isteyeceği seneler... Tıpkı petrol zengini İran'da demokratik yöntemlerle seçilmiş Muhammed Musaddık'ın görevden alınıp yargılanması ve hapsedilmesi (CIA'nin Muhammed Musaddık'ı devrilmesiyle ilgili çok

gizli dosyayı www.iranonline.com/newsroom/Archive/ Mossadeq adresinde bulabilirsiniz) ve ardından Şah ve Ayetullah'ın diktatörlüğü altında ülkenin uzun ve hâlâ bitmemiş bir ıztıraba sürüklenmesi; yine manganez zengini Şili'de demokratik yöntemlerle seçilmiş Salvador Allende'nin katledilmesi ve ardından gelen Augusto Pinochet'nin acımasız ve kanlı diktatörlüğünü unutmak isteyecekleri gibi ve bir Afrika ülkesinde demokratik yöntemlerle seçilmiş ilk başkan Patrice Lumumba'nın öldürülmesinin ellinci yılını unuttukları gibi.

18 Ocak 2011

Ahlaksız baltalar ve ahlaklı baltacılar üzerine

Son dünya savaşı sırasında George Orwell derin derin düşüncelere dalmış: "Şu anda yazı yazarken son derece medeni insanlar tepemde uçuyor, beni öldürmeye çalışıyorlar. Ne ben onlara kişi olarak herhangi bir düşmanlık besliyorum, ne de onlar bana... Meşhur tabirle onlar, 'sadece görevlerini yapıyorlar.'" Birkaç yıl sonra, bunu diğer insanlara yapmayı başarmış insanları aramak için Avrupa denen çok sıralı mezarlığı inceleyen Hannah Arendt bürokratik bedendeki "yüzen" sorumluluk alışkanlığını gözler önüne serdi; bu yüzmenin sonuçlarına ise "kimsenin sorumluluğu" ismini taktı. Yarım yüzyıldan daha uzun bir zaman sonra öldürme sanatlarının mevcut durumu için benzer şeyi söyleyebiliriz.

Ya devamlılık? Ah tabii ki, devamlılık mevcut... Ancak devamlılığın alışkanlıklarına sadık kalan, be-

raberinde birkaç devamsızlık da mevcut... En büyük yenilik amaçlar ve araçlar arasındaki statünün farklarını gidermek. Bağımsızlık savaşının sonunda baltalar baltacılara galip geliyor. Artık sonları belirleyen baltalar: yani baltalanacak kafaları baltalar seçiyor. Baltacı, efsanevi büyücünün çırağının, kendi yardımıyla ya da yardımları olmadan yapabileceğinden fazlasını yapamaz, (yani sahipleri olmadığı fikirleri değiştirmek ya da beslemedikleri duygulara hitap etmek gibi). Ekranlarından baltacıyı çekip çıkarın, sonuçların dağılımına baktığınızda çok az farklılık görürsünüz. Bu alegori kesinlikle fantastik değil: Pentagon yetkilisi Thom Shanker ve teknoloji yetkilisi Matt Richtel'in bugünkü New York Times'ta belirttiği üzere "ordu uzun zamandır teknolojiyi ileri taşıdığı gibi, artık insanlar teknoloji tarafından alt edilmeden onunla nasıl mücadele edebileceği konusunda da ön sırada." Nörolog Art Kramer durumu şöyle değerlendiriyor: "Ordunun her seviyesinde bilgi fazlası var. Generalden askere kadar..." Ordudaki herkes, "generalden askere" büyücü makamından onun daha aşağıdaki rütbesi olan çıraklığa indirildi.

11 Eylül 2001'den beri Amerikan ordusunun emrindeki son teknolojinin topladığı istihbaratın miktarı yüzde 1600 arttı. Sebep, baltacıların vicdanlarını kaybetmiş olması ya da ahlaki ilkelere karşı bağışıklık kazanması değil; kullandıkları aletlerle topladıkları bilginin hacmi ile mücadele edemiyorlar, o kadar. Aslında aletler, işi onlar kadar iyi (ya da kötü) yapabilir...

Yirmi birinci yüzyılın başlamasıyla beraber askerî teknoloji yüzmeyi başardı ve böylelikle sorumluluğu, Orwell ve Arendt'in zamanında hayal edilemeyecek bir boyutta gayrişahsi hâle getirdi. "Akıllı", "zeki"

füzeler ya da insansız uçaklar, karar almanın yerini değiştirdi ve askerî teçhizat, hedeflerin seçilmesini hem erlerin hem de en yukarıdaki rütbelerin elinden aldı. Son zamanlardaki en belirleyici teknolojik gelişmeler silahların öldürme gücü ile ilgili değil, ancak askeri öldürmenin "dine zıt düşme"si alanında oldu diyebilirim (yani ahlaki değerlendirmeye tabi eylemler kategorisinden çıkarmak). Günter Anders'in Nagazaki'den sonra; ancak Vietnam, Afganistan veya Irak'tan çok önce uyardığı üzere "kişi bir düğmeye basarken dişini gıcırdatmaz… Bir tuş, tuştan fazlası değildir." Basılan tuş dondurma yapan bir aleti çalıştırsın ya da bir ağdaki elektrik akımını beslesin veya Kıyametin Atlısı'nı serbest bıraksın fark etmez. "Kıyameti başlatan el hareketinin diğer hareketlerden pek bir farkı olmaz ve tıpkı diğer tüm benzer el hareketleri gibi aynı şekilde program güdümlü ve programca beslenen bir operatör tarafından yerine getirilir." Anders felaketi –küresel intihar dâhil herhangi bir felaketi- ateşleyecek gücün ve düşüncenin önemsizliği ile bitiriyor. "Eğer herhangi bir şey durumumuzun şeytani doğasını sembolize edecekse bu, o el hareketi olurdu.'[4]

Yeni olansa bilgi toplama ve işleme görevini üstlenen bu insansız uçaklara, uygun bir şekilde "Predatör" ismi verilmesi. Kendisi uçağın elektronik aletin görevini yerine getirme konusunda uzman. Ancak hangi görevi? Tıpkı bir baltanın görünür amacının baltacının hükümlüyü infaz etmesini olanaklı kılmak olması gibi, insansız uçağın görünür amacı da infaz edilecek nesnenin yerini bulması için operatöre yardım etmek. Ancak hızlı ve çabukça işlemden geçirmek bir yana, operatörü, bu kavranması mümkün olmayan bilgi akışı ile

boğan görevinde uzman insansız uçak, gizli ve üzerinde konuşulmayan başka bir görevi yerine getiriyor olabilir: eğer tamamen ve gerçekten infaz edilecekleri seçiyor olsa operatörün peşini bırakmayacak olan suçluluk duygusundan aklamak. Daha da önemlisi, eğer bir hata olursa, suçlu olarak onun ahlaksızlığının gösterilemeyeceği konusunda operatörü önceden rahatlatmak. Eğer "masum insanlar" öldürülürse bu teknik bir hata olur, ahlaki bir çöküş ya da günah değil... Ve hukuk kitaplarına bakacak olursa kesinlikle bir suç da olmaz. Shanker ve Richtel'in dediği gibi "insansız uçağa dayalı alıcılar, enformasyon denizini filtre etmesi gereken yeni bir kablolu savaşçı sınıfı yarattı. Ancak bazen bu denizde boğuluyorlar." Ancak operatörün zihinsel (ve böylece dolaylı, ama kaçınılmaz olarak ahlaki) işlevlerini boğma kapasitesi insansız uçağın tasarımlarının içinde değil mi? Operatörü boğmak insansız uçağın başlıca görevi değil mi? Geçen şubat ayında düğün misafiri yirmi üç Afganistanlı öldürüldüğünde düğmeye basan operatörler, suçu "hipnotize eden" ekranlarına atabildi. Bomba kurbanları arasında çocuklar da vardı; ama operatörler "veri girdabı içinde onlara yeterince odaklanamadı", tıpkı eposta yığının içinde önemli bir epostayı gözden kaçıran ofis çalışanı gibi. Kimse o ofis çalışanını ahlaki yetersizlikle suçlamazdı...

Bir felaketi başlatmak (Anders'in ısrar ettiği üzere küresel intihar dâhil), Anders'ın uyarılarını yazdığı zamana göre artık çok daha kolay ve inanılır oldu. Program tarafından beslenen operatöre şimdi meslektaşı ve muhtemel ikamesi ve halefi katıldı: gözleri "hipnotize eden" ekrana kilitlenmiş ve aklı "veri girdabı"nda boğulan delikanlı.

20 Ocak 2011

Berlusconi ve İtalya üzerine

Berlusconi'nin devam eden yönetimini değerlendirmek için özel bir sayı hazırlayan *Macromega* "uzaklardan bakıldığında" durumun nasıl görüldüğüne dair fikrimi sordu. Onlara aşağıdaki yanıtı verdim:

"Berlusconi fenomeni" hakkında kendi iddianamemi yazıp (yakın bir zamanda yapılması pek mümkün görünmeyen) mahkemesi için toplanan ve şimdiden zapt edilemez biçimde kalınlaşan dosyaya birkaç sayfa daha eklemek yerine, siz okuyuculara İtalyan adaletinin insanı şaşkına çeviren tembelliğine öfkelenip İtalyan *vicdanî* mahkemesinin toplanmaya çağrılmasını uysalca beklemeyen Portekizli büyük edebiyat adamı José Saramago'nun hükmünü hatırlatmama izin verin. Ne yazık ki Saramago'nun kendisi sorularınıza cevap veremeyecek, bu yüzden onun elçiliğini ya da kendinden menkul sözcülüğünü yapmama izin verin. Tüm alıntılarımı *O Caderno*'dan Saramago'nun 2008-2009 yılları arasında tuttuğu ve 2010'da Lizbon'da Editorial Caminho'nun bastığı bir tür günlükten seçeceğim.

Büyük bir söz ustası olan Saramago, kelimelerini gerçek Benedict tarzı özenle ve tekinsiz bir dikkatle seçmesiyle tanınıyor. İtalyanca "suçlu için kullanılan kelimenin (*delinquenza*), Avrupa'da konuşulan herhangi bir dildekinden daha güçlü bir olumsuz ağırlığı olduğunu" biliyordu. Buna karşın bu kelimeyi Berlusconi için kullanmakta tereddüt etmedi (9 Haziran 2009 tarihli yazısına bakın): Berlusconi "hepsi ispatlanabilir

ciddiyette birçok çeşit suça teşebbüs ederken görüldü. Bununla beraber kanuna uymamakla beraber daha da kötüsü kendi kamusal ve özel çıkarlarını korumak adına yeni yasalar imal etti. Bu kanunlar bir politikacı, iş adamı ve reşit olmayanlara refakat eden kişinin çıkarlarını korur nitelikte." Saramago hiç tereddüt etmeden devam ediyor, Berlusconi "en alçak ve sığ ahlaksızlığın içine battı." Bir ay önce 9 Mayıs 2009'da yazdığı bir notta Berlusconi'nin "günümüz İtalyası'nın Catilina'i olduğunu söylüyor, fakat antik prototipinin aksine Berlusconi'nin "güç arayışına girmesine gerek yok, güç zaten onun ve ihtiyaç duyabileceği hâkimler, parlamento üyeleri, milletvekilleri ve senatörler dâhil olmak üzere tüm suç ortaklarını satın alabilecek parası var." Saramago, yalnızca muhatabın adını değiştirip Cicero'yu neredeyse kelime kelime tekrar ederek, boşu boşuna bir "İtalyan sesi" aradı: "Berlusconi, daha ne kadar sabrımızı sınayacaksın?" Saramago için en korkunç gizem kimseden bir ses çıkmamasıydı; ancak onun için (ve benim için) bu gizem Berlusconi'ye değil, İtalya'ya aitti. Çünkü Berlusconi, Saramago'nun 15 Mayıs 2009'da belirttiği üzere, "İtalya nüfusunu iki kampa ayırma becerisini göstermişe benziyor: ona benzemek isteyenler ve zaten ona benzeyenler." Ancak Saramago'nun o "benziyor" ile ilgili ve kâbusun (eninde sonunda) biteceğine dair hâlâ umutları vardı.

Tıpkı birçok Avrupalı gibi Saramago'ya göre İtalya tarihi "ressamlar, heykeltıraşlar, mimarlar, müzisyenler, filozoflar, yazarlar ve şairler dâhil insanlığın şimdiye dek düşünüp, hayal edip başarabildiğinin en iyi örneklerini barındıran sonsuz bir yüce insan listesin-

den oluşan upuzun bir dahi tespihi"ne benziyor. İtalya tarihinde hiçbir zaman asil ruh kıtlığı çekilmedi. Bu nedenle: Cicero neredesin, tanıdığımız ve sevdiğimiz İtalya'nın yeniden tehlikede olduğu bir dönemde neden makamını terk ettin?

18 Şubat 2009 tarihli bir yazısında Saramago, birçok Avrupalı İtalya âşığının katılacağı şikâyetlerde bulunuyor: "Tüm bunların içinde en rencide olan taraf benim. Evet, özellikle ben... İtalya'ya olan sevgimle beraber İtalyan kültürüne ve tarihine olan sevgim de rencide oldu. Bu kâbusun bir şekilde biteceğine ve İtalya'nın Verdi'den ilham aldığı ve zamanında en iyi şekilde temsil ettiği o asil ruhuna geri döneceğine dair sebatkâr umudum rencide oldu." İtalyanlar "Verdi'nin topraklarını ahlaki ölümle tehdit eden bu hastalık, virüs", bu "zehir damarlarında akmaya başlayıp Avrupa'nın en zengin kültürlerinden birinin kalbini yok etmeden önce, İtalyan bilincinden söküp alınması gereken habis hastalığı" iki kere seçerek –evet, iki kere- kendilerini "yıkıma götürecek yola" saptılar, "bağımsızlık ve onurun değerlerini kirin içine buladılar..."

Saramago büyük bir şaşkınlık ve umutsuzlukla "İtalyanlar gerçekten buna izin mi verecek?" diye soruyor. Ben de onun bu kaygısına tamamen katılıyorum.

Birkaç benzer yönü olsa da başka bir tarihî olayda Karl Marx düşüncelerini aktarmıştı: tıpkı bir kadın için olduğu gibi, bir ulus için de kendisine bir serserinin tecavüz edebileceği bir anlık güçsüzlük, affedilemez.

28 Ocak 2011

Kendini dışarda tutarak onu içerde tutmak üzerine

Amerika'daki başkan seçimlerinden birkaç ay önce Guiliano Battiston, bir sohbetimizde bana şu soruyu sordu: "Obama'nın seçilmesi, Amerikan politik sisteminin halk ve etnik gruplar arasındaki bağı tamamen kopardığına ve Amerika'nın daha bilinçli bir post-etnik topluma doğru ilerlediğine dair bir işaret olarak yorumlanabilir mi?"

Obama "ezilen ve mazlum" kitle adına güce oynamamaya dikkat etmeli, onlar bu yüzden aşağı sınıf ilan edildiler ve beceriksizlik, saygısızlık ve terbiyesizlik gibi empoze edilip kalıba sokulmuş özellikler, etnik/ırksal olarak miras olan/atfedilen kategoriler nedeniyle Obama'ya bulaşıyor. "Ezilenlerin ve mazlumların" ya da "sosyal/politik hareketler"in ateşlediği bir isyan dalgası ile, onların sözcüsü, tam yetkili temsilcisi veya intikamcısı olarak güç sağlamaya çalışmıyor. Onun yükselme ve yüceltilmesinin kanıtlamaya çalıştığı kolektif bir stigmanın *seçili* kişilerden çıkarılabilecek, ve büyük ihtimalle de bunu başaracak. Başka bir deyişle, ezilen ve ayrımcılık yapılan kategorisindeki bazı bireyler kolektif, kategorik astlığın parçası olmaktan daha ağır basan bazı özelliklere sahipler ve bu özellikler, kategorik stigmadan nasibini almayan rakiplerin övündükleri niteliklerine denk düşebilir ya da hatta onlardan baskın çıkabilirler. Bu tür bir fenomen kategorik astlık varsayımını muhakkak geçersiz kılmaz. Daha ziyade varsayımın

sapkın bir doğrulaması olarak algılanmalı: neredeyse Baron Münchhausen'in yaptığı gibi kendi çabasıyla bataklıktan çıkan biri: kendi kişisel yetenekleriyle ve direnciyle ve ait olduğu yer bataklık olmasına rağmen. Ancak aynı sebeple "kendi halkının" hakir görülen kahramanlık ve erdemini değil, daha ziyade aşağı sınıftan hırslı ve yetenekli bireylerin onlara katılıp yukarı tırmanmasına izin veren ve aynı zamanda başarılı olanların sosyal ve politik olarak kabul edilmesine karşı çıkan yaygın itirazları bastırmaya hazır olan sosyal üstlerinin toleransını ve cömertliğini ispatlamış olur. Ancak böyle bir fırsata atlayan bireyin yükselişi, bütün kategoriyi toplu hâlde bulunduğu aşağıdaki sosyal pozisyondan yukarı taşıyıp bütün üyelerine daha farklı hayat olasılıkları sunmaz. Margaret Thatcher'ın uzun süren yarı diktatör yönetimi kadınlar için sosyal eşitliği beraberinde getirmedi; bazı kadınların kendi maço oyunlarında erkekleri yenebileceğini gösterdi. On dokuzuncu yüzyılda gettolardan çıkmayı başarabilen ve Alman olarak kabul edilen (ya da öyle olduklarına inanmaya çalışan) birçok Musevi, ardında bıraktığı doğuştan veya farazi akrabalarını yoksulluktan çıkarıp yasal ve sosyal ayrımcılıktan korumak için çok az şey yaptı. Tıpkı Margaret Thatcher'ın kişisel terfisi İngiltere'yi daha az "erkeksi" yapmadığı gibi, Musevi gettosundan kaçanların kariyeri Almanya'yı daha az milliyetçi yapmadı ya da ayrımcılık yapanı, ayrımcılık yapılandan ayıran mesafeyi kısaltmadı. Bunların tam tersi oldu…

Yirmi yüzyılda gelecek vaat eden milliyetçiliklerden en radikal çeşitleri arasından sesi en gür çıkan ve en kendini adamış ideologların çoğu "etnik azınlıklar"-dan gelenler ya da "vatandaşlık verilmiş" yabancılardı

(Stalin ve Hitler dâhil). Bir Musevi olan Benjamin Disraeli, Britanya İmparatorluğu'nu kuvvetlendirip güçlendirdi. "Asimile" olanların savaş narası "sizin yaptığınız herhangi bir şeyi ben daha iyi yaparım"dı. Papa'dan daha iyi bir Katolik olma ya da kültürlerini zenginleştirme ve kendi "ulusal çıkarlar"ını yüceltme konusunda Almanlardan daha Alman, Polonyalılardan daha Polonyalı, Ruslardan daha Rus olmanın sözünü verme ve kararlığında olma (aleyhlerinde sıklıkla kullanılmış ve ikiyüzlü ve sinsi amaçlarının kanıtı olarak görülen özellikler). Tüm bunların arasında yerli kimselerden "daha iyi yapmaya" kararlı oldukları, aynı zamanda (asimile olanların çoğu için) "yerliler"in düşünce ve eylemlerini etiketleyen "asıl cemaatlerinin" kaderi ve çıkarlarına karşı duyarsız olmalarıydı...

Obama'nın Beyaz Saray'a taşınmasından bir sene sonra, önsezilerim gözleme dönüştüğünde *La Repubblica*'da basılan mektuplardan birinde Naomi Klein'ın aşağıdaki yorumlarını da ekledim:

> Elit olmayan siyahların ve Latinlerin evlerinin ve işlerinin beyazlara oranla daha büyük bir zararla ellerinden kayıp gitmesi onları büyük kayıplara uğratıyor. Şimdiye dek Obama bu giderek büyüyen bölünmeyi örtmeye yönelik politikaları benimseme konusunda isteksiz davrandı. Bunun sonucunda, azınlıkları tahmin ettiklerinden daha kötü bir dünya bekliyor olabilir: günlük zorlukları kolaylaştıracak politikaların artıları olmadan tam ölçekli ırkçı geri tepmenin acısı.

Bir yıl daha geçti ve Potamac Nehri'nin köprülerinin altından çok su aktı, ancak Oval Ofis'ten Amerika'nın siyah kent gettolarına aynı mesajlar verildi. Sesli ve sessiz mesajlar... Bugünkü New York Times'ta Charles M. Blow'un gözlemleri şöyle "1948'deki Harry S. Truman'ın ulusa sesleniş konuşmasından beri ikinci kez, Demokrat bir başkan konuşmasında bir kez bile yoksulluk ya da fakirlerin durumuna yer vermedi." Çok az bir şüphe kaldı: yoksulun, mağdurun ve aşağılanın umudu kendisini ofisine yollayanlara sırtını döndü (yani siyahi seçmenlerin yüzde 95'i ve Hispanik seçmenlerin yüzde 67'si; senede 15000 dolardan az kazananların yüzde 73'ü, 5000-30000 dolar kazananların yüzde 60'ı ve 30000–50000 dolar kazananların yüzde 55'i). Yıllık ulusa sesleniş konuşmalarının yazıldığı o ofise tırmanmak için kullandığı merdiveni tekmeleyip attı. Adil bir ekonomi için Birleşik Araştırma Grubu'nun genel müdürü Brian Miller, Obama'nın konuşmasının dışarıda bıraktıklarına verdiği mesaj hakkında yorum yapıyor, Amerika'yı yönetme biçimi kendisinin yukarı çıkmasına yardım edenlere açıkça iletmiş olsa bile: "İşsiz kaldıkları takdirde üç ay için bile asgari ev giderleri karşılayacak fonları bulamayan siyahların yüzde 42'sinden ve Latinlerin yüzde 37'sinden sosyal yardım programlarını kesmenin yıkıcı etkileri olacaktır."

"Yoksul ve haklarını kaybetmişlerin hevesli bir mücadelecisi olarak ona (Başkan'a) olan inancım yere çakıldı... (Başkan) onu bir zamanlar yukarıya taşıyan insanlardan hızla uzaklaşıyor gibi görünüyor," diye Charles Blow kendi yorumlarını özetliyor. Ve kederli bir şekilde artık tamamen retorik olarak görmesi gereken, tıpkı benim yaptığım gibi şu soruları soruyor:

Yoksul için Obama'nın açmazı bu. Görünen o ki 2008'de en iyi tercih oydu. Mevcut Cumhuriyetçi başkan adaylarına bakacak olursak 2012 için de en iyi seçim o olabilir. Ancak bu, ona seçmenleriyle ilgili ahlaki sorumluluklarını bertaraf etme hakkı tanır mı? Orta sınıfa yeniden tutunmak ve kendisi hakkındaki düşüncelerinin kötü bir günde horgörü ve iyi bir günde göz yumma arasında gidip gelenlerle yeniden bağlantıya geçmek için her çabayı harcarken onun hakaretlerini politik savaşın gerekli bir sonucu olarak görebilirler mi ve görmeliler mi? Onu Beyaz Saray'da tutmak, onları gölgelerin içinde bırakmayı mı emreder?

30 Ocak 2011

Sokaklardaki insanlar üzerine

Fransa kralı 16. Louis, 14 Temmuz 1789'da günlüğüne tek bir kelime yazdı: *Rien**. O gün Parisli bir grup baldırı çıplak, *sefiller*ce toplu olarak ziyaret edilmesine pek alışkın olunmayan sokaklara doluştu. Bu topluluk bu kez vakit geçirmeye gelmemişti, nöbetçileri alt edip Bastille'i ele geçirene kadar yerlerinden kıpırdamayacaklardı.

Ancak 16. Louis bunu nereden bilebilirdi? Bir topluluğun tarihi değiştirmesi düşüncesi henüz ciddiye alınacak bir fikir değildi (ayak takımı Bastille'in düş-

* Fr.: Hiçbir şey. (ç.n.)

mesinden birkaç on sene sonra, başka bazı insanların başka bazı sokakları doldurduğunu Henry Peter Brougham'ın reddetmesi gibi). Ayak takımının tarih sahnesine ayak bastığını dikkate alıp onaylamak ve bundan korkup bir daha görmezden gelmemek için Sen, Ren ya da Thames'in altından daha çok su akmalıydı. Gustave le Bon, Georges Sorel ya da Ortega y Gasset gibilerin uyarılarından ve ikazlarından sonra şehir merkezinin meydanlarında gürleyen kalabalıkların sesini duyduklarında günlük yazarları günlüklerine "*rien*" diye yazmadı; ancak büyük olasılıkla onun yerine kocaman bir soru işareti koyarlardı. Hepsi: Hillary Clinton gibi popüler öfkenin küllerinden doğan demokratikçe seçilmiş parlamento öngörüsü üzerine düşünenler; bir sonraki İslami cumhuriyetin sözde kurucusu için Tahrir Meydanı'nı dolduran kalabalığı gergin biçimde inceleyenler; ve kötülük edenlerin kötülüklerini düzelten ve adaletsizlik edenlere adalet dağıtan kalabalığın hayalini kuranlar…

Kendi tercihiyle bir deniz insanı olan Joseph Conrad, "hiçbir şey denizdeki hayat kadar çekici, hayal kırıcı ya da büyüleyici olamaz," demesiyle hatırlanıyor. Birkaç sene sonra da Elias Canetti denizi (ateş, orman, kum vb. ile beraber), insan topluluğu için en keskin ve aydınlatıcı metafor olarak seçecekti. Belki de adını verdiği birkaç topluluktan biri için özellikle uygun düşüyordu: *reversal* topluluk, yani bir anlığına şeyleri zıddına dönüştüren *anlık re-volution*: hapsedilmişleri gardiyana, sürüyü çobana, (yalnız) çobanı kuzuya… Ve monolitik bütüne bir çuval dolusu kırıntıyı tıkıştırıp katarken diğer yandan topluluğa birey şeklini verme: "*Nous ne sommes rien, soyons tout!*" [Biz bir hiçiz, bırakın her şey olalım!] türünde bir bölünmez özne. Kişi "reversal" fikrini, tersine

çevirme eyleminin kendisini sahiplenmek adına iyice esnetebilir: Canetti, "Toplulukta birey kendi kişiliğinin sınırlarını aşıyormuş gibi hisseder," diye yazmıştı. Birey eriyormuş gibi hissetmez, bunun yerine genişlediğini hisseder: o, yoksanabilir *yalnız* şimdi çokluğun içinde yeniden bedenlenmiştir; daha sınırlı ve bayağı bir etkiyle ayna dolu bir koridorun yinelemeye çalıştığı izlenim.

Topluluk aynı zamanda fobilerden anında özgürleşme demektir: Canetti "Bir kişinin bilinmezin temasından daha çok korktuğu bir şey yoktur," der. "Kendisine uzananın ne olduğunu görmek ve onu tanımlayabilmek ister ya da en azından sınıflandırmak. İnsan her zaman herhangi garip bir şeyle fiziksel temastan kaçınır." Ancak toplulukta bilinmeze olan korku paradoksal olarak tersine çevrilmiş olma sayesinde bastırılır; dokunulma korkusu kişiler arası boşluğun dışarı atılmasının kamusal bir ters çevrilmesi ile dağılır. Çokluğun teke, tekin çokluğa dönüştüğü sırada, boşluk ayırma ve izole etme görevini birleştirip karıştırmaya geri dönüştürür…

Canetti'yi bu tür bir topluluk psikolojisi okumasına iten deneyim 1922'de Alman Musevi sanayici ve devlet adamı Walter Ratheneau'nun öldürülmesini protesto eden toplu bir gösteriye katılması oldu. Topluluğun içindeyken "bilincin tamamen değiştiği"ni keşfetti ve bunu da "güçlü ve esrarengiz" buldu. Roger Kimball'ın önerdiği üzere ("Becoming Elias Canetti', *New Criterion*, Eylül 1986'ya bakın) toplulukla ilk karşılaşmasının, mistik edebiyatın belirli türlerinde hikâye edilen deneyimden çok az eksik yanı vardı:

> bir sarhoşluk; kayboldun, kendini unuttun, kendini hem inanılmaz derece uzak hem de eksiksiz

> hissettin; hissettiğin her ne ise bunu kendin için hissetmedin; bu gördüğün en kendilik barındırmayan şeydi; ve bencillik her tarafta gösterilip konuşulup tehdit edildiğinden mahşer gününde çalan trompetin sesine benzeyen bu tür güçlü bir cömertlik deneyimine ihtiyacın vardı... Bütün bunlar nasıl olabiliyordu? Neydi bu?

Şimdi neden topluluğun tıpkı deniz gibi baştan çıkarıcı ve büyüleyici olduğunu anlayabiliriz. Çünkü bir toplulukta, tıpkı denizdeki gibi, kurulup çitlerle çevrelenmiş ve tamamen haritalanmış sert bir zeminden farklı olarak, her şey ya da hemen hemen her şey olabilir; hiçbir şey ya da hemen hemen hiçbir şey yapılamasa bile.

Ancak bu hayal kırıcı da olabilir. Neden? Benzer sebeplerle. Denizde gemiler dibe oturabilir. Bir topluluğun öfkesinden devrim çıkabilir.

1911'de basılan Batılı Gözler Altında isimli romanında Joseph Conrad'ın ana karakterlerinden biri "gerçek bir devrim"de gözlemlerde bulunuyor:

> en iyiler, en öne çıkmıyor. Vahşi bir devrim, bağnaz fanatiklerin ve gaddar ikiyüzlülerin eline düşüyor... Adil ve dürüst, asil, insani ve kendini adamış mizaçlar, cömert ve zeki olanlar bir hareket başlatabilir; ancak bu onların elinden uçar gider. Onlar bir devrimin liderleri değildir. Onlar kurbandır; tiksinmenin, düş kırıklığının kurbanı, ve sıklıkla da pişmanlığın.

Bu kelimeleri söyleyen kişi kendini adil, dürüst, insani olanlar arasında görüyor ve uyarılarını kendine

benzeyen diğerleri için yapıyor. Hüsnü Mübarek ya da danışmanları bu kelimeler üzerine düşündüler mi bilmiyorum, ancak sokaklardaki ateşli kalabalığa katılan varlıklı ve iyi niyetli orta sınıf Mısırlılara aynı uyarıyı yapmaya karar vermiş gibi görünüyorlar. Elbette bu sefer kehanetleri zarif ve edebî bir ifade ile değil de acımasız sözleşmeler formunda (çok daha ikna edici) iletiyorlar. Bugünkü New York Times'ta Anthony Shadid ve David D. Kirkpatrick'in bildirdiği üzere:

> Otorite gücünü kaybedince polis cumartesi günü büyük şehirlerden çekildi ve arabaları çalıp yakan, dükkânları yağmalayan ve geleneksel İslami giysileri içindeki vitrin mankenlerinin birbirinden ayrılmış uzuvlarının, kırık camlar ve su birikintilerinin arasına saçıldığı sosyetik bir alışveriş merkezini soyan çeteler başıboş kalmış oldu. Ülkenin adı en kötüye çıkmış mahkûmları Abu Zaabal ve Wadi Natroun da dâhil olmak üzere binlerce mahkûm dört hapishaneden sokaklara döküldü. Bazen birbirinden sadece bir blok ayrılmış, ordunun ve mahalle toplulukların baktığı kontrol noktaları Kahire ve diğer şehirlerde hızla çoğalmaya başladı. Birçok kişi bu çöküşün arkasında devletin olduğunu ve bunu da sıkıyönetimi haklı çıkarmak ya da protestocuların değişim çağrılarını geçersiz ilan etmek için olduğunu söylüyor.

Otoritelerin toplum içinde sahnelediği avam idaresinin kıyafet provası istediği etkiyi bırakmış görünüyor. Bugünkü *New York Times*'ta çıkan başka bir raporda Kirkpatrick ve Mona El-Naggar Mısır aydın kesiminin ruh hâlinde ani bir değişim olduğuna dikkat çekiyor.

> Cuma akşamı polis Mısır'ın büyük şehirlerinden aniden çekildi ve zenginlerle fakirler arasındaki gerginlik patladı. Kahire'nin gecekondu mahallerinden gelen yağmacılar parıltılı banliyö alışveriş merkezlerine saldırdı, en pahalı mahallelere çıkan köprü ve kapılarda ateşli saldırı olduğu ve burada oturanların bazıları Mübarek ve yönetimini hasretle andığına dair dedikodular dolaşmaya başladı. Mübarek'in sarayından çok da uzak olmayan zengin Heliopolis mahallesinde bir apartmanda yaşayan Sarah Elayahşi (33), "Sanki yerel bir savaş ilan edilmiş gibiydi," diyor. "Kendimizi korumak için mutfak bıçaklarımızdan ve paspas saplarımızdan başka bir şeyimiz yoktu." "Protestocular bize karşı. Başkan Mübarek'in kalmasını umuyoruz, çünkü böylelikle en azından ulusal güvenliğimiz olur. Keşke Amerika'daki gibi demokrasi ile yönetilsek, ama durum öyle değil. Bize katı bir yönetici gerek."

Ülkenin gözden düşen liderinin, insanların çıkarlarına hizmet etmeye kararlı olan yöneticiler yerine katı yöneticileri tercih eden "küresel" gözeticileri ile paylaştığı amacı, ordu destekli laik bir Ulusal Demokratik Parti'nin ya da Müslüman Kardeşler'in dinî tiranlığı arasında bir seçime olanak tanımaktı. Üçüncü bir olasılık yoktu: *tertium non datur*. Ancak *tertium*, görünen o ki, *datur*... (üçüncü olasılık var) zamanın takdis ettiği Latin öğretisinden "katı bir yönetici" ya da onları yönetimde olmasına yardım edenlerce *non* silinmediği hâlde.

Şubat 2011

2 Şubat 2011

Küreyerelleşme [Glocalization] üzerine

Sosyal icatların ya da yeniden icatların –örneğin şehir merkezine yasaların ve hükümdarların eskiden ilan edilip geri çekildiği agora rolünü geri kazandırma olasılığının yeniden icat edilmesi ya da bulunması gibi– "orman yangını" gibi yayılma eğilimi var dememiz isteniyor. Ancak bu, küreyerelleşme, eskiden kalma metaforu geçersiz kılsaydı söylenebilecek bir şey. Orman yangınları *yayılarak* ilerler. Bugünkü sosyal icatlar, *sıçrayarak* ilerliyor.

Coğrafi mesafelerin, artık bir önemi yok. Mesafeler önemsizleşti ve bundan böyle onların uzunlukları, olasılıkların dağılımını belirlemiyor. Mahalleler ve fiziksel yakınlık da öyle... Bu nedenle yakınlığı ima eden ve aslında sebep ve sonuç bitişikliği olan "domino etkisi" metaforu büyük oranda geçerliliğini yitirdi. Uyarıcı, sebeplerden bağımsız olarak hareket ediyor: sebepler

yerel, etkileri küresel olabilir; sebepler küresel, etkileriyse yerel olabilir; dünya çapında ağa dolaşık hâlde, taklit şablonlar, neredeyse rastgele sınır ötesi uzayda uçuşuyor -planlanmış seyahat programları olmadan ve çok az kontrol noktası ya da bariyerden geçerek- ancak yerel olarak inşa edilmiş pistlere sürekli olarak iniş yapıyorlar. Hangi piste ineceklerini, hangi sayısız kontrol kulesince tespit edilip alıkoyulacaklarını ve hangi yerel piste yönlendirileceklerini ve kaç tane mecburi iniş geçireceklerini ve bu inişlerin nerede olacağını önceden bilmek imkânsız. Boşa çıkan beklentilerle zaman kaybetmenin ve öngörülerin güvenilmez olmasının sebebi, iniş pistlerinin ve kontrol kulelerinin yüzen şeylerin alışkanlıklarını paylaşıyor olması... Tek bir belirli avı yakalamak ve avlamak için doğaçlama olarak inşa ediliyor ve görev tamamlanır tamamlanmaz çökme eğilimi gösteriyorlar. Tek başına kalabalıkları toplayıp Tahrir Meydanı'nı birkaç gün içinde (geçici, doğaçlama) agoraya dönüştüren "al-Shahid" (Arapça "şehit") de kim? Daha önce kimse adını duymamıştı ("daha önce orada değildi" diye okunur) ve kimse meydandaki adamı ya da kadını, kalabalıklar onun çağrısına yanıt verdiğinde, takma isminden başka bir şeyle tanımıyordu ("orada değildi" diye okunur)... Ancak mesele, bunun hiç de önemli olmaması.

Uzakla yakın ya da buradayla orada arasındaki farklar, bir kez siber uzaya transfer olup da çevrimiçi ya da canlı yayın mantığına tabi oldular mı, anlamsız ve geçersiz kalır; herkesin bildiği gibi etkisiz, geç kalan ve ağırkanlı olan hayal gücünde olmasa da pragmatik potansiyellerindedir. Bu küreyerelleşme için yerelliği öneminden ayırırken aynı zamanda ehemmiyetine ekleme

süreci, en başından beri hedeflenen durum. Artık oraya vardığını kabul etmenin vakti geldi ya da daha ziyade bizi oraya (iterek ya da çekerek) getirdiğini.

Bir yeri öneminden arındırmak demek durumu ve potansiyeli, doluluğu ya da boşluğu, içinde oynanan dramlar ve kendine çektiği izleyiciler, artık kendi özel konusu olarak ele alınamaz demektir. Mekânlar teklifte bulunabilir (bulunurlar da), ancak şimdi sıra "akışlar uzayı"nda gezinen bilinmez, kontrolsüz, inatçı ve beklenmedik güçlerdedir. Girişimler yerel olmaya devam eder; ama sonuçları artık küreseldir; öngörüde bulunmak, plan yapmak ya da yönetmek girişimin doğduğu yerdeki güçlerin ya da herhangi bir başka yerin kontrolünün ötesindedir. Bir kere harekete geçtiler mi tamamen ve sahiden kendi başlarına hareket ederler, tıpkı adı çıkmış "akıllı füzeler" gibi. Onlar aynı zamanda "kaderin esirleri"; elbette esiri oldukları kader, şimdilerde yerel olarak hazırlanmış iniş pistleri ve aceleyle asfaltlanmış hazır kopyaları arasındaki sürmekte olan rekabetten oluşuyor ve sürekli olarak yeniden oluşmaya devam ediyor. Yerleşik havalimanlarının mevcut haritasının ve sıralamasının burada hiçbir önemi yok. Eğer küresel bir hava trafiği otoritesi diye bir kurum olsaydı hiçbir önemi olmazdı, böyle bir rol varmış gibi davrananların tecrübe ederek öğrendikleri gibi böyle bir kurum yok.

Uluslararası Kriz Grubu'nun Orta Doğu ve Kuzey Afrika program direktörü Robert Malley "ne zaman yönetim bir şey söylese olay yerinde olanlar hemen onun sözlerini solladılar," diyor. Bugünkü *New York Times*'a göre "Birkaç gün içinde Amerika'nın Mısır ile olan ilişkisi hakkında yapılan her varsayım altüst oldu." BBC'nin

Kuzey Amerika başyazarı Mark Mardell'den Mısır hakkında aldığımız son bilgiler şöyle:

> ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, yeni başkan yardımcısı ve son on yılın istihbarat şube müdürü Ömer Süleyman'ı daha demokratik bir topluma geçme fırsatını yakalamasını söylemek için aradı. Bu geçiş şimdi başlamalı. Şiddetin şok edici olduğunu belirtti ve şiddeti araştırmaları ve sorumlularından hesap sorulması gerektiğini ifade etti.

Birkaç saat sonra Avrupa'nın en önemli yerleri olarak görülen ülkelerin liderleri –Merkel, Sarkozy, Cameron, Zapatero ve Berlusconi– alışılmadık bir oybirliğiyle açıklamada bulunup Hillary Clinton'ın çağrısını/talebini tekrar ettiler. Açıklamalarını yaptıkları sırada El-Cezire'nin kameraları "Kapa Çeneni Obama!" yazılı bir afiş taşıyan bir göstericiyi çekiyordu. Öneminden bağımsız olarak ortaya çıkan yerin ehemmiyeti, tam olarak bu tür afişleri ve bunları taşıyan insanları barındırma yeteneğinde yatıyor. Küresel boşluktaki olayları kurcalamak için yeterince uzun olmayan kolların boyu, yerelliği kucaklamak ve bağrına basmak için tam gelirken (ya da en azından yeterince uzun geliyor) diğer yandan davetsiz misafirleri ve sahtekârları (umarım) kovalıyor.

Hillary Clinton'ın çağrısından bir gün sonra *New York Times*, Amerika'nın dış politikasındaki değişiklikler hakkında bizi bilgilendiriyor. "Obama yönetimi çarşamba günü Bay Obama ve bir zamanlar fırtınalı bölgedeki en sarsılmaz Amerika destekçisi olarak görülen Bay Mübarek arasına olabildiğince çok mesafe koyma

konusunda kararlı." Eğer uzak muhitin yeni keşfettiği ehemmiyetini kullanmaya karar vermeseydi, küresel güç yüz seksen derece dönme akrobasisine girişmezdi. Yemen'de muhalif kanun yapıcısı olan Şevki el Kadı'nın dediği gibi, zorunluluklarını kendi halkına yükleme karşılığında güçlerini "küresel güçler"le değişen devletlerinden korkan halk değil. "Bunun tam tersi. Devlet ve onun güvenlik kuvvetleri, artık insanlardan korkuyor. Yeni nesil, internet nesli, korkusuz. Haklarını arıyorlar, kendilerine onurlu bir hayat istiyorlar." "Küresel güçler"in sıkıştırıp şekil verdiği devlet istikrarsızlığına karşı bir koruma değil; daha ziyade istikrarsızlığın ana nedeni, kendilerine "dünya lideri" diyenlerin kafalarına küreyerelleşmenin hareket hâlindeki mantıksız mantığının gösterisi ile zorla sokuldu.

Küreyerelleşme evli çiftlerin çoğunun yakından tanıdığı gürültü patırtıya rağmen, boşanma bir yana, ayrılığın bile ne gerçekçi ne de istenilen bir opsiyon olduğu, katlanılabilir bir yaşam biçimi üzerinde pazarlık etmeye mecbur olan evlilik hayatına verilen isimdir. Küreyerelleşme aşk-nefret ilişkisine verilen isimdir, çekim ile tiksinti birbirine karışmıştır: yakınlığı arzulayan aşk ve mesafenin özlemini çeken nefret. Eğer cımbıza benzer çaresizlik ikilisi olmasaydı, bu türden bir ilişki kendi ahengi sebebiyle belki de çökebilirdi: küresel tedarik rotalarından ilişkisi kesilmiş otonom kimliklerin ve onları ayakta tutan mekanizmaların bugünlerde özünü oluşturan şeyden mahrum kalırdı; ve yerel olarak uydurulmuş ve sunulmuş havaalanları olmadan küresel güçlerin inecek, yeniden kadro oluşturacak, ikmal edip yeniden benzin alacak yerleri olmazdı. Bunlar, birlikte kalmaya mahkûm çaresizlikler. İyi günde ve kötü günde. Ölüm onları ayırana dek.

4 Şubat 2011

Gençlerle ne yapmak gerektiği üzerine

Henry A. Giroux 3 Şubat 2011 tarihli "Kullanılabilirlik çağında gençlik" adlı yazısında (http://bad.eserver.org/issues/2011/Giroux-Youth.html'ye bakın) şöyle diyor: gitgide bir başka sosyal yük olarak görülen gençler, daha iyi bir gelecek vaadi söylemine, artık dâhil edilmiyorlar. Bunun yerine kullanılıp atılabilir bir nüfusun parçası olarak görülüyorlar ve varlıkları, yetişkin sorumluluğun bastırılmış kolektif anılarını çağırma tehdidinde bulunuyor.

Aslında gençler tamamen, açık açık elden çıkarılabilir bir hâlde değil. Onları dolambaçsız elden çıkarılabilirlikten kurtaran ve bir derece yetişkin ilgisini garantileyen onların tüketici talebine olan mevcut ve daha önemlisi potansiyel katkıları: art arda gelen gençlik dizisi, ellenmemiş ve işlenmeye hazır sonsuz bir "bakir toprak" kaynağı demek. Bu olmadığı zaman, ekonomik büyüme bir yana en basit kapitalist ekonomi üretimi bile tasavvur edilemez hâle gelir. Gençler metalaştırılıp sömürülecek "bir başka pazar" olarak düşünülüp ele alınıyor. "İnterneti ve çeşitli sosyal ağlarla beraber cep telefonu gibi yeni medya teknolojilerini kullanarak çocukların hayatının her alanını ticarileştirecek bir kültürün eğitsel gücü ile" kurumsal şirketler, "geçmişte gördüklerimizden çok daha doğrudan ve kapsamlı yollarla genç insanları kitle tüketimi dünyasına sokmayı hedefliyorlar." Kaiser Family Foundation'ın yaptığı son bir araştırmaya göre "8-18 yaşları arasındaki gençler günde yedi buçuk saatten fazlasını akıllı telefonlarla,

bilgisayarlarla, televizyonla ve diğer elektronik aletlerle geçiriyor. Bu sayı, beş sene önce altı buçuk saatten azdı. Gençlerin kısa mesaj yollamak, cep telefonuyla konuşmak ve Facebook güncellerken televizyon izlemek gibi birden fazla iş yapmakla harcadıkları fazladan zamanı da ekleyince bu rakam günde toplam 11 saatlik medya içeriğine tekabül ediyor."

Giroux'nun topladığı kanıtlara yenilerini eklemeye devam edebiliriz: "gençlik sorunu"na dair biriken kanıtlar "tüketicileri ele geçirme" konusu olarak sunuluyor ve gençlerle ilgili tüm diğer meseleler bir kenara atılıyor ya da politik, sosyal ve kültürel ajandadan tamamen siliniyor. Diğer yandan, birkaç gün önce söylediğim gibi, yüksek öğrenimin devlet fonuna uygulanan kısıtlamalarla beraber üniversite harçlarının yüksek oranda artması, gençlerin ulusun gelecek politik ve kültürel eliti olduğuna dair olan görüşün kaybolduğunu onaylıyor (yani devlet "insanları eğitme" zorunluluğundan ellerini çekiyor; "bıçağın ağzındakiler" köprübaşı ya da cephe hattı söz konusu olduğunda bunu bariz bir şekilde yapıyor; ancak, diğer yandan ulusun emrine hazır bilgi ve yetenek hacmini belirlemeye mahkûm olanlar ve onların nüfusa olan dağılımı söz konusu olduğunda ise daha dolaylı bir biçimde... Devletin yönettiği ortaokulları tüketici pazarlarının yönettiği "akademilerle" değiştirme fikrinden de anlaşıldığı üzere). Diğer yandan örneğin Facebook ve diğer "sosyal internet ağları", gençleri ilerleyen tüketici ordularınca fethedilip sömürülecek başlıca "bakir toprak" olarak ele almaya odaklanmış kurumlar için oldukça yeni perspektifler açıyor.

Facebook bağımlılarının gamsızca ve hevesle kendilerini binlerce online arkadaşa ve milyonlarca online

gezgine ifşa etmeleri sayesinde pazarlama müdürleri, tüketicinin ezici gücü ile en özel ve görünürde en "kişisel" ve "benzersiz", dile getirilmiş ya da yarı bilinçli –çoktan patlama noktasına gelmiş ya da yalnızca potansiyel– arzuları ve istekleri kullanıyor. Facebook ile beslenen ekranlarda artık kişisel bir teklif olacak, "özellikle sizin için" hazırlanmış, özenle "bilenmiş"... Cazibesine karşı koyamayacağınız için hayır diyemeyeceğiniz bir teklif... Sonuçta bu, hep gerçekten ihtiyaç duyduğunuz şey: sizin "benzersiz kişiliğinize uyuyor" ve bu hususta bir "beyanatta bulunuyor", bu hep yapmak istediğiniz beyanat, gerçekte sahip olduğunuz benzersiz kişiliğinizi gözler önüne seriyor. Bu, eğer pazarlamanın bir kısmeti varsa, gerçek bir çığır açacak.

Pazarlamaya harcanan paranın aslan payı olası alıcılarda, sunulan ürünü satın alma kararına dönüştürecek uygun arzuları tespit edip onlara bu arzuyu aşılama ve ekme çabası için harcandığı biliniyor. İnternette etkin olarak pazarlama danışmanlığı yapan Sal Abdin, pazarlama sanatının ustalarına aşağıdaki nasihati verdiğinde yüzleşilmesi gereken külfetin özünü ele veriyor.

> Eğer matkap satıyorsanız, nasıl daha iyi delik delineceği hakkında bir metin yazın ve böylece sadece matkaplarınız ve özellikleri hakkında bilgiler veren bir reklamdan daha fazla satış yaparsanız. Bu neden işe yarar? Çünkü matkap alan kimse matkap istemez. Delik açmak ister. Delik açmakla ilgili bilgi verin, çok daha başarılı olursunuz. Eğer kilo vermekle ilgili bir kurs pazarlıyorsanız, ince olmanın, daha sağlıklı olmanın, kendini daha iyi hissetmenin yararlarını,

> kıyafet alışverişi yapmanın keyfini, karşı cinsin nasıl tepki vereceğini satın... Ne demeye çalıştığımı anlıyor musunuz? Ürünün yararlarını satın ve alıcılar reklamınıza baktığında ürününüz kendi kendisini satacak. Özelliklerinden bahsedin, ancak özellikle alıcının hayatını nasıl daha iyi, daha kolay, hızlı, mutlu ya da başarılı yapabileceğini vurgulayın... Neyi kastettiğimi anladınız mı?

Elbette bu, basit bir yaşamı vadetmiyor. Vadettiği, almak isteyen müşteriyle satılmak istenen ürünün buluştuğu, hedefe ulaşan kısa, düz, hızlı bir yol da değil. Güzel delikler için arzu uyandırmak ve bunu yapma sözü veren matkaba bağlamak imkânsız bir iş değil; belki, ancak okuyucunun hayal gücüne yerleştirmek ve okuyucunun hayallerinin tepesine çıkarmak için zaman ve beceri gerek. Arzu duyulan karşılaşma muhtemelen yaşanacak, ancak bu görkemli gerçekleşme anına giden yol uzun, tümsekli, ve hepsi bir yana, oraya varana dek varış yerine ulaşma garantisi yok. Buna ek olarak bu yol bilinmedik sayıda yaya taşıyacağı için iyi asfaltlanmış ve yeterince geniş olmalı. Elbette muhtemelen bu yola çıkmaya karar verenlerden bazıları yolu bu kadar geniş, yürümesi zevkli, cezbedici ve davetkâr kılmak için yapılacak büyük masrafı haklı bulmayacaklar.

Facebook için "gerçek bir çığır açacak fırsat" dememin sebebi tam da bu. Pazarlama bütçesinden yol yapım masraflarını tamamen -ya da kısmen- kesmekten başka bir şey yapmaya gerek olmayan bir fırsat. Başka birçok sorumlulukta olduğu gibi, muhtemel müşterilerde arzu uyandırma görevini pazarlama müdürlerinden alıp müşterinin kendisine yüklüyor. Facebook kullanıcıları-

nın gönüllü olarak (ücretsiz) sağladığı ve her gün büyüyen veri bankası sayesinde pazarlama teklifleri, şimdi yanılma payı olmaksızın çoktan "hazır" olan, olgunlaşıp yumuşamış, doğru arzuları duyan (ve bu yüzden de deliklerin güzelliği hakkında derse ihtiyaç duymayan) müşterileri tespit edebilir; onlara iki misli çekicilikte bir numara ile –sıcak karşılanmaya ek olarak pohpohlama– "size ait, özellikle sizin için yapıldı, sizin kişisel ihtiyaçlarınızı karşılamak için" gibi bir kutsama arz ederek doğrudan ulaşabilirler.

Manasız zamanlar için manasız bir soru: gençler ve onların kullanılıp atılması arasında duran son bariyer, belki de kullanılabilirlik çağında tüketici endüstrisinin fazlalıkları için atık çöplüğü olarak yeni keşfedilmiş ve devreye sokulmuş hizmet sunma kapasitesidir?

8 Şubat 2011

Herkese göre olmayan erdemler üzerine

Kredi krizi, iflasın eşiğindeki ve müşterilerini de bu eşiğe doğru iten bankaları, birikimcileri ve aynı şekilde kaygısızca kredi alanları şok etmiş olmalı. Ancak son rakamlara bakılırsa bu şaşkınlık uzun sürmeyecek.

En şok edici dersler bile, alışkanlıklara ve yatkınlıklara tesir etmek bir yana dursun, daha hafızada yer etmeden unutuluyor. 2009'un üçüncü çeyreğinde Amerikalılar gelirlerinin yüzde 7'sini tasarruf hesapları için ayırırken (şok öncesi alışkanlıkları ile kıyaslandığında yüzde 400'lük büyük bir artış), 2010 sonunda tasar-

rufları yeniden yüzde 5,3 gibi bir rakama düştü. Aynı dönemde alışveriş ve harcama oranı ile beraber kredi çekme oranı arttı. Tüketici toplumunun yaşam biçiminde kültürel bir devrim ya da en azından bir mini-devrim umutları boşa çıkmışa benziyor. Artık bu umutlar uyandırılmak yerine bastırılıyor. Max Weber'in tekrar tekrar söylediği, dünyayı modern, kapitalist bir maceraya, fakirlikten zenginliğe, iyiden daha iyiye taşıyan bu püriten değerlerin en azından bir kısmının diriltilmesinin önü kimsenin tahmin edemediği kadar sağlam bir şekilde kapalı. En tepeden en aşağı kadar Amerikalılar güruh hâlinde -zoraki ve sonradan edinilmiş- eski alışkanlıklarına geri dönüyor; para biriktirmeye sırtlarını dönüp yeniden müsrifçe harcamaya başlıyorlar. Ya da en azından sırasıyla tasarruf sandığı cüzdanlarının ve kredi kartları istatistiklerinin akla getirdiği bu.

Bunu nasıl açıklamalı? İyi günde ve kötü günde tercihlerinden vazgeçmeyen borçlu konumuna düşmüş tasarrufçuların, tahsis edilmiş ve aşılanmış kişisel ahlaksızlıklarının, inatçılıklarının ve erdemlerinin tükendiğini hatırlatarak mı? Ya da insanların öğrenme güçlüğünü suçlu bularak mı? Ya da ikiyüzlü ve ahlaksız ancak sinsice, kurnazca, şeytanca baştan çıkaran pazarlama acentelerine mi atmalı suçu? Tüm bu açıklamalarda biraz gerçeklik payı varmış gibi duruyor. Gerçeğin tamamı olmasa da bir kısmı... Düşen tasarruf istatistiği ile artan tüketici kredilerini birleştirdiğimizde iki farklı sosyal gerçekliği saklamış oluyoruz. Tasarruf etmeyi bırakan kişilerle yeniden kredi kartına uzanan kişiler aynı değil: onlar aynı sebepten dolayı ne tasarruf etmeye ne de krediyle yaşamaya parası yetmeyecek kişiler.

Amerika'nın Atlantik ve Pasifik kıyıları arasında kendilerini sağlam biçimde yerleşik olduğunu düşünen ve kendilerinin ve en yakınlarının biraz daha fazla şımartılmalarına ve vurdumduymazlık ile ödüllendirilmelerine olanak tanıyacak kadar kendilerini güvende hisseden birçok insan olduğu kesin. Ancak hiç şüphesiz birçok insan da kredi alamaz ve tasarruf edemez durumda. Amerika Muhasebe Derneği'nin yürüttüğü son bir ankete göre Amerikalıların yüzde 67'si şimdiki masraflarını karşılamak için bir sonraki maaşlarına bağımlılar ve Amerikalı çalışanların çoğu, eğer bir sonraki maaşları bir hafta bile gecikse finansal zorunluluklarını karşılamak için zorlanacak… Tasarruf etme olasılığı yok.

Chicago'lu bir iş hukuku avukatı Thomas Geoghegan bugünkü *New York Times*'ta yoksulluk içinde yaşayan 43 milyon Amerikalının ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar tasarruf edemeyeceklerini söylüyor (Mısır'daki aşırı yoksul sayısı ile orantısal olarak eşit); sonra bunun nedenini açıklamak için Illinois'taki -aktif, emekli ve işsiz- çalışanlar üzerine uzun süreli ve ayrıntılı çalışmalarından edindiği birkaç gözleminden bahsediyor. Otuz sene önce çalışanların üçte ikisinin hayat boyu geçerli olan emeklilik planları vardı; şimdi bu oran, beşte bir ve giderek de düşüyor. Geoghegan, "1960'larda ve 70'lerde işçi sendikaları 'tuzla buz edilmeden önce altın çağlarını yaşıyordu'; 'ulusun finansal planlamacıları' olarak hizmet ediyorlardı. Ancak altın çağ alt üst oldu" diyor. "Amerikan tipi bankacılık sosyal demokrasi"yi bazı ülkelerde "yok ettikten sonra, uzmanlarımız hepimizin -fakirler de dâhil- tasarruf edebileceği" konusunda ısrar ediyor. C. L. R. James'in Siyah Jakobenler adlı klasi-

ğinde San Domingo'lu bazı kölelerin bile özgürlüklerini satın alacak kadar para biriktirdiklerine dikkat çekip "gördünüz mü, başarabilirsiniz işte," diyebilirler. Paranızı biriktirmek yeterli... Tek umut bu... Geoghegan buna şöyle cevap veriyor:

> Orta gelirli ya da daha alttaki çoğu insan için tasarruf bir şans işidir. Evet kişisel gelişim kitaplarını alıp bütçe hesaplayabilirim. Ancak bu şanslı bir yaşam sürmemi ve çocuk yapmamamı gerektirir. Belirli menfaatleri olmayan ve yardım edecek sendikaları bulunmayan temsil ettiğim birçok çalışan para biriktirdi. İşe yarayabilir, eğer hiçbir şey ters gitmezse. Ancak her zaman bir şeyler ters gider: bir eşe felç iner, yardım etmek için aldığınız pansiyoner işini kaybeder ya da siz kaybedersiniz. Sıra Visa kartına gelir ve kontrolünüz olmayan bir küçük kaza nedeniyle gelirinizin yüzde yirmisi banka faizine işlenir. Puf: eğer su altında kalmadıysa ev de elinizden gitti. Ya da bankanın iyi niyetle yüzde birin altında verdiği faizle bireysel emeklilik hesabınızdaki 30 senelik birikim uçar gider.

Sonuca ulaşmak zor değil: "Kişisel gelişim kitapları hayal dünyasında yaşıyor... ancak bu aslında kâbus dünyası... orta ya da daha az gelir ile Silas Marner'ın bile tasarruf etmekte zorlanabileceği bir ülke."

9 Şubat 2011

Taraf olmamanın lütufları ve lanetleri üzerine

İnternet taraf tutmaz. İnternet bitaraftır. O bir araçtır ve araçlar herkes tarafından birçok amaç için kullanılabilir. İnternet, demokrasi âşıklarını Özgürlük Meydanı'na çağırmak için kullanılabilir, tıpkı zorbalık âşıklarını bir araya toplamak için kullanılabileceği gibi.

Bu iyi bir şey, gurur duyulacak bir şey. İnternet olmasaydı bile, herhangi bir liberal demokrasi destekçisinin de seve seve onaylayacağı üzere, icat edilmesi gerekirdi. İnternetin bitaraf olması, özgürlük için mücadele eden her yürek için kıymetli bir neden olan "şansların eşitliği"ni desteklemek için başka bir payanda... Her türlü zalim ya da sözde zalim bunu bilir. İnternete, bir kuyuya gizlice serpilen zehirmiş ya da bir saatli bombaymış gibi derin bir antipatiyle ve şüpheyle bakmaları şaşılacak şey değildir. Aynı şekilde, yok olmasını istemeleri de şaşılacak şey değil. Onun yok olması için ellerinden geleni artlarına koymazlar. İnternet görünmeze görünürlük, dilsize işitilebilirlik, eyleme geçemeyenlere eylem sunar. Kısa kesmek gerekirse: en başından engellenmesi gereken ve engellenebilir birkaç istismarı yasaklanırsa, internet özgürlüğe eşittir. Belki de özgür olmayanın özgürlüğüne bile... En azından potansiyel olarak bundan fazlası da olabilir: güçsüzün gücü. Daha açık bir ifadeyle: internet, güç sahiplerinin kudretine sınırlamalar getirirken gücün alıcı tarafındakilerinin taleplerine ve girişimlerine kudret katar.

Bunların doğru olduğu açıktır, doğruluğunun kanıtı bol iken tersi yöndeki kanıtlar az ve seyrektir. Ya da bu

doğrunun aşikâr ve onaylanmış, sonucu onaylanmış olduğu düşünülüyordu, yakın bir zamana kadar...

Basının ikaz edip son gelişmelerden haber etmesi gereken kamuoyunun ve basının kendisinin neredeyse gözden kaçırdığı Stuxnet bu inancı sarstı, hatta belki de altüst etti. Konu hakkında bilgi sahibi olan Richard A. Falkenrath'ın 26 Ocak'ta *New York Times*'ta çıkan makalesinden okuduğum kadarıyla "Stuxnet İran nükleer programı için önemli birçok gaz santrifüjünü bozan bilgisayar virüsü"nün kod adı. Stuxnet bariz ve yüzsüz bir silah ve yok etme gücü oldukça yüksek... Son derece etkin, sözde önemsiz; ama sinsi bir silah: büyüklük olarak yalnızca yarım megabit, ancak seneler süren uluslararası diplomatik çabanın tiksindirici şekilde başaramadığı şeye birkaç saniye içinde erişebilir. Hyde Park'taki konuşma köşesinin elektronik olarak geliştirilmiş bir kopyası olmaya çalışmıyor. Bu yüzden ortaya çıkışı, internetin tarafsız özgürlük ve otonomi destekçisi olduğu inancını nasıl sarstığı çok net değil ve bunun temel sebebi taraf olmadığı ve herkese her yerde açık olduğu inancı. "Stuxnet İran nükleer programına saldırdı, ancak bunu büyük Batılı şirketlerin küresel olarak sattığı ticari yazılım ürünlerini kasten değiştirerek yaptı. Bu saldırıyı kim başlattıysa aynı zamanda Avusturya, İngiltere, Endonezya ve ABD dâhil olmak üzere birkaç ülkedeki binlerce bilgisayarı da etkiledi." Durum bu şekilde olmasaydı endişe de yaratmazdı. Daha basit şekilde anlatmak gerekirse: Stuxnet'in etkinliği (yani yok etme gücü), kullanıldığında geniş -üstelik prensip olarak zaruri ve bu nedenle azledilmez- ölçekli ve erimli ikincil zararlara yol açan bir silah olmasına bağlıdır. İkincil zararlar bildiğimiz gibi doğaları gereği sınırlara ya da

masum olma kanıtı ve tarafsız olma açıklaması gibi ıvır zıvırlara itimat etmez. Muharip ile gayri muharip ve taraf olma ile taraf olmama arasındaki farkları silerler.

İkincil zararlar ayrılmaz bir eşi olduğu için Stuxnet'in internete girişi (hiç şüphesiz Stuxnet sadece öncü, keşif ünitesi, bir deney probu, asıl orduya yol açmak için var) başka bir farklılığı da siliyor: savunma ve saldırma silahlarını. İran'ın nükleer santrallerine yapılan saldırının savunma amaçlı mı, yoksa saldırı amaçlı mı olduğunu sonsuza dek tartışabiliriz, ancak Avusturya'ya ya da İngiltere'ye verilen zararın savunma amaçlı olmasını ya da bu zararın anlamını kanıtlamak bir yana tartışmak bile olanaksız. Falkenrath'ın da açıkça ortaya koyduğu üzere "siber bir saldırıya karşı savunmak için gereken uzmanlık, aslında böyle bir saldırıyı yapmaya ihtiyaç duymaktan farksız." Başka bakımlardan zıt olan bu iki vakada gereken teknik bilgi ve donanım tamamen aynı olduğundan, internette öfke ile meşru müdafaa arasında hiçbir fark yok; aksine, internetin aleni ve deneyimli tarafsızlığı yasal olmayan silah kaçakçılığınkinden pek uzak değildir, kabile savaşının her iki tarafı için cinayet gereçleri sağlama konusunda eşit derecede heveslidir ve ilgili etik ya da ideolojik avantajlardan ve dezavantajlardan yana dertsizdir. Aynı şirket, yani Siemens (İran'ınki dâhil olmak üzere) nükleer güç tesislerinde kullanılması için ve Stuxnet'in kurucuları için aynı veri-ve-kontrol (*data-and-control*) programlarını temin etti; görünürde, Amerika'nın gelecekteki siber saldırılara karşı savunmasını mümkün kılmak için!

Sonuçta, durum ve yöntem internetin "taraf olmama" çeşitliliğinin araç-mesajdır etkisi, öncelikle "taraf olma" kavramına ve aynı zamanda yasal savuma ve hatta

yakın bir gelecekte "haklı savaşlar" ve "haksız savaşlar" arasındaki farka gölge düşürüyor. Bu yüzden, sanırım, Falkenrath internetteki savaş hâli için şöyle diyor: "geleneksel ordu ve istihbarat operasyonlarından daha az kontrol edilebilir; içeride ve muhtemelen "uluslararası" (bu tanımlanamaz fantom fikir ne anlama geliyorsa) olarak hazırlanacak geniş çaplı yeni mevzuat, mevcut "yasal belirsizliği" azaltmak için gerekli; ancak bu "tüm soruları cevaplamaz".

Bunları kabul eden Falkenrath -Başkan George W. Bush'un önceki ulusal güvenlik danışmanı yardımcısı görevine sadık kalarak- mantığa ve iyi niyete değil, silahlara çağrı yaparak sözünü bitiriyor: "Kesin olan bir şey var: bu silahlanma yarışı ne derece kötü olursa olsun, bu yarışı kaybetmek en kötüsü olur."

12 Şubat 2011

İnsan tsunamisi ve sonrası üzerine

Kadim Çin bilgeliği "ilginç günlerde yaşa" dileğini bir beddua olarak değerlendirir. Çağdaş bilgelik kararsızdır. Birçok kişi bu dileği hayırlı bir dua olarak görür.

Eşi benzeri görülmemiş -hatırlanmayan ya da çoktan unutulmuş- büyüklükteki bir insan tsunamisi iki haftada patronların ve müşterilerin, yozlaşmış bürokratların ve yozlaşabilir hâkimlerin, muhbirlerin, ispiyoncuların ve işkencecilerin oluşturduğu büyük bir ağın en tepesine tünemiş bir diktatörü yok etti. Haberi aldıkları andan itibaren ve takip eden günlerde Kahire'deki Tahrir Mey-

danı'ndaki *herkes* sevinç içindeydi: orta sınıf özgürlükleri hayal edenler (yani insanların sonunda siyasi nüfuz ile ellerinde olan ekonomik güçlerini karşılaştırılmasına izin verilmesini), bir İslam cumhuriyeti hayal edenler (yani mollalar ve imamlara "L'État, c'est nous!" [devlet, bu biziz] deme izni verilmesini), ya da adil ve ilgi gösteren bir toplum hayal edenler (yani kendi geçimini sağlamayı umut eden milyonlarca işsiz ve kazandıklarıyla geçinebilmeyi hayal eden milyonlarca yoksul). Şaşkına dönmüş olanların gıkı çıkmadı. Ya da sesleri, galiplerin toplu hâlde söyledikleri şarkıların ve havai fişeklerin patlama gürültülerinin arasında kaybolup gitti.

Örneğin Ayaan Hirsi Ali, Müslüman kadınları savunmaya kendini adamış AHA Vakfı'nın kurucusu, bugünkü *Le Monde*'daki makalesinde ("Non, le monde arabe n'est pas l'Europe de l'Est en 1989!") halk seferberliğinde diğer inançlardan daha becerikli, görmüş geçirmiş ve münasip olan İslam'ın, lidersiz bir varoluşu ve otoriter olmayan bir rejimi sürdürmek bir yana buna zar zor müsamaha göstereceğini söylüyor. Mübarek ve Kaddafi buraya aydan düşmedi; onlar her zamanki gibi bireysel özgürlüğün eksikliği ile göze çarpan İslami uygarlığın meşru ürünleri. "Kişinin babasına, annesine ya da bir imama cevap vermesini yasaklayan" bu uygarlıkta "Devletin diktatörlüğüne teslim olmak neredeyse bir alışkanlık". Ayaan Hirsi Ali okuyucularına şimdiye dek "kurtarıcı olarak gelen erkekler"in "diktatöre dönüştüğünü" hatırlatıyor, uyuklayan yığınların kulakları sağır eden sessizliği ile yüreklendirilmiş, "ulusu bir önceki kurtarıcısından kurtarmak için yığınları harekete geçirecek biri gelene dek." Değişmez bir biçimde ve merhametsizce "yeni yönetici eski ihbar ve işkence altyapısını

geri getirdi." Ali bir kaos ve düzensizlik dalgasının (Pakistan tarzı) ardından yeni bir dikta döneminin gelmesinden korkuyor... Ancak hakiki bir kültürel devrimin bu kısır döngüyü bitirebileceğine inanıyor.

Diğerleri en korkunç tehlikelerin kültürde, politikada ve şimdiki ya da gelecekteki Arap diktatörlerinin politikasında da değil; Batı'nın egoist ve bencil politikasında yuva yaptığına inanıyor. Oxford'un Tarık Ramazan'ı "Demokrasiyi, özgürlüğü ve insan haklarını kutlayan tüm o konuşmaların ardında soğukkanlı ve en alaycı hesaplar saklanıyor. Bu hareketi nasıl kontrol etmeli, ondan nasıl faydalanmalı?" diye soruyor. Okuyucularına Obama, Merkel, Cameron ve onlara benzeyen diğerlerinin şu anda Mısırlılara demokrasinin etik üstünlüğü hakkında ahkâm kestiklerini ve demokratik hayatın nimetlerini ballandıra ballandıra anlattıklarını "Mübarek dâhil olmak üzere en kötü diktatörlerle samimi olmakta asla tereddüt etmedikleri"ni hatırlatıyor. Ramazan "Bu insanların aniden yön değiştirmesine kim inanıyor?" diye soruyor (ancak bu noktada Ramazan muhtemelen yanılıyor: ille de saf olmayan, ancak yine de inanmaya hazır -eğer bedel uygunsa- birçok insan var.)

Amerika'nın ve Avrupa'nın evden uzaktaki yerlerde "demokrasiyi destekleme" sicilleri daha kötü olamazdı. Biz "kuzeydekiler"i ikiyüzlülükte suçlarken Ramazan kesinlikle haklı. Birçoğumuz "Amerika'nın Afganistan'dan Suudi Arabistan'a kadar İslami ve en gelenekçi, gerici, müfrit İslamcı güçlerle işbirliği ve plan yaptığı uzun bir geçmişi yok mu?" sorusunu retorik olarak değerlendiririz. Bu kadar uzun, acıklı, demokrasi karşıtı geçmişin hiçbir şekilde büyülü İslam camiası ile sınırlı olmadığını ekleyebilirdi ve eklemeliydi de. "Kuzey güç-

lerinin demokrasi ve özgürlük davaları uğruna zararlı davranış sergileme konusunda uzun bir sicili var. Sömürgeci dönemin bitmesi ile bitmenin yakınına bile gelmeyen bir sicil... Muhammed Musaddık Müslümandı, ancak Salvador Allende değildi ve bu ikisini de CIA'nin demokratikçe seçilmiş yozlaşmaz bağımsızlar yerine şartsız ve muhtemelen ıslah olmaz ABD dostu zorbaları tercih etmesi dolayısıyla kurban gitmelerini engellemedi. Bu tür vakalar da Ramazan'ın uyarılarına konu olmalı: "Güvenlik ve ekonomik ya da jeostratejik çıkarlar için diktatörlüğü, baskıyı ve işkenceyi kabul edip etmemek 'Kuzeyin demokratları' için asla bir mesele olmamalı." Ramazan'ın gözlemi -yani sadece Mübarek'in kellesini talep etmek- yeterli değil, aynı zamanda "kayırma, işkence ve sistematik hırsızlık üzerine kurulu yozlaşmış sistemin" kaldırılması da gerek. Bunun da aslında genişletilmesi gerek: "Kuzey'in pratik ettiği değerlerin hiyerarşisinin kaldırılması, Mübarek ve onun gibilerinin yönettiği "yoz sistem"lerin kaderini paylaşmalı. CIA gibi dostlarla demokrasinin düşmana ihtiyacı yok...

Lübnan'ın önceki maliye bakanı Georges Corm, *Le Monde*'un aynı sayısında Ramazan'ın tartışmalarına kendi tartışmalarını ekliyor. Örneğin "zorbayı devirip demokrasi getirme bahanesiyle yürütülen 2003'teki Amerikan ordusu istilası tam aksine Irak'ın ölçüsüz cemaatçiliğin ve aşiretçiliğin içine düşmesine yol açmıştır ve BM'in yaptırımlarına kıyasla insanların daha derinden yoksullaşmasına sebep olmuştur"; ya da Lübnan'daki Batının onaylayıp desteklediği "sedir devrimi", yalnızca "iç cemaatçilik ve tutucu hasımlığın daha da kötü bir hâle gelmesinin sebebidir." George W. Bush ve Condoleezza Rice'ın himayesi altında yürürlüğe sokulan

Orta Doğu'ya yeniden çocuk muamelesi yapma planı ve dışardan demokrasi empoze etme denemeleri, gerginliklerin daha da derinleşmesi ve bölgenin genel istikrarsızlığı dışında başka bir etkisi olmadı.

Ancak Corm diğer ikisinin analizlerinde bulunmayan son derece önemli bir konuyu tartışmaya ekliyor.

> Sadece orta sınıfın politik taleplerini destekleyip en muhtaç ve yoksul sınıfların sosyo-ekonomik adalet ve eşitliğini unutmak, ancak büyük düş kırıklığı ile sonuçlanabilir. Bu sınıfları umutsuzluğa ve isyana sürükleyen, yerel oligarşik kazançları büyük Avrupalı firmalara ve aynı zamanda petrol ihraç eden ülkelerden kaynaklanan finansal kazançları Araplara bağlayan "hırsızlar yönetimi" idi. Sosyal protestolardaki İslamcı eğilimi besleyen bu sorundur.

Söylenecek ne kaldı? Yalnızca önceden uyarılmış olduğumuz. Ancak geçmişte de birçok kez uyarılmıştık. Her seferinde ya da neredeyse her seferinde hiçbir faydası dokunmaması... Yazık, tarih kendisini bir kez daha(?) tekrar edebilir. Bugünkü *New York Times*'taki Bob Herbert'ın eleştirilerinden, bunun sebebi anlayabilirsiniz.

> Kalabalıklar Kahire'de kutlama yaparken burada, Amerika'da, demokrasiye neler oluyor diye düşünmekten kendimi alıkoyamadım. Bence köşeye sıkışmış hâlde. Yalnızca ismen demokrasi olma tehlikesi altındayız. Milyonlarca Amerikalı işsizlikle ve düşen hayat standartlarıyla mücade-

> le ederken gerçek gücün kaldıraçları, finansal ve kurumsal seçkinlerce kumanda edilmeye başladı. Sıradan insanların ne istediğinin pek bir önemi yok. Zenginlerin borusu ötüyor ve politikacılar dans ediyor...

Topyekûn bir depresyondan muztarip yoksullardan hiç haber alınamıyor. Etkileme güçlerine bakacak olursak, var olmadıklarını bile söyleyebiliriz. Söylentiye göre Obama birliği, yeniden seçilme ihalesinden bir milyar ya da daha fazla dolar kazanmayı planlıyor. Bu tür bir nakit arayışındaki politikacılar yoksulun isteklerinden ve ihtiyaçlarından pek bahsetmeyeceklerdir. Zenginin önünde diz çökmüş olacaklardır.

13 Şubat 2011

Diplerin altındaki dipler üzerine

Amerika'nın federal borcu şu anda günde 4 milyar dolar büyüyor. Ben bu kelimeleri yazarken Amerikalı bir müşterinin dükkânlarda harcadığı her doların 40 senti ödünç alınmış; yani havadan kazanılmış. Bu, eğer bir dünya savaşı çıkmaz ya da büyük bir meteor gezegeni yörüngesinden çıkarmazsa eninde sonunda geri ödenmesi gereken bir borç. Biri tarafından. "Peki kim?" diye sorabilirsiniz. Amerikan milletvekilleri, Capitol Hill'den 1.480 milyar dolarlık bütçe açığını geçirmeyi çalışırken kendilerini avutarak "biz değil" diyorlar -yani, eğer cevap vermeye tenezzül ederlerse. Ancak kararlarını

değiştireceklermiş gibi ya da kararlarını değişmesine sebep olacak kadar baskı göreceklermiş gibi de gözükmüyorlar- ve böylece nisan ya da mayısta Amerika'nın toplam borcu, meclisin koyduğu 14.290 milyon dolarlık federal borç yasal limitini geçecek gibi duruyor. Bu son nokta, bir önceki noktaların aksine, milletvekillerinin iki ayağını bir pabuca soktu: bu sınırı daha yukarı çekip Amerika'nın finansal çöküşü için kendine koyduğu dibin daha da altına inmesi konusunda her iki meclisin desteklerini almak için yalnızca iki ya da üç ayları kaldı. Amerika her alanda rekor kırmasıyla meşhur bir ülke ve finansal akılsızlık da bir istisna değil. Amerikalı parlamenterler daha aşağıda başka bir dibin hizmete geçmesi umuduyla (ta ki o dip de delinip geçilene kadar) dibi delip geçme becerisi konusunda ustalar: geçen Noel'de Amerikalı alıcı ve satıcılara zenginler için 858 milyar dolarlık vergi kesintisi hediye ettiler. Başka bir rekor daha kırıldı: George W. Bush yönetimi Amerikan bankacılık sistemini serbest düşüşten korumak adına yalnızca 700 milyar doları güçlükle toplardı; vaktiyle, bundan iki sene önce şaşkınlıkla, hayretle ve hayranlıkla karışık kuşkuculukla karşılanan bu rakam, artık ilgi çekmez ve muhtemelen Birinci Dünya Savaşı öncesi rekorlarının çektiğinden çok daha az ilgi çeker.

Elbette ben bir ekonomi uzmanı değilim ve öyle olduklarını söyleyenlerin ve öyleymiş gibi muamele görenlerin nasihatlerini dinlemeliyim. Bugünkü *Le Monde*'da yazan Fransız bir bankacı Marie de Vergès bütün meseleyi hafife alıyor; Amerikan hazinesinin borçlarını istediği kadar dolar basarak geri ödeyebileceğini söylüyor. İtiraf ediyorum bu sözleri okuyunca afalladım, ancak görünen o ki kafa karışıklığımı ekonomiye dair

yeterlilik belgesi olanlar da benimle paylaştı. Bunlardan biri olan Antoine Brunet, eğer mevcut politikalarına devam ederse FED'in Amerikan para birimini *la monnaie de singes* seviyesine indireceğini düşünüyor; birini boş vaatlerle kandırmak anlamına gelen Fransızca bir deyim... Kime güvenmeliyim? Ve ekonomistlerin güvenilir olduğuna dair kararı ben nasıl verebilirim? Ancak Hans Jonas'a ve güncellenmiş Pascal'ın bahsi ve "belirsizlik çağı için etik" üzerine yazdıklarına güveniyorum (kesinlik ve güven çağına hizmet ettirilen Kant'ın kategorik buyruğunun aksine); eğer bazı kişiler bir felaket bekliyor ve diğerleri bu bekleneni inkâr ediyorsa, felaket tellallarından yana olmak daha güvenli...

19 Şubat 2011

İçi dışına dönmek ve içerde, ama dışarıda olmak üzerine

26 Eylül 1940'ta Walter Benjamin Fransız-İspanya sınırında İspanyol polisi tarafından durdurulup geri çevrildi, çünkü o dönem İspanya'ya girmek için gereken "çıkış vizesi"ne sahip değildi. Onu yaşam hakkından yoksun bırakan bir ülke ile onu kurtarma halatından yoksun bırakan bir ülke arasında kalan Benjamin, asayişten sorumluların onu durdurmayacağı tek yönü tercih etti: ölüm. Birkaç gün sonra İspanya çıkış vizesi mecburiyetini kaldırınca Hannah Arendt Benjamin'in intiharı için "görülmemiş bir talihsizlik örneği" dedi. Ancak Benjamin baştakilerin ne gibi adımlar atacağını

bilemezdi ki. İyi ve kötü talih arasına bir sınır çizmek onun elinde değildi. Onun bir piyon olduğu satranç masasındaki oyunları başkaları oynuyordu. Kısacası, bir mülteciyi mülteci yapan şeydir bu.

Son kitabında Afrika ve Güney Amerika'da etrafa dağılmış mülteci kampları ile beraber Avrupa'daki "yasal olmayan" ya da "yasa yok–hak yok" statüsünde asılı kalan sığınmacılar için "ıslahevleri"nde yaptığı on senelik alan araştırmasını özetlerken Michel Agier yetmiş sene sonra Benjamin'in "kötü talih"inin biricik olma özelliğini kaybettiğini söylüyor.[5] 1950'de yasal istatistiklerde bir milyon mülteci sayıldı. Bugün "geçişteki insanlar" sayısının ihtiyatlı tahmini 12 milyon civarında; ancak 2050 yılında kampların sahipsiz topraklarına yerleşmiş 1 milyar kadar sürgün mültecinin olacağı tahmin ediliyor.

"Geçişte olmak", Walter Benjamin'e ya da onun teksir makinesiyle çoğaltılmış kopyalarına uygulandığında elbette ironik bir ifade oluyor. Tanım gereği "geçiş" fikri sonlu bir süreç, net olarak belirlenmiş başlama ve bitme çizgileri olan bir zaman sürecine işaret eder: mekânsaldan, zamansaldan bir *geçiş* ya da mekânsal *ve* zamansal bir "burada"dan "oraya"; ancak bunlar, tanımlanıp bir yana ayrılmış ve yokluklarıyla "norm"a karşı durarak "mülteci olma" durumundan mahrum edilmiş niteliklerin ta kendisi. Bir "kamp" ortadaki bir istasyon ya da bir han ya da buradan oraya gitme macerasındaki bir motel değildir. O, haritadaki tüm yolların tükendiği ve tüm hareketin durakladığı bir aktarma durağıdır. Kamplar katiyeti sızdırır; varılacak noktanın katiyetinden ziyade, geçiş durumu kalıcı duruma dönüşür, taşlaşıp kalır. "Geçiş kampı" ismi, baştakilerin seçtiği mültecilerin kal-

masının emrettiği yerler, aslında zıtların birleşimidir: varlığı ya da yokluğu mültecinin durumunu tanımlayan özellik "geçiş"tir. "Mülteci kampı" adındaki bir yere atanmış olmanın tek anlamı, diğer tüm makul yerlerin yasak bölge ilan edildiğidir. Bir mülteci kampı üyesi olmak demek bir yabancı, farklı bir beden, dünyanın geri kalanı için davetsiz bir misafir olmak demektir; kısacası insanlığın geri kalanın paylaştığı dünyadan tahliye edilmiş olmaktır. "Tahliye edilmiş olmak", *sürgün* pozisyonunda sabit kalmak, bir mültecinin kimliğinde olması gereken ve zaten olan tek şeydir. Agier'in defalarca dikkat çektiği üzere, sorun kişinin kamp yerine *nereden* geldiği değildir; bir sürgünü diğer tüm insanlardan ayıran şey *nereye* sorusuna verilmiş bir cevabın olmamasıdır – başka bir yere varmanın açıkça yasaklanmış olması ya da pratik olarak imkânsızlığı. Önemli olan bir kenarda ayrı tutulmaktır. Sürgünlerin başka bir ülkeden gelmek için devlet sınırlarını geçmesi gerekmez. Onlar genelde sürgün hayatını yaşadıkları ülkede doğup büyümüştür. Doğdukları yerden bir santim bile kıpırdamaları gerekmez. Agier mülteci kamplarını, evsiz kamplarını ve azınlık mahallelerini aynı kategoride değerlendirirken haklıdır: "sürgün koridorları" kategorisinde. Yasal ya da değil, bu yerlerde yaşayanlar bir tane kati özellik paylaşıyor: her biri ihtiyaç fazlası. Toplumun ıskartaları ya da artıkları. Kısacası, çöp. "Çöp", tanımı gereği "fayda"-nın karşıt anlamıdır; nesnelerin işlevsiz olduğuna işaret eder. Gerçekten de çöpün tek başarısı, aslında kullanışlı bir şekilde doldurulacak olan alanı pisletip dağıtmaktır.

Endüstriyel ölçekte "harcanan insanlar"ın üretimi son derece modern bir fenomen, tıpkı "çöp" kavramı ve onun zıttı "fayda" kavramının baskın olduğu gibi.

Baskın modern öncesi dönemde, yani köylü ekonomisinde, üretimi, taşınması ve yok edilmesi gibi ortak pratikleriyle beraber "çöp" fikrine yer yoktu; "süprüntü"ye, "atık"a, "döküntü"ye yer yoktu. Her şeyin kendine has faydası vardı, kullanılıp daha sonra yeniden kullanılabilirdi. Köylülerin tarlası ve ev halkının ürettiği tüm organik atıklar, hemen yemek zincirine hayvan yemeği ya da gübre olarak geri dönerdi. Henüz yazının icat edilmediği dönemde toplu "geri dönüşüm" köylü ekonomisinde yaygın olarak görülüyordu ve ne canlı ne de cansız nesneler, hayvanlar dâhil, bundan muaf değildi: zımnen de olsa yeni doğan bir çocuğa tarlada ya da çiftlikte bir görev ve aile masasında bir sandalye verileceği *a priori* olarak kabul ediliyordu. Kiralık iş gücünün gelişmesiyle ve iş piyasasının ortaya çıkmasıyla işgücüne olan arz ve talep dengesizleşti ve dolayısıyla "insan bolluğu" fikri kök saldı ve "yapısal işsizlik" kavramı ortaya çıktı. Ancak bu gerçekleşince "gereksiz insanlar"ın kitlesel ve sistematik üretimi modern hayatın kalıcı bir özelliği oldu. Gereksiz insanlar son derece iki modern meşgalenin çöpü ya da ikincil zayiatıydı (gerçekten de sıklıkla modern yaşam şeklinin belirleyici özelliği olarak algılanıyorlardı): düzen oluşturma ve ekonomik gelişim.

İlkin, düzen oluşturma. Bu "düzenlilik" derecesine göre ölçülür; yani olayların öngörülebilirliğinin ve tesadüflerin artması ve rastgeleliğin, rastlantısallığın, ve düzensizliğin azalması. "Yetersiz şekilde düzenli", tolere edilemez şekilde "düzensiz" ya da "kaos"a batmak üzere diye kınanan mevcut gidişatı, yeni tercihlere ve yeteneklere göre yeni tasarlanmış düzen modeli ile değiştirmek sonunda belirli hayat şekillerini ve bunu pratik eden insan kategorilerini tasarlanmış büyük resim

için "uygunsuz olarak" yeniden tanımlamaya dönüşüyor ve bu sebeple oluşturulmak üzere olan düzende onlara yer verilmiyor. "Düzen" belirli, istenen türden olayların "arzu edilmeyen" diye sınıflandırılan diğerlerine göre gerçekleşmeye daha yatkın olması durumudur. Tüm "yapılandırma" ve "yeniden yapılandırma" (düzen getirme yerine kullanılan diğer isimler), bu sebeple olasılıkların manipülasyonundan oluşur ve bu manipülasyona o veya bu sebeple karşı olduğundan şüphelenilen ya da bu yönde teşvik edilen normlara teslim olmayı açıkça reddeden insan kategorilerini bir kenara ayırmak, etkisiz hâle getirmek ve tercihen ortadan kaldırmakla elde edilir; bir başka deyişle, belirsizlik üretmekle suçlanan ve bu nedenle ileriki düzeni rahatsız eden ve baltalayan kategorileri. "Yapılandırma" son kertede belirsizliğin merkezi, kaynağı ya da sebebi olmakla tehdit eden nüfus kategorilerini "sistem"den çıkarma girişimidir. Ancak sistemden bir kez çekilip çıkarıldılar mı bu kategorilerin yeniden sisteme girip bağlantıya geçmelerine engel olunmalıdır: onlar sınır dışı edilmeli, ayrılmaya mecbur bırakılmalı, ikna edilmeli, zorlanmalı ya da razı edilmeli ve cesaretlendirilmelidir. Alternatif olarak (ya da paralel olarak) çeşitli göz hapsi türlerine havale edilmelidirler: duvarlarla ya da silahlı nöbetçilerle çevrili olsun olmasın, her daim geçişmeli sınırlarla çevrilmiş bir tutuklama alanı (sınır trafiğini ayırt etmek için: girişe izin var, ancak çıkış imkânsız olmasa da oldukça zor).

İkincisi, ekonomik gelişim. Bu, ilk olarak ve özellikle iş gücünün ve yatırımların etkinliğinin artışındaki hıza ve miktara göre ölçülür. Pazar ekonomisinin "gelişen" kelimesine kattığı anlam, aynı ya da daha büyük etkileri, daha az maliyet ve iş gücü ile üretebilmektir; sonuç

olarak daha az iş gücü ile ölçülebilir, yani bu etkilerin zaten elde edilen seviyede ya da artarak üretilmesine ihtiyaç duyulmaz. Ekonomik gelişim sırasında üretici eylemde bulunan nüfusun ardışık yığınları, "gereksiz" ya da "kazançsız" diye bir kenara ayrılır: pazar ekonomisi mantığı ile eş anlamlı hâle gelmiş iki tane diskalifiye edici sebep. Onlar çöp, yani ekonomik gelişimin artığı, ikincil zayiatıdırlar.

Yukarıda tartışılan iki eğilim, meşgale ya da faaliyet, "modernleşme" fenomeninde bir araya geliyor. Bir zamanlar baskın gelen ve hâlâ var olan yanıltıcı düşüncelerin aksine modernleşme, modernliğe götüren geçici bir süreç değildir; aksine modern toplumun içkin ve kalıcı varoluşsal doğasıdır, modern hayat şeklinin tanımlayıcı özelliğidir (aslında zorunlu ve alışkanlık yapan, yalnızca bir dakika önce modernleşmiş normatif kurallar, araçlar ve eylem biçimleri ya da daha önceki modernleşme sürecini tamamlamamış olanlar dâhil her şeyin yerini değiştirme ya da yenileme durumu). Gerçekten de modernlik zorunlu, saplantılı ve bu yüzden de bitirilmesi mümkün olmayan modernleşme durumudur; yukarıda sözü edilen şekliyle modernleşme modernliğin sonu ile ancak, eğer gelebilirse, durma noktasına gelir. Modernleşmeyi bırakmış modernlik fikri, esmeyen rüzgar ya da akmayan nehir fikrinden daha az absürt değildir. Ancak ardından gelen modernlik yöresel olarak (en azından şimdiye dek) ve çaresiz bir biçimde çöp üreten bir hayat biçimidir; ve bu üretim dalında, tüm diğer dallar da olduğu gibi, modern hayat biçimi eşsiz olarak fazlasıyla verimli ve etkin. Modernliğin sıra dışı yaratıcılığının, yenilikçiliğinin ve üretkenliğinin bedeli, insanın fazlalık olma durumuna karşı savunmasızlığıdır.

Fazlalık olarak ilan edilip harcanan kişiler dâhil olmak üzere kitlesel ve sürekli bir çöp üretimi olmadan modernleştirme olamaz (ve bu yüzden modern bir hayat biçimi de olamaz). Birkaç yüzyıl boyunca "Avrupa" denilen Asya kıtasının kuzey batı yarımadası, geniş, gezegen çapında, modern öncesi bir denizde tek başına yüzen bir modernlik adasıydı ve modernleşmenin dünya çapında tekeli olmanın keyfini sürdü; bu sebeple dünyada insan fazlalığı felaketinin başına dert olduğu tek yerdi. Ancak gezegenin geri kalanına göre bir güç üstünlüğünün keyfini uzun bir süre boyunca sürerken (o tekelci durumun sunduğu ve garantilediği bir üstünlük) Avrupa aynı zamanda tarihsel olarak "harcanan insanlar"ından, nüfusunun "fazlalık" bölümünden kârlı bir şekilde faydalanan tek yerdi: fetihlerde ve sömürgeleştirmede. Avrupa'nın sömürgeci tarihi *dünyanın diğer bölgelerince tekrarlanmayan ve muhtemelen tekrarlanamayacak koşulların eşsiz bir biçimde bir araya gelmesinin sonucuydu*: nüfusun sistematik olarak artan fazlalık bölümünden kurtulma ihtiyacı ve onlara istilacı rolü verme, Avrupa'nın bölgesel mülklerini arttırma ve aynı zamanda Avrupa'nın rahatsız edilmeyeceği ve potansiyel olarak serbestçe sömüreceği yeni pazarlar kazanma fırsatı bir sefere mahsus olarak bir araya geldi. Bu durumda ve muhtemelen sadece bu durumda sürgüne göndermek, sömürge kurmaya dönüştürülebilirdi ve dönüştürüldü de; Avrupalı denizaşırı imparatorluklar atölye olarak görev gördüler ve geri dönüşüm son derece etkili ve büyük oranda başarılı oldu. İhraç edilme laneti "beyaz adamın görevi"ne dönüştürüldü (ya da kendi kendini onaylamayla karışık kendini mazur gösterme temayülü ile Rudyard Kipling'in söyleyeceği gibi "beyaz adamın çilesi"ne).

Yığınlarca çöpün güvenli bir şekilde denizaşırı ülkelere gönderilmesiyle, birikmiş çöpün en tehlikeli ve potansiyel olarak en zehirli etkileri, etkin bir biçimde yok edilmişti. Denizaşırı garnizonlar doldurulduktan sonra ülkede fazla nüfusun hangi kesimi kalırsa kalsın, sömürgeci yönetim binalarına ve denizaşırı ticaret mevzilerine adamlar yerleştirilmişti ve sömürge için yeniden düzenlenen ilişik bölgeler genel anlamda kontrol edilebilir hâle gelmişti; elbette hatırı sayılır ölçüde ve ara sıra patlamaya hazır sosyal gerginlikler ve sürtüşmeler de vardı. Özetle, *yerel problemlere küresel bir çözüm bulunmuştu* ve bu birkaç yüzyıl boyunca gayretle ve başarıyla sürdürüldü. Ancak tekrar ediyorum, bu, Avrupa için eşsiz ve zamanla sınırlı bir fırsattı ve muhtemelen Avrupa ya da dünya üzerinde başka bir yerde asla tekrarlanmayacaktı.

Yirminci yüzyılın sonunda "beyaz adamın görevi"nin tamamlandığını söyleyebilirsiniz ya da "beyaz adamın çilesi"nin sona erdiğini, misyonerlerin ve göstermelik olarak çile çekerlerin beklediği şekilde olmasa bile: zorunlu ve saplantılı modernleşme, tercihen değil zorunlu modernleşme, gezegenin en uzak ve izole köşe bucağına ulaşmıştı; ya da neredeyse. Eski, çok da cesur olmayan dünyanın kalıntılarını yok etmek için zehirle kaplanmış cesur yeni dünyanın tohumları tüm gezegene saçılmıştı. Bu tohumlardan çıkan "modernlikler" bazı gözlemcilerin ısrar ettiği üzere, çok sayıda ve farklı olabilirdi. Ancak her biri sürekli, zorunlu ve saplantılı modernleşmeye bağımlı olmak zorundaydı; bu da harcanan insanların her yerde üretildiği anlamına geliyor; ya da neredeyse. İnsan fazlalığı artık küresel çözümler arayarak, bularak ve uygulayarak yatıştırılacak ya da baştan savılacak

yerel olarak üretilen bir dert değil. Bunun tam tersi: ***küresel olarak üretilen evrenin sorunlarına yerel çözümler arama, bulma ve uygulama*** göreviyle karşı karşıya olan yerel güçler, ya da artık onlardan geriye ne kaldıysa. Esas itibariyle, bu sorun, çöp ve artığın tasfiye edilmesi ve geri dönüşümü endüstrisinin yönetiminden ibaret.

İlginç ve çarpıcı bir nokta: gezegenin fazla nüfus tehlikesi hakkında verilen alarm, Avrupalı denizaşırı imparatorlukların çökmesi ve sömürgeci dönemin bitmesi ile aynı zamanda "dünya kamuoyu"na duyuruldu. Yirminci yüzyılın geri kalanı boyunca güç topladı ve yirmi birinci yüzyılda da hiçbir gerileme ibaresi göstermiyor. Bugün en prestijli akademisyenlerden bazıları –mesela 15 Şubat tarihli *Le Monde*'da yazan Fransız Akademisi tarafından mevcut nüfus eğilimlerini analiz etmesi ve yorumlaması için görevlendirilmiş Henri Leridon gibi– dünyanın 9 milyardan fazla bir nüfusu beslemekte yetersiz olduğu için bu rakamın üzerine çıkıldığı takdirde sosyal patlamaya ve hatta belki de insan türünün yok olmasına sebep olunabileceği konusunda uyarıyor; ancak Leridon, Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Komisyonu'nun kısa zaman önce topladığı bilgiye göre, yazarların açıklamalarını mümkün olduğunca iyi niyetli yapmalarına ve "demografik bomba" korkularını artırmak yerine yatıştırma gayretlerine rağmen, doğurganlık oranı önemli ölçüde düşürülmezse, felaketin eşiğine yakında gelinip aşılacağını gösterdiğini söylüyor. BM raporu nüfus artışının zirvesi olacak korkulan 9 milyar insan rakamına 2050 yılında varılacağını ve bundan sonra da gezegenin nüfusunun düşmeye başlayacağını belirtiyor. Ancak diğer akademisyenler sakinleşmeyi reddediyor. Ağustosun sonunda dünya nüfusunun 7 milyara ulaşa-

cağına ve basit bir hesaplamayla bir milyara ulaşmak için sayısız sene gerekiren ikinci milyara ulaşmanın sadece 180 sene sürdüğüne, yedi milyara ise 12 sene içinde ulaşıldığına işaret ediyorlar... BM'nin resmî iyimserliğinin doğruluğunu ve güvenilirliğini de sorguluyorlar. Çünkü doğum oranında yarım yüzdelik gibi küçük bir puan artışında bile dünya nüfusunun 2050 için beklediği zirveyi 1,5 milyar ile geçeceğini ve sadece çeyrek yüzdelik bir puan artışının nüfusu 2100'da 14 milyara getirmek için yeterli olacağını öneriyorlar (9 milyara ulaşmasının insan ırkının yok olmasına sebep olacağına dair öngörülerini nasıl gerçekleşeceğini yazarlar açıklayamıyor olsa da). Bazen bir umutsuzluk sinyali en panik yaratan senaryolarda bile duyulabilir (nadiren dile getirilse ve muhabirler tutumlu bir biçimde bundan bahsetmekten kaçınsa bile): tek doğurganlık kontrolü metodu olarak aile planlaması ise nüfus artışının gerçekleşmesini önlemek için etkin araçlardan mahrumuz...

Bir başka ilginç ve açıklayıcı nokta: akla getirdiği tehlikenin rengi ne olursa olsun, her zaman verinin tedarikçileri ve yorumlayıcıları tehlikenin büyük oranda, neredeyse sadece, (ve genel olarak, en az yoğunlukta nüfusu olan) fakir ülkelerden kaynaklandığını düşünüyorlar.

1798 ve 1826 yılları arasında yoğun modernleştirme sürecinin eşiğindeyken, ancak gezegenin gelişmekte olan Avrupa imparatorlukları arasında paylaşılmasından ve kitlesel sömürünün artmasından önce, Thomas Robert Multhaus, Nüfus İlkesi Üzerine Deneme'sini basıp güncelledi ve burada doğum oranının sınırlandırılmazsa ve ölüm oranında artış olmazsa ve her ikisi de gerçekleşmezse, felaket boyutundaki yemek kıtlığının

ortaya koyacağı bir nüfus fazlalığı ile insanlığın yüzleşmek durumunda olduğunu tartıştı:

> Nüfusun gücü, dünyanın insan için yiyecek üretme gücünden o kadar üstün ki zamansız ölüm o ya da bu şekilde insan ırkını ziyaret etmek durumunda. İnsanlığın kötülükleri nüfusu azaltmanın etkin ve muktedir elçileri. Onlar, büyük yıkım ordusunun öncüleri ve sıklıkla ürkütücü işi kendileri hallederler. Ancak bu imha savaşında başarısız olurlarsa, hastalıklı mevsimler, salgın hastalıklar, kıran ve veba büyük ölçüde artar ve binlerce ve on binlercesini götürür. Eğer başarı hâlâ tamamen elde edilmemişse, ardından büyük, kaçınılmaz kıtlık gelir ve güçlü bir yumrukla nüfusu dünyadaki yemekle eşitler.[6]

Malthaus'un önerisi birkaç on yıl boyunca akademisyenlerin odak noktasında kaldı; çeşitli tepkiler aldı, ancak aleyhinde yükseltilen sesler güçlüydü (en tutkulu ve etkin olanların arasında William Godwin, Robert Owen, William Hazlitt, Nassau William Senior, William Cobbett, Karl Marx, Friedrich Engels ve Thomas Doubleday vardı): tartışmada öne sürülen karşı savlar pek çok ve çeşitliydi, ancak hepsi sözde "nüfus artışı"nın ardında yatan yemek ya da diğer varoluş araçları kıtlığının suçlusunun insanlık olduğu, doğanın kararı olmadığı ve bu yüzden insan aklı, yaratıcılık ve artan güçle beraber, arz ve talep arasında ebediyen düzgün bir denge kurulabileceği fikrindeydi. On dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın büyük kısmı boyunca tartışmanın alevi söndü, emek ve ordu rezervlerini genişletme çalışmaları ile meşgul

olunan zamanlara gelindi. Bunlara ulusal refah ve gücün güvenilir kaynakları ve sağlam teminatları olarak bakılıyordu. Artık nüfusun kontrol dışına çıkacağı endişeleri için ayıracak vakit yoktu. Tartışma, son otuz ve kırk yılda, sömürgeci/kolonici dönemin çoktan geride kalmasıyla ve "imparatorluk geri göç ediyor" döneminin gelmesiyle beraber, değişime uğrayıp bir tür "neo-Malthusianizm" denebilecek şekilde, yeniden doğdu ve yeniden ivme kazandı.

Günümüzde "nüfus artışı" umacısının hortlaması, modern yaşam şekli (iki yüzyıl önce, servetiyle, Malthausyen bakışın popülerliğinin ve prestijinin iniş çıkışlarını belirleyecek gezegenin küçük bir birimine ait bu özel ayrıcalık) dünyanın her ya da neredeyse her kıyı ve köşesine ulaştığından bekleniyordu. Francis Fukuyama'nın önerdiği şekilde "tarihin sonu"nun gelmesi üzerine (kapitalistçe yürütülen pazarların tek kalemde evrenselleştirilmesi), "harcanan insanlar"ın, modernleşmenin kaçınılmaz yan ürünlerinin imha edildiği yerler yok oldu gitti. Diğer yandan insan fazlalığı giderek arttı ve dünyanın dört bir yanı üretime katıldıkça büyümeye devam ediyor.

Yirmi birinci yüzyıl başlarındaki "nüfus artışı" üzerine verilen alarmlar son kertede, geleneksel biçimiyle, modern dönemle başlayan ve bu dönemin tarihi süresince iyileştirilen çöpün tasfiye edilmesi ve geri dönüştürülmesi endüstrisinin giderek görünür hâle gelen yetersizliğini yansıtıyor. Her şeyden önemlisi daha önce maruz kalmadığımız yerel sorunlara küresel çözümler sunma görevinin imkânsızlığını yansıtıyor. İnsan fazlalığı denen "sorun" bugünlerde küresel olarak üretiliyor, yerel olarak değil; gezegendeki tüm topraklar,

ya da hemen hemen tüm topraklar, kalabalık üreticisi kategorisine giriyor ve nüfuslarındaki fazlalığı ihraç etmek istiyorlar, ancak topraklardan hiçbiri başka bir yerin ürettiği artık nüfusu emecek güçte değil ya da bunu kabul etmeye zorlanamaz durumda. Benzeri görülmemiş seyahat kolaylığı ve duyulmadık hareketlilik çağımızda, nüfustaki fazlalıklar –onlara bariz bir biçimde kalacak yer temin edemeyen- üretim yerlerinde sabit kalıyor ve sınır ötesi kaçakçılıkta uzman suç çeteleri kaderin hükmüne itiraz etmek için ellerindeki tek şans.

Milan Kundera'nın ileri sürdüğü gibi, insanlığı birleştirmekten şimdiye dek çıkan tek anlam, kaçacak başka bir yerin olmaması…

22 Şubat 2011

Mucizeler ve pek de mucize olmayanlar üzerine

"Mucize"yi *doğanın düzeninde bir sefere mahsus gedik* olarak adlandırıyoruz. Doğanın düzeni ise insanın değiştirme ya da askıya alma gücü olmadığı herhangi bir şeye verilen diğer bir isim: eğer insanlar bununla ilgili hiçbir şey yapmasaydı, ancak yönünü değiştirmek ya da durdurmak için uğraşsalardı ne olurdu, ve yine kendilerini riske atarak görmezden gelebilecekleri bir şeyi? 1767'de William Adams'ın söylediği gibi "mucize" göreceli bir kavram: "Herhangi sıradışı bir şey olmadan önce doğanın sıradan düzenli bir gidişatı olmalı. Bir nehir, akıntısı kesilmeden önce akıp gitmeli."

Doğanın düzeni acımasız, inatçı, kaçınılmaz... Ve çağrılara, yakarılara ve kurban etmelere karşı kulakları tıkalı; bir başka deyişle muhalefete ilgisiz ve dirence bağışık. Doğadan ve doğal fenomenlerden "niyet", "amaç", "hedef" ya da "meram" gibi kavramları kullanarak bahsetmek beyhude ve yanıltıcı, hatta gülünç (modern beşeri bilimlerin kurucularından Max Weber'in modern bilimsel aklın temel ilkesi olarak gördüğü ve ona "dünyanın büyüsünün bozulması" adını verdiği bir ihtar). Bizlerin, insanların aksine doğa "istemez" ya da "amaçlamaz"; doğal olaylar sebepleri takip eder, niyetleri değil: olmalarının sebebi "... yüzünden"dir, "... yapmak için" değildir. Hissiz ve sağır doğadan, iyilik ya da acıma beklemek ya da onun gözüne (diğer tüm duyulardan muaf olduğu gibi, onun gözleri de yoktur) girmeye çalışmak anlamsızdır. Doğanın yasaları tanımı gereği dayanıklı ve yenilmezdir; onların acımasız ilerleyişini insanların yapacağı hiçbir şey değiştiremez. Sonuç olarak doğanın düzeni, akla yatkın olayları kaçınılmaz ve imkânsız olarak ayırır.

Doğayı (açıkça insanüstü ve muhtemelen kutsal yaradılış) insan kontrolü altına alma arzusu, doğal düzeni ve onun yasalarını yenilemek, askıya almak ya da lağvetmek niyetini barındırmıyordu ve barındıramazdı; doğanın imkânsız diye beyan ettiğini (ve öyle kıldığını) sorgulamak gibi bir niyeti yoktu. Doğayı insan kontrolü altına almanın amacı bundan kâr etmekti. Tasarlanmış ya da Tanrı'nın emriyle sonsuza dek sürecek olsun ya da kendi kendine doğmuş ve kemikleşmiş olsun, kati bir şekli olan doğa her halükârda insanların açıkça yapmayı başaramayacağını yapabilen bir güç tarafından bir yere konuldu ve orada muhafaza ediliyor. Modern stra-

tejinin temel prensibi "doğaya hükmetmek için ona teslim olmak gerek" cümlesiydi ve doğanın güçlerini insan ihtiyaçlarının hizmetine sokmayı hedefliyordu.

Birçok kişinin en büyük modern filozof olduğuna inandığı Hegel, özgür olmak için kişinin *zorunluluk*'un farkında olması gerektiğini söylüyordu: başarılı olmak ve bozguna uğramamak için kişi doğanın değişmez yasalarını sabırla öğrenmeliydi (yani kaçınılmaz ve imkânsız arasındaki farkı). Doğanın empoze ettiği sınırlamalar bir kere öğrenildi mi -imkânlı ve imkânsız arasındaki sınır çizildi mi- bu öğrenilmiş bilgi ile insanlar uygulanabilir hedefler ve gerçekleştirebileceği planlar yapabilirdi; planların bozulması ve beklentilerin altüst olması yerine. Kısacası doğanın inatçı yasalarına *teslim olmak* insanın etkin eylem kapasitesini arttırırken aynı zamanda *insanın seçme özgürlüğünün* alanını da genişletir.

Peki mucizelere ne oldu? Mucizeler modern ruhta bugüne dek en tutkulu ve dişli düşmanını buldu: onların kökünü dünyadan ve insanlardan kazımaya, kovmaya ve sürgüne göndermeye kararlı bir düşmanı. Modern bilim mucizelerin sıra dışı, açıklanamaz ve kavranamaz olarak gördü, insanların (geçici ve tashihi mümkün) şeylerin doğal düzeni hakkındaki cahillikleri nedeniyle ve doğanın yasaları gizemli ve anlaşılmaz kaldığı müddetçe onların mucize olduğuna inanmaya devam edilebilirdi. Modern döneme girerken Hume mükemmel ve nükteli bir söz söyledi: "Hiçbir tanıklık bir mucizeyi kanıtlamak için yeterli değildir, eğer o tanıklığın sahteliğini kanıtlamaya çalıştığı gerçeklerden daha mucizevi değilse." Aydınlanmamış bir aklın mucizevi olarak gördüğü herhangi bir şeyin, eninde sonunda sıradan sebepleri olduğu ortaya çıkar. Modern bilim aşikâr ve

sözde "mucize"lerin mucizevi doğasını inatla reddetmiştir. Durumları "bu bir mucize" diye açıklayan herhangi bir hükmün katiliğini kabul etmemiş ve o hükmün bozulacağını garantilemiştir. Geçmişte mucize denilen herhangi bir olayın aslında tamamen geriye dönük doğal bir sebebi olduğu ya da fazla heyecanlı bir hayal gücünün ürünü ya da üçkâğıtçılık olduğu için elendiği konusunda ısrar etmiştir.

Aslında modern bilim yalnızca sözde mucizelere değil, aynı zamanda her türlü rasgeleliğe, kazaya, anlaşılmazlığa, belirsizliğe ve elbette her türlü düzensizlik ve kavranamaz duruma yıpratma savaşı açmıştır. Bunların sadece geçici rahatsızlıklar olduğunu ve teknoloji ile kol kola giden (kasıtlı eylemlerin her türlü arzu edilmez ya da beklenmedik etkilerini önceden boşa çıkararak) bilimin ilerlemesi (doğadan sırlar çalarak) ile azalacağını söylemiştir. Modern bilim ve teknolojinin yarattığı dünyada, mucizelere yer yoktur. Aynı sebeple, bilimin işi bittiğinde, Tanrı'ya da yer kalmayacaktır.

Modern projenin altında yatan açık ya da örtük, ancak sabit ve değişmez varsayım Tanrı'nın evrendeki rolünü yaratma eylemi ile sınırlandırdı. Doğayı tüm yasaları ile beraber yaratan Tanrı'nın onların işlerine karışmadığı varsayıldı; aslında *deus absconditus* –olmayan bir Tanrı– fikri modern dünya görüşünün doğuşu olarak görülebilir. Bu tür bir düşünce ile şekillenmek durumunda kalan zihni açıklarken José Saramago *Lanzarote Defteri*'ne şöyle yazdı "Tanrı evrenin sessizliğidir ve insan da bu sessizliğe anlam katan haykırıştır."

Teologlar Tanrı'nın yaratımının günlük yönetiminden geri çekilmesi onun kendi kasti kararı mıydı ya da

başka bir müdahaleyi fazla, arzu edilmez hatta imkânsız kılan tasarımının bütünlüğünün ve mükemmelliğinin sonucu muydu (sonuçta, "mükemmellik" durumu herhangi bir değişimin kötü yapacağı anlamına gelir) diye tartışmış olabilirler. Ancak Tanrı'nın kadir-i mutlaklığı ile ilgili sınırlandırmalara herhangi bir ithamda bulunulduğunda kızmak durumundalardır, çünkü herhangi bir sınırın kabulü aynı etkiyi yaratır: teologlar çıkmak için boşuna boğuşacakları bir çıkmaza düşeceklerdir. Her türlü sınır Tanrı'nın kadir-i mutlaklığı ilkesini sorgular ve onu şüpheli hâle getirir; inkar edilen tasarımının mutlak mükemmelliği ya da Tanrı'nın kendi yarattığı evrensel yasaları tamir etme yeteneği olabilir, fark etmez (örneğin Leibniz sonsuz gerçeğin Tanrı'nın zihnine izinsiz girdiğini söylemiş, bu sebeple de onun emrine tabi olup oradan çıkmayacağını ima etmiştir...). Bu durumun çözülemez belirsizliği kiliselerin bugünlerce mucizelere karşı aldığı çelişik tutumda görülebilir: bir yanda Tanrı'nın mucize yaratma kapasitesi sorgulanmaz, diğer yandan şahit olunan herhangi bir mucize iddiasına *a priori* olarak azami bir şüphe ile yaklaşılır ve onu yalanlamak için ne gerekiyorsa yapılır.

Rus-Fransız, Hıristiyan-varoluşçu filozof Lev Şestov Tanrı'yı yaratıcı ve dünyanın düzenli ve kalıplaşmış, insafsız mantığının garantisi (bazen açıkça dile getirilen ve bazen zımnen kabul edilen, ancak her zaman modern düşüncede var olan bir kavram) olarak görmeye tamamen zıt düşen bir sav öne sürdü. "İmkânsızı elde etmek" için Tanrı'nın varlığını şart koştuğumuzda ısrar etti: Tanrı'ya ihtiyacımız var, Tanrı'ya dönüyoruz. "İmkânlı olana gelince, insanlar kendilerine ye-

tiyor." Başka bir deyişle Tanrı'nın mucize yaratmasına ihtiyacımız var: mucize yaratma Tanrı'nın varoluş sebebi. Tanrı'nın büyüklüğü onun tutarsızlığında yatar. Orada "mutlak", "ilk ve son kez" yoktur; sonsuzluk ya da gereklilik açısından (*sub specie aeternitatis vel necessitatis*) hiçbir şey bulunmaz. Tanrı'nın anlamı şudur: hiçbir şey kaçınılmaz değildir ve hiçbir şey imkânsız değildir.[7] Hiçbir şey kutsal gücün kurala istisna koymasından muaf değildir; geçmiş tıpkı gelecek gibi feshedilmeye tabidir; örneğin "Socrates'i zehirlemek gibi utanılacak bir eylem asla yaşanmamış gibi" yapılabilir. Dolayısıyla mucizeler geriye dönük olarak, *ex post facto*, yapılabilir: yapılanın tekrar eski haline getirilmesi, onu var oluştan çıkarma, sadece tarihsel kayıtlardan değil tarihin kendisinden de silme, tamamen Tanrı'nın gücünde olan bir mucizedir; aslında bu tam olarak Tanrı'nın kutsallığının özüdür. Sheshtov'a göre:

> İnsanlık tarihi -ya da daha net söylemek gerekirse, insanlık tarihinin tüm korkuları- Kadir-i Mutlak'ın tek bir kelimesiyle "feshedilir"; varoluşu sonlanır ve bir hayalete ve seraba dönüşür... "Gerçek", "bilinen", "hakikat" bize hükmetmez; bunlar bizim kaderimizi ne şimdi, ne gelecekte ne de geçmişte belirler. Olan olmayana dönüşür, insan masumiyetine geri kavuşur.

Mucize yaratma kapasitesi, insanların Tanrı'da aradığı budur. Eğer insanlar "kişisel bir Tanrı'ya ihtiyaç duyuyorsa -insanüstü; ancak yine insana benzer, tıpkı insanlar gibi ihtiyatla duyan, dinleyen, seçen ve karar veren- ona tam olarak bu kapasitesi yüzünden ihtiyaç

duyarlar. Tanrı'nın kadir-i mutlaklığının esas sınavı diğer varlıklar -en başta insan- uysun diye yarattığı kurallar, yasalar, düzenler ve rutini azletme, görmezden gelme ve ihmal etme becerisindedir. Kendi yaratımının kuralları dâhil olmak üzere kurallara tabi olan Tanrı bir oksimoron olurdu: kendi kendiyle çelişir bir kavram. İnsanların aynı anda Tanrı'dan korkma, ona güvenme ve kendi mücadele becerilerinin sınırlarına dayandığında ona dönmelerinin sebebi Tanrı'nın rutini delme, beklenmeyen ve açıklanamayan şeyi yapma gibi becerilerinin olduğunu varsaymalarıdır. Hayranlık ve korku "heybetli" fenomenine karışır. Bu, Rudolf Otto'nun da dediği gibi, "kutsallık"ın özü olmuştur ve olmaya da devam eder. Musa, Firavunu kendisini gönderen Yehova'nın "gerçek Tanrı" olduğuna ikna etmeye çalıştığında, Firavun'un mağrur inadını onaylayan tanrıların aksine, o Firavun'a evrenin düzenliliğini ve tutarlılığını hatırlatmaya çalışmamış, bunun yerine tüm mantığı ve insanın anlama yetisini aşan görüntüler sunmuştur. Tanrı ona görevini icra etmesini söylediğinde Musa'nın şüpheleri vardır: "Onlar bana asla inanmayacak ya da beni dinlemeyecekler. Bana 'Rab sana görünmedi' diyecekler." Kaygılarını gidermek adına Tanrı Musa'ya şahit olan herkesi Musa'nın ilahi vesikasına ikna edecek bir kanıt önerir:

> Rab "Elinde ne var?" diye sordu. Musa "Bir asa" diye yanıtladı. Rab "Onu yere at," dedi. Musa asasını yere atınca asa yılana dönüştü. Musa yılandan kaçtı, ancak Rab "Elini uzat ve onu kuyruğundan tut," dedi. Musa elini uzattı ve onu sıkıca kavradı ve yılan yeniden asaya dönüştü. "Bunu

> yap ki ataları İbrahim'in, İshak'ın, Yakup'un Tanrısı Rabb'in sana göründüğüne inansınlar," dedi.[8]

Kendini korumak için, Firavun ve onun yardımcıları gördüklerine inanmayacak kadar dik kafalı ve asa ile yılanın mucizevi bedenlenmesini Musevi Tanrı'nın kadir-i mutlaklığının yeterli kanıtı olarak kabul etmemek için kendi illüzyonlarına bağlı kalmakta inatçılığa devam ederlerse diye Yehova, Musa'yı Firavun'un mahkemesinde sunması için başka mucizelerle donattı. Sergilenen tüm sıradışı harikalar Firavun'un fikrini değiştirmeyince Tanrı buyruğunun mucize yaratılan sahnelerle yerine getirilmesinden vazgeçti ve bir dizi kanlı felaketlere başvurdu: şüphecileri kendilerine gösterilen kanıtı reddetme günahına girdikleri için cezalandırmak.

"Gerçek Tanrı" olarak tanınmak için Tanrı'nın mucize yaratırken görülmesi gerekir. İnsanların onun bunu yaptığına şahit olmaya ihtiyacı vardır: yani umutsuzca aradıkları yüce güç, kendi baş etme becerilerinin sonuna geldiklerinde onlara yardım edeceğine güvendikleri ve defetmesi imkânsız gözüken bir tehlikeyle karşılaştıklarında onları koruyacak bir güç. İnsanların "gönüllü hizmetkarlık" durumunun önüne açması için mucizeye ihtiyaçları vardır; (Michel Montaigne'in bizi bilgilendirdiği üzere) Etienne de la Boétie'nin insanların en güçlü şekilde arzu ettiklerini düşündüğü durum: insanların kronik olarak narin ve belirsiz varoluşsal durumunun arzulanır kıldığı bir halet-i ruhiye ve eylem şekli.

"Gönüllü hizmetkârlık"a adım atmanın karşı konulması güç bir cazibesi var. Bir yandan yapılan kötülüğü geri alabilen ve trajedi sanki hiç yaşanmamış gibi "en baştan başlamaya" olanak veren, acımasız gerçeklikten daha kuvvetli bir güç... Görünürde kaderin yaman sıkıntılarına rağmen, insanların umutlarını ve yaşamaya devam etmeye hazır olmalarını tazelemek için tam da gereken şey. İnsanların böyle bir güç olduğuna inanmaya ihtiyaçları vardır, gerçeğin hükümlerini bozabilen türden bir temyiz mahkemesine... Ve bu inancı desteklemek için de mucizelere ihtiyaç vardır. Diğer yandan bu inanılmaz gücün kendi yanlarında durmaya meyilli olduğuna ya da en azından buna ikna edilebileceğine (savaşa giden Alman askerlere kemer tokalarına kazınmış yazı ile bu hatırlatılır: "Gott mit uns!" – Tanrı bizimle!) ve onun güzelliğinin en zalim planları yapan kötü güçleri bile yenmeye hazır olduğuna inanmalılar. İnsanlara tüm kudreti ve görkemiyle bu yüce gücün, düşüşlerini değiştirilmez kılmak yerine, kendi avantajları için kullanabileceği -kullanılacağı- güvencesi (ya da bunu umut etmeleri) verilmelidir.

Modern devletin ve onun barındırdığı totaliter eğilimlerin muhtemelen en aklı başında, illüzyon görmeyen anatomisti Carl Schmitt, kutsal ya da insani, tüm yüce güçlerin gerçeklik belgesinin, istisnaya kaideyi bozdurma kapasitesi olduğunu iddia etmiştir:

> İstisna kapsanamaz olandır; genel kuralları bozar; ama aynı zamanda özellikle adli resmî bir unsur ortaya koyar: mutlak saflık ile alınmış karar... Kaosa uygulanabilir bir kural yoktur. Düzen adli düzenin anlamlı olması için kurulma-

> lıdır. Sıradan bir durum yaratılmalı ve bu durumun aslında etkin olup olmadığına karar veren kişi mutlak güçtür...
>
> İstisna kaideyi doğrular; kaide kendi başına istisna üzerinden geçinir.[9]

Yukarıda alıntılanan pasajı da içeren İnsan Doğası Üzerine adlı eserinde (1748) David Hume, mucizeler hakkında şöyle der "Başta cahil ve barbar uluslarda gözlemlenir; ya da medeni biri bunlara izin vermişse, bu kişi bunu cahil ve barbar atalarından almıştır, kendine iletilen görüşlere her zaman uymuş, ihlal edilemez yaptırım ve otoritesi ile nakletmiştir," der. Bizim gibi bilgili ve medeni uluslar bile tüm kalbiyle Hume'un mucizelerin gerçeklemesinin kanıtlanamayacağı görüşünü desteklese de, mucizelere olan açlık pek bitmiyor; tüm kalbiyle mucizelerin gerçekleşmesini isteyen insanların varlığı da... Ve böylece, beklenildiği üzere, başardıklarının ya da başaracaklarının mucizevi olacağını açıklayan ve ikna edilmeyi bekleyenleri ikna edenlerin sayısında bir düşüş olmuyor. İnsan hayatının içine nüfuz eden belirsizliğin büyüklüğüne ve kalıtsal, öğrenilmiş, ezberlenmiş ve salık edilmiş rutinlerin –tekrar tekrar– günlük hayatın olasılıkları ve riskleri ile mücadele ederken hatasız olmak bir yana yetersiz olduğunu giderek artan delillere kanıtlanmasına bakılırsa bu şaşırılacak bir şey değil. Altüst olmuş umutlar ve tutulmamış sözler yığını rutine ve elbette "normal"e; paylaşılan dünyanın düzenini ve öngörülebilirliğini korunması gereken mevcut kurumlara duyulan güveni baltalıyor: genelde sözleri ve vaatleri "cahil ve barbar" diyecekleri kaynaklardan gelenlerden daha asılsız ve tehlikeli ya da daha güveni-

lir değil. Sonuç olarak, sihrini kaybeden doğa ile birkaç yüzyıl geçirdikten sonra sihrini kaybetmenin kendisi sihrini kaybetmeli...

Siber uzayda birkaç dakika geçirmek, Shakespeare'i tefsir edecek olursak, filozofların rüyalarında bile görmediği ve göremeyeceği şeyler olduğunu söylemek için yeterli... Mucizeler eskiden olduğu gibi bugün de oluyor, eğer kutsal kitaplara inanacak olursak. Miracles.otsm.com adresinden rasgele seçilen bir örnek:

> Geçenlerde Glasgow'dan Kanada'ya, Calgary'e uçtum. Calgary'den Lethbridge'e gitmek için bağlantılı uçuş yapmam gerekiyordu. Glasgow'da Zoom uçağına binerken Kanada'ya arkadaşlarımı görmeye gittiğim için heyecanlıydım. Bindikten kısa bir süre sonra pilot uçağı çalıştıramadıklarını söyledi. Teknisyenler uçağı çalıştırmaya çalışırken hepimiz uçakta oturup bekledik. Sonunda uçak kalkmaya hazırdı. Programın bir saat gerisindeydik. Pilot kaybedilen zamanı telafi etmeye çalışacağını söyledi. Bu mümkün değildi. Calgary'e yaklaşırken saatime bakıp durdum. Bağlantı uçuşunu yakalamama imkân yoktu! Dindar biri değilimdir, ama ellerimi birbirine kenetledim ve içimden Tanrı'ya yalvardım; "Lütfen bana yardım et. Lütfen Tanrı'm, bana yardım etmelisin. Yardımına öyle ihtiyacım var ki, lütfen tatilimin felakete dönüşmesine izin verme... Tanrı'm, arkadaşlarım beni Lethbridge'de bekliyor... Lütfen, lütfen, lütfen bana yardım et. Bir mucize yarat ki uçağımı yakalayabileyim." Uçak sonunda saat 14:30'da Calgary'e indi. Bağlantı uçağım 15:05'te

kalkacaktı! Nasıl yakalayacaktım? Önce bu uçaktan çıkmam gerekiyordu. Sonra gümrükten geçmem. Valizlerimi almam gerekiyordu. Sonra Air Canada masasını bulmam ve valimizi vermem gerekiyordu. Bütün bunları nasıl yapacaktım? Gümrükten hızla çıkmayı başardım! Sonra da hemen valizimi alabildim. Air Canada masasına geldiğimde nefes nefese kalmıştım. Neredeyse kalp krizi geçirecekmişim gibi hissediyordum! Masanın ardındaki genç adama olanları anlattım ve panik içinde "Ne yapacağımı bilmiyorum!" dedim. Genç adam endişelenmemi, valizimin charter seferle göndereceğini söyledi. Bana acele etmemi söyleyip beni doğru kapıya yönlendirdi. Sadede gelmek gerekirse, uçuşa ucu ucuna yetiştim! İnsanlar bunun şans olduğunu söyleyebilirler, ama şansla ilgisi yoktu! Tanrı dualarımı duydu. Gümrük, valiz, bilet girişi. Tanrı charter uçuşunu yakalamam için uğraşıyordu. O günden beri ona teşekkür ediyorum. Minnettarım. Bu Tanrı'ya olan inancımı pekiştirdi. Masaya geldiğimde saat 14:45'ti ve uçağım 15:05'teydi. O adam bana valizim konusunda yardım etti, tam bir melekti, Tanrı onu korusun. Tüm söyleyebileceğim bunun şansla uzaktan yakından ilgisi olmadığı. Tanrı bana yardım etti.

Bu neyi kanıtlar? Mucizelerin mucizelere inanan insanların başına geldiğini. Eğer bir mucizeye şahit olmak istiyorsanız, önce olması için dua etmelisiniz. Ve eğer dua ettiğiniz gibi gerçekleşirse, gerçekten de şahit olduğuna inanmalısınız...

25 Şubat 2011

Facebook, samimiyet ve mesafe üzerine

"Nisan 2008'de başlıca rakibi MySpace'i geçtiğinden beri Facebook önde gelen sosyal ağ sitesi." "Facebook Mayıs 2010'da 130 milyon kişi tarafında ziyaret edildi: 8.6 milyon kişilik bir artış." "Eylül 2006'dan Eylül 2007'ye kadar bu internet sitesinin diğer sitelere göre sıralaması dünya çapındaki internet trafiği olarak 60'tan 7'ye yükseldi ve şu anda 2. sırada."

Görünürde düzenli bir şekilde güncellenen Wikipedia sitesinden yapılan bu alıntılar Facebook'un inanılmaz başarısı hakkındaki en son veriler: internetin diğer tüm yeni ve modası geçen sitelerini geride bırakarak olağandışı bir hızla ve aralıksızca yükselişi ve düzenli kullanıcı sayısında büyüme rekorlarının hepsini kırması aynı zamanda sitenin ticari değerinin de inanılmaz artması demek. Dünkü *Le Monde*'a göre Facebook'un mevcut değeri daha önce duyulmamış bir meblağa, 50 milyar dolara ulaştı. Ben bu satırları yazarken Facebook'un "aktif kullanıcı" sayısı yarım milyar sınırını geçti. Bazıları elbette diğerlerine göre daha aktif; ama en azından aktif kullanıcıların yarısı herhangi bir gün Facebook'ta. Facebook'un sahiplerinin bizi bilgilendirdiği üzere, ortalama bir kullanıcısının 130 (Facebook) arkadaşı var, kullanıcılar bunların arasında her ay Facebook'ta 700 milyar dakikanın üzerinde zaman harcıyor. Eğer bu astronomik rakam hazmedilmesi ve özümsenmesi zorsa, hatırlatayım, Facebook'un aktif kullanıcıları arasında bu rakam eşit olarak bölünürse, her birine hemen hemen günde kırk sekiz dakika düşer. Alternatif olarak,

bu rakam 16 milyon insanın günde yirmi dört saat, haftada yedi günü Facebook'ta geçirdiğini yansıtır.

Şüphesiz ki başarısı gerçekten şaşırtıcı... Yirmi yaşındaki Mark Zuckerberg Facebook fikrini icat edip (bazıları çaldığını söylüyor[10]) Şubat 2004'te özellikle Harvard öğrencilerinin kullanımı için internette faaliyete geçirdiğinde bir tür altın madenine denk gelmiş olmalı. Bu gayet net... Ancak Şanslı Mark'ın keşfettiği, inanılmaz ve giderek artan kârlarla çıkardığı bu altına benzer maden neydi?

Resmî Facebook sitesinde yarım milyar insanın ayık vakitlerinin büyük kısmını Facebook'un sanal olarak yaymakla geçirmesi için cezbedici, çekici ve baştan çıkarıcı olduğuna inanılan yararların tanımını bulacaksınız:

> Kullanıcılar fotoğraf, kişisel ilgi alanı listeleri, iletişim bilgileri ve diğer kişisel bilgilerini de içeren profil oluşturabilir. Kullanıcılar arkadaşlarıyla ve diğer kullanıcılarla özel ve genel mesajlar ve chat özelliği ile iletişime geçebilir. Aynı zamanda ilgi alanlarına dair gruplar açabilir ya da bunlara katılabilir, bazılarının organizasyonlarca reklam amaçlı yürütüldüğü sayfaları beğenebilirler (19 Nisan 2010'a kadar "hayran sayfaları" deniyordu).

Başka bir deyişle "aktif kullanıcı" birliklerinin Facebook'un "aktif kullanıcı" saflarına katılırken hevesle bağrına bastıkları, hayalini kurdukları, ancak Zuckerberg'in Harvard'da öğrenci arkadaşlarına internette sunana dek nerede arayıp bulacaklarını bilemedikleri iki şeyin ihtimaliydi. Öncelikle kendilerini bile rahatsız

edecek kadar yalnız hissediyor olmalıydılar, ancak şu ya da bu sebeple yalnızlıklarından kendi yöntemleriyle kurtulmayı da güç buluyorlardı. İkinci olarak kendilerini acı verecek denli ihmal edilmiş, fark edilmemiş, yok sayılmış veya bir kenara atılmış, sürgün edilmiş ve dışarıda bırakılmış hissediyor olmalıydılar; ancak yine kendilerini nefret uyandırıcı anonimlikten kendi yöntemleriyle çıkarmayı zor, hatta imkânsız görüyorlardı. Her iki durum için de Zuckerberg şimdiye kadar boşuna arayıp bulamadıkları yöntemi sundu; ve onlar da bu fırsata atladı… Atlamaya hazır olmalıydılar, ayaklar çıkış takozunda, kaslar gerilmiş, kulaklar başlama düdüğü için dikkat kesilmiş.

Merak ediyorum: Zuckerberg bundan otuz veya kırk sene önce doğsaydı ve öğretmenleri onu Sartre'ın hitabelerini yağcılıkla istifra etme ya da Foucault'yu sanki Kutsal Kitap'tan alıntı yapıyormuş gibi "yazar öldü" diye tekrar etme konusunda eğitseydi, "Yeni Eleştiri"nin önderlerinden, bir öğrencinin yazarın sanatsal metinlerini hayatının kişisel bilgileriyle birleştirmesinin düpedüz aptalca ve yetersiz bulunacağını öğrenseydi, yazarı var edenin tam da "kişisel bilgiler" olduğunu ve bu yüzden genç meslektaşlarının kendi "kişisel bilgiler"ini ortaya dökerek meşhur yazarların şanına yaklaşmak için can atacağını anlar mıydı? Daha önce doğmuş Zuckerberg bunu küçük bir olasılıkla anladı diyelim, milyonlarca aktif kullanıcı onun bu icadına atlar mıydı ve onları, arkalarından milyarlarca dolar takip eder miydi? Sebastian Faulks'ın *Faulks on Fiction*'da belirttiği üzere son yirmi yılda "yorumlanması yasak olması bir yana, yazarın hayatı ve eserin üzerindeki etkisi en büyük tartışma konusu oldu." Bu dönüm noktası sayılacak deği-

şimle "spekülasyon ve dedikoduya giden yol açıldı. Tüm sanat eserlerinin yazarlarının kişiliğinin bir parçası olduğunu varsayarak biyografik eleştirmenler yaratma eylemini küçük bir performansa indirgediler" diye ekliyor. Yalnızca son yirmi yılda Zuckerberg aydınlanabilir, öğrenci arkadaşlarına bilgilerini ulaştırabilir ve onlara gösterdiği yol boyunca öğrenci arkadaşlarının Efendi'yi takip etmeye hazır bulurdu diye kuşkulanıyorum (aslında eminim)...

Reklam ajansı Deutsch LA'in dijital kreatif direktörü Josh Rose'un söylediği üzere "İnternet insanlığımızı çalmıyor, onu yansıtıyor. İnternet içimize girmiyor, bize içimizdekini gösteriyor."[11] Ne kadar da haklı... Elçiye hiçbir zaman ilettiği mesajın kötü içeriği yüzünden kızılmaz, ancak iyi içerik için de övülmez... Sonuçta bu mesaj için sevinmeleri ya da umutsuzluğa kapılmaları alıcıların kendi zevklerine ve garezlerine, rüyalarına ve kâbuslarına, umutlarına ve kaygılarına bağlıdır. Mesajlar ve elçiler için geçerli olan şey benzer şekilde internet önerileri ve onların "elçileri", onları ekranlarımızda gösteren ve fark etmemizi sağlayan kişiler için de geçerli. Bu durumda, bizler, Facebook'un "aktif kullanıcıları" yarım milyar kişi, bu önerilere anlam veriyor ve hayatımızdaki etkileri için iyi ya da kötü, yararlı ya da yararsız diye karar veriyoruz. Hepsi neyin peşinde olduğumuza bağlı; teknik aletler özlemlerimizi az çok gerçekçi ve arayışımızı daha hızlı ya da daha yavaş, az çok etkin kılıyor...

Şimdi bu önerilere bakalım. İlki yalnızlıktan kaçma yollarıyla ilgili. Josh Rose'un düşüncelerinden alıntılıyorum:

Geçenlerde bu soruyu Facebook arkadaşlarıma sordum: "Twitter, Facebook, Foursquare... Bunlar sizi insanlara daha yakın mı yoksa daha uzak mı hissettiriyor?" Birçok cevap geldi ve kuşağımızın yumuşak karnına dokunmuş gibi oldum. İnternet ve sosyal medyanın insanlık üzerindeki etkisi nedir? Dışarıdan bakılınca dijital etkileşimler soğuk ve insaniyetsiz duruyor. İnkâr edilemez bir şey bu. Hiç şüphesiz birine sarılmak ile birini "dürtmek" arasında tercih yapacak olsak hepimiz hangisinin bizi daha iyi hissettirdiği konusunda uzlaşırız. Facebook'taki soruma gelen yanıtların anafikrini, arkadaşım Jason'ın cevabı özetlemiş gibiydi: "Çok uzakta olduğum insanlara daha yakın." Birkaç dakika sonra ise "ama belki de yakın olduklarıma daha uzak." Sonra da ekledi "Kafam karıştı." Gerçekten de kafa karıştırıcı. Artık görünürde birbiriyle çelişen bu iki gerçekliğin yan yana durduğu bir paradoksta yaşıyoruz. Sosyal medya aynı anda bizi hep yakınlaştırıyor hem de uzaklaştırıyor.

Kuşkusuz Rose kesin bir fikir belirtmekten sakınıyor. Çevrimdışı "yakınlık" kurulmuş seyrek vakaları büyük çevrimiçi çeşitliliğin hepsi ile değiştirmek gibi belirleyici, ancak tehlikeli bir işlem söz konusu olduğunda herkesin yapması gereken budur. Aracı vasıtasıyla gönderilen "yakınlık" belki de daha tatmin edici, ancak zaman ve enerji tüketici türdendi ve riski fazlaydı; ithal edilen "yakınlık" elbette daha hızlı, hiç çaba gerektirmiyor ve neredeyse risksiz, ancak birçok kişinin gerçek bir arkadaşlığa olan susuzluğunu gideriyor. Bir şey

kazanıyorsunuz, ama başka bir şey kaybediyorsunuz. Ve kazançlarınızın kayıplarınızı telafi edip etmediğine karar vermek çok zor; ayrıca kati bir karar vermek mümkün değil; onu elinize geçen "yakınlık" kadar kırılgan ve ikinci bir emre kadar statüsünde bulacaksınız.

Elinize geçen şey bir "cemaat" değil, bir ağ. Eninde sonunda göreceğiniz gibi (elbette ağları yan yana koyar ve birbirinden koparırken eğer "cemaat"in ne demek olduğunu öğrenmeyi unutmaz ya da başaramazsanız), birbirlerine elma ile armut kadar yabancılar. Bir ağa sahip olmaktansa cemaate ait olmak çok daha güvenli ve güvenilirdir. Tabii daha sınırlayıcıdır ve daha fazla yükümlülükleri vardır. Cemaat sizi yakından izler ve manevra yapmanız için fazla alan tanımaz (sizi yasaklayıp sürebilir, ancak kendi rızanızla çekilmenize izin vermez), ağ ise sizin ağ kurallarına ne kadar uyduğunuzla hemen hemen hiç ilgilenmez (yani eğer ağın uyulması gereken kuralları varsa, genelde yoktur) ve böylece sizi daha serbest bırakır ve bunun ötesinde terk ettiğiniz için sizi cezalandırmaz. Ancak cemaatin kara gün dostunuz olacağına güvenebilirsiniz; ağlar ise genelde eğlenceyi paylaşmak için vardır ve paylaşılan "ilgi odakları" ile ilgili olmayan herhangi bir sorunda sizi kurtarma hevesleri sınavdan pek geçmemiştir ve geçmesi de nadiren olur. Sonuç olarak tercih güvenlik ve özgürlük arasında yapılır: ikisine de ihtiyaç duyarsınız, ancak birinin en azından bir kısmını feda etmeden diğerine sahip olamazsınız ve birine ne kadar çok sahip olursanız diğerine o kadar az sahip olursunuz. Güvenlik konusunda eski tip cemaatler ağlara kolayca üstün gelir. Özgürlük konusundaysa tam tersi geçerlidir (sonuç olarak "delete" tuşuna basmak ya da mü-

dahalede bulunmamak için mesajlara cevap vermemek size kalmıştır).

Bununla birlikte Rose'un söylediği gibi birine "sarılmak" ve birini "dürtmek" arasında büyük, hatta derin ve dipsiz bir fark vardır... Başka bir deyişle, "yakınlığın" çevrimdışı modeli ve çevrimiçi çeşidi arasında; derinlik ve sığlık, yüzeysellik arasında; sıcaklık ve soğukluk; içtenlik ve göstermelik arasında... Siz tercihinizi yaparsınız ve büyük ihtimalle tercih yapmaya devam edersiniz, tercih yapmaktan kendinizi alıkoyamazsınız, ancak ne seçtiğinizi bilerek tercih yapmak ve tercihinizin bedelini ödemeye hazır olmak daha iyidir. Bu en azından Rose'un ima etmeye çalıştığı şey ve tavsiyesinin tartışılacak bir yanı yok.

İlişkiyi "anlamlı" kılmak için gereken içerik oldukça değişti. Özellikle de son otuz ya da kırk yılda fazlasıyla değişti. Bu değişim o kadar büyük ki Serge Tiesseron'un dediği üzere, "anlamlı" bulunan ilişkiler *intimité*'den *extimité'ye*; "samimi"den "mesafeli"ye doğru ilerledi (*Virtuel, mon amour*, 2008'e bakın).

Alain Ehrenberg, modern bireyin kısa, ama çarpıcı tarihinin sarmal yörüngesinin bilgili analizcisi, ikamet etmeye devam ettiğimiz akışkan modern dünyayı müjdeleyen son zamanlardaki modern kültürel devrimin doğum tarihini belirlemeye çalıştı (en azından Fransız dalını); Winter Palace'a saldırıldığının işaretini veren ve yetmiş senelik Bolşevik yönetimini tetikleyen savaş gemisi Aurora'nın yaylım ateşininin, Batı kültürel devrimindeki bir tür dengini... Ehrenberg 1980'lerde bir sonbahar akşamını seçti. Sıradan bir Fransız kadını Vivienne, bir televizyon programında, yani birkaç milyon izleyicinin önünde, kocası Michel'in erken boşalmadan

muzdarip olduğunu, evlilik hayatı boyunca bir kez bile orgazm olamadığını açıkladı.

Vivienne'in açıklamasında Ehrenberg'in tercihini haklı çıkaran devrim niteliğindeki şey neydi? Yakından ilgili iki husus... Öncelikle, tabiatı gereği, hatta adı üzerinde, özel meseleler açığa çıkmış ve *toplum içinde* konuşulmuştu; yani duymak isteyen ya da şansa duyan herkesin önünde. İkinci olarak, toplumsal alan, yani kontrolsüz girişe açık alan, tamamen özel bir önemi, meselesi ve duygusu olan bir durum ortaya çıkması ve saçılıp dökülmesi için kullanılmıştı. Bu gerçekten de devrimsel iki adım, seçili birkaç kişinin özel konuşmaları için geliştiren dil kullanımının toplum tarafından kullanımını mazur göstermişti: asıl fonksiyonu, daha önce "özel"i "genel"den (*public*) ayırmak olan bir dil. Daha açık söylemek gerekirse birbirine bağlı bu iki yenilik, özel, kişisel olarak yaşanan deneyimlerin (*Erlebnisse* ve *Erfahrungen* farkı) halkın kullanımına ve tüketimine açarak toplumda konuşlanmasına sebep oldu. Seneler geçtikçe olayın gerçek öneminin insanın bedensel ve ruhsal hayatının "özel" ve "genel" alanları arasındaki kutsal ayrımın yok edilmesi olduğu netlik kazandı.

Edinilmiş bilgi ve tecrübenin avantajıyla geriye dönüp baktığımızda Vivienne'in televizyon ekranlarına yapışmış milyonlarca Fransız erkeğinin ve kadının karşısına çıkması, aynı zamanda tüm izleyicileri ve onların üzerinden herkesi bir *itiraf toplumuna* taşıdı: günah çıkartma hücrelerine, ancak Tanrı'ya ya da onun dünyadaki elçilerine ve mutlak yetkililerine söylenebilecek türden en derindeki sırların tutulduğu bu emanet kasalarına ve depolarına mikrofonların konulduğu daha önce duyulmamış ve tahayyül edilmemiş türden bir

toplum; ve daha önceden ortak ilgi, alaka ve önemdeki meselelerin savrulup saçıldığı yerlere, meydanlara mikrofonların bağlandığı hoparlörler konulmuş.

İtiraf toplumunun ortaya çıkışı, en önemli modern icadın, mahremiyetin nihai zaferinin sinyallerini veriyordu, ve tabii aynı zamanda onun zaferinin zirvesinden baş döndürücü düşüşünü. Hiç şüphesiz pahalıya mal olan bir zafer: mahremiyet kamusal alanı istila etti, fethetti ve sömürgeleştirdi, ancak bunun karşılığında gizlilik hakkından oldu: onun belirleyici özelliğinden ve en sevilen ve en ateşlice savunulan ayrıcalığından.

Diğer kişisel mülkiyet kategorileri gibi sır, tanımı gereği, diğerleriyle paylaşılmayan ya da paylaşılan kişinin yakinen takip edildiği bilginin bir parçasıdır. Gizlilik mahremiyetin sınırlarını çizip koyar –mahremiyet, kişinin kendi alanı diyeceğimiz bölge, kişinin "ne ve kim olduğuna" karar vermek için geniş ve bölünmez güce sahip olduğu müşterek egemenliğinin alanıdır– ve kişinin kendi fikirlerinin tanınması ve saygı duyulması için seferberlik başlatabildiği yerdir. Ancak atalarımızın alışkanlıklarından korkutucu bir U dönüşü yaparak bu tür hakların savunulmasını sürdürmek için gereken bireysel özerkliğin yeri doldurulamaz yapı taşları olan cesareti, direnci ve daha önemlisi isteği kaybettik. Günümüzde bizi korkutan mahremiyetimize ihanet edilmesi ya da onun ihlal edilmesi olasılığı değil, bunun tam tersidir: mahremiyetten çıkışın önünün kapatılması. Mahremiyet alanı bir hapsedilme tesisi oldu, bu özel alanın sahibi kendi hâline bırakıldı; mahremiyetin siperlerinden sırlarımızı çekip çıkarmaya ve onları halkın teşhirine sunmaya, onları herkesin ortak malı yapmaya ve herkesin paylaşmak istediği bir mal yapmaya istekli,

doyumsuz dinleyicilerin yokluğu tarafından damgalanmış bir duruma itilmiş. Eğer araştırmacıların ve televizyon şovlarının, bulvar gazetelerinin baş sayfalarının ve dergilerin kapaklarının editörlerinin dikkatini çekip bizim egomuzu tatmin edecek türden sırlar değilse, kimsenin sırlarının olmasından bir keyif aldığını söyleyemeyiz.

"Sosyal ağın kalbinde kişisel bilgilerin değiş tokuşu yatar." Kullanıcılar "kişisel hayatlarının mahrem detaylarını paylaşmaktan, kesin bilgiler postalamaktan ve fotoğraf paylaşmaktan" memnunlar. İngiltere'de yaşları on üç ve on yedi arasında değişen gençlerin yüzde 61'nin "çevrimiçi sosyalleşmeye" olanak tanıyan "bir sosyal ağda kişisel profili" olduğunu düşünülüyor.[12]

Son teknoloji elektronik aletlerin popüler kullanımı açısından Uzak Doğu'nun siber yıllar gerisinde olan İngiltere'de, kullanıcılar seçme özgürlüklerini ortaya koyma konusunda hala "sosyal ağa" güveniyorlar ve onun yeni bir isyan ve kendini ortaya koyma aracı olduğuna inanıyorlar. Ancak örneğin sosyal hayatın çoktan elektronik olarak kurulduğu Güney Kore'de (ya da sosyal hayatın çoktan elektronik hayata, siber hayata dönüştüğü ve çoğu "sosyal hayat"ın öncelikle bir bilgisayar, iPod ya da cep telefonu ile, ikincil olarak diğer canlı varlıklar üzerinden kurulduğu) pek tercih haklarının olmadığı gençler için son derece açık; yaşadıkları yerde, sosyal hayatı elektronik olarak yaşamak bir tercihten ziyade "ya bu deveyi güdersin ya bu diyardan gidersin" meselesi. Güney Kore'nin siberpazar lideri Cyworld ile bağlantısı olmayan birkaç kişiyi "sosyal ölüm" bekliyor.

Ancak "içsel öz"ünü kamuya açma arzusunun ve bu arzuyu tatmin etme hevesinin, benzersiz, tamamen ku-

şakla ve yaşla ilintili bir istek olduğunun ve gençlerin bağımlılığın, "ağ"da (hem sosyal bilimsel söylemde hem de popüler dilde "toplum" ile yer değiştirmeye başlayan bir terim) yer edinmek ve orada kalmak için doğal olarak hevesli olmalarının; ancak diğer yandan bu hedefe ulaşmanın ne kadar iyi olacağından emin olmamalarının belirtisi olduğunu varsaymak büyük bir hata olur. Kamuya açık itirafın yeni eğilimini *sadece* "yaşa dayalı" faktörler ile açıklayamayız. Eugène Enriquez, tüketicilerin akışkan modern dünyalarının her kesiminden topladığı hızla büyüyen kanıtların verdiği mesajları şöyle özetlemiş:[13]

> Eğer daha önce görülmez olanın –herkesin mahreminin, iç yaşamının parçasının– şimdi toplumun gözü önünde ifşa edildiğini (özellikle televizyon ekranlarında, ama aynı zamanda edebî alanda) hatırlarsak, görünmezliğini önemseyenlerin geri çevrileceğini, kenara itileceğini ya da bir suç işlediğinden şüphe edileceğini anlayabiliriz. Fiziksel, sosyal ve psikolojik çıplaklık günün gerekleri hâline geldi.

Taşınabilir elektronik günah çıkartma kabinleri ile donatılmış gençler, itiraf toplumunda yaşama sanatında eğitim alan ve eğitilen çıraklar sadece. Bir zamanlar özeli genelden ayıran sınırları yok etmesi ile, özelin herkese duyurulmasını toplumsal bir erdem ve zorunluluk kılmasıyla ve özeli mahremiyete indirgenmeye karşı gelen herhangi bir şeyi kamu iletişiminden, onları ifşa etmeyi reddedenlerle beraber silmesiyle meşhur bir toplum.

1920'lerin sonunda, üretici toplumunun tüketici toplumuna dönüşmesi henüz ilkel ya da en iyi ihtimalle başlangıç aşamasındayken ve bu yüzden de özensiz ve ileriyi göremeyen gözcülerin dikkate almadığı zamanlarda, Siegfried Kracauer, zar zor görüneni, gelip geçen merakların şekilsiz yığını arasında kaybolmuş bir gelecek hakkında önceden fikir veren eğilimlerin henüz gelişmemiş hatlarını derlemek konusunda tekinsiz bir yeteneği olan bir düşünür şöyle demiş:

> Sayısız güzellik salonuna koşuşturma kısmen varoluşsal kaygılardan kaynaklanıyor ve kozmetik ürünlerinin kullanımı her zaman bir lüks değil. Tedavülden eskimiş olduğu için kaldırılma korkusu sebebiyle beyler ve hanımlar saçlarını boyuyor, kırk yaşına gelenler zayıf kalmak için spora başlıyor. Piyasaya yeni çıkan bir kitapçığın adı "Nasıl Güzel Olabilirim"; gazetedeki reklamlarında "şimdi ve sonsuza dek nasıl genç ve güzel kalacağınızın" yollarını anlattığı söyleniyor.[14]

Kracauer'ın 1920'lerde Berlin'de dikkate değer bir merak olarak not ettiği bu yeni alışkanlıklar o günden beri orman yangını gibi yayıldı, tüm dünyada günlük rutine (ya da en azından hayale) dönüştü. Seksen sene sonra Germaine Greer gözlemlerini şöyle ifade ediyordu: "Kuzeybatı Çin'in en ücra köşelerinde bile kadınlar pijama takımlarını bir kenara koyup dolgulu sütyenler ve havalı etekler giymeye, düz saçlarını boyayıp kıvırcık yapmaya, kozmetik ürünleri almak için para biriktirmeye başladılar. Buna liberalleşme deniyordu.[15]

Kız ve erkek öğrenciler dikkat çekmek umuduyla hırsla ve hevesle özelliklerini sergilemeye başlıyor ve aynı zamanda sosyalleşme oyununda kalmaya devam edebilmek için tanınma ve kabul edilme şartını elde edebiliyorlar. Müstakbel müşteriler daha iyi bir hizmet kazanmak için harcama rekorlarını ve kredi limitlerini arttırması gerekiyor, sözde göçmenler kırmızı kurdele toplamak için uğraşıp başvurularının kabul edilmesi için kendilerinin hizmetlerine talep olduğuna dair kanıt olarak sunuyorlar. Görünürde çok farklı olan bu üç kategorideki kişiler ve sayısız başka kategoriye ait kişiler kendilerini emtia piyasasında satmaya zorlanıyorlar ve kendilerini en yüksek teklifi verene satmak isteyerek çekici ve arzulanır bir mal sunmaya ayartılıyorlar, itekleniyorlar ya da zorlanıyorlar ve böylece ellerinden geleni yapıp sahip olduklarını en iyi şekilde kullanarak sattıkları ürünlerin pazar değerini arttırıyorlar. Ve satışa çıkarıp reklamını yapmaya ve satmaya teşvik edildikleri ürün *kendileri*.

Aynı anda hem ürünlerin reklamını yapıyorlar hem de *reklamını yaptıkları ürün kendileri*. Hem meta hem de onun pazarlama elemanı, hem mal hem de onun gezici satış memurları (ve eklememe izin verin eğitim vermek için ya da araştırma fonu için başvuran bir akademisyen kolaylıkla bu deneyimdeki açmazını görecektir). İstatistik tablolularını düzenleyenlerce hangi paranteze alınırlarsa alınsınlar onlar da *pazar* adı altındaki aynı sosyal boşlukta ikamet ediyorlar. Devlet arşivcileri ya da araştırmacı gazeteciler tarafından meşguliyetleri hangi bölümde tasnif edilirse edilsin hepsinin yaptıkları eylem (tercihen, zorunluluktan ya da genelde ikisi yüzünden) *pazarlama*. Gıpta edilen sosyal ödülleri almak

için geçmeleri gereken sınav onlardan *kendilerini emtia biçimine sokmalarını* talep ediyor: yani dikkat cezbeden, talep uyandıran ve müşteri çeken ürünler.

Bugünlerde "tüketmek", damak tadıyla ilgili değil. Kişinin kendi sosyal üyeliğine yatırım yaptığı bu durum tüketici toplumunda "satılabilirlik"e tekabül ediyor: pazarda zaten talep gören özellikleri elde etmek ya da sahip olunan özellikleri talep oluşturabilecek bir emtiaya geri dönüştürmek. Piyasadaki çoğu tüketim ürünü cazibesini ve yoğun müşteri desteği sağlama güçlerini, gerçek ya da atfedilen, açıkça reklamı yapılan ya da dolaylı olarak ima edilen yatırım değerinden alıyorlar. Alıcılarının çekiciliğini ve dolayısıyla pazar değerini arttırma vaadi tüm ürünlerin tanımında –büyük ya da küçük harflerle ya da en azından satır aralarında– yazılı, sadece tüketici hazzı adına alınan ürünler dâhil; tüketim, bireysel "sosyal değer" ve kendine güven için önemli olan her şeye yatırım demektir.

Tüketici toplumunda tüketimin önemli, belki de nihai amacı (bu kadar kelimeyle nadiren söylense de ve aleni olarak hiç tartışılmasa da) ihtiyaçların, arzuların, isteklerin tatmin edilmesi değil, ancak tüketicinin metalaştırılması ya da yeniden metalaştırılması: tüketicinin statüsünü satılabilir metalar seviyesine çıkarmaktır. Bu yüzden tüketici sınavını geçmek pazar yerinin suretinde yeniden şekil verilen topluma kabul edilmek için üzerinde uzlaşılamayacak bir şart. Sınavı geçmek, "tüketim toplumu" denen ilişki ağlarını ören ve örmüş tüm sözleşmeli ilişkiler için sözleşmesiz bir ön koşul. İstisna ve ret kabul etmeyen bu ön şart alıcı/satıcı işlemlerinin toplamını hayali bir bütünlükte birleştiriyor; ya da, daha net olmak gerekirse, bu toplamın "toplum" denen bir bütün-

lük olarak deneyimlenmesine izin veriyor –"talep etme" kapasitesi atfedilebilecek ve oyuncuları buna uymaya zorlayacak bir oluşum– ve aynı zamanda Durkheimcı anlamında "toplumsal gerçeklik"in statüsüne.

Tüketim toplumunun üyelerinin bizzat kendisi tüketim malı ve tüketim malı olma özelliği onları bu toplumun hakiki üyesi yapıyor. Açıkça ifade edilmek bir yana, genelde örtük ve nadiren bilinçli olsa da satılabilir bir ürün olmak ve öyle kalmak tüketici kaygılarının arasındaki en güçlü motif. Tüketici mallarının çekiciliği, tüketici pazarının fiyatını arttırma gücü ile değerlendiriliyor, tüketicinin eylemlerini tetikleyen mevcut ya da potansiyel arzu objeleriyle. "Kendini satılabilir bir meta yap", kendi başına yapılması gereken bireysel bir ödev. Not edelim: sadece olmak değil, "kendini yapmak", bu işteki zorluk ve vazife.

Tüketim toplumunun üyesi olmak, ürkütücü bir görev ve asla bitmeyen yokuş yukarı bir mücadele. Uymama korkusunun yerini yetersizlik korkusu alıyor; ancak bu, diğerine göre daha az rahatsız edici değil. Tüketici pazarları bu korkudan çıkar sağlamak istiyorlar ve tüketici mallarını üreten şirketler müşterilerinin, üstesinden gelmek için bitmeyen çabalamalarında en güvenilir rehber ve yardımcı statüsü için yarışıyor. Bireysel olarak yapılan "kendini imal etme" işi için gereken aletleri, "gereçleri" onlar tedarik ediyor. Karar verme sürecinde bireysel olarak kullanılacak "gereç" diye sunulan ürünler, aslında daha önceden verilmiş kararlar. Bireyler (fırsat olarak sunulan) bu karar verme ödeviyle karşı karşıya gelmeden önce hazırlanmışlardı. Bu gereçlerin, bireysel niyet seçimlerini mümkün kıldığını düşünmek saçma. Bu aletler, karşı konulamaz "gereklilik"in kris-

talleşmiş hâli... Şimdi, daha önce olduğu gibi insanların kullanmayı, uymayı ve uymak için kullanmayı öğrenmesi gerekiyor, özgür olmak için...

Facebook'un akıllara durgunluk veren başarısının sebebi, gerekliliğin seçme özgürlüğü ile her gün karşılaştığı bir pazar yeri sunması değil mi?

26 Şubat 2011

Kuşatma altında kaleler kurmak üzerine

Iowa eyaletinde Cumhuriyetçiler adına ABD kongresine adaylığını koyan Pat Bertroche blogunda (http://affordance.typepad.com) yasadışı göçmenlerin vücutlarına mikroişlemciler yerleştirilmesini önerdi: "sonuçta, nerede olduğunu bulabilmek için köpeğimin vücuduna mikroişlemci aşılatabiliyorum. Neden aynısını yasadışı göçmenler için de yapmayalım?" Gerçekten, neden yapmayalım?

Arap dünyasında, demokrasi yanlısı protestocular ve diktatör rejimini savunanlar arasındaki çatışma sahneleriyle ilgili tutulan Avrupa raporlarından iki bilgi göze çarpıyor. Biri habercilik yapan ülkelerin vatandaşlarının durumu: hayatları tehlikedeydi, en kısa zamanda çatışmalardan uzak bir yere, Akdeniz'in güneyinden kuzeyine doğru götürülmeleri gerekiyordu; bu, devletin en acil göreviydi, herhangi bir gecikme cinai olurdu. Diğeri ise Akdeniz'in kuzeyini güneydeki iç savaştan canlarını kurtarmak için gelen mültecilerin doldurması tehlikesiydi; bu devletin en acil göreviydi, herhangi bir gecikme

cinai olurdu. Kana boğulan Libya'dan olaylarla aynı anda gelen ve bildirilen haberlerde benzer bir oh çekme gözlemlenebilir: biri Valletta'da demir atan tahliye edilen İngiliz vatandaşlarının olduğu tekne hakkında, diğeri de sığınak arayan Libyalı kalabalıklar hakkında; ancak, Mısır ve Tunus sınırlarına doğru. Tunus'taki rejim değişikliği haberine İtalyan devletinin verdiği ilk tepki İtalya adası Lampedusa'ya Tunuslu mültecilerin girişine karşı ek deniz kuvvetleri yollamak oldu... Şimdi François Fillon, Fransa Başbakanı, Fransa'nın özgür bırakılmış Bingazi için tıbbi yardım dolu iki uçak yollayacağını duyurdu. Hoş bir hareket, demokrasinin ateşli savaşçıları ile dayanışmamızın ve onlara savaşta katılma konusundaki istekliliğimizin kanıtı diyebilirdiniz. Eğer Fillion'u kendi açıklamasını okumasaydınız, bunu düşünebilirdiniz: Akdeniz ülkelerini boğacak mülteci dalgasını engellemek için alınan önlemlerden biri. Bunu durdurmanın en iyi yolu Libya'daki durumun yakında dengeyi sağlayacağı güvencesini vermek...

Bunları sıradışı olaylar ya da güvenlik önlemleri diye açıklamak kolay, ancak yanlış olur. Neredeyse yirmi yıldır Akdeniz'in kuzeyindeki Schengen ülkelerinin politikası sözde göçmenlerin belirlenmesine ve kendi ülkelerinde ya da güney kıyısındaki yakın komşularına hapsedilmesine "ortaklık etmek" oldu. Neredeyse her vakada "iki taraflı anlaşmalar" imzalandı ya da gayriresmi olarak kabul edildi, acımasız ve yozlaşmış rejimler -ahlaksız kaçakçı çeteleriyle beraber- yoksul ve zulmedilmiş sürgünlerin, çetelerin tedarik ettiği aşırı kalabalık, denize çıkmaya elverişsiz botlarla denizi geçmeyi asla başaramamış binlerce kişinin ızdırabından çıkar sağladı.[16]

Avrupa göçmen ve mülteci yasalarının olağan kuralcılığı şu anda daha da katılaşıyor ve mevcut ve olası mültecilere karşı takılanan sert tavır daha da sertleşiyor. Tüm bunlar Tunus'tan Bahreyn'e uzanan huzursuzlukla ilintisiz. Seçkin bir antropolog ve sosyolog olan Eric Fassin bugünkü *Le Monde*'da Nicolas Sarkozy'nin yakın zaman önce Fransız beye ve Fransız hanıma dönüşen yabancılara olan tutumundaki ani katılığın sebebini, tüm diğer Fransız beylere ve hanımlara "Başkanın tüm cephelerdeki politikalarının yenilgisini unutturmak istemesi -(düşen) alım gücünden (artan) güvensizliğe kadar- ve özellikle ulusal kimlik politikalarını kullanarak sosyal korumayı pazarın yönettiği meydan kavgası ile değiştirmiş olmanın üstünü örtmek istemesi olarak yorumluyor. Bu, elbette yeni bir şey değil. İçerideki yabancılar (ve özellikle de evcilleştirilenler) ve kapıdaki yabancılar (ve özellikle de içeri alınmak için iyi sebepleri olanlar) artık olağan şüpheli rolünde sabit kaldılar. Ne zaman bir suç veya kabahate, iktidar çevresinde bir başarısızlığa dair bir kamu soruşturması yapılsa bu yabancılar emniyete getirilecek ilk kişiler... Görüntüleri, tıpkı kaçırılan uçağın Dünya Ticaret Merkezi'ne çarpması gibi sık sık televizyonda yer alacak. Fransız hükümetinin en önemli görevinin göçmenlerin sebep olduğu iç güvenlik meselelerini çözmesi diye gösterildikten hemen sonra dışişleri, içişleri ve savunma departmanlarının idaresine en önemli kişileri koyma kararı takip ediyor. Mevkileri değiştirme sebebini Başkan hayal gücüne yer bırakmayacak bir hızla açıkladı: "Cumhuriyetin Başkanı olarak görevim gelecekte bizi bekleyen tehlikeleri açıklamak, ancak bunun ötesinde Fransa'nın şimdiki halini korumak," ve bu yüzden "diplomasiyle ve güvenliğimizle

ilgilenen bakanlıkları yeniden düzenleme"ye karar verdi. Böylece "kimsenin ne olacağını bilmediği gelecekteki olaylarla yüzleşmeye hazır" kişileri görevlendirdi.

Eski güzel 2003 ve 2004 yıllarında, hisse senetleri ve emlak fiyatları her gün yukarılara tırmanırken, GSMH rakamları yukarı çıkarken ve işsizlik rakamları sabit kalırken, orta sınıfın ve onlara katılmak isteyenlerin ceplerindeki cüzdanlar kredi kartı doluyken Nicolas Sarkozy'nin sesi ne zaman '*l'islam de France*'dan, Fransa'nın çeşitliliğinden, çok kültürlülüğünden, hatta olumlu politika ve pozitif ayrımcılıktan ve *les banlieues*'de barış ve dostluğu güvence altına almaktaki kendi rollerinden bahsetse yumuşuyordu. İslam'ı özel bir dikkat gerektiren bilhassa şüpheli bir fenomen olarak gören popülistlere tahammülü yoktu. *La République, les religions, l'espérance* (2004'de basıldı) Sarkozy İslam'ın büyük dinlerden biri olduğunu, 2004 Fransa'sının, artık sadece Katolik bir ülke olmadığını, çok kültürlü bir ulus olduğunu ve asimilasyon yerine artık tamamen farklı bir mesele olan entegrasyon hakkında konuşup endişelenmemiz gerektiğini söylüyordu: artık bırakılan "asimilasyon" şartının aksine entegrasyon politikası yeni gelenlerin oldukları şeyden feragat etmesine gerek yoktu. Eric Fassin'in bizlere hatırlattığı üzere 2008'de bile, karanlık bulutlar çoktan o adı çıkmış mavilikteki Fransız gökyüzünü kaplarken Başkan, empatik bir biçimde "kan bağı" ilkesini ayıpladı, onun yerine "fırsat eşitliği" gelmesi gerektiğini toplumculuğa (*communautarisme*, Fransız söyleminde nüfusun otonom olması ve dışarıya kısmen kapalı ve kendini yöneten cemaatlere bölünmesi durumu) karşı en iyi ilacın Cumhuriyet'in sözünü tutması olduğunu söyledi.

Artık durum bambaşka. 2010'un başlarında Romanların Grenoble'a yerleşmesiyle beraber çıkan bağrış çağrışla başladı (bundan daha önce söz ettim); Romanlar olağan şüphelilerin ilk örneği değil mi? Ancak Roman olayları onların yalnızca mütevazı bir *hors d'oeuvres* (meze) olduklarını kanıtladı; daha iyi ifade etmek gerekirse, iştah açıcı. "Ceux qui arrivent" (gelenler) ve "*ceux qui accueillent*" (onları kabul edenler) arasındaki simetri ihtimali, bugüne dek devlet binasından yapılan açıklamalarda iletilen mesaj buydu, yok oldu. İki taraftan da eşit derecede bir saygı artık gerekli değil. Saygı, artık yalnızca Fransa'ya karşı ve saygı göstermek *accueillis*'lerin (kabul edilenlerin) görevi (iyi ya da kötü kabul edilmiş olmaları çok mühim değil). Duyuruların duyurduğuna göre Fransız cemaati (bu ne anlama geliyorsa) yaşam şeklini, hayat biçimini değiştirmek istemiyor. Ancak bu "kabul edilenler" için, eğer hâlâ "kabul edilmiş" olmak istiyorlarsa yazılı olmayan şart kendi yaşam şeklini değiştirmesi, onlar istesin ya da istemesin. Büyük Fransız düşünür Albert Camus'nün (Fransa'nın zaferine olan katkısı rakipsiz olan bir Fransız) modern ikiyüzlülüğün kendine has özelliği olduğunu söylediği alışkanlıkla da uyumlu olarak iyilik adına bir kez daha kötülük yapıldı, eşitlik adına ayrımcılık, özgürlük adına baskı savunuldu. Örneğin: "Küçük kızların okula gitme hakları üzerinde uzlaşmak istemiyoruz."

Bu, hiç şüphesiz sıkıntılı bir mesele... "Hoşgörü düşmanlarına hoşgörü yok" ya da "özgürlük düşmanlarına özgürlük yok" gibi sloganların kulağa bu kadar ikna edici gelmesinin sebebi. Kanıtlanması gerekeni kanıtlanmış gibi gösterip bu sloganla kınanması ve baskılanması haklı gösterilenlerin gerçekten de itham edildikle-

ri suçları işleyip işlemedikleri sorusunu önceden satın almış oluyorlar; dava açma hakkı konusunu yok görüp savcı ve hâkim rollerinin yasadışı olarak birleştirilmesini örtbas ediyorlar. Ancak okulda başörtüsü takmayı yasaklamak gerçekten de "küçük kızlar"ın okula gitme hakkını sağlamlaştırır mı? Sciences po-Centre d'Études et de Recherches Internationales'den André Grjebine *Le Monde*'un aynı sayısında (*'S'ouvrir à l'autre: oui. A son idéologie: non'*) öne sürdüğü üzere "genelde ruhani açıklığın kaynağı olarak görülen ötekilik aynı zamanda köktenciliğin, gericiliğin ve kapanmanın da taşıyıcısı olabilir"; ancak kendi mantık hattının, *sina ira et studio* (nefret ya da sevgi olmadan) amacı taşıması ve tarafsızlık görüntüsü ile beraber, özünde zaten bir hükmün (ve dahası, John Langshaw Austin'in söyleyeceği üzere "performatif bir söylem" ya da "yaptırımsal söz") olduğunu, sadece maskelenmiş olduğunu kanıtlamaz mı? Ancak buna karşın "bazılarının kimlik ve güvenliğin taşıyıcısı olarak görülen ruhani kapanmanın, köktenciliğin ve gericiliğin de kaynağı" da demedi. En azından öne sürmeyi tercih ettiği bağlantı kadar gerçek bir bağlantı bu. Ruhani açıklığın bazılarını kapanmaya itebileceğini, her ve herhangi bir köktenciliğin değişmez ve şaşmaz iminin ruhani *yokluk* olduğunu da söylemedi. Çoğu kez açıklık açıklığı cesaretlendirir, destekler, besler; kapanıklık ise kapanıklığı cesaretlendirir, destekler, besler...

Fransızca yazan ve Fransa'da yaşayan Lübnanlı yazar Amin Maalouf "etnik azınlıklar"ın, yani göçmenlerin reaksiyonunun geldikleri ülkede maruz kaldıkları çelişkili kültürel baskılardan kaynaklandığını düşünüyor. Maalouf'a göre göçmenler; kabul edildikleri ülkede geldikleri kültürün geleneklerine ne kadar saygı duyu-

luyor ve kendilerinden ne kadar az nefret ediliyor, ne kadar az reddediliyorlar ve ne kadar az korkutuluyor, ayrımcılığa ne denli maruz kalıyorlarsa ve farklı kimlikleri nedeniyle kendilerine ne ölçüde soğuk davranılıyorsa, yeni ülkenin kültürel seçenekleri onlara o kadar çekici geliyor, ayrılmış olmalarına o kadar az tutunuyorlar. Maalouf gözlemlerinin kültürlerarası iletişimin geleceği için son derece önemli olduğunu söylüyor. Daha önceki şüphelerimizi ve varsayımlarımızı onaylıyorlar: bir taraftan gelen tehdidin eksikliği ve diğer taraftan kültürel farklılıklar meselesinin "silahsızlandırılması" arasında kati bir ilişki var: kültürel ayrımcılığa karşı tepkileri alt etmenin ve bununla beraber ortak bir insanlık arayışında yer almaya hazır olmanın sonucu.

Genellikle istenmiyor olma duygusu, herhangi bir suç işlenmemiş olmasına rağmen suçlu hissetme ve tehdit ile belirsizlik hissi (varsayılan her iki ön cephede de, göçmenler ve yerel nüfus arasında) çok kültürlülük teorisinin "çok toplumculuk" gerçeğine doğru yozlaşmasıyla beraber ortak şüpheciliğin ve bunu takiben ayrılığın ve iletişimde kopukluğun temel ve en güçlü uyarıcıları.

Önemli ya da önemsiz, çarpıcı ya da zor fark edilir olsun, kültürel farklar bu şekilde siper ve roket fırlatıcı inşasının yapı taşları olma durumunda kalıyor. Kültür, kale ve kuşatma ile eş anlamlı hâle geliyor ve kuşatma altında kalelerde yaşayanlardan günlük olarak sadakatlerini kanıtlamaları ve dış dünya ile herhangi bir iletişimden vazgeçmeleri ya da en azından radikal olarak azaltmaları bekleniyor. "Cemaatin savunması" diğer herhangi bir göreve göre öncelikli. "Yabancılar"la masa paylaşmak, ötekilerin meskeni ve alanı diye bilinen yerlere girip çıkmak, cemaat sınırları dışındaki partnerle

yaşanan aşk ya da evliliklerden söz etmemek, ihanetin nişanı ve sürgün ve sınır dışı edilmenin dayanağı olmak. Buna dayanarak işleyen cemaatler öncelikle bölünmenin daha büyük üretimine ve ayrılmanın, izolasyonun ve yabancılaşmanın derinleşmesine sebep oluyorlar.

Diğer yandan güvenlik hissi ve bunun sonucu olarak kendine güven, koruyucu bariyerler diken *getto* fikirli cemaatlerin düşmanı. Güvenlik hissi "biz"i "onlar"dan ayıran okyanusun dehşet verici gücünü, cezbedici ve davetkâr bir yüzme havuzuna dönüştürüyor. Bir cemaati komşularından ayıran korkutucu uçurum aheste, sade davetkâr, olağan yürüyüşlere ve umursamaz gezintilere olanak tanır. Bir cemaati etkileyen bir korkunun dağılıyor olmasının ilk işaretleri hiç kuşkusuz müşterek izolasyonun yandaşları arasında dehşete sebep olur; bilinçli ya da değil, cemaati koruyan duvarlara yönelmiş, olduğu yerde duran düşman füzelerinin üzerinde kazanılmış hakları vardır. Tehdit duygusu ne kadar büyük olursa ve sebep olduğu belirsizlik hissi ne kadar çok dile getirilirse, en azından öngörülebilir gelecek için, muhafızlar o kadar safları sıklaştırır, pozisyonlarını korur.

Siperin her iki tarafında da bir güvenlik hissi kültürler arası diyalog için önemli bir şarttır. O olmadan, kültürlerin birbirine açılma ve bağlarının insani yanını güçlendirerek onları zenginleştirecek bir değiştokuş başlatma ihtimali oldukça düşüktür. Ancak bu olduğunda insanlığın geleceği umut vericidir.

Burada tehlikede olan şey "çok kültürlülük"ün –müşterek ayrılığın yandaşları ile zımni sözleşmesi (ya da belki de kasıtsız, hatta istemsiz) olan-sözcülerinin çoğunun kabul etmeyecekleri ölçülerde güvenliktir. Genel belirsizlik sorununu iki yönlü kültürel ayrılığın gerçek ya da

hayali tehlikelerine indirgemek tehlikeli bir hatadır; dikkati ortak güvensizlikten ve anlaşmazlıktan uzağa çeker.

Öncelikle, bugün insanlar küresel krizin dalgalarından kendilerini koruyacaklarını (yersizce) umdukları bir cemaat duygusu arzulamaktadır. Ancak dalga en yüksek cemaat dalgakıranıyla bile uzaklaştırılamaz, çok uzak yerlerden gelmektedir ve hiçbir yerel güç onu kontrol etmek bir yana denetleyemez. İkinci olarak, yoğun biçimde "bireyselleşen" ve "bireyselleşmiş" toplumumuzda belirsizliğin kökeni "yasal bireysellik" durumu ile "fiilî bireysellik" elde etme baskısı arasındaki boşluktan kaynaklanır.

Bu yarığı kapamak için cemaatleri duvarla çevrelemek bir işe yaramaz ve elbette böylece birçok cemaat mensubunun diğer tarafa geçmesi zorlaşacaktır: kendi kaderini tayin edebilen fiilî bireysellik durumu ve sadece kâğıt üzerinde olmadan. Bugün insanları etkileyen belirsizliğin kökenleri ve nedenlerine konsantre olmak yerine, "çok kültürlülük" onların dikkatini dağıtır ve enerjilerini çalar. "Onlar ve bizler" arasındaki devam eden savaşta hiçbir taraf çok önceden kaybettiği ve çok arzuladığı güvenliğin, bir zaferi takiben geleceğini bekleyemez; bunun yerine çok kültürlü savaş sahasındaki gelecek savaşları planlamada ne kadar ortaklaşa bir şekilde kendilerini kaptırırlarsa, küresel güçler için o kadar kolay ve kazançlı bir hedef olurlar. Zahmetli insan cemaati kurma işinin başarısızlığından ve bunu çevreleyen koşullardan kazançlı çıkabilecek tek güç onlardır.

Kabilesel çarpışmanın savaş alanında karşı karşıya gelen, genellikle iki sefalettir; yoksul adamın acınası, *haute couture* kurtuluş savaşının ana caddedeki replikası. Sefil olanların, sebepler ve çareler hakkındaki kafa

karışıklığı nedeniyle daha büyük bir sefalete saplandığını anlayabilirsiniz. Biraz iyi niyet, empati ve merhamet ile bu anlayış bağışlamaya dönüşebilir. Ancak sefilin kafa karışıklığından çıkar sağlayanlar bu işe pek yanaşmaz. Avrupa'daki hâlinden biraz, ancak tamamen farklı olmayan Amerika'daki durum hakkında yazan Richard Rotry'nin de söylediği üzere:

> Amaç işçilerin kafasını başka işle meşgul etmektir: Amerikalıların dipteki yüzdeki 75'lik ve dünyanın dipteki yüzde 95'lik nüfusunu etnik ve dinî düşmanlıklarla ve cinsel törelerle ilgili tartışmalarla meşgul etmek. Eğer işçiler kendi umutsuzluklarından, arada bir çıkan kısa ve kanlı savaş dâhil, medyanın yarattığı sözde olaylarla uzaklaştırılırsa en zenginlerin korkacak az şeyi olur.[17]

Son deneyimlerin şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösterdiği üzere, en zenginler işçilerden korkmak için daha az şeyleri olması pahasına her şeyi, ya da hemen hemen her şeyi yaparlar…

27 Şubat 2011

Amerikan Rüyası üzerine: ölüm ilanlarının vakti geldi mi?

Bugünkü *New York Times*'ta Frank Rich şöyle yazmış:

Amerika'nın mevcut politik radikallerinin en büyük önceliği devlet bütçesini dengelemek değil, Washington'da ve diğer devlet başkentlerinde ideolojik savaş başlatmaktır. Devletin Planned Parenthood ve Head Start için yaptığı harcamaların kesilmesi önerisi ile biriktirilecek birkaç dolar, mali açığı fazla etkilemeyecektir. Kesintiler sadece sağın tiksindiği programları parçalar. Devlet çalışanlarının finansal kolaylık isteyen Vali Scott Walker'a teslim olduğu Wisconsin'de, radikal Cumhuriyetçilerin kalan tek vazifesi işçinin toplu sözleşme hakkını yok etmektir.

Bu, sağın ajandasında hem ulusal hem de yerel olarak mali bir görev yoktur demek değildir; ancak bu görevin açığı küçültme ile ilgisi yoktur. Amaç organize işten geriye ne kaldıysa köstekleyerek, kurumları denetleyip yöneten devlet dairelerini imha ederek ve her zamanki gibi en zenginleri daha fazla vergi muafiyeti ile ödüllendirerek, Cumhuriyetçi Parti'nin en eski adamlarını mükâfatlandırmaktır. Bush döneminde düzenlenen iflas etmiş ahlaki denklik artık bilinen bir gerçek: vergi kesintilerinin en yüksek dilime kaydırılmasının, iki savaşın masrafını ödemekten daha büyük bir önem taşıması. Müşterek özveri ve ekonomik fırsat eşitliği gibi bir zamanların esaslı olan Amerikan değerleri çiğnenip geçildi.

Amerikan Rüyası hakkında bir ağıt yazacak olsam (en azından bizim gördüğümüz Amerikan Rüyası hakkında, Amerika'yı denizaşırı bir yerden umut ve umutsuzluk karışımıyla izlerken), hayal gücümü ne kadar

zorlarsam zorlayayım, daha iyisini yazamazdım. Başka kim yazabilir merak ediyorum. Ancak hâlâ Frank Rich gibi hisseden ve yazan insanların olması Amerikan Rüyası'nın öldüğü haberlerinin her şeye rağmen biraz erken olup olmadığını getiriyor aklıma.

Eğer öyleyse harika olur. Ancak ne zamana dek?

Mart 2011

1 Mart 2011

H. G. Wells'in ve benim son rüyamız ve vasiyetimiz üzerine

John Clute, H. G. Wells'in 1933 tarihli, bir zamanlar bomba etkisi yaratan, ancak şimdilerde unutulan *The Shape of Things to Come* (Penguin, 2005) kitabının son baskısı için yazdığı inanılmaz zeki, bilge ve kavrayışlı giriş yazısında, Wells'in hayatının son yıllarında, Birinci Dünya Savaşı'nın sarsıcı deneyimi çoktan on dokuzuncu yüzyıl dünyasının iyimserliğini yok etmişken ve tarihe Whig gibi bakmanın temellerini yıkınışken, "yerinden edildiğini" söylüyor. O ve onun kuşağından mağdur dostları o savaşın absürtlüğü, anlamsızlığı, vahşi ve utanmaz zalimliği ile yaralanmıştı ve o yara asla tam olarak iyileşmeyecekti. Ancak özellikle Wells için tarihin hareket hattından edilmek medeni dünyadaki her akıllı insana hitap etmesini istediği kendi esas projesinden edilmek demekti. Bu projenin amacı dünyanın

nasıl bir çamura battığını ve buradan nasıl çıkılacağını göstermekti.

Wells her zaman "ileriye doğru" giden bir yol olduğuna ve olacağına inanıyordu, bu yolu takip etmeye cesaret edenlerin (alnında yazanların) karşısına ne kadar sayıda ve farklı engel, ayak bağı ve ters tepme çıkması önemli değildi. Giriş yazısının yazarı (kitabın konuşma yeteneğini ve okuyucunun anlama yeteneği aynı anda güncelleyen zorlu uygulama), projesinden asla vazgeçmedi diye ısrar ediyor, ancak Wells hayatının son döneminde okuyucularına uzak bir mesafeden seslendi. En başta aldığı pozisyondan dönecek değildi. Uzun seneler boyunca hayal kırıklığına uğrasa da Wells istifini hemen hemen hiç bozmadı; uzaklara doğru yelken açan onun izleyici kitlesiydi...

Uzun lafın kısası Wells, "yanılmaz *Zeitgeist* anlayışı"-nı kaybetti; yirmi ya da daha uzun seneler boyunca aydın fikrin ortak kanısına göre, bu Wells'in kendine has özelliği olan bir anlayış: "Wells Avrupa medeniyetinin zaferi için mümkün olan en iyi savunmayı yapıyordu; ancak birçok çağdaşı gibi, savaşı öngöremedi... Ve Wells bu ihmalin önemini anlamakta ve onun zayiatlarını saymakta kendi çağdaşlarına kıyasla çok geride kaldı. Savaş yılları boyunca yazılarında duyduğu sarsılmaz güvenden bahsediyordu: "1910 Avrupa'sı... Ancak birçok parçaya ayrılıp yeniden inşa edildikten sonra işe yarar hâle getirilebilir." Romanları "Birinci Dünya Savaşı hakkında gelişen ortak kanıyı kayda alma açısından son derece yavaştı, hem kendi aydın kesimine hem de 'sıradan' vatandaşların kalbinde ve aklında." "Savaş sonrasında, bu medeniyetin üstüne sünger çekmek mümkün değildi, homo sapiens'lerin yüzündeki ifade düzeltilebi-

lecek bir ifade değildi... Hepimizin gerçek korkunç yüzünü saklayan bir maskeydi." Ancak Wells'e göre "iyi ya da kötü, savaşmayı bırakamazdı. Bizim görmemiz için savaşmalıydı." Ve mizacının kusurları hakkında garip bir sağduyusu olmasına rağmen böyleydi bu: *Shape of Things to Come*'taki baş karakterlerden biri Dr. Philip Raven kendi kusur ve yetersizlikleri için şöyle diyordu: "Hiçbir geleneksel ayrıntıya, hiçbir küçük performansa, gereksiz karmaşaya, dolaylı metoda, diplomasiye, yasal kurguya ve nazik yarı ifadeye sabrın yok... İş adamları senden nasıl da nefret ediyordur, eğer seni duyuyorlarsa! Karmaşıklık onların hayatlarının parçası... Sen tüm bu karmaşıklıkları aradan çıkarmaya çalışıyorsun. Sen bir striptizcisin, kahrolası sabırsız bir striptizci."

Kendi hayat yolumun kayıtlarına baktığımda ve Wells'inkiyle kıyasladığımda, birkaç ve her şekilde sorgulanabilir erdemlerimin Wells'in *güçlü yönlerinin* çok gerisinde kaldığını görüyorum: onun görüşünün genişliği ve cesareti, onun edebî yetenekleri, seslenme anlayışı ve görevini bitirme kararlığı benimkilerle kıyaslanamaz bile. Ancak Dr. Raven'ın tiradında teker teker saydığı *zayıflıklarını* paylaştığımın farkındaydım. Bu kusur-kardeşliği çekinerek de olsa ve elbette *très beaucoup -en fait toute- proportions gardées* ile, onunla benim, alçakgönüllü bir zanaatkar ve büyük bir sanatçı arasındaki, bazı -son derece soluk- seçilmiş yakınlıklar hakkında tahmin yürütmeme olanak verir.

Ancak seçilmiş yakınlık hakkında varsayım yapmak için bir başka gerekçe daha var: bu sefer karakterler ya da başarılar arasında değil, ama kişisel işlerimizin gebe olup içine yerleştiği tarihî bağlamlar arasında; özellikle de Clute'un hatasızca Wells'te tespit ettiği "yerinden

olma"nın etkileri... Ancak benim hayat hikâyemde daha güçlü olmasa da en az onunki kadar belirgin diye düşünüyorum (benim aksime Wells sonuç olarak bir mülteci ya da sürgün olma deneyiminden muaftı -hem "yabancı" hem de "yerli" olarak). Düşündüğümde "yerinden olma" hissi tüm hayatım boyunca benimleydi: mekânın ve zamanın dışında olma hissi; ve elbette beni "iş adamları"ndan ayıran o mesafe hissi -fiziksel olduğu kadar ruhsal bir mesafe- onların tercihi olduğu kadar benim de tercihim. Ben "yerinden olma" durumunu tatmin edici olmasa da, hoş bulduğumu kabul ediyorum; ve yerinden olduğum şeyin ne olduğunu düşünürsek, bu duruş, etik olarak övülecek bir tercihti... Clute'un imalarını okuyup hazmetmeden önce, bu dağınık, ancak yaygın ve inatçı duyguları doğuştan gelen klostrofobime, belki de yanlış bir biçimde, yordum. Duygusal olduğu kadar beyinsel olarak da kalabalıklardan korkuyor, bağrışmadan tiksiniyorum ve sürü içgüdüsünden ve izdihamından nefret ediyorum.

Yerinden olma durumumun birçok yüzü vardı. Ait olduğum dünyadan zorla uzakta tutulmam ve içeriye alınmamın reddedilmesi deneyimi, parçası olmak için çok, ama boşuna uğraştığım dünyadan savaş zamanında sürgün kalmakla iki misline çıktı; eve döndüğümde, umutlarım ve beklentilerim ile "iş adamları"nın ikiyüzlülüğüyle alevlenen gerçeklerin iğrençliği arasında giderek büyüyen ancak durdurulamayan bir mesafe vardı; başka bir ülkede kısa bir ikamet, bu sefer "orada" olma, ama "oradan" olmama deneyimi; ve sonunda, hayatımın geri kalan kısmını yabancılara, oranın yerlisiymiş gibi davranmadıkları müddetçe, olağanüstü bir şekilde misafirperver davranan bir ülkede geçirdim...

Ancak şimdiye dek sadece tabiri caizse topografik yerinden olmalarımın listesini verdim. Belki (kim elini vicdanına koyup da söyleyebilir?) bir dizi topografik yerinden edilme ile şekillenmiş bir yatkınlık sonucunda daha ciddi bir yerinden edilme türü, ve elbette Wells'inkine daha yakın olan bir tür, profesyonel profilimi etiketledi ve etiketlemeye devam ediyor: benim Zeitgeist'taki yerimden edilme hikâyem. Wells ve benim aramda neredeyse iki kuşak var, benzer bir yerinden edilmenin belirtileri değişik hatta tam tersi olabilir. Wells'in yerinden edilmesi Aydınlanma'nın, Modernliğin ve Aydınlanmış Modernliğin "yapabiliriz" güvenini kurtarmak için, olması muhtemel felaketin Zeitgeist'ına, ikinci bir düşüş ve nihai kıyamet karşısında savaşmaya zorladı (Clute şöyle açıklıyor: "Aradan yetmiş yıl geçtikten sonra dünyamızın 1933'te ne kadar depresif olduğunu, medeniyetin ayakta kalmasının ne kadar zor görüldüğünü unutmuş olabiliriz"). Ancak benim yerinden olma şeklim cesur yeni dünyanın gamsız Zeitgeist'ına, kendisinden memnun, ilgisiz, duyarsız dünyasına, kendinden başka alternatif olduğuna inanmayan, ödünç alınmış zamanda yaşamaktan memnun, ikinci düşüşü İsa'nın ikinci gelişi ile karıştırmaya ve bunun işe yarayacağı iddiasında bulunmaya; diğer yandan hedeflenmiş kurbanları ve ikincil zayiatları kurtarıp geri almak adına yapılması gerekenleri yapmamak için elinden geleni ardına koymayan bir dünyaya direnerek kendini ortaya koydu.

Kısaca, Wells her şeye rağmen bizim kendimize olan güvenimizi kurtarmak için savaştı. Benim yapmaya çalıştığım şey kendimizi eleştirmeyi kurtarmaktı; her şeye rağmen ve aksi gibi görünse de, kendimizi beğenmişliğimizin altını kazmak ya da en azından bunu zayıf

düşürmek. Wells, her gecenin bir sabahı vardır diye düşünürken ben göz kamaştıran, ancak doğaçlama ve gelip geçici deniz fenerlerinin arkasında gizlenen karanlık kayalıkları ve gelgitleri ortaya çıkarmaya çalıştım.

Hâl böyleyken… Zamanın ruhu hakiki bir U dönüşü yapmış, kahramanlar ve düşmanlar yer değiştirmiş olabilir, ancak tüm bu türbülans, seçici yakınlık tahminini destekleyen bir başka bağlantıyı başaramadı. İşte burada, *The Shape of Things to Come*'ın son sayfalarında, "dünyadaki son devlet" adına Wells'in yazdığı veda konuşması, giderayak attığı taş ve teslim olmasının özrü, "devletin yapacağı hiçbir şey kalmadığı" sonucuna varıldığında kaçınılmaz olan eylem (unutmayalım ki, dünya çapında bir umutsuzluğun derinliklerinden H. G. Wells'in yazdığı bir açıklama):

> Bugün, birleşmiş insanlığın gündoğumu vakti. İnsan Eziyeti sona erdi. Bir kutuptan diğerine, gezegende artık, adil bir kişisel tatmin, sağlık, fayda ve özgürlük beklentisi olmayan tek bir insan bile kalmadı. Artık köleler yok; yoksul yok; aşağı sınıfta doğmaya mahkûm kimse yok; kimse uzun süre tutuklulukla cezalandırılmayacak; bedensel ya da zihinsel özrü olan kimse bilimin olanca gücünden ve ilgili ve yetenekli bakıcıların hizmetinden mahrum kalmayacak. Dünya, güçlerimiz ve hayal gücümüzün sınırları içinde istediğimizi yapmamız için karşımızda duruyor. Maddi varlık için mücadele bitti. Kazandık. Baskı ve disiplin ihtiyacı bitti. Gerçek mücadelesi ve adı güzellik olan o anlatılmaz gereklilik, aşağıdan mücadelelerin zorunlulukları ile engellenmeden şimdi

başlıyor. Artık kimse kendi potansiyelinden daha az yaşamaya ya daha azı olmaya mahkûm değil.

Dünya, daha önce görülmemiş bolluk ve rahatını kendi kendini tebrik ederek kutladığı bir dönemin zirvesinde değişiklik olsun diye yazı yazarken yaşamaya ve savaşmaya değer o dünya tanımına, tek bir cümle eklemek ya da çıkarmak için çok fazla uğraşmam gerekirdi... Ancak böyle bir ihtiyaç hissetmedim. Ve hâlâ da hissetmiyorum.

Notlar

1- Başka akademisyenler farklı sınırlara ulaştı, bazıları Dunbar'ınkinin iki katıydı. Wikipedia'daki son bir kayda göre "antropolog H. Russell Bernard ve Peter Killworth ve diğer iştirakçiler ABD'de yürüttükleri çeşitli alan araştırmaları sonucunda bağlantılar için ortalama bir rakama vardılar -290- ve bu rakam, Dunbar'ın tahminin neredeyse iki katı. Bernard-Killworth'un orta değeri -231- daha düşük, dağılımdaki yukarı çıkan düzensiz büyüme nedeniyle: bu hâlâ Dunbar'ın tahmininden oldukça büyük bir rakam. Bernard-Killworth'un bir kişinin sosyal ağının azami büyüklük olasılığı için elde ettikleri rakam çeşitli nüfuslarda farklı metotların uygulanarak yapıldığı alan araştırmaları sonucunda elde edilmiş. Araştırma ortalamalarının ortalaması değil, tekrar eden bir tespit. Yine de Bernard-Killworth'un rakamı Dunbar'ınki kadar popüler olmadı." Çeşitli çağdaş insan nüfusu kümelerine odaklanan yukarıdaki araştırmacıların aksine Dunbar'ın alan ve arşiv araştırmalarının temel nesneleri ve

Dunbar rakamının hesaplandığı ham bilginin tedarikçileri primatlar ve buzul çağı nüfusuydu; bu yüzden primatlar ve onların daha genç insan akrabalarının paylaştığı neokorteksın yapısı dikkate alarak Dunbar'ın ilkel sürülerin büyüklüğü insanlardaki "anlamlı ilişkiler" sayısını sınırlandırıyor ifadesi, kanıtlarla desteklenmiş bir bulgu olmak yerine bir varsayım olarak ele alınmalı.

2- www.controlacrisi.org/joomla/index.php?option=com_content &view=article&id=10464&catid=39&Itemid=68 (Haziran 2010).

3- Walter Benjamin, 'Theses on the philosophy of history', Benjamin, *Illuminations: Essays and Reflections,* ed. Hannah Arendt (New York: Schocken, 1968), s. 257-8.

4- Günther Anders, *Le temps de la fin* (1960; Paris: L'Herne, 2007), s. 52–3.

5- Michel Agier, *Le couloir des exiles. Être étranger dans un monde commun* (Bellecombe-en-Bauges: Éditions du Croquant, 2011).

6- T. R. Malthus, *An Essay on the Principle of Population* (1798; New York; Oxford University Press, 1999), s. 61.

7- Bu ve diğer alıntılar: Leon Shestov, *Athens and Jerusalem*, trans. Bernard Martin (Athens, OH: Ohio University Press, 1966), s. 424–6 ve 68–9.

8- *Çıkış* 4.

9- Carl Schmitt, *Politische Theologie,* s. 19–21; Ayrıca bkz.: Giorgio Agamben, *Homo Sacer* (Stanford:

Stanford University Press, 1998), s. 15 ve sonraki sayfalar, italikler bana ait.

10- Bu hırsızlık iddiası, 1849'da California "altına hücum" döneminde yapılan ve tartışılan çoğu iddia gibi mahkemelerde belirli bir hükme bağlanmadı; ancak sonra yirmi birinci yüzyılın başında internet, tıpkı on dokuzuncu yüzyıldaki California gibi, yasası olmayan bir yerdi; özel mülk, lisans ücreti ya da vergi yoktu ve -California örneğindeki gibi- hâkimlerin ve polislerin yerini silahlar almıştı.

11- http://mashable.com/2011/02/23/social-media-culture/.

12- Bkz. Paul Lewis, 'Teenage networking websites face anti-paedophile investigation', *Guardian*, 3 Temmuz 2006.

13- Eugène Enriquez, 'L'idéal type de l'individu hypermoderne. L'individu pervers?', Nicole Aubert (ed.), *L'individu hypermoderne* (Toulouse: Érès, 2004), s. 49.

14- Die Angestellen. 1929'da *Frankfurter Allgemene Zeitung*'da tefrika edilen makaleler 1930'da kitap olarak Suhrkamp tarafından basılmış. Burada Quintin Hoare'in yaptığı çeviriden alıntılanmıştır: *The Salaried Masses: Duty and Distraction in Weimar Germany* (London: Verso, 1998), s. 39.

15- Germaine Greer, *The Future of Feminism*, Dr. J. Tans Lecture (Maastricht: Studium Generale Maastricht, 2004), s. 13.

16- Arap ülkelerindeki huzursuzluğun hemen öncesini ve konunun durumunu özetleyen en son araştırmalardan biri için Alain Morice ve Claire Rodier, *Le Monde Diplomatique*, Haziran 2010.

17- Bkz. Richard Rorty, *Achieving Our Country* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997), s. 88.

Perdeyi yırtmak, hayatı anlamak... Bunun anlamı ne? Biz, insanlar, iyinin ve kötünün, güzelin ve çirkinin, gerçeğin ve yalanın birbirlerinden kesin bir şekilde ayrıldığı ve asla bir diğerine karışmadığı, böylece şeylerin nasıl olduğundan, nereye gidebileceğimizden ve nasıl ilerleyebileceğimizden emin olduğumuz sıradan, temiz ve saydam bir dünyayı tercih ediyoruz; çaba gerektiren bir anlayış olmadan hükümlere ulaşmayı ve kararlar almayı hayal ediyoruz. İşte bizim bu hayalimizden *ideolojiler* doğdu. Görüşümüzü kapatan o kalın perdeler... Bizim bu etkisizleştirici eğilimimize Étienne de la Boétie "gönüllü kölelik" adını verdi. Cervantes bizim bu tür bir kölelikten çıkmamızı istiyordu; dünyanın tümüyle çıplak, rahatsız, ancak özgürleştirici gerçekliğini sunarak: *anlam çokluğu gerçekliğini* ve *onarılamaz mutlak gerçekler açığını*. Bu tür bir dünyada, kesin olan tek şeyin hiçbir şeyin kesin olmaması olduğu bir dünyada, tekrar tekrar ve sonuç almaksızın kendimizi ve birbirimizi anlamaya, iletişim kurmaya ve birbirimiz *ile* ve birbirimiz *için* yaşamaya çalışacağız.

Bu Bir Günlük Değildir, her ne kadar ismi aksini iddia etse de, bir *günlük*: Bazen bir pipo ne kadar pipo ise veya Bauman'ın seksen beş yaşından sonra tutmaya başladığı bir "günlük" ne kadar "günlük" olabilirse...

Aynı zamanda *güncel*: Bir sosyolog olarak Facebook, sanal gerçeklik, öğrenci hareketleri gibi konularda düşünen Bauman, filozof derinliği ve arşivci dikkatiyle güncelden tarihe de uzanıyor.

Yine de bu günlük, hiçbir şekilde *gündelik* değil... İnsanoğlunun temel dertlerinin bugünlerdeki görünümlerine yoğunlaşırken bile dertlerin kendisini ıskalamıyor.

Yargı vermeye yaklaştığında şöyle bir durup "Ama hemen sonuç çıkarmayalım ve kolay değerlendirmelerin cazibesine direnelim," diyen Zygmunt Bauman, elliden fazla başlık altında, kendi düşüncelerinin de bir özetini sunuyor.

ISBN 978-605-63743-7-1

Kapak N. Suvorova

JAGUAR